

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НИ ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ISSN 2078-1431

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Випуск 1 (20)

Ужгород, 2018

Редакційна колегія:

Головний редактор:

Артёмов Іван Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Заступник головного редактора:

Руденко Ольга Мстиславівна – доктор наук з державного управління, професор, директор науково-дослідного інституту публічного адміністрування та менеджменту Чернігівського національного технологічного університету (м. Чернігів, Україна)

Відповідальний секретар:

Тодоров Ігор Ярославович – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор Інформаційного центру Європейського Союзу, директор навчально-дослідницького Центру міжнародної безпеки та євроатлантичної інтеграції (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Устич Сергій Іванович – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, Надзвичайний та Повноважний Посол (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Оленський Йозеф** – професор Лазарського університету в м. Варшава (Польща), **Вежбінець Вацлав** – доктор філософії, професор Жешувського університету (Польща), **Віднянський Степан Васильович** – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу історії, міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України, **Гайдош Маріан** – доктор філософії, старший науковий співробітник Центру суспільних та психологічних наук Словацької академії наук (Словаччина), **Конечні Станіслав** – доктор філософії, старший науковий співробітник Центру суспільних та психологічних наук Словацької академії наук (Словаччина), **Горват Ірина-Люба** – головний науковий співробітник Повітового музею м. Сату-Маре, голова Союзу українців повіту Сату-Маре (Румунія), **Токар Петро Васильович** – кандидат соціологічних наук, зарубіжний професор Євразійського національного університету ім. Л. Гумільова (м. Астана, Республіка Казахстан), **Майборода Олександр Микитович** – доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України, **Мандрик Іван Олександрович** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової і новітньої історії та історіографії (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Вовканич Іван Іванович** – доктор історичних наук, професор, декан факультету історії та міжнародних відносин (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Кіш Єва Бернатівна** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Динис Георгій Георгійович** – кандидат юридичних наук (міжнародне право), професор, радник Комітету радників Ради Європи з питань розвитку трансграничного співробітництва в Центральній та Східній Європі (1998-2001 рр.), юридичний експерт Робочої групи Ради Європи (Страсбург) з питань підготовки Європейських Конвенцій захисту гірських регіонів та сільськогосподарських районів GT-RMER (98) 1(1996-1998 рр.), завідувач кафедри міжнародного права (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Андрейко Віталій Іванович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, заступник декана факультету історії і міжнародних відносин (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

*Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 20545-10345ПР, видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

*Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «УжНУ»
(протокол №5 від 24.05.2018 р.)*

Електронна версія: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/index.php/uk/>

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY «UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»
EDUCATIONAL AND RESEARCH INSTITUTE
OF EUROPEAN INTEGRATION STUDIES

ISSN 2078-1431

**GEOPOLITICS OF UKRAINE:
HISTORY AND MODERN TIMES**

Collection of scientific papers

Issue 1 (20)

Uzhhorod 2018

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Editor in chief:

Ivan Artyomov – Ph.D. (History), Associate Professor, Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Director of the ER Institute of European integration studies (SU “Uzhhorod National University”)

Deputy editor in chief:

Olha Rudenko – Doctor of Sciences (Public Administration), Professor, Director of the Scientific Research Institute of Public Administration and Management at Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine)

Executive Secretary:

Ihor Todorov – Doctor of Sciences (History), Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Director of the Information Centre of European Union, Director of the Center for International Security and Euro-Atlantic integration (SU “Uzhhorod National University”)

Serhiy Ustych – Doctor of Sciences (Sociological Science), Professor, Head of the Department of International Studies and Public Communications, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary (SU “Uzhhorod National University”), **Joseph Olenski** – Professor of Lazarus University in Warsaw (Poland), **Vaclav Vejbinec** – Doctor of Philosophy, Professor of Rzeszow University (Poland), **Stepan Vidniansky** – Doctor of Sciences (History), Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Head of the Department of History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine at the Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, **Marian Gaidos** – Doctor of Philosophy, Senior Researcher at the Center for Social and Psychological Sciences of the Slovak Academy of Sciences (Slovakia), **Stanislav Coniechniy** – Doctor of Philosophy, Senior Researcher at the Center for Social and Psychological Sciences of the Slovak Academy of Sciences (Slovakia), **Liuba Iryna Horvat** – Researcher of the Satu Mare County Museum, head of the Union of Ukrainians of the Satu Mare County (Romania), **Petro Tokar** – Ph.D. (Sociology), Foreign Professor of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Kazakhstan), **Oleksandr Mayboroda** – Doctor of Sciences (History), Professor, Deputy Director of the Institute of Political and Ethnic Studies named after I.F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine, **Ivan Mandryk** – Doctor of Sciences (History), Professor, Head of the Department of new and modern history and historiography (SU “Uzhhorod National University”), **Ivan Vovkanych** – Doctor of Sciences (History), Professor, Dean of the Faculty of History and International Relations (SU “Uzhhorod National University”), **Eva Kish** – Doctor of Sciences (History), Professor, Head of the Department of the history of Hungary and European integration (SU “Uzhhorod National University”), **Heorhii Dynys** – Ph.D. (International Law), Professor, Advisor of the Council of Europe Advisory Committee on Cross-Border Cooperation in Central and Eastern Europe (1998-2001), legal expert of the Council of Europe working group (Strasbourg) on the preparation of the European conventions for the protection of mountain regions and agricultural areas GT-RMER (98) 1(1996-1998), Head of the Department of International Law (SU “Uzhhorod National University”), **Vitaliy Andreiko** – Ph.D. (History), Associate Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Deputy dean of the Faculty of History and International Relations (SU “Uzhhorod National University”)

State registration Certificate of journal KB № 20545-10345IIP was issued by the Ministry of Justice of Ukraine at January 15, 2014

Recommended for publication by the Academic Council of Uzhhorod National University (Protocol No.5 of 24.05.2018)

Electronic version: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/index.php/uk/>

ЗМІСТ

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ..... 9

Степан Віднянський. Взаємовідносини України і
Європейського Союзу після Помаранчевої революції:
потенціал і нереалізовані можливості 9

Петро Токарь, Святослав Рубан. Влияние событий
в Украине на украинско-казахстанское сотрудничество и
мировой интеграционный процесс 25

Іван Артьомов. Правові та зовнішньополітичні засади
національної безпеки України: актуальні аспекти..... 47

Дарина Сушанин. Актуальні аспекти сучасних
взаємовідносин України з НАТО..... 65

Мелісса Голош. Українсько-угорські відносини новітньої доби
та їх вплив на європейську інтеграцію 78

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ 87

Олександр Лавер. Сучасні демографічні проблеми
України: біженці, внутрішньо переміщені особи та
нелегальна міграція 87

Анастасія Артьомова. Актуальні аспекти міграційного права
та сучасні демографічні проблеми України 106

Дениса Гарбовська. Угода про асоціацію України з ЄС:
проблеми та перспективи реалізації..... 118

Наталія Сембай. Європейська інтеграція – стратегічний
пріоритет державної політики України 129

Анастасія Бочковська. Сталий розвиток суспільства
в Україні 144

Олександр Лавер. Депопуляція населення і міграційні
процеси в Україні: причини та можливі наслідки..... 153

Анастасія Артџомова. Актуальні аспекти торгівлі людьми як сучасної форми рабства 167

МІЖНАРОДНА ПАНОРАМА 179

Євгеній Бевзюк. Панідеологія в геополітиці Російської імперії у першій половині ХІХ століття 179

Petr Tokar, Sviatoslav Ruban. Problems and prospects of energy cooperation between Ukraine and Kazakhstan..... 203

Світлана Зуб. Основні чинники внутрішньої та зовнішньої взаємодії країн Вишеградської групи 217

Тетяна Хоход, Світлана Зуб. Євроінтеграційний потенціал України в контексті досвіду країн В-4 236

Христина Ходанич. Сутність та функції міжнародних організацій у сучасних міжнародних відносинах..... 253

Єлізавета Драпач. Діяльність В-4 в умовах активізації правих популістів у Центральній та Східній Європі 264

Раїса Антонь. Основні форми розвитку транскордонного співробітництва на східному кордоні Європейського Союзу 278

CONTENTS

GEOPOLITICS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY 9

Stepan Vidnianskyi. Relations between Ukraine and the European Union after the Orange Revolution: Potential and Unrealized Opportunities 9

Petro Tokar, Sviatoslav Ruban. The impact of events in Ukraine on Ukrainian-Kazakh cooperation and the global integration process 25

Ivan Artiomov. Legal and Foreign Policy Principles of National Security of Ukraine: current issues 47

Daryna Sushanyh. Actual aspects of relations between NATO and Ukraine 65

Melissa Holosh. Ukrainian-Hungarian relations of the modern age and their influence on European integration 78

ACTUAL PROBLEMS OF INTEGRATION PROCESSES IN UKRAINE 87

Oleksandr Laver. Current demographic problems of Ukraine: refugees, internally displaced persons and illegal migration 87

Anastasia Artiomova. Current Issues of Migration Law and Modern Demographic Issues of Ukraine 106

Denysa Harbovska. Association Agreement between the European Union and Ukraine: Problems and Perspectives of Implementation 118

Nataliia Sembai. European integration as a strategic priority of Ukraine's state policy 129

Anastasiia Bochkovska. Sustainable development of society in Ukraine 144

Oleksandr Laver. Depopulation and Migration Processes in Ukraine: Causes and Possible Consequences 153

Anastasia Artiomo . Actual aspects of human trafficking as a modern form of slavery	167
INTERNATIONAL PANORAMA	179
Yevhenii Bevziuk . Panideology in the geopolitics of Russian empire in the first half of the nineteenth century	179
Petr Tokar, Sviatoslav Ruban . Problems and prospects of energy cooperation between Ukraine and Kazakhstan	203
Svitlana Zub . The main factors of internal and external interaction of the Visegrad countries	217
Tetiana Khokhol, Svitlana Zub . European integration potential of Ukraine in the context of the experience of the Visegrad countries	236
Khrystyna Khodanych . The essence and functions of international organizations in contemporary international relations	253
Yelizaveta Drapach . The activities of the Visegrad Four in conditions of activation of right-wing populists in Central and Eastern Europe	264
Raisa Anton . The main forms of cross-border cooperation on the eastern border of the European Union	278

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК – 327(477):061.1ЄС

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).9-24

*Степан Віднянський,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України, завідувач відділу історії,
міжнародних відносин і зовнішньої політики України
Інституту історії України НАН України*

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ УКРАЇНИ І ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПІСЛЯ ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ПОТЕНЦІАЛ І НЕРЕАЛІЗОВАНІ МОЖЛИВОСТІ

У статті розкрито історію відносин України з Європейським Союзом. Автор виокремлює п'ять етапів, протягом яких простежує реалізацію євроінтеграційних намірів України. Обґрунтовується теза про слабкість підстав для висновків щодо незворотності проєвропейських змін в Україні і необхідність прискорення реформування країни.

Ключові слова: *Європейський Союз, Угода про асоціацію, Помаранчева революція, Революція гідності.*

The article reveals the history of Ukraine's relations with the European Union. The author distinguishes five stages during which the implementation of Ukraine's European integration intentions is traced. The thesis is based on the weakness of the grounds for the conclusions about the irreversibility of pro-European changes in Ukraine and the need to accelerate the country's reform.

Key words: *European Union, Association Agreement, Orange Revolution, Revolution of Dignity.*

Україна не раз ставала ареною переломних в її історії подій, які тією чи іншою мірою прийнято вважати революціями: це, насамперед, Українська національна революція ХVII ст. (1648–1676) як ключова подія української історії Нового часу, метою якої було утворення національної держави у вигляді Козацької України, це і Друга українська революція на початку новітнього часу, що привела до короткочасного, але історично вагомого за значенням існування українських державних утворень у 1917-1921 рр., це і розпад СРСР та проголошення незалежності України у 1991 р., це і події 2004 р. - т. зв. Помаранчева революція, та 2013-2014 рр. – Революція гідності, яка, на думку багатьох фахівців, продовжується й нині, в умовах російської агресії. Інколи можна зустріти згадку ще про одну українську революцію – Революцію на граніті в жовтні 1990 р.

Усі ці революційні події викликали неабиякий інтерес й увагу в світі, мали суттєвий вплив на зовнішньополітичне оточення України, а також впливали на європейську і міжнародну політику загалом.

Загальновідомо, що, наприклад, Перша українська національна революція, зокрема визвольна війна українського народу проти Польщі 1648-1654 рр., викликала широкий резонанс в європейських країнах, позаяк її масштаби й наслідки змінили стратегічний баланс сил і вплинули на загальний політичний клімат в Європі. Водночас ця революція зумовила закріплення за Козацькою державою назви «Україна» й започаткувала зміну назви «руський народ» на означення «український народ». Цей докорінний переворот у всіх сферах життя українського суспільства дає підстави історикам поставити Українську революцію ХVII ст. в один типологічний ряд з Нідерландською, Німецькою, Англійською революціями ХVI-ХVII ст. та Великою Французькою революцією 1789-1799 рр. Мало того, вони справедливо наголошують на

важливому міжнародному значенні Української революції, яка спричинила істотну зміну співвідношення сил у Східній, Південно-Східній і Центральній Європі, зокрема різко послабила геополітичні позиції однієї з найсильніших тоді європейських держав - Речі Посполитої, яка в результаті війни втратила попередню могутність, але водночас зміцнила роль Російської імперії, котра розпочала експансію на захід.

А з проголошенням під час Другої української революції державних утворень на українських землях – Української Народної Республіки в Києві у 1917 р. і Західноукраїнської Народної Республіки у Львові в 1918 р. – українське питання перетворюється на дедалі вагоміший фактор міжнародного життя, а українські держави – з об'єкта на суб'єкт міжнародних відносин. Підтвердженням останнього є участь української делегації в переговорному процесі у Брест-Литовську і підписання УНР мирного договору з центральноевропейськими державами у лютому 1918 р., підписання Директорією УНР Варшавського договору з Польщею у квітні 1920 р., а також заснування та діяльність дипломатичних і консульських представництв України в зарубіжних країнах.

Розпад СРСР і набуття Україною незалежності теж кардинально змінило геополітичну мапу світу. У ХХ ст., після закінчення Першої світової війни 1918 року та розпаду існуючих до її початку світових імперій і розколу Європи після Другої світової війни на два антагоністичні воєнно-політичні блоки, крах Радянського Союзу й здобуття незалежності України та інших союзних республік стали третьою за значенням історичною подією минулого століття, що докорінно перекроювала стратегічні вибудовування Старого Світу в прямому й переносному сенсі. Досить влучно й цілком слушно з приводу цього сказав відомий американський політолог Зб. Бжезинський: «Я вважаю незалежність України подією великого міжнародного значення... незалежна Україна по-новому визначає кордони Європи, сучасна Україна перетворює Росію на національну державу. Це надзвичайно важливі зміни».

Наступною була **Помаранчева революція 2004 р.** – словосполучення, яким означають масовий рух громадської непокори, організований прихильниками проєвропейськи налаштованого кандидата від опозиції після 2-го туру президентських виборів 2004 р. в Україні. Таке визначення з'явилося, як відомо, через те, що прихильники кандидата в президенти В. Ющенко використовували помаранчевий колір для позначення своєї участі в русі. І хоча Помаранчева революція тривала всього 12 днів – з 22 листопада (коли на наступний день після повідомлення Центровиборчкому про перемогу В.Януковича у другому турі президентських виборів на Майдані Незалежності зібралося до 100 тис. протестувальників проти фальсифікацій результатів виборів, а всього в акціях громадянської непокори брали участь, за оцінками соціологів, від 5 до 6 млн. осіб по всій країні) - до 3 грудня 2004 р. (коли Верховний суд України прийняв рішення про повторне голосування), вона теж викликала широкий резонанс в світі: осторонь цих подій не залишилися керівники міжнародних організацій, у тому числі Європейського Союзу і окремих європейських держав, а також уряди РФ і США.

Сьогодні ми вже добре знаємо, що Помаранчева революція, на жаль, не привела до очікуваних громадськістю України радикальних змін. Помаранчеву революцію можна порівняти з революціями 1968 р. у Франції, Німеччині і Чехословаччині, де теж були надії, що не справилися. Але сьогодні, на відстані майже півстоліття від тих подій, можна стверджувати, що ці революції не пройшли даремно: вони не лише сформували сучасні обличчя цих країн, але й визначили багато рис сучасної об'єднаної Європи, адже тоді народи здобули моральну перемогу – перемогу свободи над тиранією, права над беззаконням, майбутнього над минулим. Зокрема, до позитивного арсеналу Помаранчевої революції слід віднести демократизацію суспільства і становлення елементів громадянського суспільства, формування національної амбіції і пробудження патріотизму, вимушене збільшення уваги влади (будь-яких кольорів) до виборців,

внаслідок чого, щоправда, в політиці урядів України запанував популізм, несумісний із системними реформами, і чітке визначення європейського вектору розвитку держави. Саме тому революційні події 2004 р. змінили стратегічний погляд світової спільноти на Україну і визначили систему координат для нашого подальшого руху на міжнародній арені. Щоправда, зважаючи на непослідовність політичних заяв, вчинків, тактики і стратегії основних фігурантів Помаранчевої революції, що прийшли до влади на початку 2005 р., можна говорити про феномен «незавершених революцій» і визнати, що Помаранчева революція стала свого роду «революцією запитань», відповіді на які творяться десятиліттями. Підтвердженням цього стала наступна українська революція - Революція гідності, яка майже через 10 років знову повернулася до питань, не розв'язаних Помаранчевою революцією.

Зокрема, не змогла післяпомаранчева Україна добитися й рішучого повороту від відпрацьованих у попередні роки принципів багатовекторної зовнішньополітичної орієнтації, при якій ключовим «стратегічним партнером» залишалася Росія. Хоча шанс й можливості для зміни зовнішньополітичного курсу України на міжнародній арені виглядали після Помаранчевої революції досить реальними й обнадійливими. Про це свідчать, зокрема, взаємовідносини України і Європейського Союзу.

Спершу слід зазначити, що взаємовідносини України і ЄС, початок яким було покладено 2 грудня 1991 р. Декларацією Євросоюзу, в якій містився заклик до України підтримувати з ЄС відкритий і конструктивний діалог, розвивалися непросто. Загалом, в історії безпосередніх відносин України з Європейським Союзом можна виділити принаймні **5 етапів**.

Перший етап - 1991-1994 рр. – період ініціативно-динамічних зовнішньополітичних зусиль з боку України щодо налагодження співробітництва з Європейським Союзом і байдужості та нейтральної пасивності з боку ЄС. По суті, єдиною знаковою подією того періоду було те, що 14 червня 1994 р. Україна першою серед пострадянських країн підпи-

сала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейськими Співтовариствами, яка заклала правові основи для поступової інтеграції України до європейських структур. Щоправда, ця угода, яка набула чинності 1 березня 1998 р. і була розрахована на 10 років, не передбачала євроінтеграційних перспектив у вигляді членства України в ЄС.

Другий етап - 1995-1999 рр. – період започаткування постійного партнерського діалогу між Україною і ЄС, проголошення і закріплення євроінтеграційного курсу України. Зокрема, у листопаді 1995 р. Україна стала повноправним членом Ради Європи, а вже в січні 1996 р. Президент України Л. Кучма у своєму першому виступі на засіданні РЄ вперше заявив про наміри України стати повноправним членом Європейського Союзу.

Зокрема, важливу роль у процесі зближення України з ЄС почали відігравати консультації на найвищому політичному рівні – саміти Україна-ЄС, перший з яких відбувся 5 вересня 1997 р. у Києві, результати якого спонукали українське керівництво до активних дій у напрямі євроінтеграції. Уже 8 червня 1998 р. на першому засіданні передбаченої УПС Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС українською стороною було офіційно заявлено про бажання України набути асоційованого членства в ЄС, а 11 червня того ж року Указом Президента України було затверджено “Стратегію інтеграції України до ЄС”, яка складалася з 140 розділів і визначала основні напрями роботи органів виконавчої влади з метою отримання Україною у 2007 р. статусу асоційованого члена Європейського Союзу, що визначалось “головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроковому вимірі”. Тобто цей документ можна розглядати як офіційне проголошення й закріплення євроінтеграційного курсу України.

Тоді на хвилі українського європейського романтизму здавалось, що Україна не набагато відстане від інших країн Центральної Європи в просуванні до асоційованого та повноправного членства в ЄС. Тому вже на другому саміті Укра-

їна-ЄС у Відні в жовтні 1998 р. українська сторона запропонувала розпочати переговори про надання Україні статусу асоційованого члена. Це змусило ЄС погодитися на розробку перспективної стратегії відносин з Україною, і 10 грудня 1999 р. на Гельсінській сесії Ради Європейського Союзу було схвалено Спільну стратегію ЄС щодо України, пріоритетами якої були: допомога в реформах, стимулювання демократії, зміцнення правової держави, інтеграція України у європейський соціально-економічний простір тощо. У відповідь Україна активізувала свої євроінтеграційні зусилля, і 14 квітня 2000 р. Указом Президента України була затверджена детальна Програма інтеграції України до ЄС, відповідно до якої український уряд почав розробляти щорічні Плани дій щодо її реалізації. Наприклад, у вересні 2000 р. Президент Л. Кучма своїм указом створив й очолив Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС, а урядом була прийнята Державна програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції України. І вже наприкінці 2000 р. соціологічні опитування засвідчили, що на запитання “Чи потрібно Україні вступати до ЄС?” позитивно відповіли 57% громадян України.

Третій етап у взаємовідносинах України і ЄС - 2000-2004 рр. – т. зв. “смутний час”, коли, з одного боку, Президентом України Л. Кучмою були зроблені нові організаційно-законодавчі кроки щодо розвитку євроінтеграційного стратегічного зовнішньополітичного курсу, а з іншого – посилились авторитарні тенденції його правління і залежність (переважно негативна) зовнішньої політики України від серйозних внутрішньополітичних випробувань (корупція, тіньова економіка, придушення свободи слова – т. зв. справа Гонгадзе тощо), що викликало розчарування з боку західних партнерів.

Зокрема, у квітні 2002 р. указом Президента була створена Державна рада з питань євроатлантичної та європейської інтеграції України, а 18 червня 2002 р. Л.Д. Кучма виступив у новообраній, проєвропейсько орієнтованій Верховній Раді

України з Посланням “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки”, де були визначені практичні кроки в напрямі європейської інтеграції для створення необхідних передумов з метою набуття повноправного членства в ЄС. Наступного дня Верховна Рада України прийняла Звернення до парламентів, урядів та громадськості держав-членів Європейського Союзу, в якому закликала їх підтримати курс нашої держави на європейську інтеграцію.

Звичайно, Євросоюз не міг не реагувати на таку активність України у євроінтеграційному напрямі, і у березні 2003 р. оприлюднив нову Спільну стратегію ЄС щодо України, так звану Стратегію “спеціального сусідства”. Реакцією на запропонований формат взаємовідносин стала заява Президента України Л. Кучми від 19 травня 2003 р. про те, що Україна довела обґрунтованість своєї заявки на членство в ЄС і розраховує на те, що на наступному саміті Україна-ЄС питання про асоційоване членство України може бути переведене в практичну площину. Через декілька днів, нібито на підтвердження цієї заяви, вперше спочатку в Києві, а потім і в інших містах України відзначався День Європи. До громадян України звернувся Президент, який у черговий раз наголосив на безальтернативності залучення України до процесу європейської інтеграції, але із жалем змушений був констатувати, що натомість поки **що Україна має в ЄС статус “конструктивної невизначеності”**.

На сьомому саміті Україна-ЄС, що відбувся у жовтні 2003 р. в Ялті, Євросоюз запропонував Україні свій План дій, розрахований на 3-5 років, в якому містилися переважно вигоди до України і знову не передбачалося очікуваного надання їй статусу асоційованого членства в ЄС у разі його виконання. Це викликало насторожену реакцію офіційного Києва, тим більше, що це був час гострої політичної боротьби в Україні напередодні президентських виборів. Врешті влада пристала до проекту т. зв. Єдиного економічного простору, ініційованого Росією, що ще більше загострило політичну

ситуацію в Україні, чому сприяла і заява Л. Кучми на сторінках книги “Україна – не Росія” про те, що “Україна йде в Європу разом з Росією”. Це ще більше ускладнило взаємини між Україною та ЄС, однак для цього були й більш глибокі причини.

Багаторічна профанація європейського вибору українською владою, що продовжувала проводити т. зв. багатовекторну, а по суті двовекторну, зовнішню політику (Росія-ЄС), мала своїм результатом не тільки втрату дорогоцінного часу, а й серйозне погіршення умов повернення до Європи. По-перше, сталася часткова дискредитація європейської ідеї та демократичних цінностей, накопичився європесимізм, розчарування результатами співпраці із західними партнерами та Євросоюзом загалом, про що свідчили результати тодішніх соціологічних опитувань. Мабуть не випадковими були заява Президента України Л. Кучми від 15 червня 2004 р. про те, що на цьому етапі Україна не готова вступити до НАТО і перебуває на такій самій відстані від нього, як від Євросоюзу, і вилучення ним у липні того ж року із Закону України «Про національну безпеку України» 2003 р. положення про членство України в НАТО й інтеграцію до ЄС як стратегічні цілі держави.

Отже, в останні роки правління Кучми політична ситуація в Україні не виглядала спрямованою на виконання задекларованих заяв і введення євростандартів. Водночас, мабуть, мають рацію експерти, які у зв'язку з цим зазначають, що “у тому, що до подій помаранчевої революції нашу державу фактично ігнорували країни ЄС, – провина не лише внутрішньої та зовнішньої політики України, невиконання нею копенгагенських критеріїв. Зворотна сторона медалі – це політика провідних держав ЄС щодо України. Йдеться насамперед про політику Франції та Німеччини”. Експерти німецького та французького міністерств закордонних справ, наприклад, вже тоді дійшли висновку, що «Україна ніколи не буде прийнятою до ЄС, оскільки це призводило до ізоляції... Росії». Власне, саме проросійськість західної політики,

на думку багатьох фахівців-міжнародників, була основною причиною того, що Європа не була зацікавлена у прийнятті України в члени ЄС.

Щоправда, після вступу до Європейського Союзу 1 травня 2004 р. 10 нових країн-членів, на яких окремим протоколом, підписаним Україною, поширювались дії Угоди про партнерство і співробітництво з ЄС, там сформувався проукраїнське лобі в складі насамперед Польщі й країн Балтії, але загалом взаємини між Україною та ЄС ще більше ускладнилися після чергового, восьмого саміту Україна-ЄС у липні 2004 р., що пояснювалося початком бурхливої президентської кампанії в Україні. Впродовж другої половини 2004 р. офіційні особи ЄС наполегливо наголошували, що вибори в Україні відбуваються із нехтуванням демократичних норм. З іншого боку, такий стан давав європейській бюрократії аргументи на користь тверджень про доцільність проведення щодо України, як і щодо інших європейських пострадянських республік, так званої політики «спеціального сусідства», яка фактично виключала можливість вступу до ЄС навіть у досить віддаленій історичній перспективі.

Четвертим етапом були 2005-2013 рр. – т. зв. “переговорний період”, який, незважаючи на насиченість подіями у відносинах України з Європейським Союзом, можна назвати **“часом нереалізованих можливостей”**, адже наближення нашої держави до ЄС переважно тільки декларувалося й імітувалося, а реальних результатів практично не було, і не в останню чергу через занадто «обережну» позицію Євросоюзу.

Помаранчева революція в Україні 2004 р., коли український народ відкоригував пріоритети держави на міжнародній арені, дещо сплутала геополітичні плани Європейського Союзу. У Заяві ЄС від 18 грудня 2004 р. наголошувалося на підтримці демократії та реформ в Україні. Водночас все більше європейських політиків почали схилятися до думки, що вічно тримати у «передпокої» ЄС таку велику європейську країну, як Україна, недоцільно, тим більше, що нова українська влада почала втілювати у повсякденну дипломатичну

практику фактичну відмову від багатовекторного зовнішньополітичного курсу і вперше з часу проголошення незалежності Україна спробувала грати роль альтернативного щодо Росії регіонального лідера, що, зрозуміло, вкрай загострило українсько-російські відносини. Уже навесні 2005 р. Росія заявила, що не збирається субсидіювати дешевим газом європейську й євроатлантичну інтеграцію України.

Дійсно, після президентських виборів 2004 р. і перемоги представника опозиційних сил В. Ющенка, яку вітали європейські лідери, з'явилися надії на покращення відносин України з Євросоюзом. У своєму Зверненні до Верховної Ради України новообраний Президент визначив приєднання до ЄС головним стратегічним завданням України і навів переконливі аргументи на користь саме європейської орієнтації України. На тлі європейської ейфорії, яка панувала в українському суспільстві після Помаранчевої революції, а також позитивного ставлення більшості європейців до європерспектив України, а отже – визнання ними європейської ідентичності українців, що засвідчили результати опитування громадської думки в семи провідних країнах ЄС на початку 2005 р., 21 лютого 2005 р. Президент України В. Ющенко підписав у Брюсселі “План дій Україна – Європейський Союз”, розрахований на 2005-2008 рр., а 25 лютого ЄС затвердив для України статус “Спеціального сусідства”. Нова програма передбачала інтенсифікацію діалогу з усіх питань співпраці, а кінцевою метою Плану дій мало стати укладення нової угоди про політичну асоціацію та економічну інтеграцію (ЗВТ) з ЄС, яка повинна була замінити чинну УПС після 2008 р. Невипадково саме в цей час в українському уряді Ю. Тимошенко вперше з'явилася посада віце-прем'єр-міністра з питань євроінтеграції. У квітні 2005 р. уряд України затвердив Заходи щодо виконання Плану дій Україна-ЄС, 1 вересня – скасував візовий режим для громадян ЄС. В листопаді 2005 р. розпочався вирішальний етап переговорів про реадмісію (повернення нелегальних мігрантів) та спрощення візового режиму для окремих категорій громадян України,

а на початку березня 2007 р. розпочалися переговори щодо укладення нової посиленої угоди про політичну асоціацію та економічну інтеграцію між Україною та Євросоюзом (що тривали, як відомо, понад 5 років – до парафування повного тексту Угоди про асоціацію між Україною і ЄС 30 березня 2012 р.). Додаймо також, що за підтримки ЄС, який у грудні 2005 р. прийняв політичне рішення визнати Україну державою з ринковою економікою, у травні 2008 р. Україна стала нарешті членом СОТ.

Водночас і на цьому етапі європейська еліта не спромоглася адекватно оцінити можливості нової ситуації, створеної Помаранчевою революцією. Післяпомаранчеву Україну, президента Ющенка реально, справді вагомо не підтримали ні Європейське співтовариство, ні США, незважаючи на активність, з якою ми прагнули до інтеграції з ЄС. Керівники й бюрократія Європейського Союзу, які аплодували революції та її лідерам, продовжували дотримуватися щодо України політики стримування і фактично ігнорували заклики Києва заявити про наближення перспектив європейської інтеграції України. Нам не відкрили світлофори, як іншим країнам, багато з яких були в гіршому становищі, ніж Україна. Замість цього нам, європейській країні, запропонували Європейську політику сусідства, тобто формат відносин того ж рівня, на якому перебувають середземноморські сусіди Європи у Північній Африці й на Близькому Сході, що багатьма фахівцями розглядалося як намір створити альтернативу статті 49 консолідованого Договору ЄС 1957 р., яка надає всім європейським державам право на звернення із заявою про членство в ЄС. Не набагато краще виглядала і запропонована нам Євросоюзом у 2009 р. програма Східного партнерства – оновлена версія ЄПС, де також була відсутня перспектива членства України в ЄС і яку нещодавно різко розкритикував міністр закордонних справ Польщі В. Вашиковський, заявивши, що ця програма, по суті, завершилася катастрофою, адже створювала в країнах-учасницях ілюзію, натомість не давала їм перспективу членства в Євросоюзі, і тому ця міфіч-

на політика була фактично відкинута.

Відсутність реальних реформ і результатів європейської інтеграції України посилили вплив євроскептиків і проросійських політичних сил в країні і привели до поразки євроналаштованих політиків на президентських виборах в Україні у 2009 р., а підписані 21 квітня 2010 р. новообраним Президентом України В. Януковичем т. зв. Харківські угоди щодо продовження терміну перебування Чорноморського флоту РФ на території України фактично розвернули Україну від ЄС назад в обійми Росії і, водночас, на думку багатьох експертів, зумовили анексію Криму РФ у березні 2014 р. А відмова президента України, не в останню чергу під шаленим тиском з боку РФ і антиєвропейських, проросійських сил в самій Україні, підписати Угоду про асоціацію з ЄС на Вільнюському саміті 28 листопада 2013 р. і брутальний розгін учасників протесту проти цього рішення 30 листопада, стимулювали активну фазу прямої демократії у вигляді Євромайдану, який згодом переріс у нову українську революцію - Революцією гідності. Вона привела до зміни влади і поклала початок **новому етапу у взаємовідносинах України і ЄС**. Зокрема, Євросоюз виявив готовність надати Україні морально-політичну підтримку і у 2014 р. підписав з нею спочатку політичну, а згодом й економічну складову Угоди про асоціацію, яка априорі стала фактом і чинником вирішального цивілізаційного вибору України.

Таким чином, фактично українська Революція гідності 2013-2014 рр. за своїми геополітичними наслідками може мати набагато більше значення, ніж навіть розпад СРСР у 1991 р. Питання в тому, чи залишиться асоціація лише проектом еліт, або частини громадянського суспільства, чи стане інтегральною національною ідеєю для всього українського народу. В історичному контексті Угода про асоціацію є функціональним викликом для українського суспільства та еліти на здатність одночасно проводити європейські реформи та реінтеграцію Донбасу й Криму. Тільки вирішення цих стратегічних завдань уможливить повноцінну заявку на

вступ до Євросоюзу, що було передбачено президентським планом впровадження європейських стандартів життя та забезпечення гідного місця України у світі – “Стратегією 2020”.

Хоча треба відверто визнати, що повільність суспільних трансформацій і результати майже чотирьох постевромай-данних років, збереження потужної зовнішньої загрози з боку Російської Федерації, об’єктивна інерційність соціальної динаміки, а також неоднозначне ставлення окремих європейських лідерів та держав-членів ЄС до євроінтеграційних перспектив нашої країни **поки що не дають підстав для висновків щодо незворотності проєвропейських змін в Україні.**

Сьогодні, після анексії РФ АРК у 2014 р. і розгортання нею війни на сході України, для нашої країни надзвичайно важливе значення має дійова підтримка світовою громадськістю, зокрема Європейським Союзом та окремими країнами-членами ЄС боротьби за державний суверенітет, територіальну цілісність і реалізацію європейського вибору України. Євросоюз повинен підтримати Україну в цій боротьбі, а також на її шляху до членства в ЄС, щоб не сприяти ще більшій нестабільності на своєму східному кордоні, протяжність якого з Україною становить 1400 км. Але, на жаль, не всі європейці усвідомлюють той факт, що незалежна Україна в нинішніх умовах виступає не стільки проблемою, як форпостом європейської безпеки.

Наприкінці 2016 р. були опубліковані результати цікавого в цьому плані дослідження авторитетного європейського аналітичного центру **European Council for Foreign Relation** про рівень підтримки України державами-членами ЄС, які за цим критерієм були поділені на 3 умовні групи – «лідери підтримки», «спостерігачі», і «противники України». До першої групи були віднесені 12 держав ЄС: Німеччина, Велика Британія, Швеція, Польща, Литва, Латвія, Естонія, Данія, Фінляндія, Румунія, Словаччина, Болгарія. До країн-спостерігачів віднесено 13 країн: Франція, Нідерланди, Бельгія, Чеська Республіка, Ірландія, Угорщина, Португа-

лія, Словенія, Іспанія, Хорватія, Люксембург, Мальта, Кіпр. А у найгіршу групу щодо ставлення до України потрапили Італія, Австрія, Греція. Далі автор цього дослідження Густав Гресель пропонує конкретні заходи щодо зміни підходу ЄС до підтримки України від «стурбованості» до «допомоги».

І все ж, незважаючи на всі проблеми реалізації європейського вибору України, до яких сьогодні додалися ще і реакція окремих держав-членів ЄС на Закон України «Про освіту», а також наслідки “Brexit” та криза Європейського Союзу загалом, більшість українців залишаються єврооптимістами, адже у європейській інтеграції України немає альтернативи. Наприклад, якщо у 2008 р. за даними соціологічних опитувань лише 32,4% громадян України тією чи іншою мірою ідентифікували себе як європейці, то протягом останніх 7-8 років ситуація докорінно змінилася: у 2014 р. понад 70% опитаних українських громадян ідентифікували себе прихильниками європейського вибору. А одне з останніх таких опитувань, проведене Центром Разумкова у вересні 2016 р., свідчить, що майже половина громадян України (49,7%) висловлюються за необхідність вступу України до ЄС. Отже, для все більшої кількості українців аксіомою стає те, що якщо Україна хоче зберегти свою незалежність і відновити територіальну цілісність, зміцнити демократичність національної влади та підвищити добробут населення, вона має стати повноцінною європейською державою, а не проміжною, євразійською країною. Оптимізму додають слова, сказані Президентом України П. Порошенком 20 листопада 2016 р. у Зверненні з нагоди Дня Гідності і Свободи, про те, що сьогодні «Україна є найбільш єврооптимістичною країною в Європі. І коли в окремих країнах ЄС панує євроскептицизм – нехай вони у нас навчаються, як любити Європу, як боротися за європейські цінності і як реформувати державу».

Не менш яскраво висловився нещодавно відомий французький філософ і письменник Бернар-Анрі Леві. На запитання щодо кризи проекту Європейського Союзу він відповів, що «є надія все ж зберегти Європу цілою й відродити

цей проект. Наприклад, інтегруючи Україну. Це був би дуже добрий засіб наповнити ЄС новими смислами. В Європі чомусь всі думають, що Україна – це тягар, але я думаю, що Україна – це благословення для ЄС з двох причин. Перша причина – ви, українці, вірите в Європу, а ми уже не віримо, або, у крайньому випадку, віримо вже менше, ніж раніше. По-друге, тому, що європейська ідея в особі українців набуває нового смислу. Тому що для нас об'єднана Європа дедалі частіше стає порожнім словом. Коли я чую думку про Європу українських інтелектуалів, я бачу, що це життєтворчий смисл».

УДК - 327 (477-574)

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).25-46

Петро Токарь,
зарубежный профессор
Святослав Рубан,
докторант кафедры политологии
Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилёва
(г. Астана, Казахстан)

ВЛИЯНИЕ СОБЫТИЙ В УКРАИНЕ НА УКРАИНСКО-КАЗАХСТАНСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И МИРОВОЙ ИНТЕГРАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС

В статье дан анализ влияния событий, проходивших зимой 2013-2014 года и получивших название «Евромайдан», а также после следующей аннексии Россией полуострова Крым и войны на востоке Украины на двусторонние отношения между Украиной и Республикой Казахстан и мировой интеграционный процесс в целом.

Ключевые слова: *политический кризис в Украине, Крым, ЛНР-ДНР, украинско-казахстанское сотрудничество, политический диалог.*

The article analyzes the impact of the events that took place in the winter of 2013-2014 and was named "Euromaidan", as well as the subsequent annexation of the Crimean peninsula by Russia and the war in the east of Ukraine on bilateral relations between Ukraine and the Republic of Kazakhstan and the world integration process as a whole.

Key words: *political crisis in Ukraine, Crimea, LNR-DNR, Ukrainian-Kazakh cooperation, political dialogue.*

Революционные события в Украине конца 2013 – начала 2014 годов радикально изменили не только внешнеполитическую ситуацию в Украине, но и основательно повлияли на

мижнародну ситуацію в Європі і світовій інтеграційній процесі в цілому. Перманентна неопределенність України відносно вибору між європейським і східним вектором розвитку, відсутність єдиної ідеї і політичної волі її здійснення зіткнула країну з жорсткою реальністю: анексією Росією Криму і її підтримкою війни на Донбасі. ЄС і НАТО і в той судьбоносний для України період, і нині ведуть себе недостатньо активно, не надаючи прямої допомоги Україні, яка не входить в простір безпеки об'єднаної Європи. В такій ситуації Україна змушена шукати союзників на світовій арені для подальшого углублення співпраці в політичному, військовому і економічному напрямку. Саме в цей критичний період стало ясно, хто з членів світового суспільства зацікавлений в існуванні сильної і незалежної України, а комусь вигідно заморожування конфлікту.

Відносини України і Республіки Казахстан завжди характеризувалися як дружескі, засновані на взаєморозумінні, підтримці, продуктивній співпраці. Для України головним зовнішньополітичним завданням в новий час стало повернення до своєї європейської ідентичності, що раніше всього означало пріоритетність інтеграції в європейські структури, раніше всього в Європейський Союз. В свою чергу Казахстан, маючи союзницькі відносини з Росією, проявляв бажання бачити Україну в інтеграційних проєктах на пострадянському просторі, раніше всього в Евразійському економічному союзі і Євразійському економічному союзі. Але враховуючи історію відносин двох держав, стає очевидним, що це взагалі не означало сверткування або послаблення традиційних політичних, культурних і торгово-економічних зв'язків з країнами СНГ. Україна завжди розглядала українсько-казахстанські відносини як важливе напрямлення своєї зовнішньої політики, а РК – ключового партнера в Центральній Азії. Обидві країни проводять активну політику на міжнародній арені, спрямовану на зміцнення світу, стабільно-

сти и безопасности, установление климата доверия и взаимопонимания между государствами.

Казахстан, с нашей точки зрения, может стать одним из основных союзников Украины на ближайшие десятилетия и отдалённую перспективу, вместе с ней достойно отвечать на экономические, социальные и другие вызовы XXI века. Но для создания крепкого и взаимовыгодного союза уже сегодня необходимо проанализировать украинско-казахстанские отношения, выделить проблемы, найти пути их решения, а также искать новые возможности для развития двусторонних.

Вместе с тем, строить наши отношения необходимо с учётом «российского фактора», который часто проявлялся в области политико-экономического сотрудничества, прежде всего когда речь шла о проектах в сфере транспортировки казахстанских энергоносителей в Украину и Европу, реже влиял на развитие политического диалога, но сегодня он присутствует практически во всех сферах украинско-казахстанских отношений. РФ считает Казахстан и Украину зоной своих стратегических интересов, поэтому ни один проект стратегического значения не мог быть реализован без её согласия. Отсюда - жесткое принуждение Украины к евразийской интеграции под эгидой РФ и повсеместное блокирование курса Киева на европейскую и евроатлантическую интеграции.

Принципиальным с точки зрения позиции Казахстана относительно взаимоотношений Украина-Россия-ЕС является интервью Н.Назарбаева украинской газете «День» в 2007 году, где отмечалось: «Защищает, например, Украина свои интересы – этим Россия, оказывается, недовольна. Хочет Украина сблизиться с Европой – да она же наиболее европейская страна в СНГ и заботится о своих интересах. Если бы я был на месте президента Украины – я привлек бы туда такие инвестиции, которые и не снились ни одному государству СНГ. Украина должна идти на Запад и привлекать там деньги – ведь в России денег нет» [1].

После двух экстренных тайных встреч (27 октября, 9 ноября 2013 г.) президентов России и Украины уже 21 ноября

правительство Н.Азарова приняло решение «приостановить процесс подготовки к заключению соглашения с ЕС», а 29 ноября на Вильнюсском саммите ЕС В.Янукович отказался от подписания Соглашения, акцентируя внимание на намерениях подписать этот документ «в ближайшей перспективе» и, как следовало с его выступления на саммите, - при условии предоставления Украине мощной финансово - экономической помощи ЕС.

Почти сразу после такого «интеграционного разворота» Украины на восток, скрываемого от общественности и основанного на кулуарных договоренностях с РФ, был подписан пакет украинско-российских договоров от 17 декабря 2013 года, в частности – о предоставлении Украине краткосрочного кредита \$15 млрд. и снижении цены на российский газ. Де-факто это была плата Кремля за отказ Киева от евроинтеграции [2].

Такое решение власти вызвало массовые акции протеста, сначала в Киеве, а позже – организацию евромайданов во всех областных центрах и многих населенных пунктах Украины. Ситуация резко обострилась в ночь на 30 ноября 2013 года из-за жесткого силового разгона спецподразделением «Беркут» протестующих, что вызвало резко негативную реакцию как в Украине, так в Европе и в мире, а в конечном итоге привело к силовому противостоянию граждан и власти, свержению режима В.Януковича и его бегства из Украины ночью 21 февраля 2014 года. Необходимо отметить, что в период противостояний на Майдане Министерство внутренних дел РФ направило в Киев два самолета «гуманитарной помощи», на борту которых было 6020 и 7386 единиц спецсредств (в основном светошумовые гранаты «Факел-С», дымовые «РГД-2», гранаты «Заря», «Факел-С» и др.). Кроме этого, в течение зимы 2013 – 2014 года в столицу Украины трижды приезжали группы сотрудников ФСБ РФ. Характерной особенностью является то, что каждый раз они появлялись после пика противостояний. В декабре – после попытки разгона с 10-го на 11-е, в январе – после срыва введения чрезвычайного положения,

18-го февраля – после бойни и массовых расстрелов на улице Институтской г. Киева, в ходе которых погибло 75 демонстрантов. События 2013 – февраля 2014 года в Украине были названы Революцией достоинства и восприняты мировым сообществом как свидетельство европейских устремлений украинского общества и его новой власти.

Москва не признала новое украинское руководство, объявила революцию «вооруженным захватом власти», «государственным переворотом» и приступила к военной агрессии. Только за три недели - с 1 по 21 марта была осуществлена масштабная, быстрая, заранее тщательно спланированная военно-политическая операция по аннексии Крыма [3]. В ночь на 27 февраля парламент и правительство Крыма захватили приблизительно 120 неизвестных боевиков и вывесили над ними флаг РФ. В тот же день был захвачен аэропорт «Бельбек» в Севастополе, остановлено паромную переправу в Керчи. Почти одновременно (28.02 – 02.03.2014) началось блокирование российскими военными без опознавательных знаков (т.н. «зеленые человечки», или «вежливые люди») украинских военных частей и объектов на полуострове; был захвачен Симферопольской аэропорт. Некоторые из военных городков были захвачены штурмом. Украинские военные вооруженного сопротивления не оказывали, во многих случаях из-за позиции своих командиров, которые, как оказалось позже, были ранее завербованы российскими спецслужбами и вскоре приняты на руководящие должности в оккупационной армии, а также отсутствия приказа об оказании сопротивления из Киева.

Президент РФ сначала отрицал военную оккупацию Крыма, но впоследствии признал участие российских вооруженных сил в оккупации полуострова. Система глобальной безопасности в этом случае не сработала. Прежде всего Будапештский меморандум, который гарантировал Украине территориальную целостность. РФ пренебрегла правилами международной безопасности, изобретя новый вид агрессии – «скрытый» – и двухсторонним договором с Украиной.

С самого начала российско-украинского конфликта мировое сообщество, подавляющее большинство государств и организаций мира были солидарны с Украиной, осуществляя активную политико-дипломатическую поддержку ее территориальной целостности, независимости и суверенитета, оказывая ей весомую финансово-экономическую и материально-техническую помощь. Кроме этого, вводились различные сдерживающие политические и экономические санкции против государства-агрессора.

Пока руководство Республики Казахстан формулировало дипломатическую реакцию на происходящие события, население страны очень внимательно наблюдало за событиями в Украине. Позиция зависела от политических предпочтений жителей и в определенной степени от этнической принадлежности. Те, у кого был более националистический настрой или прозападные взгляды, оказывали поддержку украинцам, тогда как русскоязычные или поддавшиеся влиянию российского пропагандистского аппарата позиционировались иначе. Одним из сильно влияющих факторов на общественное мнение в РК является источник информации. К сожалению, после аннексии Крыма Россией и «референдума» в Крыму официальный Казахстан не смог занять однозначную позицию. РК стала одной из немногих стран мира, которые признали референдум о присоединении полуострова Крым к России.

Первое официальное заявление было сделано 3 марта 2014 года. События февраля 2014 года официальный Казахстан определил как «незаконный государственный переворот» и призвал стороны «не применять силовых вариантов разрешения ситуации», вернуться к правовым методам решения проблемы, – так сообщил прессе официальный представитель МИД РК Ж.Усенов: «Дальнейшее обострение напряжения может привести к неожиданным последствиям в региональном и глобальном масштабе» [4]. Однако в телефонном разговоре с канцлером ФРГ А.Меркель 11 марта 2014 года Президент Казахстана Н.Назарбаев выступил за

обеспечение территориальной целостности Украины [5]. Все официальные заявления носят общий характер. Никакого осуждения, небольшая поддержка. Позиция осторожная и максимально отдаленная.

25 марта 2014 года в своем интервью Н. Назарбаев отметил, что всем сторонам конфликта в Украине нужно «остыть, отойти от высокой риторики, обвинений, угроз, санкций и так далее, и мирным путем искать выход из ситуации - есть предложения с российской стороны, с американской стороны, и я всем предлагал на этих основах, проведем мирные переговоры и выйдем из этой ситуации вместе». «Руководство Украины все время колебалось - то в Европу, то с Россией, то с СНГ, то не с СНГ и фактически разделили народ свой на две части. Постоянная риторика против России, но никого нельзя оправдывать, и с российской, и с украинской стороны были допущены ошибки, и теперь состоялся этот Майдан, где вмешались европейские государства, США и фактически привели неонацистов к власти, что мы видим. Произошел государственный переворот, незаконный, неконституционный, необходимо вернуться к законному полю, провести выборы, которые состоятся в мае, избрать нового президента и законное правительство, и тогда проводить переговоры. Я всем предлагал провести мирные переговоры. Выйдем вместе из этой ситуации», – отметил он. «Мы с уважением отнеслись к волеизъявлению крымского народа, и с пониманием относимся к позиции России». Также он пожелал видеть Украину в процессах евразийской интеграции, но «теперь этого не будет, это уже ясно», – отметил Президент РК [5].

В свою очередь украинская сторона вручила ноту советнику Посольства Республики Казахстан в Киеве, в которой выразила обеспокоенность позицией Казахстана относительно событий в Украине. Отмечалось, что эти заявления идут вразрез с общепринятыми нормами международного права и позицией большинства стран мира, противоречат партнерским отношениям между двумя странами и являются неприемлемыми для украинской стороны [8].

В марте 2014 года при поддержке РФ и непосредственного участия российских граждан («добровольцев», «зеленых человечков», то есть лиц в военной форме, но без знаков различия) начались антиукраинские массовые беспорядки в Донецкой и Луганской областях, которые сопровождались захватом административных зданий и переросли в полномасштабные боевые действия. Для усиления сепаратистских настроений была предпринята массовая информационная компания российскими СМИ, главной задачей которой было вызвать неприятие жителями Донбасса «новой киевской власти». Результатом этих действий стало создание «Донецкой народной республики» («ДНР») и «Луганской народной республики» («ЛНР»).

Большинство государств и международных организаций осудили нарушения территориальной целостности Украины и оккупацию части её земель. Так, уже 27 марта 2014 года Генассамблея ООН приняла резолюцию, в которой выразила поддержку «суверенитета, политической независимости, единства и территориальной целостности Украины в рамках ее международно признанных границ. Резолюцию ООН поддержали 100 государств мира, 58 - воздержались (в том числе и Казахстан). Против резолюции голосовали 11 государств: Россия, Беларусь, Боливия, Венесуэла, Армения, Зимбабве, Куба, Никарагуа, Северная Корея, Сирия, Судан.

Позиция Казахстана в вопросе аннексии Крыма Россией становится понятной, учитывая очень тесные интеграционные процессы и отношения с Россией как в экономическом, так и в политическом плане. Необходимо отметить, что интеллигенция, политическая и научно-образовательная элита страны, по-видимому, глубоко понимает ситуацию, некоторые открыто говорят, но далеко не все решаются заявить публично, что РФ грубо нарушила основополагающие международные нормы и правила. В РК опасаются, что крымский сценарий может повториться и на её территории. Эти опасения подогреваются постоянными высказываниями российских политиков, в частности лидера ЛДПР В.Жиринов-

ского, который, рассуждая о будущем региона, как один из вариантов, предложил создать центральноазиатский округ (губернию) в составе России.

Аналитики называют причины, по которым Астане следует учитывать возможность агрессии России: значительная доля русскоязычного населения и русской диаспоры (около 27%, преимущественно на севере и востоке страны, вдоль границы с РФ, доля славянского населения превышает 50% в большинстве административных районов Северо-Казахстанской, Кустанайской и Акмолинской областей, в приграничных районах Восточно-Казахстанской и Павлодарской областей, особенно в городах), отказ в начале 1990-х гг. от ядерного арсенала и отсутствие членства в НАТО, расположение на территории Казахстана крупнейшего на постсоветском пространстве космодрома «Байконур» [9].

РФ активно пытается и далее удержать Казахстан в сфере своего влияния. Так, в 2014 году состоялось 14 встреч на высшем и высоком уровнях (10 встреч президентов и 4 – премьер-министров). В 2015 году состоялось 15 встреч на высшем уровне, и такая динамика продолжается [10].

Украинская сторона постоянно пыталась заручиться поддержкой Республики Казахстан. Первая встреча Президента Украины П.Порошенко с Президентом Казахстана Н.Назарбаевым была в рамках консультаций в формате ЕС-Украина-Евразийская тройка (26 августа 2014 года, Минск). Петр Порошенко поблагодарил Нурсултана Назарбаева за поддержку Украины в борьбе за независимость и суверенитет. Президент Казахстана отметил, что его страна настроена на развитие двустороннего сотрудничества с Украиной. Он подчеркнул, что в этом контексте «для Казахстана не является препятствием Соглашение об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом», а также еще раз призвал к прекращению огня на востоке Украины и подчеркнул готовность оказать помощь в этом [11].

22 декабря 2014 года состоялся визит Н.Назарбаева в Киев, в ходе которого обсуждались вопросы урегулирования ситуа-

ции на Востоке Украины, актуальные аспекты международной повестки дня и основные вопросы торгово-экономического сотрудничества. «Я приехал в тот год, когда исполняется 20 лет подписанию договора о дружбе и сотрудничестве между нашими странами. С 2010 по 2013 годы взаимный товарооборот вырос в два раза. В этом году он снизился, что не соответствует имеющемуся потенциалу, поскольку Украина – важный торгово-экономический партнер Казахстана», – сказал Назарбаев. По итогам переговоров президентов с участием представителей правительств двух стран достигли принципиальных договоренностей по активизации сотрудничества в энергетической, машиностроительной, авиастроительной, космической отраслях и углубления кооперации в военно-технической сфере [12].

Украинская власть и в дальнейшем пыталась получить формальную и неформальную поддержку. Так, 6 июля 2015 года во время поздравления Н.Назарбаева с 75-летием П.Порошенко заявил, что «рассчитывает на дальнейшие шаги со стороны Н.Назарбаева с целью содействия полной реализации минских договоренностей, восстановлению мира на Донбассе и стабильности в регионе» [13].

Последняя встреча на высоком уровне состоялась 9 октября 2015 года в рамках двухдневного официального визита Петра Порошенко в Республику Казахстан. По итогам переговоров достигнуты принципиальные договоренности по активизации сотрудничества в политической, торгово-экономической, научно-технической, культурно-гуманитарной и других областях, основанного на принципах дружбы и взаимопонимания. Президенты подчеркнули, что значительная активизация торгово-экономического сотрудничества является одной из главных задач двусторонних отношений. По итогам переговоров на высшем уровне был подписан План действий «Украина-Казахстан на 2015-2017 годы («Дорожная карта-5»)), в котором определены ключевые векторы двустороннего сотрудничества на перспективу [14].

Сразу после этого (14-15 октября 2015 года) президент РФ В. Путин также совершил визит в Казахстан, что подчер-

квиває: а) роль Н.Назарбаєва як определенного неформального посередника между Україною і Росією; б) беспокойство РФ относительно возможности договореностей между Україною і Казахстаном; в) признание важной роли Казахстана для успешной внешней политики РФ на постсоветском пространстве.

Україна получила значительную финансово-экономическую, гуманитарную, экспертную, консультативную помощь от стран и международных организаций (в первую очередь от стран ЕС и МВФ, ООН). В свою очередь Республика Казахстан предоставила официальную гуманитарную помощь для юго-восточных регионов Украины. Так, 10 января 2014 года были переданы Украине продукты питания на общую сумму 69 727 875 тенге (ок. 200 тыс. долл. США), а правительством РК произведено адресное перечисление членского взноса Казахстана в размере 30 тысяч долларов США в Международный Комитет Красного Креста на гуманитарные нужды Украины.

В период обострения борьбы с сепаратистами и боевиками на востоке Украины казахстанская сторона стала активным посредником в мирных переговорах, которые велись в Минске, проявляла инициативу относительно встречи в Астане президентов стран-участниц Нормандского формата.

Тем не менее все эти события отрицательно сказались на торгово-экономических отношениях. Республика Казахстан для Украины традиционно является одним из основных торговых партнеров и по итогам 2015 года занимает 3-е место по объемам товарооборота среди стран СНГ и 9-е среди всех торговых стран-партнеров Украины. Внешнеторговый оборот товарами и услугами между Украиной и Республикой Казахстан составил 1 млрд. 163,6 млн. долл. США и сократился по сравнению с 2014 годом на 403,6 млн. долл. США или на 25,8%. При этом экспорт украинских товаров и услуг в Казахстан составил 776,9 млн. долл. США и уменьшился на 390,7 млн. долл. США или на 33,5%; импорт – 386,7 млн. долл. США и сократился на 12,9 млн. долл. США или на 3,2%. По-

ложительное для Украины сальдо составило 390,2 млн. долл. США. По итогам 2016 года ситуация не улучшилась. Казахстан занимает 21 место среди всех торговых стран-партнеров Украины. В 2016 году общий объем торговли товарами и услугами между Украиной и РК составил 926,7 млн. долл. США (уменьшился по сравнению с 2015 годом на 21,2%). При этом экспорт украинских товаров и услуг в РК составил 480,7 млн. долл. США (-38,2%), импорт - 446 млн. долл. США (+ 13,9%). Положительное сальдо Украины – 34,7 долл. США (в 2015 году положительное сальдо Украины было 390,2 млн. долл. США) [15]. Ухудшение показателей двусторонней торговли товарами вызвано, прежде всего, сокращением объемов украинского экспорта в РК. При этом наибольшие потери на казахстанском рынке понесли экспортеры машиностроительной и металлургической продукции.

Таким образом, в сегодняшних реалиях Украине необходимо усиливать политическое и экономическое сотрудничество с Республикой Казахстан – лидером в Центральной Азии, руководство которого реально понимает угрозу военно-политической и экономической безопасности.

Казахстан для Украины – важный источник необходимого сырья для стратегических объектов в металлургической и топливно-энергетической промышленности. Украинская же продукция машиностроительной, сельскохозяйственной и пищевой отраслей имеет конкурентные преимущества в Казахстане. Однако сложившаяся новая геополитическая ситуация в Европе и мире в результате аннексии Крыма и войны на востоке Украины требует качественно новых подходов к строительству двусторонних отношений Украины с Казахстаном, прежде всего с учетом подписанных Договора об Ассоциации Украины с ЕС и глобального Договора Казахстана и ЕС. Развитие торгового сотрудничества в будущем находится под вопросом и требует от обеих сторон выявления значительной политической воли на высшем уровне.

Что касается российской политики в отношении Украины, то она прошла трехфазную эволюцию: мягкое убежде-

ние в евразийской интеграции под эгидой РФ, жесткое принуждение к ней (с использованием политико-дипломатических, экономических, энергетических, информационных рычагов воздействия) и наконец – прямая военная агрессия. В марте 2014 года Россия аннексировала Крым и впоследствии развернула вооруженную экспансию на Донбассе (Востоке Украины). По сегодняшний день продолжается необъявленная, или «гибридная» война РФ против Украины, в результате которой Украина понесла масштабные человеческие, территориальные и экономические потери. По нашему мнению, эта война за утверждение надуманного «русского мира» на чужих землях, переросшая в междоцивилизационную войну культур и религий, противоборство между прошлым советским менталитетом и новыми ценностями, за возрождение и сохранение которых впервые в истории Европы выступило украинское гражданское общество во время Революции достоинства. Беспрецедентные потери понёс украинский военно-морской флот во время позорной кампании по оккупации Крымского полуострова русскими войсками без опознавательных знаков. Этот акт нападения, без сомнения, подробно разрабатывался на высшем уровне руководства РФ, и в новейшей истории Европы напоминает лишь коварный раздел в 1938 году Чехословакии и вторжение гитлеровских войск в Польшу в 1939 году. Моральное давление, шантаж, угрозы расстрелами, похищения украинских офицеров и запугивание их семей, блокирование украинских кораблей и их команд, штурмы военных частей на полуострове - это далеко не все методы государства-террориста, который бросил вызов суверенному государству.

Вместе с тем эта война является результатом коварной кампании РФ не только против Украины с целью её удержания в зоне российского влияния, хотя для укрепления имиджа империи это крайне важно. Главная её цель шире – посредством посягательства и оккупации части украинской территории максимально дезинтегрировать Европу, прежде всего нанести удар по единству Европейского Союза, а Укра-

ина, Сирия и направление потоков её беженцев, вмешательство в избирательные кампании ряда стран, серия организованных конфликтов в европейских странах – звенья одной цепи против европейской и евроатлантической интеграции, подрыв либеральных и других ценностных устоев ЕС. Для достижения этих целей РФ выделяет, как в своё время СССР, огромные средства, и есть результаты. Они прочитываются в деятельности ряда сил в странах ЕС, облегчению прихода к власти оппозиционных антиинтеграционных националистических и других радикальных партий в Германии, Италии, Венгрии, Словакии, Австрии, Голландии, Швеции, Польше и некоторых других странах, раскалывающих ЕС изнутри. Примеров тому множество, но приведём один, ярко подтверждающий результат этих потуг, а также тот факт, что политическое руководство группы стран ЕС всё чаще ориентируется не на европейские ценности, за которые пролилась кровь на Майдане в Киеве и пятый год на Востоке Украины идёт война. Их интересами управляет запах газовых и нефтяных денег. Например, автор статьи Бернд Вестфаль изложил свою позицию в поддержку строительства газопровода «Северный поток–2», делая упор на аспекты, касающиеся политики в сфере энергетики: «В лице «Северного потока – 2» российская энергетическая госкорпорация «Газпром» вместе с французской компанией ENGIE, австрийским предприятием OMV, британско-нидерландским концерном Shell, а также немецким предприятием Uniper и немецкой холдинговой компанией Wintershall взялась за прокладку по дну Балтийского моря еще одного газопровода из России в Германию и последующую его эксплуатацию. С 16 мая 2018 года земснаряды в Грайфсвальдском заливе готовят грунт для укладки труб. Кроме Германии, все необходимые разрешения на строительство и эксплуатацию газопровода уже дала Финляндия, там также начаты первые подготовительные работы на побережье. В настоящее время продолжается процесс получения национальных разрешительных документов в России, Швеции и Дании. К 2020 году через «Север-

ный поток – 2» параллельно к уже существующему газопроводу «Северный поток», которым прокачивается газ с осени 2011 года и который выйдет на полную проектную мощность в 2018 году, также должен будет пойти газ. Реализация этого нового экономического проекта происходит в накаленной политической обстановке и уже вызвала острую критику с разных сторон. Я не вижу опасности слишком большой зависимости от России в связи со строительством второго газопровода, о которой столько говорится в последнее время». Одним из главных мотивов автор приводит аргумент, что он не видит опасности слишком большой зависимости от России, и в будущем газовым электростанциям с гибким режимом эксплуатации все чаще придется выравнять колебания в энергосетях, обусловленные производством энергии из возобновляемых источников [16].

Вроде обоснованная позиция. Но она противоречит закреплённым во многих документах ценностям ЕС и единственному пока примеру классической в мире интеграции, которая резко зашаталась под ударами сиюминутных выгод и конформизма. А какая цена агрессии против других стран и нарушения всей системы международного права? Автор выше цитированной статьи, считает, что газопровод в качестве дополнительного маршрута транспортировки газа из РФ будет способствовать улучшению безопасности газоснабжения всего ЕС, а разнообразие маршрутов газовых поставок в Европу, откуда бы то ни было – из Норвегии, США, Азербайджана, Катара или России – усиливают ликвидность европейского рынка, а «Северный поток – 2» не противоречит ни целям Европейского энергетического союза, ни внутреннему рынку энергии. Вот такой оказалась цена размытых свобод труда и капитала и социокультурных декларативных ценностей в странах Европы!.. По-нашему мнению, слишком большое беспокойство руководителей ряда стран ЕС и поддержавших их сил, а также экспертов типа Б.Вестфаля о создании новой энергетической безопасности в Европе порождает такие же большие новые опасности и вызовы,

подстерегающие их в результате недооценки нарушений норм и принципов международного права, а вследствие этого – опасности краха европейских ценностей и дезинтеграции, которые в ЕС могут последовать вслед за строительством «Северного потока – 2» и подобных этому благих договорённостей, прозвучавших 18.05.18 во время «тёплой» встречи А.Меркель и В.Путина в Сочи, в ходе которой не было решено ни одной проблемы.

Если названный проект будет реализован, он увеличит финансовые возможности РФ, которая будет больше влиять на ситуацию в Украине, в том числе в Крыму и на Донбассе, на другие замороженные конфликты и на своих соседей. Украина вместе с международным сообществом должна выработать стратегию действий относительно России, направленную на прекращение нарушений прав человека в Крыму и на Донбассе. Ведь санкции — это не стратегия, это лишь инструмент, чтобы создать давление и увидеть определенный результат. Между тем посол Польши в Украине Ян Пекло в своем выступлении отметил, что важнейшим фактором в противодействии российской агрессии и ее гибридным действиям являются западные ценности и единство. Вместе с тем он признал, что это сделать нелегко, поскольку Россия пытается дестабилизировать Европу, континент и весь мир [17]. Это угрожает европейской сплочённости, подчёркивается в статье Йоханнеса Шрапса [18]. Это право силы, а не сила права, сильная Европа возможна лишь при привлечении свободной Украины с восстановленными границами. Российская агрессия получает поддержку со стороны наших партнеров, поскольку строительство Северного потока-2 забирает миллиарды долларов у граждан Украины, Польши, Венгрии и Словакии, ухудшает отношения между ЕС и США. Более того, этот проект направлен на еще большую зависимость Европы от российского газа, он будет финансировать российскую армию. Поэтому здесь единство должно быть не на словах, а на деле. Мы полагаем, что именно после возвращения Крыма и восстановления границы на Донбассе будет

положен кінець імперському мисленню. К тому ж експлуатація Керченського моста оцінюється в півмільярда гривень прямих збитків в рік із-за того, що була зменшена тоннажність суден по заході в два порти на Азовському морі, а саме в Маріуполь і Бердянськ. Єсть і непрямі збитки – мільярдні. Крім цього, росіяни в ході будівництва грубо порушили правила екологічної безпеки, що призведе до звернень в суди, ще далі відсунув регулювання українського кризису в цілому.

Ці проблеми чітко видно не тільки в країнах ЄС або США, але й багато російські аналітики висловлюють реальні оцінки. Вже анексований Крим – це велика проблема для Росії, і скоро вона проявиться в більш серйозній формі, вважає професор Вищої школи економіки, член ради при президенті РФ по розвитку громадянського суспільства і прав людини Ілля Шаблінський. По його думці, причиною початку проти Росії «холодної війни» є отруєння колишнього шпiona-перебежчика Сергія Скрипаля, а саме події 2014 року в Україні і, зокрема, анексія Криму. По його словам, перспективи розв'язання конфлікту немає, оскільки в питанні Криму російське керівництво «ні на які поступки не піде. Це вилежить, без будь-яких тимчасових рамок, конфронтація на виснаження... Наше керівництво, як я розумію його позицію, вважає, що ми замість від України щось відірвали, і це важливіше. Це буде тягнутися. Я сподіваюся, що без гарячої війни, але з серйозними наслідками для простих людей, тому що нам ось ця конфронтація, ця холодна війна точно не потрібна. Ми від неї програємо...» [19].

Ніккі Хейлі, заступник США в ООН, зазнала різкої критики Організації за те, що вона бездіяльною в 2014 році, коли «Росія анексувала Крим. ООН просто спостерігала, коли в 2014 році Росія вперше після Другої світової війни порушила межі Європи і здійснила вторгнення на територію України – поглинула Крим, продовжує свої дії на сході України. Також Хейлі

прокоментувала інцидент в Солсбери. «Кто сказал, что Россия не сделает этого всего снова? И это может произойти в Нью-Йорке, например, или в Вашингтоне, или в Дареме в Северной Каролине. Мы бросили вызов российской лжи, мы встали на защиту наших партнеров, и теперь другие страны поддерживают нас» [20]. Но все ли?

В первую очередь страны Евросоюза оказались не совсем надёжными партнёрами, поэтому нам следует продолжить анализ причин, глубоко изучить проблему устойчивости европейских ценностей в странах ЕС, а также в странах Восточного партнёрства ЕС и новой идентичности их граждан на предмет соответствия этим ценностям. Предметом такого анализа и сравнения может стать изучение в первую очередь такой проблемы в Украине и Казахстане, а также главных носителей таких ценностей в наших странах – среднего класса и предпринимателей – в сравнении с ценностными ориентациями среднего класса и предпринимателей в странах Евросоюза. Тогда мы поймем реальные причины неоднозначных процессов, происходящих как в странах ЕС, так и в странах Восточного партнёрства.

Список использованных источников

1. У виступі на саміті В.Янукович зазначив: "... Уже сьогодні ми потребуємо від наших європейських партнерів рішучих кроків назустріч Україні в питанні розробки і реалізації програми фінансово-економічної допомоги з використанням усіх наявних механізмів та ресурсів як інституцій, так і держав-членів ЄС" – Офіційний сайт Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/news/29616.html>
2. В РФ не хотят "просто так спасти Украину" дешевым газом и кредитом. – УНИАН, 2 декабря 2013г. URL:<http://www.unian.net>
3. Как остановить войну? Андрей Илларионов URL:<https://aillarionov.livejournal.com/762248.html>
4. Против силовых вариантов в Украине выступил МИД Казахстана // Новости Посольства. 03 марта 2014. URL: <http://kazakhstan>.

- mfa.gov.ua/ru/press-center/news/18789-proti-silovih-variantiv-v-ukrajini-vistupiv-mzs-kazahstanu
5. Казахстан підтримує територіальну цілісність України. URL: <http://ukranews.com/news/117477.---.uk>
 6. Брифінг по итогам офіційного візита в Королівство Нідерланди и участия в работе Саммита по ядерной безопасности в Гааге // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. URL: http://www.akorda.kz/ru/events/international_community/foreign_other_events/page_216254_briefing-po-itogam-uchastiya-v-rabote-sammita-po-yadernoi-bezopasnosti-v-gaage
 7. Кошкина Соня. Майдан. Нерозказана історія. Брайт Стар Паблішинг, 2015. -400с.
 8. Из-за позиции РК по Крыму МИД Украины вручил ноту Казахстану. URL: http://forbes.kz/process/iz-za_pozitsii_rk_po_kryimu_mid_ukrainyi_vruchil_notu_kazahstanu/
 9. Gelernte J. An Enticing Next Target For Putin Moscow is turning up the rhetoric on Kazakhstan, a non-NATO member with a valuable space center. URL: www.wsj.com/articles/josh-gelernte-an-enticing-next-target-for-putin-1412722083
 10. Россия-Казахстан. Двусторонние отношения. URL: www.rfembassy.kz/lm/dvustoronnie_otnosheniya/rossiya-kazahstan/
 11. Назарбаев: Ассоциация Украины и ЕС не несет угрозы Казахстану. URL: http://news.liga.net/news/politics/3068534v_belarusi_nazarbaev_vozrazil_putinu_po_assotsiatsii_ukrainy_i_es.htm
 12. Встреча с Президентом Украины Петром Порошенко // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. URL: http://www.akorda.kz/ru/events/international_community/foreign_visits/page_218767_vstrecha-s-prezidentom-ukrainy-petrom-poroshenko
 13. Порошенко попросив Назарбаєва допомогти втихомирити Путіна URL: http://24tv.ua/poroshenko_poprosiv_nazarbayeva_dopomogti_vtihomirity_putina_n590860
 14. Совместное заявление Президента Украины Петра Порошенко и Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева// Официальный сайт Президента Украины. URL: <http://www.president.gov.ua/ru/news/spilna-zayava-prezidenta-ukrayini-petra-poroshenka-ta-prezid-36109>
 15. Торгово-экономическое сотрудничество между Украиной и Казахстаном // Официальный сайт Посольства Украины в Респу-

- блике Казахстан. URL: <http://kazakhstan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-kz/trade>
16. Без российского газа просто не обойтись. URL: <http://www.ipg-journal.io/regiony/evropa/statja/show/bez-rossiiskogo-gaza-prosto-ne-oboitis-540/>
 17. Украина должна быть сильной. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/den-planety/ukraina-dolzha-byt-silnoy>
 18. Йоханнес Шрапс. «Северный поток – 2» – вопрос европейский. URL: <http://www.ipg-journal.io/regiony/evropa/statja/show/severnyi-potok-2-vopros-evropeiskii-541>
 19. Без горячей войны, но с серьезными последствиями: на РосТВ заговорили о новых проблемах РФ из-за Крыма. URL: <https://inforesist.org/na-rostv-predupredili-iz-za-kryima-rossiyu-zhdut-bolee-sereznyie-problemyi-rf/>
 20. Хейли: «А ООН стояла и смотрела на поглощение Крыма». URL: <https://replyua.net/usa/92670-heyli-a-oon-stoyala-i-smotrelena-pogloschenie-kryma.html>

REFERENCES

1. U vistupi na samite V. Yanukovich zaznachiv: “... Uzhe syohodni mi potrebuyemo vid nashih yevropeyskih partneriv rishuchih krokiv nazustrich Ukraini v pitanni rozrobki I realizacii programi financovo-ekonomichnoyi dopomohi z vikoristannyam usih nayavnih mehanizmov ta resursiv yak instituciy, tak I derzhav-chleniv YeEs” – Oficiyniy sayt prezidenta Ukraini. [In his speech at the summit, Viktor Yanukovich said: “... Today, we require from our European partners strong steps towards Ukraine in the development and implementation of a program of financial and economic assistance using all existing mechanisms and resources of both the institutions and the EU member states” - Official site of the President of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.president.gov.ua/news/29616.html>
2. UNIAN (2013). V RF ne hotyat “prosto tak spasat’ Ukrainu” deševim gazom i kreditom. [In Russia nobody wants to “just save Ukraine” with cheap gas and credit]. Retrieved from: <http://www.unian.net>
3. Illarionov A. Kak Ostanovit’ Voynu? [How to stop the war?]. Retrieved from: <https://aillarionov.livejournal.com/762248.html>
4. Novosti Posolstva (2014). Protiv silovih variantov v Ukraine vistupil MID Kazahstana [The Ministry of Foreign Affairs of Kazakhstan spoke

against using force in Ukraine] Retrieved from: <http://kazakhstan.mfa.gov.ua/ru/press-center/news/18789-proti-silovih-variantiv-v-ukrajini-vistupiv-mzs-kazahstanu>

5. Kazakhstan pidtrimuye teritorialnu tsilisnist' Ukraini [*Kazakhstan supports the territorial integrity of Ukraine*]. Retrieved from: <http://ukranews.com/news/117477.---.uk>

6. Oficialniy sayt Prezidenta Respubliki Kazahstan. Brifing po itogam oficialnogo vizita v Korolevstva Niderlandi i uchastiya v rabote Sammita po yadernoy bezopasnosti v Gaage [*Briefing on the results of the official visit to the Kingdom of the Netherlands and participation in the Nuclear Security Summit in The Hague*]. Retrieved from: http://www.akorda.kz/ru/events/international_community/foreign_other_events/page_216254_briefing-po-itogam-uchastiya-v-rabote-sammita-po-yadernoi-bezopasnosti-v-gaage

7. Koshkina S. (2015). Maydan. Nerozkazana istoriya [*Maidan The Untold story*]. Brayt Star Pablishing, 400.

8. Because of the position of the RK on the Crimea, the Ukrainian Foreign Ministry handed a note to Kazakhstan. Retrieved from: http://forbes.kz/process/iz-za_pozitsii_rk_po_kryimu_mid_ukrainyi_vruchil_notu_kazahstanu/

9. Gelernte J. An Enticing Next Target For Putin Moscow is turning up the rhetoric on Kazakhstan, a non-NATO member with a valuable space center. Retrieved from: www.wsj.com/articles/josh-gelernter-an-enticing-next-target-for-putin-1412722083

10. Rossiya-Kazahstan. Dvuhstoronnie otnosheniya [*Russia-Kazakhstan relations*]. Retrieved from: www.rfembassy.kz/lm/dvustoronnii_otnosheniya_rossiya-kazahstan/

11. Nazarbaev: Associaciya Ukraini i ES ne neset ugrozi Kazahstanu [*Nazarbayev: The Association of Ukraine and the EU does not threaten Kazakhstan*]. Retrieved from: http://news.liga.net/news/politics/3068534v_belarusi_nazarbaev_vozrazil_putinu_po_assotsiatsii_ukrainy_i_es.htm

12. Oficialniy sayt Prezidenta Respubliki Kazahstan. Vstrecha s Prezidentom Ukraini Petrom Poroshenko [*Meeting with the President of Ukraine Petro Poroshenko. Official website of the President of the Republic of Kazakhstan*]. Retrieved from: http://www.akorda.kz/ru/events/international_community/foreign_visits/page_218767_vstrecha-s-prezidentom-ukrainy-petrom-poroshenko

13. Poroshenko poprosiv Nazarbayeva dopomohti vtihomiriti Putina [*Poroshenko asked Nazarbayev to help calm Putin down*]. Retrieved

from: http://24tv.ua/poroshenko_poprosiv_nazarbayeva_dopomogi_vtihomiriti_putina_n590860

14. Oficialniy sayt Prezidenta Ukraini. Sovmestnoe zayavlenie Prezidenta Ukraini Petra Poroshenko i Prezidenta Respubliki Kazahstan Nursultana Nazarbaeva [*Joint statement of the President of Ukraine Petro Poroshenko and the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev. Official website of the President of Ukraine*]. Retrieved from: <http://www.president.gov.ua/ru/news/spilna-zayava-prezidenta-ukrayini-petra-poroshenka-ta-prezid-36109>

15. Oficialniy sayt Posolstva Ukraini v Respublike Kazahstan. Torgovo-ekonomicheskoe sotrudnichestvo mezhdou Ukrainoy i Kazahstanom [*Trade and economic cooperation between Ukraine and Kazakhstan. The official website of the Embassy of Ukraine in the Republic of Kazakhstan*]. Retrieved from: <http://kazakhstan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-kz/trade>

16. Bez rossiyskogo gaza prosto ne oboytis' [*You can't get by without russian gas*]. Retrieved from: <http://www.ipg-journal.io/regiony/evropa/statja/show/bez-rossiiskogo-gaza-prosto-ne-oboitis-540/>

17. «Ukraina dolzhna bit' silnoy» [*«Ukraine must be strong»*]. Retrieved from: <https://day.kyiv.ua/ru/article/den-planety/ukraina-dolzhna-byt-silnoy>

18. Shrapl Y. «Severniy potok – 2» – vopros yevropeyskiy [*«Nord Stream – 2 is a European issue»*]. Retrieved from: <http://www.ipg-journal.io/regiony/evropa/statja/show/severnyi-potok-2-vopros-evropeiskii-541>

19. Bez goryzchey voyni, no s seryeznimi posledstviyami: na RosTV zagovorili o novih problemah RF iz-za Krima [*Without a hot war, but with serious consequences: RosTV started talking about new problems the Russian Federation is facing because of Crimea*]. Retrieved from: <https://inforesist.org/na-rostv-predupredili-iz-za-kryima-rossiyu-zhdut-bol-ee-sereznyie-problemyi-rf/>

20. Heyli: «A OON stoyala i smotrela na pogloschenie Krima» [*«And the UN stood and looked at the absorption of Crimea»*]. Retrieved from: <https://replyua.net/usa/92670-heyli-a-oon-stoyala-i-smotrela-na-pogloschenie-kryma.html>

УДК – 351.746.1 (477) : 327

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).47-64

Іван Артёмов,
кандидат історичних наук, доцент,
директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРАВОВІ ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена зовнішньополітичним аспектам національної безпеки України. Проаналізовано вплив глобалізації на процеси, що відбуваються, та місце і роль України в геополітичному просторі. Визначено особливості сучасного стану національної безпеки в руслі нормативно-правових актів 2015-2018 рр. та завдання щодо вдосконалення моделі національної безпеки України. У висновках наведено конкретні пропозиції, впровадження яких сприятиме роботі з розбудови сфери національної безпеки в умовах анексії Криму і тимчасово окупованих територій на Сході України.

Ключові слова: міжнародні відносини, зовнішня політика, національна безпека, нормативно-правова база, Україна.

The article is devoted to foreign policy aspects of national security of Ukraine. The influences of globalization on the processes that are taking place, the place and role of Ukraine in the geopolitical space are analyzed. The peculiarities of the current state of national security in accordance with the normative-legal acts of 2015-2018 and the task of improving the national security model of Ukraine are determined. The conclusions provide concrete proposals, the introduction of which will contribute to the development of the national security sphere in the conditions of annexation of the Crimea and temporarily occupied territories in the East of Ukraine.

Key words: international relations, foreign policy, national security, normative-legal base, Ukraine.

Глобальні трансформаційні процеси, що відбуваються в системі міжнародних відносин, торкаються не лише провідних країн світу, а й тих, котрі відносно недавно стали на шлях незалежного розвитку. *Перебуваючи на перетині лінії інтересів світових центрів сили – Росії, ЄС, США, Азії – Україна не може залишатись осторонь змін, що відбуваються. Вона повинна стати суб'єктом нової геополітики, посісти в ній таке місце, яке б відповідало національним інтересам, власному вибору та основним пріоритетам розвитку,* - зазначив Анатолій Зленко [6].

Водночас було б самовпевнено вважати, що вигідне геополітичне розташування України принесе їй необхідні стратегічні та політичні дивіденди. Переваги потрібно вміти ефективно використовувати для ведення активної зовнішньої політики, адже Україна залишається державою, стратегічно важливою в регіоні і в системі міжнародних відносин [6].

Вчений і політик В.П. Горбулін ще в 2009 році передбачив, що «Україна вже втягнута у світовий вир. Є багато чинників, які визначають роль України в новому переділі світу й побудові нового світоустрою. Але ця участь може бути активною і пасивною. І для України це питання може стати найважливішим критерієм розвитку державності або, навпаки, її стагнації» [3, с. 17]. «В Україні на рубежі 2020–2025 років є тільки два шляхи: або стати сильною державою, або зіштовхнутися з реальною небезпекою поглинання» [3, с. 18].

Україна як суб'єкт міжнародних відносин і права здійснює безпосередні відносини із іншими державами в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів, в першу чергу національних інтересів держави і дотримання норм міжнародного права.

Російська агресія проти України, анексія Криму та фактична окупація окремих районів Донецької та Луганської областей кардинально змінили наше ставлення до проблеми національної безпеки держави.

Позиція України на міжнародному рівні зазнала кардинальних змін, що вимагає визначення ключових засад зовнішньополітичної доктрини, підпорядкованої завданню

збереження суверенітету і спрямованої на відновлення територіальної цілісності держави. *Змінюючи систему національної безпеки та механізми її забезпечення, Україна формує своє майбутнє, вона вже ніколи не залишиться такою, якою була до анексії Криму та війни на сході України.*

Потужна мотивація цього висновку детально обґрунтована науковими дослідженнями базових положень методології вдосконалення моделі національної безпеки. Безпекова тематика загалом найглибше розроблена в межах традиції реалізму (Г. Моргентау, Р. Арон, К. Томпсон, К. Волтц) та класичної політичної філософії Нового часу (Т. Гоббс, кардинал Рішельє, Д. Юм). І саме цінності, ідеї та схеми цих двох пізнавальних формацій та пластів історії політичної думки є надійним підґрунтям будь-якого дослідження в галузі міжнародної та національної безпеки [1]. Темі дослідження сучасних процесів забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері присвячено значну кількість робіт, серед яких, на наш погляд, чільне місце займають роботи академіка В.П. Горбуліна – провідного фахівця в цій галузі. Про це йдеться у ряді колективних монографій Національного інституту стратегічних досліджень, а саме: «Україна і Росія: дев'ятий вал чи китайська стіна»; «Донбас і Крим: ціна повернення»; «Світова гібридна війна: український фронт» та ін.

Поряд з В.П. Горбуліним тематика безпекового простору України активно розробляється І.А. Грицяком, А.Б. Качинським, В.А. Ліпканом, В.І. Почепцовим, А.А. Падеріним, Г.М. Перепелицею, Т.С. Стародубом, Г.П. Ситником, А.І. Семенченком, О.М. Суходолієм, І.А. Храбаном, Л.Д. Чекаленком, В.О. Чалим та ін.

Особливе місце серед публікацій займає концептуально-методологічна стаття О.С. Власюка і С.В. Кононенка «Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України». Автори відзначають, що поряд з науковими розробками проблематики безпекового простору України надзвичайно важливою є робота з упровадження нових нормативно-правових документів зовнішньополітичної діяльності

України та її нормативне наповнення у світлі сучасних викликів національній безпеці України.

Так, 26.05.2015 р. Указом Президента України затверджено рішення РНБО «Про Стратегію національної безпеки України», основними цілями якої є: мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО [17].

Важливим є положення Стратегії, яке стосується забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері. Зокрема, відмовившись від політики позаблоковості, яка не забезпечила територіальної цілісності держави, Україна в середньостроковій перспективі спиратиметься на власні можливості та залишає за собою право обирати участь у системах колективної безпеки і оборони як спосіб гарантування державного суверенітету і територіальної цілісності України, в першу чергу у співпраці з НАТО.

24.09.2015 р. Указом Президента України затверджено Рішення РНБО «Про нову редакцію воєнної доктрини України». Воєнна доктрина України є концептуальним документом, що аналізує сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, визначає принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до загрози воєнного конфлікту, застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів.

Нова воєнна доктрина України:

- визначає Російську Федерацію воєнним противником України та умови звільнення тимчасово окупованих територій України;

- виходить із високої імовірності великомасштабного застосування проти України військової сили як головної загрози національній безпеці України у військовій сфері;
- підтверджує відмову від політики позаблоковості та відновлення стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію;
- визначає ознаки виникнення збройного конфлікту всередині України, у тому числі інспірованого іноземними державами;
- враховує збільшення ролі інформаційно-психологічних операцій;
- наголошує на потребі удосконалення системи мобілізаційної підготовки і мобілізації та суттєвого збільшення професійної складової у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях;
- формулює заходи з підготовки держави до оборони, необхідні для відновлення державного суверенітету та територіальної цілісності держави, а також завдання розвитку оборонного та безпекового потенціалу України як необхідної умови відсічі збройної агресії тощо [11].

Важливе нормативно-правове наповнення безпекового простору України містить Закон України *«Про особливості державної політики по забезпеченню суверенітету України на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей»* [4], який передбачає:

- звільнення тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях та відновлення на цих територіях конституційного ладу;
- захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб;
- забезпечення незалежності, єдності та територіальної цілісності України.

Серед багатьох нормативно-правових актів виокремлюється Закон *«Про національну безпеку України»* [16], де зафіксовані базові положення та чітко унормовані існуючі виклики для України після анексії Криму та тимчасової окупації

окремих територій Донецької і Луганської областей. У законі чітко визначено термінологію і подано трактування таких категорій, як зокрема: воєнний конфлікт; воєнна безпека; громадська безпека і порядок; державна безпека; демократичний цивільний контроль; загрози національній безпеці України; збройний конфлікт; національна безпека України; національні інтереси України; оборонне планування; оборонно-промисловий комплекс; планування у сфері національної безпеки; сектор безпеки і оборони; сили безпеки; стратегія національної безпеки та ін.

Ст. 2 закону закріплює положення правової основи державної політики у сферах національної безпеки і оборони; ст. 3 – принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Так, **основними принципами**, що визначають порядок формування державної політики у сфері національної безпеки, задекларовано:

- верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;
- єдине управління у сферах національної безпеки і оборони з метою забезпечення належного реагування на потреби Українського народу у сфері безпеки, ефективності виконання завдань, обов'язків та використання ресурсів;
- дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;
- розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони [16].

Фундаментальними **національними інтересами** України є:

- державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

- сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;
- інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [16].

Зазначимо, що зовнішня політика України реалізується з урахуванням об'єктивних геополітичних аспектів:

- Україна — європейська держава, тому вона повинна зміцнювати, розширювати всебічні зв'язки, відносини з державами Європи;
- Україна — колишня республіка СРСР, була тісно пов'язана з усіма його колишніми республіками, що потребує збереження та подальшого розвитку взаємовигідних відносин з ними;
- Україна — морська держава, що зумовлює необхідність розвитку взаємовигідних відносин з країнами Чорноморського та Середземноморського басейнів;
- Україна не може забезпечити себе власними сировинними ресурсами. Це примушує закуповувати їх за кордоном.

Центральними напрямами зовнішньої політики є:

- плідна робота в ООН, у спеціалізованих органах, установах, структурах та міжнародних організаціях. Україна бере участь у роботі практично всіх органів та установ ООН;
- зовнішньополітична дипломатична діяльність. Дипломатичні відносини Україна встановлює на засадах рівноправності, невтручання у внутрішні справи одне одного, визнання територіальної цілісності та недоторканності існуючих кордонів;
- установлення, підтримка та всілякий розвиток економічних, культурних, науково-технічних відносин з усіма країнами світової спільноти, за винятком країн,

котрим за рішенням Ради Безпеки ООН оголошено економічну блокаду;

- участь України у вирішенні глобальних проблем сучасного світу;
- збереження та подальше зміцнення добросусідських відносин із колишніми республіками СРСР;
- участь України розв'язанні складних та невідкладних військово-політичних проблем.

Практична реалізація зовнішньої політики України забезпечується під керівництвом Президента України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством закордонних справ, іншими центральними органами державної виконавчої влади на основі Конституції України [17].

Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України [16].

Суттєвим доповненням нормативно-правових документів є вироблення механізмів їх впровадження. В цьому плані слід відзначити надзвичайно потужне дослідження однодумців Горбуліна В.П., а саме Власюка О.С. (у співавторстві з Кононенком С.В.) «Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України» [1]. Їх дослідження присвячено питанню формування нової моделі національної безпеки України. Визначено особливості нинішньої моделі й окреслено загальну структуру майбутньої. Запропоновано й апробовано трискладову теоретико-методологічну схему розуміння й розбудови сфери національної безпеки: «базис – система – інструмент».

Цитовані науковці, дослідивши складові зовнішньополітичних засад національної безпеки, відзначають, що зовнішня політика сучасної держави, зокрема й української, роз-

гортається на трьох базових рівнях: **глобальному, регіональному, національно-державному**. Головною метою зовнішньополітичної діяльності України **на першому рівні** є уникнення периферизації у міжнародних відносинах. Для України загроза периферизації була завжди актуальною, однак нині вона як ніколи очевидна. Відзначається, що національно-державний рівень відіграє ключову роль у системі зовнішньої політики й національної безпеки. Саме на цьому рівні концентрується потенціал держави, який надалі «розподіляється» між усіма трьома рівнями зовнішньополітичної активності [1].

Роль зазначеного потенціалу в реалізації державних інтересів та пріоритетів зовнішньої політики й національної безпеки визначальна. **Національно-державний рівень** зовнішньої політики постає сферою розгорнення та відточування трьох основних інструментів зовнішньополітичної діяльності: дипломатії, збройних сил, пропаганди. Слабкість хоча б одного з них робить безсилою всю зовнішню політику.

Дипломатія. Вона була й залишається провідним засобом зовнішньої політики, дію якого спрямовано на захист національних інтересів, досягнення зовнішньополітичних цілей, реалізацію пріоритетів національної безпеки мирним шляхом – передусім шляхом переговорів.

Збройні сили. Війна була й залишається невід'ємною частиною міжнародних відносин, які перманентно й об'єктивно генерують її загрозу, перебуваючи в «тіні» війни. Відповідальна й миролюбна держава повинна зробити все, аби створити потужні збройні сили, а дипломатія цієї держави зобов'язана зробити все, аби не виникла потреба їх застосувати.

Для зіставлення задекларованих положень з реальним станом справ можемо звернутися до інтерв'ю міністра оборони Полторака С.Т., який відзначав, що агресія на Донбасі після анексії Криму змусила Україну кардинально збільшити чисельність своїх Збройних сил.

Якщо на початок агресії вона становила 150 тис. осіб, то сьогодні службу несуть 255 тис. військовослужбовців, з яких лише 20

тис. осіб строкової служби. Підготовка сучасного військового – це великозатратні видатки. Для прикладу: Великобританія - 250 тис. фунтів; Німеччина - 220 тис. євро; Польща - приблизно 100 тис. євро; Росія - 83 тис. євро; Албанія - 20-25 тис. євро; Україна - торік 8 тис. євро, а в цьому році 12 тис. євро.

Бюджет Міністерства оборони також змінився за цей період: 2014 року бюджет Міноборони становив 27 млрд. грн.; у 2015 р. - 42 млрд. грн.; у 2016 р. - 57 млрд. грн.; у 2017 р. - 64 млрд. грн.; цьогоріч - 86 млрд. грн. [18].

Пропаганда. Зовнішньополітична пропаганда має на меті деморалізацію, перенавернення, здобуття прихильності, зміну настроїв громадськості держав – об'єктів пропагандистських зусиль. Роль цього зовнішньополітичного засобу особливо зростає за умов інформаційної війни, що передую початку бойових дій та супроводжує їх надалі [1].

Як уже зазначалось, всебічний аналіз сучасного безпечного простору України, зокрема причини і наслідки тимчасової втрати контролю над окремими територіями Сходу, заходи України та проблеми з Росією досліджено в потужній монографії «*Донбас і Крим: ціна повернення*» за редакцією Горбуліна В.П. [3].

У дослідженні визначено та обґрунтовано умови реінтеграції та пріоритети відновлення Донбасу, повернення Криму, а також спрогнозовано сценарії майбутнього України в глобальному світі і забезпечення національної безпеки. **Актуальність цього монографічного дослідження** – надзвичайна. Свідченням цього є потужні напрацювання щодо проблем:

- збройної агресії з боку Росії як стрес-тест для глобальної та національної безпеки;
- наслідків російської агресії на Донбасі;
- втрат України від анексії Криму;
- умов реінтеграції тимчасово окупованих територій; стратегії для Донбасу;
- сценарію та прогнозування щодо майбутнього повернення Криму та інше [3, с. 3-5].

Вирішення цих проблем надзвичайно непросте, але є «матриця», відповідна «Дорожня карта», що оптимізує практичну організаторську і нормативно-правову складову діяльності першочергових зовнішньополітичних засад стратегії і нових форм національної безпеки України.

Враховуючи реальний стан речей в Україні, доцільно зосередитись на зміцненні й розвитку її регіональних позицій, що передбачає: повноцінну геостратегічну самореалізацію держави за трьома основними векторами – **євроатлантичним (західним), євразійським (пострадянським), чорноморським (південним)**. Комплексне геополітичне розташування Української держави повинне бути конвертоване в так само комплексну зовнішню політику.

Безперечно, євроатлантична сфера становить головний об'єкт спрямування і «зону концентрації» українських зовнішньополітичних зусиль [1].

Ці напрями зовнішньої політики є пріоритетними і висувають конкретні нові завдання перед керівництвом української держави, що є стратегічно важливими і не втрачають своєї актуальності [14, с. 7; 15; 21]:

- захист територіальної цілісності України;
- європейська інтеграція;
- належність до євроатлантичного цивілізаційного простору;
- боротьба з корупцією;
- створення міжнародної коаліції на підтримку України.

Слід зазначити, що, реалізуючи стратегію гарантування національної безпеки, Україна однозначно стала на позицію входження в майбутньому в європейський економічний і політичний простір, а також у систему колективної безпеки та інтеграції в НАТО, що було зафіксовано в основних офіційних документах нашої держави. Українське керівництво сьогодні цілком усвідомлює, що ЄС і НАТО є найбільш ефективною складовою системи, на основі якої формуватиметься нова архітектура безпеки Європи.

Для забезпечення територіальної цілісності держави

керівництво України в 2015-2018 рр. активно співпрацювало з США як з ключовим партнером та союзником України в політичній, безпековій, економічній та енергетичній сферах.

У жовтні минулого року створено новий урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції, а також призначений глава місії України при НАТО. Було також проведено засідання комісії Україна-НАТО в Києві за участю генсека НАТО та Президента України [19; 13; 22; 12; 27].

У 2017 р. вдалося досягти остаточної ратифікації та набуття чинності *Угоди про асоціацію, запровадження безвізового режиму тощо* [23; 10].

Проте успіхи в реалізації окремих розділів Угоди про асоціацію були повною мірою затьмарені фінансовим текстом декларації саміту Східного партнерства. *Відзначимо також посилення парламентської дипломатії.*

В той же час окремі законодавчі ініціативи спричинили погіршення двосторонніх відносин із рядом сусідніх країн, зокрема з Угорщиною, Польщею та Румунією. Про причини ускладнення та особливості двосторонніх відносин заявлено позицію МЗС України [8; 5; 24; 25; 9; 20; 7; 26].

Висновки. Дослідження актуальних аспектів зовнішньополітичної діяльності із забезпечення національної безпеки України в умовах анексії Криму і тимчасово окупованих територій на сході України засвідчує необхідність:

1. Оперативного впровадження в життя Закону України «Про національну безпеку України» [16], враховуючи, що це стратегічна «дорожня карта», де визначено основні напрями роботи, мету і завдання, окреслено координуючу роль та механізми в структурі виконавчої і законодавчої влади України.
2. Вдосконалення моделі національної безпеки України відповідно до існуючих проблем і викликів та організації її впровадження в життя владою та суспільством (пропозиції О.С. Власюка і С.В. Кононенка).
3. Відновлення «експертної дипломатії» і формулювання загального бачення Україною відносин із сусідніми

країнами; вирішення проблемних питань та викликів, що останнім часом виникають у стосунках із Польщею, Угорщиною, Румунією.

4. «Запуску» роботи з сусідніми державами на регіональному рівні в рамках Карпатського єврорегіону як дієвої комунікативної площадки для вирішення існуючих проблем та відновлення ефективних форм транскордонного співробітництва в прикордонних регіонах України, Польщі, Угорщини, Румунії.
5. Використання майже не задіяного потенціалу співробітництва в рамках Східного партнерства.
6. «Перезапуску» роботи української дипломатії з урахуванням сучасних викликів, термінового доопрацювання та прийняття закону «Про дипломатичну службу».

Перспективою подальших наукових розробок проблематики зовнішньополітичних засад національної безпеки України є, на наш погляд, дослідження проблем безпекового виміру в умовах анексії Криму та війни на сході України.

У той же час, досліджуючи цю проблематику, потрібно враховувати об'єктивну реальність існуючого сусідства. Слід пам'ятати, що ми знаходимося на перехресті геополітичних інтересів, на межі двох світів, потенційно конфліктних, у безпосередній зоні суперечливого трикутника «США-ЄС-Росія». Україна завжди буде проміжним «санітарним» кордоном, або «буферною зоною» цивілізаційного простору між західною і російсько-євразійською цивілізаціями.

Для натівської Європи східні кордони України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія вбачає в західних кордонах України лінію розлому між НАТО і СНД – простором, який вважає зоною своїх інтересів.

Враховуючи ці реалії, слід пам'ятати, що будь-яка помилковість чи навіть неточність при визначенні відповідних пріоритетів можуть мати вкрай негативні для нас наслідки [2].

Список використаних джерел

1. Власюк О.С., Кононенко С.В. Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_panorama/Panorama__1_2017-druk.pdf
2. Гальчинський А.С. Помаранчева революція і нова влада. – К.: Либідь, 2005. – 368 с.
3. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К.: НІСД, 2015. – 474 с.
4. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
5. Заступник глави МЗС України: Можу допустити, що вплив Москви на Будапешт зростає. І це є загрозою не лише для Києва, але і для Європи. URL: <http://gordonua.com/ukr/news/politics/zastupnik-golovi-mzs-ukrajini-mozhu-dopustiti-shcho-vpliv-moskvi-na-budapesht-zrostaje-i-tse-je-zagrozoju-ne-lishe-dlja-kijeva-ale-i-dlja-jevropi-242529.html>
6. Зленко А. Україна у мінливому світі. URL: <http://www.dt.ua/1000/1600/66957/>
7. Костриба О. Російський спрут для радикалів Центрально-Східної Європи. URL: <http://tyzhden.ua/World/201175>
8. Лашченко О. Угорщина проптовхує в НАТО інтерес Росії – заступник глави МЗС України. URL: <https://zakarpattia.net.ua/News/180849-Uhorshchyna-proshovkhuie-v-NATO-interes-Rosii%E2%80%93zastupnyk-hlavy-MZS-Ukrainy>
9. Магда Є. Західний фронт: як конфлікт України з сусідами стає тестом на суб'єктність. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/11/9/7073376/>
10. Маргинюк В. Безпека для Східного партнерства: які зміни варто лобювати Україні. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/20/7073879/>
11. Нова воєнна доктрина України. URL: <http://mediambo.org/2015/09/04/nova-voynna-doktrina-ukrayini/>
12. Нова резолюція ООН щодо Криму: десять змін, важливих для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/19/7075262/>

13. Новий вимір військової співпраці: що змінили 20 років партнерства України з НАТО. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075336/>
14. Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України: навчальний посібник / В.В.Говоруха, В.Г.Бульба, Ю.П.Сурмін та ін.; За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В.П. Горбуліна - К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. - 416 с.
15. Оцінка зовнішньої політики: головні досягнення та вади дій України у світі. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/16/7080460/>
16. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
17. Сіцінський Н.А. Концептуальні принципи зовнішньополітичної діяльності України та її нормативно-правове наповнення. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2017/21.pdf
18. Сохар О. Україна вже готує нові серйозні види озброєння – Полторак. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/yakschoporivnyuvati-z-2014-rokom-to-stribok-velicheznij-poltorak.htm>
19. Тороп О. Які основні перемоги і поразки України на міжнародному фронті в 2017 році. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/kakie-osnovnye-pobedy-porazheniya-ukrainy-1514377375.html>
20. Трюхан В. Гірше нікуди: Чому зіпсувалися українсько-угорські стосунки? URL: <https://ua.112.ua/mnenie/hirshe-nikudy-chomu-zipsuvalysia-ukrainsko-uhorski-stosunky-415783.html>
21. Українська призма: Зовнішня політика 2017. URL: <http://prismua.org/ukrainian-prism-foreign-policy-2017/>
22. Українська євроатлантична платформа – що це та навіщо. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/12/21/7059269/>
23. Устименко В. Угода про асоціацію з ЄС: можливості та ризики. URL: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhливosti-ta-riziki-263548_.html
24. Україна vs Угорщина. Двоє чубляться, а виграє Росія? URL: https://zik.ua/news/2018/03/22/ukraina_vs_ugorshchyna_dvoie_chublyatsya_a_vygraie_rosiya_1290523
25. Українсько-угорські відносини після виборів в Угорщині. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29154804.html>
26. Украина рискует стать отправной точкой конца человечества – Бессмертный. URL: https://antikor.com.ua/articles/237565-ukraina_riskuet_statj_otpravnoj_tochkoj_kontsa_chelovechestva__bessmertnyj

27. Що змінив для України «закон про НАТО» та як не зупинитися на півдорозі до Альянсу. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/9/7066886/>

REFERENCES

1. Vlasyuk, O.S., Kononenko, S.V. Aktual'ni aspekty vdoskonalennya modeli natsional'noyi bezpeky Ukrainy [Actual Aspects of Improving the National Security Model of Ukraine]. Retrieved from: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_panorama/Panorama__1_2017-druk.pdf
2. Hal'chyns'kyi, A.S. (2005) Pomarancheva revolyutsiya i nova vlada [The Orange Revolution and the New Authority]. – K.: Lybid'. 368 s.
3. Donbas i Krym: tsina povnennya (2015): monohrafiya [Donbass and Crimea: price of return]. za zah. red. Horbulina, V.P., Vlasyuka, O.S., Libanovoyi, E.M., Lyashenko, O.M. – K.: NISD. 474 s.
4. Zakon Ukrainy Pro osoblyvosti derzhavnoyi polityky iz zabezpechennya derzhavnoho suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriyakh u Donets'kiy ta Luhans'kiy oblastiakh [Law of Ukraine On the peculiarities of state policy on ensuring the state sovereignty of Ukraine in temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk oblasts]. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
5. Zastupnyk hlavy MZS Ukrainy: Mozhu dopustyty, shcho vplyv Moskvy na Budapesht zrostaye. I tse ye zahrozoyu ne lyshe dlya Kyyeva, ale i dlya Yevropy [Deputy Head of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine: I can admit that the influence of Moscow on Budapest is increasing. And this is a threat not only for Kyiv but also for Europe]. Retrieved from: <http://gordonua.com/ukr/news/politics/zastupnik-golovi-mzs-ukrajini-mozhu-dopustiti-shcho-vpliv-moskvi-na-budapesht-zrostaje-i-tse-je-zagrozoju-ne-lishe-dlja-kijeva-ale-i-dlja-jevropi-242529.html>
6. Zlenko, A. Ukraina u minlyvomu sviti [Ukraine in a Changing World]. Retrieved from: <http://www.dt.ua/1000/1600/66957/>
7. Kostryba, O. Rosiys'kyi sprut dlya radykaliv Tsentral'no-Skhidnoyi Yevropy [Russian optov for radicals of Central and Eastern Europe]. Retrieved from: <http://tyzhden.ua/World/201175>
8. Lashchenko, O. Uhorshchyna proshovkhuye v NATO interes Rosiyi – zastupnyk hlavy MZS Ukrainy [Hungary pushes NATO's interest to Russia – Deputy Minister of Foreign Affairs of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakarpattya.net.ua/News/180849-Uhorshchyna>

proshtovkhuie-v-NATO-interes-Rosii%E2%80%93zastupnyk-hlavy-MZS-Ukrainy

9. Mahda, YE. Zakhidnyy front: yak konflikt Ukrayiny z susidamy staye testom na sub'yektnist' [*Western Front: As Ukraine's conflict with neighbors becomes a test of subjectivity*]. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/11/9/7073376/>

10. Martynyuk, V. Bezpeka dlya Skhidnoho partnerstva: yaki zminy varto lobiyuvaty Ukrayini [*Security for the Eastern Partnership: what changes should lobby for Ukraine*]. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/20/7073879/>

11. Nova Voyenna doktryna Ukrayiny [*The New Military Doctrine of Ukraine*]. Retrieved from: <http://mediarnbo.org/2015/09/04/nova-voyenna-doktrina-ukrayini/>

12. Nova rezolyutsiya OON shchodo Krymu: desyat' zmin, vazhlyvykh dlya Ukrayiny [*New UN resolution on Crimea: ten changes important for Ukraine*]. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/19/7075262/>

13. Novyy vymir viys'kovoyi spivpratsi: shcho zminyly 20 rokiv partnerstva Ukrayiny z NATO [*A new dimension of military cooperation: that has changed the 20 years of Ukraine-NATO partnership*]. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075336/>

14. Osnovy yevropeys'koyi ta yevroatlantychnoyi intehratsiyi Ukrayiny (2006) [*Fundamentals of European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine*]. Hovorukha, V.V., Bul'ba, V.H., Surmin, YU.P. ta in. - K.: DP «NVTС «Yevroatlantykinform». 416 s.

15. Otsinka zovnishn'oyi polityky: holovni dosyahnennya ta vady diy Ukrayiny u sviti [*Assessment of foreign policy: main achievements and weaknesses of Ukraine in the world*]. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/16/7080460/>

16. (2018) Pro natsional'nu bezpeku: zakon Ukrainy vid 21 chervnya 2018 r. № 2469-VIII [*On National Security: Law of Ukraine dated June 21, 2018, № 2469-VIII*]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

17. Sitsins'kyy, N.A. Kontseptual'ni pryntsypy zovnishn'opolitychnoyi diyal'nosti Ukrayiny ta yiyi normatyvno-pravove napovnennya [*Conceptual Principles of Ukraine's Foreign Policy and its Regulatory Content*]. Retrieved from: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2017/21.pdf

18. Sokhar, O. Ukrayina vzhe hotuye novi seryozni vydy ozbroynennya – Poltorak [*Ukraine is already preparing new serious weapons – Pol-*

torak]. Retrieved from: <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/yak-scho-porivnyuvati-z-2014-rokom-to-stribok-velicheznij-poltorak.htm>

19. Torop, O. Yaki osnovni peremohy i porazky Ukrayiny na mizhnarodnomu fronti v 2017 rotsi [*What are the main victories and defeats of Ukraine on the international front in 2017*]. Retrieved from: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/kakie-osnovnye-pobedy-porazheniya-ukrainy-1514377375.html>

20. Tryukhan, V. Hirshe nikudy: Chomu zipsuvalysya ukrajin'sko-uhors'ki stosunky? [*Worst nowhere: Why the Ukrainian-Hungarian relations were spoiled?*]. Retrieved from: <https://ua.112.ua/mnenie/hirshe-nikudy-chomu-zipsuvalysya-ukrainsko-uhorski-stosunky-415783.html>

21. Ukrayins'ka pryzma: Zovnishnya polityka 2017 [*Ukrainian Prism: Foreign Policy 2017*]. Retrieved from: <http://prismua.org/ukrainian-prism-foreign-policy-2017/>

22. Ukrayins'ka yevroatlantychna platforma – shcho tse ta navishcho [*The Ukrainian Euro-Atlantic Platform – what is it and why*]. Retrieved from: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2016/12/21/7059269/>

23. Ustymenko, V. Uhoda pro asotsiatsiyu z YES: mozhlyvosti ta ryzyky [*Association Agreement with the EU: opportunities and risks*]. Retrieved from: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciya-z-yes-mozhlyvosti-ta-riziki-263548_.html

24. Ukrayina vs Uhorshchyna. Dvoye chublyat'sya, a vyhraye Rosiya? [*Ukraine vs. Hungary. Two hang out, but Russia wins?*]. Retrieved from: https://zik.ua/news/2018/03/22/ukraina_vs_ugorshchyna_dvoie_chublyatsya_a_vygraie_rosiya_1290523

25. Ukrayins'ko-uhors'ki vidnosyny pislya vyboriv v Uhorshchyni [*Ukrainian-Hungarian relations after the elections in Hungary*]. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/29154804.html>

26. Ukrayna ryskuet stat' otpravnoy tochkoj kontsa chelovechestva – Bessmertnyy [*Ukraine risks becoming the starting point of the end of mankind – Bessmertnyy*]. Retrieved from: https://antikor.com.ua/articles/237565-ukraina_ryskuet_statj_otpravnoj_tochkoj_kontsa_chelovechestva_bessmertnyj

27. Shcho zminyv dlya Ukrayiny «zakon pro NATO» ta yak ne zupynytytsya na pivdorozi do Al'yansu [*What changed the “NATO law” for Ukraine and how not to stay halfway to the Alliance*]. Retrieved from: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2017/06/9/7066886/>

УДК - 327(477): 327.51

*Дарина Сушанин,
студентка 4 курсу
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ З НАТО

У статті висвітлено актуальні аспекти співробітництва України з НАТО. Доведено, що зазначене співробітництво має важливе значення для забезпечення національної безпеки нашої країни, сприяє поглибленню демократичних реформ.

Ключові слова: НАТО, країни-члени, Альянс, Комісія Україна-НАТО.

The article highlights the actual aspects of Ukraine's cooperation with NATO. It is proved that the said cooperation is important for ensuring the national security of our country, promotes deepening of democratic reforms.

Key words: NATO, member states, Alliance, Ukraine-NATO Commission.

Співробітництво України й НАТО має важливе значення для забезпечення національної безпеки й оборони нашої держави, особливо в умовах сучасної ситуації на Сході України. Посилення цього співробітництва є актуальним для нашої держави сьогодні.

Мета статті - обґрунтувати актуальність взаємовідносин України з НАТО на сучасному етапі. Охарактеризувати щорічні плани співробітництва України з НАТО на період до 2017 року.

Виклад основного матеріалу. Організація Північноатлантичного договору, також Північноатлантичний

альянс, або **НАТО** — міжнародна міжурядова організація, військово-політичний союз 29 держав Північної Америки і Європи, які прагнуть досягти мети Північноатлантичного договору, підписаного у Вашингтоні 4 квітня 1949 року.

Безпека у нашому повсякденному житті є ключем до нашого благополуччя. Тому метою НАТО є гарантувати свободу та безпеку своїх членів через політичні та військові засоби.

НАТО пропагує демократичні цінності та дає можливість членам консультуватися та співпрацювати з питань оборони і безпеки для вирішення проблем, зміцнення довіри і, у довгостроковій перспективі, запобігання конфліктам.

НАТО прагне до мирного врегулювання суперечок. Якщо дипломатичні зусилля зазнають невдачі, Альянс має військову силу для здійснення операцій з врегулювання кризи. Вони виконуються в рамках статті про колективну оборону договору про заснування НАТО - статті 5 Вашингтонського договору або під мандатом Організації Об'єднаних Націй окремо або у співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями. Найважливішими гравцями Організації Північноатлантичного договору є самі країни-члени. Членство в НАТО є відкритим для «будь-якої іншої європейської держави, здатної дотримуватися принципів цього Договору та сприяти безпеці Північноатлантичного регіону».

НАТО має План дій щодо членства, який допомагає претендентам готуватися до членства та відповідати ключовим вимогам, надаючи практичні поради та цільову допомогу.

НАТО є Альянсом, який складається з 29 незалежних країн-членів. Перші 12 держав, що підписали Північноатлантичний договір 4 квітня 1949 р., стали країнами-засновниками НАТО: Бельгія, Велика Британія, Данія, Канада, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, США, Франція [2].

Рішення НАТО є вираженням колективної волі всіх 29 країн-членів, оскільки вони приймаються консенсусом.

Що стосується саме **відносини НАТО з Україною**, то незалежна та суверенна країна, яка твердо налаштована на

демократію та верховенство права, є запорукою євроатлантичної безпеки. Відносини між НАТО та Україною сягають початку 1990-х років і з того часу стали одними з найважливіших партнерських відносин з НАТО. З 2014 року, після початку російсько-українського конфлікту, співпраця була посилена у критичних областях.

Основні моменти

- Діалог та співпраця розпочалися після закінчення «холодної війни», коли незалежна Україна приєдналася до Ради Північноатлантичного співробітництва (1991 р.) та програми «Партнерство заради миру» (1994).
- Відносини зміцнювались під час підписання Хартії 1997 року про особливе партнерство, яка заснувала Комісію Україна-НАТО для подальшого співробітництва.
- Декларація 2009 року щодо доповнення Хартії НАТО-Україна за допомогою щорічної Національної програми України підкріплює зусилля України щодо проведення реформ, спрямованих на реалізацію євроатлантичних стандартів.
- З часом співробітництво поглиблюється і є взаємовигідним, якщо Україна активно сприятиме операціям та місіям під проводом НАТО.
- Пріоритет надається підтримці всеохоплюючих реформ сектору безпеки та оборони, що є життєво важливим для демократичного розвитку України та зміцнення її здатності до самозахисту.
- У відповідь на російсько-український конфлікт НАТО підсилила свою підтримку розвитку можливостей та розбудови потенціалу в Україні.

Основні сфери співпраці

Консультації та співробітництво між НАТО та Україною охоплюють широке коло питань, включаючи операції з підтримання миру, реформу сектору оборони та безпеки, військове співробітництво, озброєння, планування на випадок

надзвичайних ситуацій цивільного характеру, науку та навколишнє середовище та громадянську дипломатію. Співпраця у багатьох сферах інтенсифікується, щоб зміцнити здатність України забезпечувати власну безпеку через конфлікт з Росією та її зусилля щодо здійснення широкомасштабних реформ.

Операції з підтримки миру

Україна давно є активним учасником євроатлантичної безпеки шляхом розгортання військ, які працюють з миротворцями з НАТО та інших країн-партнерів. Незважаючи на російсько-український конфлікт, Україна продовжує сприяти операціям та місіям під проводом НАТО.

Україна також є першою країною-партнером, яка брала участь у Силах реагування НАТО (СРН). У 2015 та 2016 роках Україна забезпечила стратегічні авіаперевезення, військово-морські сили і медичні можливості. Нині Україна сприяє розвитку стратегічних авіаперевезень.

Реформа сектору оборони та безпеки

Співпраця України з НАТО у сфері реформування сфери оборони та безпеки має вирішальне значення для постійної трансформації ситуації в галузі безпеки України та залишається невід'ємною частиною її демократичного переходу.

Завдяки Комплексному пакету допомоги для України, схваленому Комісією Україна-НАТО на саміті НАТО у Варшаві в 2016 році, НАТО зобов'язалася підтримати мету України щодо здійснення реформ у сфері безпеки та оборони відповідно до стандартів НАТО шляхом надання консультацій стратегічного рівня, а також 40 спеціальних заходів підтримки.

Ключовою загальною метою співпраці у цій сфері є зміцнення демократичного та цивільного контролю над Збройними Силами та інституціями безпеки України. Союзники сприяють перетворенню інституцій оборони та безпеки України на сучасні та ефективні організації під цивільним та демократичним контролем, здатні забезпечити надійне

стримування агресії та захисту від воєнних загроз. НАТО допомагає Україні у модернізації своєї структури Збройних Сил, механізмів командування та управління, реформування її логістичної системи, оборонних спроможностей, планів та процедур. НАТО також надає спеціальну допомогу для зміцнення належного врядування та боротьби з корупцією.

Трастові фонди, що сприяють реформуванню сектору безпеки та оборони і розвитку можливостей

На саміті в Вельсі в 2014 році Альянс вирішив запустити суттєві нові програми, спрямовані на посилення допомоги НАТО щодо розвитку можливостей та сталого розвитку потенціалу в секторі безпеки та оборони України. Створено шість цільових фондів, механізм яких дозволяє окремим країнам-членам та країнам-партнерам на добровільній основі надавати фінансову підтримку конкретних проектів. Згодом усі союзники зробили свій внесок у розвиток цих цільових фондів в той чи інший спосіб. Вони включають:

Цільовий фонд з командування, управління, зв'язку та комп'ютерів (С4)

Цільовий фонд С4 допомагає Україні реорганізувати та модернізувати свої структури та потенціал С4, полегшує їх взаємосумісність з НАТО для сприяння вчинкам та операціям під проводом НАТО та посилює здатність України забезпечувати власну оборону та безпеку.

Військове співробітництво

Допомога Україні в реалізації цілей оборонної реформи є також основним напрямом співпраці між військовими та військовослужбовцями, що доповнює роботу, що проводиться спільною робочою групою з питань оборонної реформи та процесу планування та огляду.

Іншою важливою метою є розвиток оперативних можливостей та оперативної сумісності з силами НАТО завдяки широкому спектру заходів та військових навчань. Ці вправи дозволяють військовослужбовцям отримати практичний

досвід роботи з військами країн НАТО та інших партнерів. Україна є частиною Ініціативи сумісності партнерства, започаткованої на саміті в Уельсі 2014 року, метою якої є підтримання рівнів взаємосумісності, розроблених міжнародними силами, які працюють у Міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані (2003-2014 роки).

Оборонне технічне співробітництво

Технічне співробітництво в галузі оборони спрямоване на посилення взаємосумісності українських внесків у міжнародні операції з силами держав НАТО.

Співпраця в цій сфері почалася з вступу України до Партнерства заради миру та, зокрема, їх участі у низці груп, які проводяться під егідою Конференції національних директорів з питань озброєнь - головного органу НАТО, який відповідає за просування співробітництва між Альянсом та партнерами в галузі озброєнь. Конференція національних директорів визначає можливості співробітництва між народами в галузі розвитку можливостей, процесів закупівлі оборонного обладнання та розробки технічних стандартів.

Планування на випадок надзвичайних ситуацій

Планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру (КЕП) залишається важливим чинником співпраці НАТО з Україною. НАТО та Україна розробили практичне співробітництво у сфері КЕП та готовності до стихійних лих з моменту підписання меморандуму про взаєморозуміння в 1997 році. У 2017 році Спільна група Україна-НАТО з КЕП відзначає 20 років свого створення. Група складається з представників штабу НАТО та Державної служби надзвичайних ситуацій України, яка щорічно збирається для нагляду за співпрацею у цій сфері.

Програма «Наука заради миру та безпеки»

Активна взаємодія між Україною та Програмою розпочалась у 1991 році. Спільна робоча група з наукового та еко-

логічного співробітництва здійснює нагляд за співпрацею у цій сфері. У квітні 2014 року, у відповідь на кризу в Україні, ще більше посилилась практична співпраця з Україною у галузі цивільної науки та технологій, пов'язаних з безпекою.

Громадська інформація / стратегічні комунікації

Важливо, щоб українська адміністрація та Альянс інформували своїх громадян про відносини між Україною та НАТО і про переваги співпраці з точки зору програми реформ в країні. Союзники співпрацюють з національними органами влади України з метою підвищення обізнаності про те, що сьогодні є НАТО, та роз'яснення відносин Україна-НАТО.

Центр інформації та документації НАТО, що базується в Києві, є головним інформаційним центром НАТО, який організовує семінари, круглі столи та інші комунікаційні проекти, а також координує візити представників НАТО до України та представників українського громадянського суспільства до штаб-квартири НАТО в Бельгії [5].

НАТО та російсько-український конфлікт

З самого початку російсько-українського конфлікту НАТО зайняло тверду позицію щодо підтримки суверенітету та територіальної цілісності України у межах своїх міжнародно визнаних кордонів. Альянс негайно засудив – і з тих пір неодноразово заявляв, що вони не визнають незаконну російську «анексію» Криму в березні 2014 року. Вони також засудили дестабілізацією Росією Східної України, викликану її військовим втручанням та підтримкою бойовиків. Альянс вирішив призупинити практичне цивільне та військове співробітництво з Росією, залишаючи політичні та військові канали комунікації відкритими. З тих пір послі країн-членів Альянсу дотримуються твердої позиції НАТО щодо територіальної цілісності та суверенітету України на засіданнях Ради НАТО-Росія.

НАТО рішуче підтримало врегулювання конфлікту на Сході України дипломатичними засобами. Підтримано

також Мінські угоди та прийняття Пакету заходів щодо їх імплементації у лютому 2015 року. Союзники підкреслили, що всі підписанти Мінських угод несуть відповідальність за дотримання зобов'язань, які вони підписали. Відповідальність Росії є значною, тому вона повинна припинити свідому дестабілізацію Східної України через політичну, військову та фінансову підтримку бойовиків, вивести свої сили та військову техніку з території України і повністю підтримувати політичне рішення конфлікту.

Союзники також взяли на себе зобов'язання підтримати зусилля українського уряду щодо здійснення широкомасштабних реформ для задоволення прагнень українського народу, щоб Україна міцно закріпилася серед європейських демократій.

Паралельно з політичною підтримкою України НАТО значно активізувало свою практичну допомогу Україні. Після незаконної анексії Криму з боку Росії міністри закордонних справ країн-членів НАТО домовилися про заходи щодо посилення спроможності України забезпечити власну безпеку. Вони також вирішили продовжувати розвивати свою практичну підтримку Україні, виходячи із значного посилення існуючих програм співпраці, а також розробки нових програм.

Комісія Україна-НАТО

9 липня 1997 року в рамках саміту НАТО в Мадриді глави держав та урядів країн-членів НАТО та Президент України Л.Кучма підписали Хартію про особливе партнерство між Україною та НАТО.

Для забезпечення якнайповнішого розвитку відносин Україна-НАТО та втілення положень Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО, сторони домовилися проводити періодичні зустрічі Північноатлантичної Ради з Україною, як правило, не рідше двох разів на рік, у форматі Комісії Україна-НАТО (КУН). Відповідно засідання КУН відбуваються періодично на рівні глав держав та урядів, міністрів закордонних справ та оборони, а також послів [1].

Комісія Україна-НАТО (КУН) є органом, що приймає рішення, відповідальним за розвиток відносин між Україною та НАТО та керівництво спільною діяльністю. Вона також забезпечує форум для консультацій між союзниками та Україною з питань безпеки, що становлять спільний інтерес.

Її завдання - забезпечити належне виконання положень Хартії, оцінити розвиток НАТО і відносини з Україною, планування обстежень майбутньої діяльності та запропонувати шляхи вдосконалення або подальшого розвитку співпраці.

Усі країни-члени НАТО та Україна представлені в КУН, яка регулярно проводить зустрічі на рівні послів та військових представників, а також періодично на рівні міністрів закордонних справ і міністрів оборони та керівників штабів, а іноді і на саміті.

Засідання вищого рівня КУН готує Політичний комітет у форматі КУН (або КПП КУН), який також є місцем постійного діалогу з політичних та безпекових питань, що становлять спільний інтерес [4].

РІЧНА НАЦІОНАЛЬНА ПРОГРАМА під егідою Комісії Україна – НАТО на 2017 рік

З метою забезпечення виконання пріоритетних завдань співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору, на виконання рішень, прийнятих під час засідання Комісії Україна - НАТО було постановлено затвердити Річну національну програму під егідою Комісії Україна - НАТО на 2017 рік

В умовах тимчасової окупації Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, проведення в окремих районах Донецької та Луганської областей антитерористичної операції та загальної ситуації, що склалася внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, Річна національна програма під егідою Комісії Україна - НАТО на 2017 рік (далі - Програма), Основні заходи у рамках Річної національної програми під егідою Комісії Україна - НАТО на 2017 рік та Орієнтовний план заходів у рамках Комісії Україна

- НАТО на 2017 рік мають особливе значення для забезпечення захисту національних інтересів і безпеки України, передусім у контексті використання потенціалу та практичної допомоги НАТО та держав - членів Альянсу у підвищенні обороноздатності України для протидії агресії Російської Федерації та реформування за стандартами НАТО сектору безпеки і оборони та оборонно-промислового комплексу.

Метою зазначених документів є зокрема реформування Збройних Сил України відповідно до стандартів НАТО та досягнення їх взаємосумісності з силами НАТО до 2020 року.

Для України особливе партнерство з НАТО є невід'ємною складовою євроінтеграційного курсу, оскільки доповнює процес внутрішньодержавних перетворень у рамках процесу європейської інтеграції необхідними реформами оборонного та безпекового секторів, оборонно-промислового комплексу та Збройних Сил України. Це дасть змогу зробити процес інтеграції України в європейську та євроатлантичну спільноту комплексним і всеохоплюючим.

Україна розраховує на підтримку НАТО та держав - членів Альянсу в реформуванні держави та забезпечуватиме інформування на постійній основі НАТО про результати проведення реформ.

Розвиток відносин з НАТО. Забезпечення національного представництва в органах НАТО

Стратегічною метою України є курс на набуття членства в НАТО.

Виходячи з довгострокової цілі приєднання до загальноєвропейської системи безпеки, Україна поглиблюватиме співробітництво з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації.

Україна прагне до посилення політичного діалогу з НАТО з метою зміцнення довіри та підвищення взаємної обізнаності з усіх безпекових питань, що становлять спільний інтерес, у тому числі з використанням можливостей

Платформи Україна - НАТО з вивчення досвіду гібридної війни. Політичний діалог і надалі розвиватиметься в рамках Комісії Україна - НАТО відповідно до Орієнтовного плану заходів у рамках Комісії Україна - НАТО на 2017 рік, а також інших механізмів, визначених у спільних документах.

Україна розвиватиме практичне співробітництво з НАТО з метою максимального залучення консультативної, практичної та матеріально-технічної підтримки НАТО для реформування національного сектору безпеки і оборони відповідно до стандартів Альянсу.

Місія України при НАТО забезпечує постійний взаємозв'язок України з Організацією Північноатлантичного договору. Збройні Сили України забезпечують проходження служби офіцерами на посадах штабних елементів партнерства військової командної структури НАТО.

Політичні та дипломатичні заходи щодо забезпечення припинення агресії Російської Федерації проти України мирним шляхом та відновлення територіальної цілісності України

Пріоритетним у 2017 році була діяльність для збереження міжнародного консенсусу у наданні підтримки Україні, продовження санкційного тиску на Російську Федерацію до припинення збройної агресії проти України та деокупації Автономної Республіки Крим, м. Севастополя і окремих районів Донецької та Луганської областей.

Особлива увага приділялася забезпеченню дальшої підтримки світовою спільнотою політики невизнання анексії Автономної Республіки Крим та необхідності посилення міжнародного моніторингу ситуації у сфері захисту прав людини на окупованому півострові. Дієвим інструментом досягнення цієї мети є збереження існуючих та запровадження нових спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до Російської Федерації.

Висновки. Отже, співробітництво України та НАТО має важливе значення для забезпечення національної безпеки

ки нашої держави. Поглиблення співпраці з Північноатлантичним Альянсом сприятиме проведенню демократичних реформ в Україні, а використання потенціалу та практичної допомоги держав – членів НАТО підвищить обороноздатність України для протидії агресії Російської Федерації, сприятиме реформуванню сектору безпеки й оборони та оборонно-промислового комплексу нашої держави за стандартами НАТО.

Список використаних джерел

1. Комісія Україна-НАТО. 2017. URL: <http://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/ukraine-nato/commission?sv>.
2. НАТО. 2017. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%90%D0%A2%D0%9E>.
3. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна - НАТО на 2017 рік // Законодавство України. 2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/103/2017/page>.
4. NATO-Ukraine Commission. 2014. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50319.htm.
5. Relations with Ukraine. 2017. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm.
6. What is NATO? URL: <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>.

REFERENCES

1. Ekonomichna skladova Ugodi pro asociaciyu mizh Ukrainoyu ta YeEs: naslidki dlya biznesu, naseleण्या ta derzhavnogo upravlinnya: zvit Institutu ekonomichnih doslidzhenn' ta politichnih konsultaciy (2013) [The economic component of the Association Agreement between Ukraine and the EU: Implications for business, population and public administration: Report of the Institute for Economic Research and Policy Consulting]. 127.

2. Yermolayev, B. O., Parakhonskiy, G. M., Yavors'ka, O. O. (2012) Yevropeyskiy proekt ta Ukraina: monografiya [*The European project and Ukraine*]. NISD. 111-117.

3. Mozhливosti i zasterezhennya schchodo naslidkiv uvedennyz v diyu polozhen' Ugodi pro asociaciyu mizh YeEs ta Ukrainoyu (2013) [*Opportunities and reservations regarding the consequences of the entry into force of the provisions of the Association Agreement between the EU and Ukraine*]. Za red. V. M. Heytsya. NAN Ukraini, 98.

4. Osnova, I. A. (2013) Monitoring i ocinka stanu garmonizaciyi nacionalnih standartiv na harchovu produkciyu v konteksti politiki Ukraini [*Monitoring and Evaluation of the State of Harmonization of National Standards for Food Products in the Context of the State Policy of Ukraine*].179-187.

5. Rudik, O. (2014) Ugoda pro asociaciyu z YeEs: znachennya dlya Ukraini [*Association Agreement with the EU: Importance for Ukraine*]. Kazna Ukraini № 5, 10-14.

6. Shmygol', N. M. (2013). Vpliv Ugodi pro asociaciyu mizh Ukrainoyu ta YeEs na ekonomichne stanovischche [*The Impact of the Association Agreement between Ukraine and the EU on the economic situation*]. Derzhava ta regioni. Seriya Ekonomika ta pidrpiyemstvo № 6, 27-30.

УДК – 327 (477- 439)

*Мелісса Голош,
магістр 2-го року навчання
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКІ ВІДНОСИНИ НОВІТНЬОЇ ДОБИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ ІНТЕГРАЦІЮ

У статті розкривається сутність українсько-угорських відносин. З'ясовуються форми та види співробітництва між Україною та Угорщиною, його результати в контексті європейської інтеграції.

Ключові слова: *Угорщина, Україна, держава, реалізація, проблема, допомога, розвиток, політика, співробітництво.*

In the article the author reveals the essence of Ukrainian-Hungarian relations. It explores the forms and types of cooperation between Ukraine and Hungary. The consequences of Ukrainian-Hungarian cooperation on European integration are considered.

Key words: *Hungary, Ukraine, state, implementation, problem, help, development, politics, cooperation.*

Угорщина велике значення надає добрим відносинам із сусідніми державами. І це цілком природно, оскільки саме вони формують найближче зовнішньополітичне середовище, від ефективної взаємодії з яким безпосередньо залежать мир і стабільність по всій периферії кордонів будь-якої держави, її прогресивний внутрішній розвиток, безперешкодне й різноманітне спілкування із зовнішнім світом. Для України з перших кроків становлення незалежної держави надзвичайно важливо було встановити дружні, добросусідські відносини з усіма без винятку прикордонними країнами. Най-

більше готовими до такої співпраці на той час виявилися угорці. Україна і Угорщина є постсоціалістичними країнами, які магістральним шляхом розвитку визначили побудову демократичного суспільства на засадах ринкової економіки. Звичайно, спільна мета є доброю основою для взаємодії. Обидві країни задекларували свої наміри щодо інтеграції в європейські та євроатлантичні структури. Угорщина надає постійну допомогу Україні в її європейських та євроатлантичних прагненнях.

Аналіз наукових публікацій. Проблема українсько-угорських відносин новітньої доби та їх вплив на європейську інтеграцію є предметом дослідження ряду науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти цієї проблеми, доцільно виокремити С.Василенка, О.Дергачова, Є.Кіш, О.Ковальову, Д.Ткача, Р. Шпека та інших.

Метою статті є аналіз сутності та особливостей українсько-угорських відносин новітньої доби та їх впливу на європейську інтеграцію. Основні **завдання**: проаналізувати фактори та умови українсько-угорських відносин новітньої доби; з'ясувати переваги та недоліки українсько-угорських відносин, а також розглянути наслідки впливу українсько-угорських відносин на європейську інтеграцію.

Україна та Угорщина належать до регіону країн Центральної та Східної Європи. Вони тісно пов'язані спільними інтересами у сфері безпеки в широкому розумінні цього поняття – від військової до екологічної. У політичному та економічному розвитку обох країн значне місце відводиться включенню їх у європейську мережу транспортних коридорів – автомобільних, залізничних та водних. Економіки обох країн у соціалістичну добу були досить взаємопов'язані. І хоч після розпаду РЕВ Угорщина переорієнтувалася на економічне співробітництво із західними країнами, Україна для угорців залишилася досить привабливим партнером. Традиційно розвивається співробітництво прикордонних територій. Становлення новітньої історії українсько-угорських відносин пов'язане з докорінною перебудовою системи міжнародних

відносин, визначальним геостратегічним чинником якої став розпад СРСР. Загалом становлення та розвиток зв'язків між обома державами залежали від комплексу тих завдань, які на тому чи іншому етапі ставило життя перед Україною та Угорщиною.

Необхідно зазначити, що 1 грудня 1991 року український народ висловився за незалежність України. Угорщина в числі найперших її визнала. Через два дні, 3 грудня, між країнами були встановлені дипломатичні відносини, а вже 6 грудня у Києві було підписано Договір про добросусідство і співробітництво, що заклав підвалини наших взаємин. Завдяки цьому формування українсько-угорських відносин позначається швидким розвитком: 4 грудня 1991 року Угорщина відкриває посольство у Києві, а згодом, 26 березня 1992 року, у Будапешті було відкрито посольство незалежної України. Все це однозначно підтверджує, що Угорщина з самого початку і надалі з підвищеною увагою спостерігає за розвитком України. Угорщина як сусідня держава надзвичайно зацікавлена в існуванні незалежної, економічно сильної України, що поділяє загальноєвропейські цінності і є водночас ключовим чинником політичної та економічної стабільності в усьому регіоні. Як зазначає С. Василенко, Угорщина високо цінує те, що український народ мирним, не насильницьким шляхом досяг незалежності та формування держави на демократичній основі, протягом минулого десятиліття подолав труднощі початкового характеру, поступово розбудував засади демократії, досяг успіхів у створенні ринкової економіки, що забезпечує країні політичний і економічний розвиток та відповідне міжнародне визнання [1, с.4].

Згідно з позицією Є. Кіш та Д. Ткача, двостороннє співробітництво Угорщини й України відзначається значними досягненнями. Спільні зовнішньополітичні цілі обох країн створюють можливості і сприяють подальшому розвитку добросусідських відносин та ширшому співробітництву на багатосторонній основі. Угорсько-українські зв'язки збалансовані. Це створює міцну базу для подальшого розширен-

ня такої співпраці на основі взаємного врахування інтересів. Важливим аспектом є також і те, що успішно реалізуються домовленості, досягнуті за результатами систематичних зустрічей на найвищому рівні. Все це дозволяє стверджувати: з погляду майбутнього ніщо не перешкодить стабільному розвитку наших взаємин, які стають основою тісного співробітництва на тривалу перспективу. Тенденцію падіння економічних показників між двома країнами, що простежувалася в середині 90-х рр., подолано. В останні роки зростає двосторонній товарообіг, обсяги якого у 2000 році досягли 400 млн. дол. США. В середньому щорічно здійснюється близько 2000 договірних операцій між угорськими та українськими підприємствами, серед яких зростає питома вага малих та середніх підприємств. Традиційною й плідною є співпраця в аграрному секторі. Розширюється співробітництво у галузях освіти і культури. Започатковано зв'язки у сфері захисту довкілля. Наочним прикладом цього є ефективна співпраця між двома країнами в останні роки, особливо в галузі ліквідації наслідків великих повеней. Водночас назріла потреба у спільних діях на регіональному рівні з метою розв'язання екологічних проблем на далеку перспективу [2,с.85; 3,с.90].

Особливого значення набуває прикордонне співробітництво, яке є одним з елементів створення єдиної Європи і відповідає її політиці щодо регіонів. Практична реалізація цього завдання матиме позитивний вплив на розвиток економічного співробітництва прикордонних областей України та Угорщини і міжлюдських обмінів. Взаємодія у цій сфері важлива і з огляду на прагнення обох країн мінімізувати для українсько-угорських відносин можливі негативні наслідки розширення ЄС на Схід. Як зазначає О.Ковальова, про зацікавленість угорської сторони у зміцненні зв'язків між двома країнами свідчить і те, що Угорщина свого часу як найвірогідніший кандидат на членство в Європейському Союзі до набуття повноправного членства в цій спільноті не запровадила візового режиму для українських громадян. Українська сторона розцінювала це як практичний внесок Угорщини у

зміцнення високого рівня добросусідських та партнерських відносин між двома державами. Розширення української та угорської консульських служб спрямовувалось на те, щоб не допустити перешкод у розвитку зв'язків в економічній, культурній та гуманітарній сферах [4, с.236].

Україна і Угорщина є прикладом тісного співробітництва у сфері захисту прав національних меншин, які проживають у наших країнах, збереження їхньої культурної ідентичності. Ще 31 травня 1991 року Україна підписала з Угорщиною Декларацію про принципи співробітництва у сфері забезпечення прав національних меншин. Завдяки цій Декларації протягом 10 років склалося традиційно добре українсько-угорське співробітництво щодо забезпечення прав національних меншин, систематично проводяться засідання змішаної Міжурядової комісії з питань забезпечення прав національних меншин. Конструктивне співробітництво та постійні консультації здійснюються і в галузі імплементації закону Угорщини про угорців, які проживають у сусідніх країнах.

О.Дергачов у своїй праці вказує на те, що Угорщина високо цінує здійснені Україною практичні кроки щодо зміцнення загальноєвропейської стабільності та безпеки і спрямовані на це її зовнішньополітичні устремління. Першочерговим інтересом угорської зовнішньої політики є підтримка і просування інституційованого співробітництва України з НАТО та з Європейським Союзом. Активна участь України у Раді Північноатлантичного Співробітництва та у програмі «Партнерство заради миру» стала важливою складовою формування безпеки європейського континенту та міжнародних процесів. Міжнародне співробітництво України та Угорщини зосереджене не лише в площині сучасності. Велика увага приділяється спільним завданням, що стосуються перспектив об'єднання Європи. Проходить обмін думками про підготовку до нових вимог, що виникли після приєднання Угорщини до ЄС. Інтересам обох країн відповідає те, що це відбулося без зайвих проблем, не створило перешкод у двосторонньому співробіт-

ництві. Україна демонструє підвищену зацікавленість до вивчення та використання угорського досвіду у сфері європейської інтеграції. Українська сторона розглядала Угорщину як важливого партнера як на стадії підготовки Угорщини до вступу в ЄС, так і після набуття нею повноправного членства в Союзі. Необхідно зазначити, що угорська зовнішня політика однозначна і послідовна та готова до того, щоб шляхом консультацій і передачі досвіду зміцнити євроінтеграційні та євроатлантичні прагнення України.

Після набуття членства в ЄС Угорщина прагне відігравати істотну роль у реалізації стратегії ЄС щодо України. Спираючись на позитивний досвід попереднього десятиріччя, на досягнуті результати у сфері економічного і політичного співробітництва, можна із задоволенням констатувати, що Україна і Угорщина зацікавлені в динамічному і багатогранному співробітництві та володіють міцним підґрунтям для подолання спільними зусиллями викликів і загроз нового століття. Все це дає підстави стверджувати, що така співпраця успішно розвиватиметься і в майбутньому – на благо наших народів, а також в інтересах усього регіону та Європи в цілому [5, с.15].

На Закарпатті Угорщина підтримує всі рівні угорськомовних закладів освіти. Так, Будапешт фінансує роботу Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ, національно визнаного закладу вищої освіти, розташованого в українському місті Берегово. Окрім того, Угорщина виділяє значні кошти на утримання і розвиток інфраструктури цих установ і підтримує прямими субсидіями вчителів та батьків, які віддають своїх дітей до угорськомовних шкіл, а також медичних працівників. Будапешт прагне віднайти нові способи підтримки угорських підприємців у Закарпатській області та розвитку місцевої економіки. Що ж до угорської політичної еліти, то впродовж останніх 25 років спостерігалася тенденція, що політики, незалежно від їхньої політичної орієнтації, рідко докладали зусиль, щоб «зазирнути за Карпати», і не цікавилися подіями в Україні в цілому, оскільки останні не

впливали на долю угорської громади. На думку Є.Кіш, саме тому важко визначити групи інтересів, які можна розглядати як дружні до України в Угорщині [6, с.293].

Найважливішим завданням у реалізації інтересів України у відносинах з Угорщиною є подальше підтримання високої динаміки українсько-угорського діалогу на всіх рівнях; активне продовження консультацій з питань європейської інтеграції, забезпечення послідовної і дієвої підтримки Угорщиною євроінтеграційних і євроатлантичних прагнень України; активний розвиток міжрегіонального і транскордонного співробітництва, зокрема в рамках Карпатського євро регіону; забезпечення послідовного збільшення товарообороту між Україною і Угорщиною, збереження позитивних тенденцій у його формуванні, врегулювання механізму торговельних обмежень між двома країнами; активізація співробітництва у сфері забезпечення прав національних меншин – української в Угорщині та угорської в Україні; посилення інформаційної роботи та забезпечення подальшого формування позитивного іміджу України в Угорщині [7, с.11].

Висновки. Зважаючи на події у Криму та на Донбасі, заклики Угорщини до розширення колективних прав і надання громадянства угорцям Закарпаття зі зрозумілих причин стали дразливими питаннями для Києва. Втім, угорська меншина беззаперечно ідентифікує себе як частину української держави і не демонструє прагнення до політичної автономії. Прагнення підтримувати і захищати етнічних угорців, які проживають за кордоном, та зберегти інтелектуальну і духовну єдність нації є основою зовнішньої політики угорського уряду. Вважаємо, що головне завдання угорської влади – сприяти збереженню і розвитку угорських громад на їхніх рідних землях шляхом фінансової підтримки освіти, культури та інфраструктурних проєктів, а також, не в останню чергу, реалізації програм економічного розвитку. Підтримка прагнень до автономії отримала більший акцент у зовнішній політиці Будапешта, який вважає це найкращим способом забезпечити збереження і добробут угорських гро-

мад. Іншим аспектом є спрощення процедур надання угорських паспортів угорцям, які проживають в інших країнах, щоб поширити відчуття символічної єдності нації. Щодо фінансів, то значна частина субсидій іде на освіту. Мета полягає в тому, щоб створити для етнічних угорців можливості для використання рідної мови від дитячого садка до університету, та, відповідно, щоб місцеві компанії змогли наймати висококваліфіковану угорськомовну робочу силу.

Список використаних джерел

1. Василенко С.Д. Геополітичні виміри України в загальноєвропейському політичному процесі: автореф. дис.... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 2002. – 21 с.
2. Кіш Є. Три доміанти в політичній палітрі Угорщини // Стратегічна панорама. – 2013. – №1–2. – С. 85–99.
3. Ткач Д.І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій: монографія / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – К. : МАУП, 2014. – 271 с.
4. Ковальова О.О. Стратегії євроінтеграції : як реалізувати європейський вибір України : монографія. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – С. 236 - 237.
5. Дергачов О. Нова Європа для старої України // ПіК. – 2015. – № 7. – С. 15-18.
6. Кіш Є. Політична трансформація в Угорщині в контексті загальноєвропейської інтеграції на зламі тисячоліть // Україна в сучасному геополітичному просторі : теоретичний та прикладний аспекти : [кол. моногр.] / За ред. Ф.М. Рудича. – С. 293–308.
7. Шпек Р. Україна – ЄС : крок до членства // Політика і час. – 2016. – № 5. – С. 11-17.

REFERENCES

1. Vasilenko, S. D. (2002) Geopolitichni vimiri Ukraini v zahalnoyevropeyskomu politichnomu procesi [*Geopolitical dimensions of*

Ukraine in the pan-European political process]. Institut politichnih i etnonacionalnih doslidzhen' NAN, 21.

2. Kish, E. (2013) Tri dominant v politichniy palitri Ugorschini [*Three dominants in the political palette of Hungary*]. Stranegichna panorama №1–2, 85–99.

3. Tkach, D. I. (2014) Suchasna Ugorschina v konteksti suspilnih transformacij [*Contemporary Hungary in the context of social transformations*]. Institut politichnih i etnonacionalnih doslidzhen' NAN, 271.

4. Kovaleva, O. O. (2003) Stratehiyi yevrointegraciyi: yak realizuvati yevropeyskiy vibir Ukraini [*Strategy of Eurointegration: how to realize the European choice of Ukraine*]. Institut derzhavi i prava im. Korec'kogo NAN. 236–237.

5. Degrachev, O. (2015) Nova Yevropa dlya staroyi Ukraini [*A New Europe for an old Ukraine*]. PiK № 7, 15–18.

6. Kish, E. Politichna transformaciya v Ugorschini v konteksti zahalnoyevropeyskoyi integraciyi na zlami tisyacholit' [*Political transformation in Hungary in the context of European integration at the turn of the millennium*]. Za red. F.M. Rudicha, 293–308.

7. Shpek, R. (2016) Ukraina – YeEs: krok do chlenstva [*Ukraine-EU: A Step forward to Membership*]. Politika i chas № 5, 11–17.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

УДК 94/314.15

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).87-105

Олександр Лавер,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент, завідувач кафедри інформатики та
фізико-математичних дисциплін
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУЧАСНІ ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ: БІЖЕНЦІ, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ТА НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ

У статті аналізуються питання динаміки чисельності біженців, вимушених переселенців та нелегальних мігрантів в Україні. Висвітлюються актуальні аспекти міграційних процесів та динаміки чисельності населення Української держави.

Ключові слова: біженці, вимушені переселенці, мігранти на Україні, динаміка чисельності населення України, міграційні процеси.

The article analyzes the dynamics of the number of refugees, internally displaced persons and illegal migrants in Ukraine. The actual abuses of migration processes and dynamics of the population of the Ukrainian state are highlighted.

Keywords: refugees, forced migrants, migrants in Ukraine, dynamics of population of Ukraine, migration processes.

Україна, як і інші держави світу, ніколи не стояла осторонь міграційних потоків, які тільки посилювалися після здо-

буття нашою державою незалежності в 1991 році. Причому слід розглядати вказану проблему до 2014 року, коли біженці та нелегали були іноземцями, і починаючи з 2014 року, коли сотні тисяч українців поповнили ряди біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Після здобуття незалежності в 1993 році парламент України прийняв закон про біженців, а з березня 1994 року в нашій державі почало діяти представництво УВКБ ООН. Проте, поряд з біженцями, Україну заповнили нелегальні мігранти, які, розглядаючи нашу державу як транзитну країну, намагалися прорватися на Захід – до країн Євросоюзу. Тільки упродовж 1991-2010 рр. органами охорони державного кордону України було виявлено майже 247 тис. нелегальних мігрантів, а протягом 2004-2010 рр. за незаконний перетин кордону було притягнуто до адміністративної відповідальності понад 56 тис. чоловік, а 635 кримінальних справ проти перевізників нелегалів передано до суду [1]. Реальна кількість мігрантів була вищою. Так, згідно з [2], у 2011 році кількість вдалих та невдалих спроб переходу західного кордону України відносилася як 1:4. У тому ж році у Словаччину через українсько-словацький кордон потрапило 495 нелегалів [3].

Якщо вести мову про щорічну кількість спроб нелегального перетину українського кордону з державами ЄС, то у 1991 році було зафіксовано 146 спроб, а через 8 років – у 1999 році – 14 600 таких спроб (в 100 разів більше!) [4]. Далі потік нелегалів через український кордон істотно зменшився. Так, у 2010 році було зафіксовано 1.657, у 2011 році – 1.256, у 2012 році – 1.117 спроб нелегального перетину українського кордону [4]. Це викликано не в останню чергу тим, що український маршрут для нелегалів був альтернативним, а не основним. Основний маршрут для нелегалів зі Сходу пролягав південніше – через Середземне море, так званий «Балканський маршрут». У цьому можна переконатися, проаналізувавши країни походження нелегальних мігрантів, яких на підставі закону про реадмісію, прийнятого у 2010 році, висилали з країн ЄС назад, до України [5]:

Таблиця 1

Походження повернутих в Україну нелегальних мігрантів

Рік	Всього	%	У тому числі з України	%	З держав СНД	%	З інших держав	%
2010	867	100	469	54,1	267	30,8	131	5,1
2011	635	100	392	1,7	168	26,5	75	1,8
2012	396	100	288	72,7	80	20,2	28	7,1

Як впливає з наведеної таблиці, частка повернутих нелегалів-українців мала тенденцію до зростання, і навпаки, частка повернутих нелегалів з інших країн – до спадання. Нелегали з інших країн потрапляли на українську територію на 80% з Російської Федерації [6]. Згідно з вказаним джерелом, переправка одного нелегального мігранта, наприклад, з Афганістану до Європи, коштувала від 12 тис. до 20 тис. доларів США, причому закарпатці – перевізники нелегалів одержували із цієї суми від 2,5 до 3,5 тисячі доларів.

Влада України боролася з напливом нелегальних мігрантів. Так, тільки у 2011 році на українській території було затримано 55 тис. нелегалів, депортовано на батьківщину 13 тис. нелегалів [5]. Депортація нелегала на батьківщину – справа дорога. У джерелі [6] наводився приклад нелегалів з Шрі-Ланки, кожен з яких заплатив за дорогу до України 6 тис. доларів США. Утримання нелегала і квиток на зворотню дорогу обійшлися державній скарбниці України у 5 тис. гривень за курсом гривні 2012 року [6]. Оскільки щороку депортувалися тисячі нелегалів, то це обходилося нашій державі у кругленьку суму. Так, у 2012 році на депортацію нелегалів було витрачено 300 тис. гривень [6].

Поряд з нелегалами на Україні проживають сотні тисяч іноземців, що мають легальний статус, динаміку чисельності яких по окремих роках наводимо в таблиці нижче (див.[7], [8], [9],[38]).

Таблиця 2

Динаміка чисельності легальних іноземців на Україні

Рік	2001 (перепис)	2006, дані Єврокомісії	1.01.2009	1.10.2011	8.11.2013
Чисельність	250.000	195.000	293.984	309.143	318.000

За даними 2011 року, з 309.142 іноземців на Україні 206.951 (0,6% населення України) мали вид на проживання, причому 87% усіх іноземців походили з країн СНД [9]. З 318 тис. іноземців, які проживали на Україні у 2013 році, понад 247 тис. мешкали на постійній основі а решта – тимчасово [38].

Стосовно роботи, то переважна більшість іноземців була зайнята у неформальному секторі української економіки та в сімейному бізнесі. Згідно з [10], у 2012 році у неформальному секторі української економіки працювало понад 200 тис іноземців – переважно громадян країн СНД, хоча активними учасниками українського ринку праці були також турки, поляки, китайці, румуни, німці та в'єтнамці. Половина мігрантів у 2012 році працювала в Україні до одного року, кожен третій – більше трьох років, понад 90% мігрантів працювали на приватних підприємствах [10]. Окрім того, іноземці активно торгували на ринках. Так, згідно з [11], громадяни з Південно-Східної Азії активно обживали Харків та Харківську область, громадяни Китаю – центральні регіони та ринок «Барабашово», що на Харківщині, громадяни Сомалі та Афганістану – Вінничину та Одещину. Великої користі від такої праці іноземців українська економіка не мала. За даними джерела [12], від неврахованої праці мігрантів бюджет України щороку недоотримував 2 млрд. доларів США, з України за кордон щороку вивозилося 45 – 50 млрд. гривень.

Про взаємовідносини українців та мігрантів-іноземців слід сказати, що до етнічних конфліктів справа не доходить, хоча у 2006 році було зафіксовано 16 нападів на іноземців, у 2007 році 88 чоловік постраждали вже від нападів іноземців,

у 2008 – 85, у 2009 році постраждало від нападів 40 іноземців [13]. Окремо слід згадати бійку між українцями та кавказцями у Нікополі (1.01.2011 р.) коли загинули 2 чоловіки [13], та рішучий опір громади Білої Церкви спробі чеченців побудувати мечеть у цьому українському місті [14].

Загалом грань між легальними та нелегальними мігрантами на Україні є досить умовною, оскільки багато потенційних нелегалів в'їжджають до нашої держави на цілком законних підставах – хто з метою туризму, хто з метою навчання, але потім переходять на нелегальне становище, з метою подальшого просування до країн ЄС. Наприклад, тільки в Тернополі протягом 2009-2011 рр. під час перевірки тамтешніх вишів на навчання не з'явилося 440 іноземців, які з цією метою в'їхали до України [11]. За першу половину 2015 року, коли війна на Сході була в активній фазі, на Закарпатті прикордонники затримали у 177 випадках 585 нелегальних мігрантів, що перевищило аналогічні показники 2014 року більше, ніж у 2 рази [15]. Тобто, незалежно від внутріполітичного становища, проблема нелегальних мігрантів та їх незаконного проникнення до країн ЄС є актуальною для нашої держави на довгі роки.

Дотичною до проблеми нелегальних мігрантів є проблема біженців в Україні, оскільки після відмови у наданні їм цього статусу вони здебільшого переходять на нелегальне становище. Згідно з даними О. Малиновської, ситуація з біженцями на Україні протягом 1996-2012 рр. виглядала так:

Таблиця 3

Динаміка чисельності біженців в Україні (осіб)

Роки	Подано заяв	Надано статус біженця	%
1996-1998	5.826	3.181	54,6
1999-2002	5.083	1.995	39,25
2003-2006	6.546	250	3,82
2007-2012	8.028	568	7,08
Всього	25.483	5.994	23,52

З даних О.Малиновської [4] випливає, що найбільш «вдалим» для біженців на Україні був 1996 рік, коли з 1 443 клопотань про надання статусу біженця позитивна відповідь була одержана у 1 161 випадку (80,46% усіх клопотань), а найбільш «невдалим» виявився 2002 рік, коли з 535 клопотань було задоволено усього 2 клопотання (0,37% усіх клопотань). Згідно з даними 2012 року, з клопотаннями про надання статусу біженця в Україні звернулися 1.860 чоловік, причому 30% усіх звернень надійшло від громадян Афганістану, 17% - Сомалі, 16% - Сирії, 7% - Киргизстану і т.д. [16]. У результаті тільки 63 чоловіки отримали статус біженця (3,39% усіх клопотань), та ще 89 чоловік (4,79%) було визнано особами, яким потрібен додатковий захист [16]. Слід мати на увазі, що статус біженця на Україні надається іноземцям не на все життя, а на 5 років, після чого його необхідно поновлювати [17]. Після 3-х років перебування у статусі біженця іноземець має право звернутися з заявою про надання йому українського громадянства [17]. Кількість новонавернених українських громадян з числа біженців є невеликою. Так, станом на 2008 рік тільки 5,8% біженців з тих, кому було надано цей статус за роки незалежності, отримали українське громадянство [8].

Біженцям на Україні важко, як і в інших країнах світу. Ставлення українського населення до них негативне (стримано-ксенофобське), причому найгіршим воно є з боку мешканців малих міст і селищ, а також у західному регіоні нашої держави [18]. Із 100% біженців, згідно з даними наведеного джерела, тільки 1% хотів влаштувати своє життя в Україні. Офіційної роботи для біженців немає, бо їх не прописують, а тому чоловіки-біженці йдуть працювати на базари, а жінки-біженки заробляють на життя рукоділлям [18].

Державна підтримка біженців узагалі сміхотворна. Так, у 2011 році одноразова державна допомога дорослому біженцю становила 17 гривень і 10 гривень 40 копійок на дитину, через що багато біженців вважали таку «допомогу» образою для себе і взагалі від неї відмовлялися [19]. Через 3 роки, коли

курс гривні до долара вже був іншим, розмір одноразові допомоги біженцям не змінився – все ті ж 17 гривень на людину [39]. Умови в центрах тимчасового розміщення біженців та нелегалів також не відзначаються особливою комфортністю. Так, за цінами 2013 року, у цих центрах на харчування одного біженця виділялося 15 гривень у день [20]. У 2012 році в Україні нараховувалося, або знаходилося у стадії будівництва 7 центрів тимчасового розміщення та 2 центри утримання біженців та нелегалів [21]. На Закарпатті у 2012 році центр тимчасового розміщення біженців був представлений двома корпусами – в Мукачеві та в Перечині, у яких знаходилося 56 претендентів на статус біженця, включаючи 29 дітей [22]. Згідно з джерелом [23], тільки 2% із вказаної кількості біженців з Сирії, Афганістану, Сомалі та Іраку, які утримувалися у закарпатському центрі, мали цей статус. Як впливає з джерел [22] та [23], біженці скаржилися на неможливість офіційного працевлаштування, перебивалися випадковими заробітками і мріяли потрапити до ЄС. Щоправда, вартість дороги до омріяного Ельдорадо була зависокою. Переміщення до Словаччини коштувала 5 тис. доларів США, а до Німеччини ще дорожче – 10 тис. доларів [22].

Спроби бунтів чи протестів біженців та нелегалів у центрах утримання швидко придушувались. Набуло розголосу голодування 57 сомалійців у центрі утримання біженців у Журавичах (Волинська обл.) у 2012 році, які домагалися статусу біженців в Україні. Причиною голодування сомалійців став закон України від 25.11.2011 року, згідно з яким у центрах утримання нелегалів можна було затримувати не на півроку, як було раніше, а на рік [24]. Попри всі протести, які адміністрація закладу оголосила «грою на публіку» [24], нелегали з Сомалі були депортовані додому [25].

Оскільки життя біженців-іноземців на Україні є вкрай важким, то їх реальна кількість на території нашої держави не була великою. У 2007 році на території України перебувало 2275 офіційно зареєстрованих біженців, які переважно проживали у Києві, Харкові, та Одесі [26], наприкінці 2008

року їх налічувалося 2178 чоловік, причому 52% цього числа становили вихідці з Афганістану, 27% – з держав СНД, 13% – з країн Африки та 8% – з країн Середнього Сходу [8]. У жовтні 2012 року в Україні було зафіксовано 2435 зареєстрованих біженців [17] з 6 тис. загалом зареєстрованих біженців станом на квітень 2013 року, з числа яких 55,5% склали вихідці з Афганістану 28,8% – з держав СНД, 13% – з країн Африки, а решта – з країн Близького та Середнього Сходу [27]. Із вказаної кількості 45,5% визнаних біженців проживало в Києві, 25,5% – в Одесі, а решта – у Харкові, Львові та інших великих містах України [27]. Згідно з джерелом [40], на початок 2017 року з 100% біженців на Україні 35% проживали у Києві, 30% – в Одесі, 26% – в Харкові, 5% – на Закарпатті, 4% – в інших місцях нашої держави.

Що стосується найбільшої за чисельністю групи біженців, як зареєстрованих, так і нелегалів – з Афганістану, то їх загальна кількість невідома. Так, посол Афганістану в Україні на кінець жовтня 2014 року оцінив кількість своїх співвітчизників у нашій державі цифрою 5 тис. чоловік, у тому числі, за його даними, близько 1 тис. афганців мешкало у Харкові, близько 3 тис. – в Одесі, та ще близько 1 тис. – у Києві та в інших містах України [28].

Наприкінці червня 2014 року, за даними ООН, на території України проживало 2500 біженців, та ще 6-7 тис. шукачів притулку – вихідців з інших країн [29]. Але цими людьми наша держава не мала можливостей займатися, оскільки на той час вже йшла війна на Сході країни, і число українців – внутрішньо переміщених осіб з Донбасу і Криму сягнуло 38 тис. чоловік [29]. Тим не менше, у 2014 році до України прибуло 327 біженців з інших країн, у тому числі 61 чоловік з Афганістану, а у 2015 році – 167 біженців, у тому числі 15 чоловік з Афганістану, 7 – з Росії, і 5 біженців – з Сирії [39]. На початок 2017 року в Україні налічувалося 3302 біженці з інших країн, ще 6753 іноземці подали заяви на отримання статусу біженця [40],[41]. Із 3302 біженців було 1904 чоловіки, 805 жінок та 593 дітей [40]. За країнами походження нарахо-

увалось 1497 біженців з Афганістану, 446 – з Сирії, 194 – з Вірменії, 157 – з Азербайджану, по 133 – з Росії та Сомалі та 742 біженці з інших країн [40]. З 6753 іноземців, які подали клопотання про надання їм статусу біженця, 20% походили з Афганістану, по 10% - з Сирії та Росії, 6% - з Узбекистану, 5% - з Іраку [41].

Динаміка чисельності українських ВПО з Донбасу, Криму та Севастополя, за даними уряду України, була такою (див.[30]):

Таблиця 4

Динаміка чисельності внутрішньо переміщених осіб в Україні (осіб)

	27.06.2014	29.09.2014	10.11.2014	27.12.2014	18.04.2015	28.06.2015
Загальна чисельність	54.400	339.950	455.175	614.467	829.373	868.896
У тому числі з Криму та Севастополя	12.000	18.155	19.221	19.894	20.501	20.684
%	22,06	5,34	4,22	3,24	2,47	2,38

Зауважимо, що мова йде про офіційно зареєстрованих ВПО. З урахуванням незареєстрованих переміщених осіб наведені цифри можуть бути більшими, а тому цифра 1 007 900 вимушених переселенців в Україні у лютому 2015 року є цілком правдоподібною [35]. Стосовно етнічного походження переселенців з Криму і Севастополя, то з понад 19 тис. чоловік на кінець 2014 року більше 9 тис. (47, 37%) становили кримські татари [36]. Серед внутрішньо переміщених осіб значний відсоток становлять діти, інваліди та люди похилого віку. Так, наприклад, із 868.906 українських ВПО станом на

28.06.2015 року [34] налічувалося 153 294 дітей (17,64% загальної кількості) та 423 283 (48,72%) інвалідів та осіб похилого віку. Разом – 66,36% від загального числа внутрішньо переміщених осіб.

Представляє інтерес динаміка та розміщення українських ВПО по областях нашої держави, тим більше, що біженці в інших країнах світу переважно селяться на території сусідніх регіонів держави, або на територіях сусідніх держав та їх столиць. За даними джерел [30] – [34], ситуація по областях України була такою (таблиця 1.5):

Таблиця 5

**Динаміка розміщення ВПО
по деяких областях України (осіб)**

	29.09.2014	27.12.2014	18.04.2015	28.06.2015
Загальна кількість	339.950 100%	614.467 100%	829.373 100%	868.896 100%
Донбас, усього	77.910 22,92%	161.187 26,23%	268.996 32,44%	304.859 35,09%
Донецька обл.	62.823 18,48%	88.187 14,35%	106.983 12,9%	111.106 12,79%
Луганська обл.	15.087 4,44%	73.000 11,88%	162.013 19,53%	193.753 22,3%
Сусідні області	54.199 15,94%	238.081 38,75%	306.833 37%	320.859 36,93%
Місто Київ	24.667 7,26%	39.047 6,36%	39.047 4,71%	39.047 4,49%
Усього	156.776 46,12%	483.315 71,33%	614.876 74,14%	664.765 76,51%

Дані наведеної вище таблиці досить промовисті: на неокуповані території Донбасу, сусідні області (Харківську, Дніпропетровську та Запорізьку), місто Київ припадала основна частина навантаження з прийому біженців, їх об-

лаштування, харчування, і т.д. Якщо до вказаних регіонів ще додати Київську область, то відсотки в останньому рядку таблиці стануть ще вищими і становитимуть відповідно 47,88%, 75,94%, 78,71%, та 81,32 %.

У західному регіоні нашої держави перебуває порівняно невелика частина внутрішньо переміщених осіб. Так, наприклад, наприкінці червня 2015 року в Рівненській області перебувало 3 497 ВПО, у Волинській області – 3 995, в Тернопільській – 2 568, у Закарпатській області – 3 851 ВПО і т.д. [34].

Українські біженці – це ті наші громадяни, які внаслідок бойових дій залишили територію української держави. Основне місце їхнього перебування – це території сусідніх держав. На кінець червня 2015 року експертами ООН було нараховано 900 300 українських біженців [37]. Якщо вказану цифру біженців прийняти за 100%, то на Росію припало 746 500 біженців (82,92% усієї кількості), на Білорусь – 81.200 (9,02%), на Молдову – 200 чоловік (0,02%) [37]. Загалом на три сусідні країни СНД припало 827 900 українських біженців, або 91,96% їх загальної кількості. Решта біженців знаходилась переважно у країнах Євросоюзу, у тому числі 3 600 чоловік – в Польщі, по 60 чоловік – в Румунії та Угорщині, та ще 20 чоловік – у Словаччині [37]. Разом, 3 740 чоловік. З урахуванням останньої цифри одержуємо, що 831 640 біженців, або 92,37% їх кількості перебували у сусідніх з Україною державах.

Отже, на кінець червня 2015 року війна на Сході нашої держави зірвала з рідних місць 1 769 196 громадян України, з яких 868 896 (49,11% загальної кількості) склали внутрішньо переміщені особи, та ще 900 300 чоловік (50,89% загальної кількості) – біженці поза межами України.

За наступні роки вказані цифри мали тенденцію до збільшення. Так, кількість українських ВПО значно зросла, досягши максимуму – 1 783 900 чоловік у середині червня 2016 року, хоча на думку міжнародних організацій ця цифра була меншою і становила близько 800 тис. чоловік [42]. Згодом вказана цифра зменшилася до 1 589 014 українсь-

ких ВПО на середину серпня 2017 року [43]. Згідно з даними М. Джемілева, на середину березня 2017 року в Україні перебувало 35 тис. вимушених переселенців з Криму, у тому числі 20 тис. кримських татар [49].

Стосовно українських біженців у іноземних державах. У Білорусі, згідно з даними тамтешнього МВС, на кінець серпня 2016 року нараховувалося 160 тис. біженців з України [44], а на початок 2017 року, за даними президента О. Лукашенка, у країні знаходилося 170 тис. біженців з України [45]. У Росії, згідно з даними речника МЗС М. Захарової, на середину квітня перебувало 2 300 320 осіб з України, у тому числі понад 1 млн. біженців з Донбасу [46], щоправда, тільки 427 024 з них попросили притулку в РФ [47].

Стосовно інших країн, то у Польщі притулок попросили 4,3 тис. українців [47]. Загальну кількість біженців з України в Угорщині, Румунії, Молдові та Словаччині можемо оцінити в 1 тис. осіб. Стосовно більш далеких країн, то в Німеччині попросили притулок 9,6 тис. українців, в Італії – 9,3 тис., у Франції – 3,5 тис., у Швеції – 3,1 тис. українців [47]. Статус біженця зазначені країни дають неохоче. Так, у 2015 році в Німеччині, з 4 400 заяв від українських біженців про надання їм відповідного статусу тільки 5,3% заяв одержали позитивне рішення [48].

Загалом, як впливає з наведеного вище, майже 100% українських біженців за кордоном розміщалися у сусідніх з нашою державою країнах.

Список використаних джерел

1. Паламарчук І. Проблема нелегальної імміграції в Україні
URL: <http://svodka.net/sobitiya/obshchestvo-i-kultura/559154>
2. Нелегальные мигранты массово прорываются в Европу через Украину. 2012, 25 июня. URL: <http://svodka.net/sobitiya/obshchestvo-i-kultura/323955>
3. Жителям Закарпаття бизнес по переправке нелегалов приносит

- миллионы. 2012, 2 апреля. URL: [//ua-reporter.com/novosti/115429](http://ua-reporter.com/novosti/115429)
4. Малиновская Е. Внешние миграции населения Украины периода независимости //Демоскоп Weekly. – 2013. - №563-564. – 19 августа-1 сентября.
 5. Число нелегальных мигрантов в Украине подходит к критической точке. – 2013, 30 января. URL: <http://migraciya.com.ua/news/>
 6. Удовиченко С. Мигранты на восточной границе Украины. – 2012, 2 ноября. URL: <http://immigration-stop.org.ua/ru/?p=779>
 7. Украина сбилась со счета иностранцев. – 2012, 30 августа. URL: <http://glavkom.un/news/90359.html>
 8. 19. Права біженців та шукачів притулку. URL: <http://helsinki.org.cura/index.php?id=1245859904>
 9. Батчаев В. Вся правда о борьбе с нелегальной миграцией в Украине. Цифры и факты. URL: <http://umpdl.info/index.php>
 10. В Украине нелегально работает как минимум 200 тыс. иностранцев. – 2012, 30 августа. URL: <http://zn.ua/SOCIETY/>
 11. Лемешенко Я. Іноземці все частіше використовують запрошення на навчання в Україні як привід нелегально потрапити на Захід. – 2012, 18 жовтня. URL: <http://www.ukrinform.ua/ukr/news/>
 12. Нелегальные мигранты разбивают единство стран Евросоюза. – 2012, 22 июня. URL: <http://www.goodvin.info/v-mire/>
 13. Ивженко Т. В Украине растут ксенофобские настроения //Независимая газета. 21.02.2011.
 14. Біженці: українські міфи та реальність. – 2012, 27 вересня. URL: <http://khp.org/index.php?id=1348733022>
 15. За минулу добу закарпатські прикордонники затримали 17 нелегалів. – 2015, 4 июля. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/>
 16. Статус біженця в Україні за рік отримали 63 людини. – 2013, 6 лютого. URL: <http://ua.for-ua.com/Ukraine/2013/02/06/125151.html>
 17. На Украине 2 435 беженцев //Демоскоп Weekly. – 2012. - №529-530. – 29 октября-11 ноября.
 18. Варфоломеева А. Беженцы в Украине не идут работать по специальности. – 2013, 2 апреля. URL: <http://www.epochtimes.com.ua/ru/Ukraine/society/>
 19. Біженців в Україні вважають нелегалами, дають 17 грн. допомоги. – 2011, 21 червня. URL: <http://24tv.ua/home/showSingleNews.do>

20. Біженці в Україні. «Грант» на початок нового життя у 17 гривень. – 2013, 30 липня. URL: <http://life.pravda.com/ua/society/2013/07/30/134987/>
21. Из Украины выдворили более 13 тысяч нелегалов. – 2012, 29 февраля. URL: <http://glavred.info/archive/2012/02/29/113934-2.html>
22. Литерати Т. 5 тисяч баксов – и нелегал попадает из Закарпаття в Словакию, но не всегда //Старый замок. 24.07.2012.
23. Ковбица С. Факты ICTV – Беженцы в Украине: боятся смерти на родине и мечтают о ЕС. – 2012, 10 апреля. URL: <http://facty.ictv.ua/ru/index/goad-news/id/1445899/>
24. Сомалийцы-нелегалы требуют изменить закон Украины (январь 2012). URL: <http://nbnews.com.ua/news/26849/>
25. Сомалийцы на Волини бунтуют. – 2012, 13 сентября. URL: <http://www.forexshot.ru/index.php/instrument/energetica/1599>
26. Кобзін Д.О. Ксенофобія в контексті поліетнічності українського суспільства. Результати соціологічного дослідження. –Харків, 2008. /Д.О. Кобзін, Р.В. Шейко, О.А. Мартиненко, Ю.А. Белоусов. URL: <http://khp.org/index.php?id=1233953072>
27. Беженцы в Украине – правовой статус. – 2013, 1 мая. URL: <http://vprave.com.ua/analitica/cheloveka/41-pravovoj-status-bezhencev.html>
28. Эксклюзивное интервью Чрезвычайного и Полномочного посла Исламской Республики Афганистан в Украине господина Мохаммада Акбара Мохаммади для ИА УММ. – 2014, 26 сентября. URL: <http://www.afghanembassy.com.ua/uk/newspm/986-qq.html>
29. Из Крыма та Сходу України втекло 38 тисяч людей – ООН. – 2014, 20 червня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/20/7029647>
30. Більше 50 тисяч українців вимушено покинули свої домівки – ООН.– 2014, 27 червня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/27/7030333>
31. Число беженцев в Украине превысило 300 тысяч человек. – 2014, 29 сентября. URL: <http://gia-m.tv/news/15505/>
32. На Закарпатті вже проживають більше 3-х тисяч переміщених осіб URL. – 2014, 27 грудня. URL: <http://karpatnews.in.ua/news/93182.htm>
33. З окупованих Донбасу та Криму переселено понад 829 тисяч українців //Українська правда. 18.04.2015.
34. Число беженцев из Крыма и зоны АТО в Украину достигло 900 тыс. человек – Кабмин. – 2015, 28 июня. URL: <http://www.capital.ua/ru/news/>

35. В Україні понад 1 мільйон переселенців – ООН //24 канал. 14.02.2015.
36. Із Криму виїхали понад 9 тисяч кримських татар //Українська правда. 22.12.2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/12/22/7052899/>
37. Лысенков В. Украинцы массово бегут в Россию. URL: <http://rodbrobnosti.ua/2043369>
38. Сколько иностранцев живет в Украине. – 2013, 8 ноября. URL: <http://Ukraine-and-world/>
39. Украина приняла 167 беженцев ... URL: <http://www.segodnya.ua>
40. Серед біженців в Україні багато росіян і сирійців – ООН // Українська правда. – 8.8.2017.
41. Более 400 тысяч украинцев попросили защиты в России; где еще спасаются беженцы с востока //24 канал. – 8.08.2017.
42. На территории Украины находятся около 800 тысяч вынужденных переселенцев (15.06.2016) //Демоскоп Weekly. – 2016. - №691-692. – 1 июля-21 августа.
43. В Україні зареєстровано понад 15 млн. переселенців //Українська правда. – 16.08.2017.
44. В Беларуси посчитали количество беженцев с Украины. – 2016, 26 сентября. URL: <http://ru.espresso.tv/news/2016/>
45. Лукашенко назвал количество беженцев с Украины. – 2017, 3 февраля. URL: <http://correspondent.net/Ukraine/3810068>
46. МЗС РФ заявляє, що в Росії більше мільйона біженців з Донбасу //Українська правда. – 19.04.2017.
47. Более 400 тысяч украинцев попросили защиты в России: где еще спасаются беженцы с востока //24 канал. – 8.08.2017.
48. За півроку притулок у Німеччині попросили майже 1.500 українців //Українська правда. – 2.08.2016.
49. Дорош С., Зануда А. Арешти, паспорти, військові: цифри анексованого Криму //ББС. – 16.03.2017.

REFERENCES

1. Palamarchuk, I. Problema nelegalnoy immigraciyi v Ukraine [*The problem of illegal immigration in Ukraine*]. Retrieved from: <http://svodka.net/sobitiya/obshchestvo-i-kultura/559154>
2. Nelegalniyi migranti massovo prorivayutsya v Yevropu cherez Ukrainu (2012) [*Illegal migrants massively break through to Europe through*

Ukraine]. Retrieved from: <http://svodka.net/sobitiya/obshchestvo-i-kultura/323955>

3. Zhitelyam Zakarpat'ya biznes po perepravke nelegalov prinosit milioni (2012) [*The business of smuggling illegal immigrants brings millions to residents of Transcarpathia*]. Retrieved from: [//ua-reporter.com/novosti/115429](http://ua-reporter.com/novosti/115429)

4. Malinovskaya, E. (2013) Vneshniye migratsiyi naseleniya Ukraini perioda nezavisimosti [*External migration of the population of Ukraine during the period of independence*].

5. Chislo nelegalnih migrantov v Ukraine podhodit k kriticheskoy tochke (2013) [*The number of illegal migrants in Ukraine approaches the critical point*]. Retrieved from: <http://migratsiya.com.ua/news/>

6. Udovichenko, S. (2012) Migranti na vostochnoy granice Ukraini [*Migrants on the eastern border of Ukraine*]. Retrieved from: <http://immigration-stop.org.ua/ru/?p=779>

7. Ukraina sbilas' so scheta inostrancev (2012) [*Ukraine has lost count of foreigners*]. Retrieved from: [//glavkom.un/news/90359.html](http://glavkom.un/news/90359.html)

8. 19. Prava bizhenciv ta shukachiv pritulku [*The rights of refugees and asylum seekers*]. Retrieved from: <http://helsinki.org.cypa/index.php?id=1245859904>

9. Batachev, V. Vsvya Pravda o borybe s nelegalnoy migratsiyey v Ukraine [*The truth about the fight against illegal migration in Ukraine*]. Retrieved from: <http://umpdl.info/index.php>

10. V Ukraine nelegalno rabotayet kak minimum 200 tiscyach inostrancev (2012) [*At least 200 thousand foreigners work illegally in Ukraine*]. Retrieved from: <http://zn.ua/SOCIETY/>

11. Lemshenko, Ya. (2012) Inozemchi vse chasche vikoristovuyut' zaproshennya na navchannya v Ukraini yak privid nelegalno potrapiti na Zahid [*Foreigners are increasingly using the invitation to study in Ukraine as an occasion to get into the West illegally*]. Retrieved from: <http://www.ukrinform.ua/ukr/news/>

12. Nelegalniye migrant razbivayut edinstvo stran Yevrosoyuza (2012) [*Illegal migrants are breaking the unity of EU countries*]. Retrieved from: <http://www.goodvin.info/v-mire/>

13. Ivzhenko, T. (2011) V Ukraine rastut ksenofobskiye nastroyeniya [*Xenophobic sentiments are growing in Ukraine*]. Nezavisimaya gazeta.

14. Bizhenci: ukrains'ki mifi ta realnist' (2012) [*Refugees: Ukrainian myths and reality*]. Retrieved from: <http://khpg.org/index.php?id=1348733022>

15. Za minulu dobu zakarpats'ki prikordonniki zatrimali 17 nelegaliv (2015) [*For the past day, Transcarpathian border guards arrested 17 illegal migrants*]. Retrieved from: <http://www.mukachevo.net/ua/>

16. Status bizhencya v Ukraini za rik otrimali 63 lyudini (2013) [*This year 63 people obtained refugee status in Ukraine*]. Retrieved from: <http://ua.for-ua.com/Ukraine/2013/02/06/125151.html>

17. Na Ukraine 2435 bezhencev (2012) [*There are 2435 refugees in Ukraine*].

18. Varfolomeeva, A. (2013) Bezhenci v Ukraine ne idut rabotat' po specialnosti [*Refugees in Ukraine do not work in their usual fields of work*]. Retrieved from: <http://www.epochtimes.com.ua/ru/Ukraine/society/>

19. Bizhenciv v Ukraini vvazhayuy' nelegalami, dayut' 17 grn dopomogi (2011) [*Refugees in Ukraine are considered illegals and given UAH 17*]. Retrieved from: <http://24tv.ua/home/showSingleNews.do>

20. Bizhenci v Ukraini. «Grant» na pochatok novogo zhittuya u 17 grn (2013) [*Refugees in Ukraine. «Grant» for the beginning of a new life at 17 hryvnia*]. Retrieved from: <http://life.pravda.com.ua/society/2013/07/30/134987/>

21. Iz Ukraini vidvorili boleye 13 tisyach nelegalov (2012) [*More than 13 thousand illegals were expelled from Ukraine*]. Retrieved from: <http://glavred.info/archive/2012/02/29/113934-2.html>

22. 5 tisyach baksov – i nelegal popadet is Zakarpatt'ya v Slovaikiyu, no ne vseгда (2012) [*5 thousand bucks - and an illegal arrives from Transcarpathia to Slovakia, but not always*]. Stariy Zamok.

23. Kovbitsya, S. (2012) Fakti ICTV – Bezhenci v Ukraine: boyatsya smerti na rodine i mechtayut o YeEs [*ICTV Facts - Refugees in Ukraine: they are afraid of death at home and dream about the EU*]. Retrieved from: <http://factly.ictv.ua/en/index/road-news/id/1445899/>

24. Somaliyci-nelegali trebuyut izmenit' zakon Ukraini (2012) [*Somali illegals demand to change the law of Ukraine*]. Retrieved from: <http://nbnews.com.ua/news/26849/>

25. Somaliyci na Vilini buntuyut (2012) [*The Somalis in Volhyn' are rioting*]. Retrieved from: <http://www.forexshot.com/index.php/instrument/energetica/1599>

26. Kobzin, D. O. (2008) Ksenofobiya v konteksti polietnichnosti ukrains'kogo suslilstva. Rezultatati sociologichnogo doslidzheniya [*Xenophobia in the context of the multiethnicity of Ukrainian society. Results of sociological research*]. Retrieved from: <http://khp.org/index.php?id=1233953072>

27. Bezhenci v Ukraine – pravovoy status (2013) [*Refugees in Ukraine and their legal status*]. Retrieved from: <http://vprave.com.ua/analytica/-cheloveka/41-pravovoj-status-bezhencev.html>

28. Eksklyuzivnoye intervyyu Cherezvichaynogo i Polnomochno-go posla Islamskoy Resoubliki Afganistan v Ukraine gospodina Mohammada Akbara dlya IA UMM [*Exclusive interview of Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Islamic Republic of Afghanistan to Ukraine Mr. Mohammad Akbar Mohammadi for IA UMM*]. Retrieved from: <http://www.afghanembassy.com.ua/uk/newspm/986--qq.html>

29. Iz Krimu ta Shodu Ukraini vteklo ponad 38 tisyach lyudey – OON (2014) [*38,000 people fled from Crimea and Eastern Ukraine*]. Retrieved from: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/20/7029647>

30. Bilshе 50 tisyach ukrainciv vimusheno pokinuli svoji domivki (2014) [*More than 50 thousand Ukrainians have been forced to leave their homes*]. Retrieved from: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/27/7030333>

31. Chislo bezhencev v Ukraine perevisilo 300 tisyach chelovek (2014) [*The number of refugees in Ukraine has exceeded 300 thousand people*]. Retrieved from: <http://ria-m.tv/news/15505/>

32. Na Zakarpatti vzhe prozhivayut' bilshе 3 tisyach peremischenih osib (2014) [*More than 3000 displaced people live in Transcarpathia*]. Retrieved from: <http://karpatnews.in.ua/news/93182.htm>

33. Z okupovanih Donbasu ta Krimu pereseleno ponad 829 tisyach ukrainciv (2015) [*More than 829 thousand Ukrainianites have been resettled from Crimea and Donbas*]. Ukrains'ka Pravda.

34. Chislo bezhencev iz Krима is zoni ATO v Ukrainu dostiglo 900 tisyach chelovek (2015) [*The number of refugees from the Crimea and the ATO zone in Ukraine reached 900 thousand people*]. Retrieved from: <http://www.capital.ua/en/news/>

35. V Ukraini ponad 1 milliyon pereselenciv – OON [*More than 1 million resettlers in Ukraine - The UN*] //24 kanal. 14.02.2015.

36. Iz Krimu viyihali ponad 9 tisyach krimskih tatar [*More than 9 thousand Crimean Tatars leaving Crimea*] // Ukrayins'ka pravda. 22.12.2014. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/12/22/7052899/>

37. Lysenkov V. Ukraintsy massovo begut v Rossiyu [*Ukrainians massively flee to Russia*]. Retrieved from: <http://podrobnosti.ua/2043369>

38. Skolko inostrancev zhivet v Ukraine (2013) [*How many foreigners live in Ukraine*]. Retrieved from: <http://Ukraine-and-world/>

39. Ukraina prinyala 167 bezhencev [*Ukraine has adopted 167 refugees*]. Retrieved from: <http://www.segodnya.ua>

40. Sered bizhenciv v Ukraini bagato rosiyan i siriyciv (2017) [*There are many Russians and Syrians among the refugees in Ukraine*]. Ukrains'ka Pravda.

41. Bolee 400 tisyach ukraincev poprosili zaschiti v Rosiyi; gde esche spasayutsa bezhenci s vostoka [*More than 400,000 Ukrainians asked for protection in Russia; where do the refugees from the east escape*]. 24 kanal.

42. Na teritoriyi Ukraini nahodyatsya okolo 800 tisyach viduzhdennih pereselencev (2016) [*In Ukraine there are about 800 thousand internally displaced people*]. Demoskop Weekly.

43. V Ukraini zareyestrovano ponad 15 mln pereselenciv (2017) [*More than 15 million immigrants are registered in Ukraine*]. Ukrains'ka Pravda.

44. V Belarusi poschitali kolichestvo bezhencev s Ukraini (2016) [*Belarus counted the number of refugees from Ukraine*]. Retrieved from: URL: <http://en.espreso.tv/news/2016/>

45. Lukashenko nazval kolichestvo bezhencev s Ukraini (2017) [*Lukashenko listed the number of refugees from Ukraine*]. Retrieved from: <http://correspondent.net/Ukraine/3810068>

46. MZS RF zayavlyaye, scho v Rosiyi bil'she miliyoya bizhenciv z Donbasu (2017) [*Russian Ministry of Foreign Affairs declares that in Russia more than a million refugees from Donbas*]. Ukrains'ka Pravda.

47. Boleye 400 tisyach Ukraincev poprosili zaschiti v Rosiyi: gde escho spasayutsya bezhenci s vostoka (2017) [*More than 400,000 Ukrainians asked for protection in Russia: where refugees from the east flee*]. 24 kanal.

48. Za pivroku pritulok u Nimecchini poprosili mayzhe 1500 ukrainciv (2016) [*About 1500 Ukrainians have asked for asylum in Germany*]. Ukrains'ka Pravda.

49. Dorosh, S., Zanuda, A. (2017) Aresti, pastprti, viyskovi: cifri aneksovanogo Krimu [*Arrests, passports, military: figures of the annexed Crimea*]. BBS.

УДК – 341.215.43: 314 (477)

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).106-117

*Анастасія Артџомова,
студентка 4 курсу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА ТА СУЧАСНІ ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ

У статті висвітлено актуальні аспекти міграційного права та сучасні демографічні проблеми України. Зроблено висновок, що правові аспекти в цілому своєчасно «супроводжують» проблематику демографічних та міграційних процесів, у той час як державні механізми регулювання міграції суттєво відстають і не працюють на упередження існуючих викликів. Особливо гостро це проявляється під час війни на сході України.

Ключові слова: *міграційне право, демографічні проблеми, біженці, тимчасово переміщені особи, дослідження, анексія, війна.*

In this article the aspects of migration law and modern demography problems of Ukraine are highlighted. The conclusion is made, that law aspects as a whole follow the problems of demography and migration processes in time, while governmental mechanisms of migration regulation fall behind substantially and do not work to overtaking of existing challenges. Most sharply it is displayed during the war on the west of Ukraine.

Key words: *migration law, demographic problems, temporarily displaced individuals, research, annexation, war.*

Відомо, що Україна лежить на перехресті різновекторних геополітичних інтересів, у безпосередній зоні багато в чому суперечливого стратегічного трикутника «США – ЄС – Росія». Тому нині можна вести мову про особливо значущу роль нашої держави в геополітичному вимірі сучасності.

Привабливість географічного розташування України як транзитної держави - відома. Після розпаду Радянського Союзу через Україну розпочалась потужна міграційна експансія до країн Західної Європи.

За даними науковця-дослідника доцента Лавера О. Г. лише за 1991- 2010 рр. на кордонах України було виявлено майже 247 тис. нелегальних мігрантів, з 2004 по 2010 рр. за незаконний перетин кордону притягнуто до відповідальності 56 тис. чоловік, а 635 кримінальних справ за перевезення нелегалів передано до суду.

Починаючи з 2014 року, після анексії Криму та військових дій на сході України сотні тисяч українців поповнили ряди біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За даними ООН на червень 2015 р. в Україні було 900 тис. 300 українських біженців, з яких 746 тис. 500 (82,92%) вибули в Росію; 81200 (9%) в Білорусь; 200 (0,02%) в Молдову, а решта біженців знаходились в країнах Євросоюзу: у Польщі 3600 чол., в Угорщині і Румунії по 60 чол. та в Словаччині 20 чол.

За наступні роки кількість українських ВПО зросла, досягнувши 1млн. 783. 900 чоловік [1].

Наведені приклади свідчать про надзвичайну актуальність проблеми біженців у цілому та різновидів міграції зокрема. Створення системи міграційного права започатковано 16 липня 1990 року після прийняття Верховною Радою України Декларації про державний суверенітет.

Практичним втіленням положень цієї Декларації щодо громадянства та імміграції стали закони України «Про правонаступництво України», «Про громадянство України», «Про державний кордон України», «Про прикордонні війська України», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про туризм» тощо, які логічно продовжили послідовне здійснення державної політики у сфері правового регулювання міграційних процесів.

Прийняття Верховною Радою 28 червня 1996 року Конституції України стало важливим етапом розвитку суспільних відносин у сфері міграції, оскільки були закладені принципово інші засади державної міграційної політики.

Статті 9,25,26,33,106 Конституції безпосередньо стали частиною міграційного законодавства України. Отже, положення Конституції є базовими для конкретизації правового регулювання різних аспектів міграційних процесів [2].

Конституція України закріпила основні засади міграційної державної політики України з питань міграції людини та громадянина. Її метою є цілеспрямоване впорядкування міграційних потоків, подолання негативних наслідків неорганізованих і неконтрольованих процесів міграції, забезпечення умов для реалізації прав мігрантів, їх інтеграції в політичне, юридичне, соціально - економічне та культурне і національне середовище проживання тощо.

У частині першій статті 92 Конституції України зафіксовано, що лише законами України мають визначатися, зокрема, права та свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов'язки громадянина (пункт1), громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства (пункт 2), права корінних народів і національних меншин (пункт3), засади регулювання міграційних процесів (пункт 10).

Частина друга статті 25 Конституції України передбачає, що громадянин України не може бути видворений за межі України або виданий іншій державі. Перше означає, що лише громадянин України без його згоди не може бути переміщений за державний кордон України, тим більше виданий.

Стаття 33 Конституції України захищає, в тому числі, від примусового переселення, оскільки право на свободу пересування може здійснюватися і в негативній формі, тобто у формі свободи збереження свого місця проживання чи свободи залишатись у такому місці. Положеннями статті 313 Цивільного кодексу України забороняється видворення фі-

зичної особи з обраного нею місця перебування, доступ до якого не заборонений законом.

Конституційними категоріями стали поняття «український народ» (преамбула Конституції України), «українська нація» (стаття 11 Конституції України), «корінні народи» (статті 11, 92 Конституції України), «національні меншини» (статті 10, 11, 53, 92 Конституції України).

Права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність (стаття 3 Конституція України).

З огляду на це загальновизнані міграційні принципи й норми міжнародного міграційного права, міжнародні договори України у міграційній сфері є складовими національної правової системи України.

Міжнародне міграційне право перебуває у тісному взаємозв'язку з міграційним правом України, яке сформувалося й розвивається. Перше впливає на міграційне право України, оскільки низка міжнародних міграційно-правових норм після виконання припису частини першої статті 9 України безпосередньо стає частиною національного міграційного законодавства України.

Йдеться про вагомість прав людини, у тому числі мігранта, що потребує істотної переорієнтації всієї національної правової системи, зокрема на:

- чітке визначення правового статусу різних категорій мігрантів, зокрема статусу іммігрантів, статусу іноземців та осіб без громадянства, яким надається притулок, статусу біженців, статусу репатріантів, статусу туристів - мандрівників;
- інтеграцію мігрантів в українське суспільство задля досягнення мети однакового розвитку всіх;
- гарантування реалізації прав і свобод мігрантів;
- забезпечення охорони законних інтересів і прав мігрантів;
- стимулювання участі мігрантів у державному й суспільному житті України як фактор її розвитку, життєдайної економічної сили.

Верховною Радою України ухвалено нові редакції законів України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року, «Про біженців» від 21 червня 2001 року. Парламент 7 червня 2001 року прийняв Закон України «Про імміграцію»; 3 квітня 2003 року – Закон України «Про державну прикордонну службу України»; низкою законів України вніс істотні зміни та доповнення, спрямовані на удосконалення правового регулювання міграційних процесів та встановлення юридичної відповідальності за порушення міграційного законодавства[3].

Одночасно запроваджувалися *підзаконні нормативно-правові акти*, спрямовані на створення механізмів реалізації зазначених законів. Основи державної політики у сфері прав людини затверджені постановою Верховної Ради України від 17 червня 1999 року, Стратегія інтеграції до Європейського Союзу затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року, Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року ухвалені Указом Президента України від 24 травня 2000 року, Програма боротьби з незаконною міграцією на 2001-2004 рр. затверджена Указом Президента України від 18 січня 2001 року. Це і Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо реалізації права людини на свободу пересування і вільний вибір місця проживання» від 15 червня 2001 року, Указ Президента України «Про заходи щодо реєстрації фізичних осіб» від 11 січня 2002 року тощо.

Пріоритетними напрямками правового регулювання міграційних процесів України визначено:

- сприяння процесу повернення в Україну вихідців з України та їхніх нащадків (дітей, онуків);
- повернення (репатріацію) на історичну батьківщину раніше депортованих з території України; захист соціально-економічних інтересів і прав українських трудящих-мігрантів;
- збереження трудового та інтелектуального потенціалу держави;

- створення правових і соціально-економічних засад регулювання зовнішньої трудової міграції громадян України;
- надання притулку в Україні та забезпечення захисту біженців відповідно до національного законодавства України;
- регулювання імміграції в Україну шляхом застосування відповідно до законодавства України загальноприйнятого у світі селективного підходу, що забезпечить структуру імміграції;
- розвиток міжнародного співробітництва з метою вирішення актуальних питань у сфері зовнішньої міграції;
- імплементацію у національне законодавство України відповідних норм і принципів міжнародного права.

Законодавчі акти у міграційному праві України можна класифікувати в такій послідовності:

- Закон України «Про громадянство України». Цей закон відповідно до Конституції визначає правовий зміст громадянства держави, підстави і порядок його набуття та припинення, повноваження органів державної влади, порядок оскарження рішень, дій посадових і службових осіб[4];

- Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», який регулює порядок здійснення громадян України на виїзд з України і в'їзд в Україну, порядок оформлення документів, визначає випадки тимчасового обмеження прав громадян на виїзд з України та інше[5];

- Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» визначає правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні, та встановлює порядок їх в'їзду в Україну і виїзду з України[6];

- Закон України «Про імміграцію», який визначає умови і порядок імміграції в Україну іноземців та осіб без громадянства[7];

- Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначає порядок ре-

гулювання суспільних відносин у сфері визнання особи біженцем, особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, а також встановлення правового статусу біженців, яким надано захист України;

- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, прийнятий в жовтні 2014 року, гарантував переміщеним особам право на зайнятість, у тому числі спрощену систему реєстрації юридичних і фізичних осіб, отримання статусу безробітного, пенсійне забезпечення, соціальне страхування, навчання, умови тимчасового проживання, розроблення пільгового кредитування будівництва житла та право на добровільне повернення в місце поширеного проживання та інше[8].

З метою сприяння працевлаштуванню зазначених осіб Мінсоцполітики розробило «Основні напрями розв'язання проблеми зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015-2016 рр.»[8].

Моніторинг положень законодавчих актів з проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що поряд із прийнятими законами існує серйозна програма в піднормативних актах, які дають змогу виробити дієвий механізм впровадження законів.

Адже ситуація з мігрантами, біженцями, тимчасово переміщеними особами є надзвичайно напруженою в період окупації Криму та війни на сході України. На тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей проживає велика кількість людей, що втрачають соціальний захист держави.

Введення безвізового режиму з Євросоюзом також поставило перед правниками чимало проблем у питаннях захисту українців за межами України.

На наш погляд, правники працюють поки що не «перед», а «позаду» проблем. Сьогодні потрібно працювати на випередження і не допускати виникнення проблем.

Висновок про гостру необхідність дієвого правового супроводу проблем біженців, еміграції, нелегальної міграції,

торгівлі людьми роблять провідні авторитетні журналісти та ЗМІ.

Так, 27.01.2018 р. у статті Юлії Мостової та Сергія Рахманіна (газета «Дзеркало тижня») наводяться потужні аргументи щодо необхідності на державному рівні вироблення та впровадження дієвої системи припинення відтоку з України талановитої молоді та робочої сили[9].

Актуальність проблеми в тому, що, за різними даними, за межами України працюють від 6 до 8 млн. наших громадян. Серед них тенденція 90-х років – «поїхати, заробити і повернутись» у 2010-2018 рр. змінилась на тенденцію «поїхати, влаштуватись та залишитись на ПМЖ».

Соцдослідження, проведені Київським міжнародним інститутом соціології та виданням «Дзеркало тижня», засвідчили, що:

По-перше, з тих українців, що мають намір покинути Україну, 55% - це молодь від 18 до 29 років; 44% - від 30 до 39 років; 33% - від 40 до 50 років.

Із тих, хто готується шукати щастя на чужині, 40% становлять люди з вищою освітою; 27,6% - із середньою спеціальною і лише 17,8% з неповною середньою освітою[10].

Задумуються про виїзд із України 32% чоловічого населення та 27% - жіночого.

Водночас слід відзначити, що Україна гостро потребує інтелектуалів, висококласних спеціалістів для відновлення економічного зростання.

По-друге, кількість українських студентів в іноземних вищах в 2014-2015 рр. становила 40 тис., через рік – 59,6 тис., а в 2017 році вже 68 тис. лише в Польщі. За 2007-2017 рр. кількість українських студентів зросла в 11 разів. Українці – 50% від усіх іноземних студентів в цій країні. За словами голови МЗС Польщі, в 2018 р. у Польщі працює і навчається майже 2 млн. українців[12].

По-третє, за урядовою інформацією, станом на 23 жовтня 2015 року з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей до інших регіонів України переміще-

но 973 тис. 120 чол. та 951 тис. 891 чол. відповідно. Разом це майже 2 млн. чол.[8].

З АР Крим і м. Севастополь в інші регіони України перемістились 476882 особи похилого віку та 162717 дітей.

По-четверте, зазначений процес спричинений складним матеріальним становищем, бажанням мати гідну зарплатню. Адже в Україні в 2017-2018 рр., за прогнозом міжнародного рейтингового агентства «Moody`s», ВВП на душу населення буде залишатись найменшим серед країн СНГ і становитиме 2 тис. дол. на душу населення[11].

За даними Moody`s, ВВП на душу населення в 2018 р очікується в Казахстані більше 8 тис. дол., в Білорусії – більше 6 тис. дол., в Азербайджані та Вірменії близько 4 тис. дол., а в Росії більше 10 тис. дол. на чол.

Дані опитування соціологів підтвердили гіпотезу про те, що головною причиною міграції та «заробічанства» за межами України є недостатня зарплата. В кінці 2017 р. середня зарплата в Україні становила 7479 грн., або 213 євро. Водій вантажівки або автобуса в Польщі, для порівняння, заробляє 700-900 євро за місяць і має забезпечене житло[10].

В матеріалах «Дзеркала тижня» наведені цікаві дані щодо вибору респондентів, куди їхати на заробітки при однаковій зарплатні. Пріоритетність вибору країн свідчить про бажання багатьох опитаних працювати в Німеччині, Польщі, Канаді, США, Італії та інших країнах.

Історія зберігає безліч прикладів щодо міграційних процесів у багатьох країнах. **Для України надзвичайно важливим є вивчення та впровадження досвіду інших держав, яким вдалось повернути більшість своїх заробітчан, створивши комфортні умови життя на їхній батьківщині.**

Тому, як нам здається, цілком слушними і корисними є поради Андрія Гайдуцького, який сформулював **«чіткі кроки»** щодо запровадження механізму повернення українців на батьківщину та надання їм необхідної допомоги при вирішенні проблеми міграції:

1. Розвиток програм державно-приватного партнерства.
2. Запуск інвестиційних та митно-податкових пільг/стимулів і програм.
3. Запуск програм пільгового кредитування малого підприємництва.
4. Створення міністерства у справах мігрантів і діаспори для розвитку мотиваційної політики їх реінтеграції в Україну.
5. Створення профільних підрозділів у центральних і регіональних органах влади для впровадження мотиваційної політики міністерства тощо[10].

Список використаних джерел

1. Лавер О. Г. Війни та народонаселення країн світу у XX-XXI століттях (1900-2016 рр.): статистичне дослідження: монографія. Видання друге, перероблене і доповнене (рукопис).
2. Конституція України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Михайлишин І. В., Трачук П. А. Міграційне право України: навч. посібник. Ужгород: ТДВ Патент, 2014. С. 4-9.
4. Закон України «Про громадянство України», 2001. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
5. Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», 1994. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>
6. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», 2012. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
7. Закон України «Про імміграцію», 2001. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2491-14>
8. Донбас і Крим. Ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. К.: НІСД, 2015. С. 183-184.
9. Мостова Ю., Рахманін С. Кровотеча // Дзеркало тижня. 2018. URL: https://dt.ua/internal/krovotecha-chomu-ukrayincipokidayut-svoyu-krayinu-267394_.html

10. Чому українці мають намір покинути свою країну, 29.01.2018 р.
URL: <https://ua-reporter.com/news/pochemu-ukraincy-begut-iz-svoey-strany>
11. «Українські новини» від 19.10.2017р. URL: <https://strana.ua/news/101217-vvp-na-dushu-naselenija-v-ukraine-ostaetsja-samym-nizkim-v-snh-ahentstvo-moodys>
12. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/1/7170210/>

REFERENCES

1. Laver O. H. Viny ta narodonaselennya krayin svitu u XX-XXI stolittiyakh (1900-2016 rr.): statystychne doslidzhennya: monohrafiya [*Wars and populations of countries in the XX-XXI centuries (1900-2016): statistical research*]. Vydannya druhe, pereroblene i dopovnene (rukopys).
2. Konstytutsiya Ukrainy [*Constitution of Ukraine*]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Mykhaylyshyn I. V., Trachuk P. A. (2014) Mihratsiyne pravo Ukrainy [*Migration law of Ukraine*:]. Uzhhorod: TDV Patent. S. 4-9.
4. Zakon Ukrainy «Pro hromadyanstvo Ukrainy» (2001) [*Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine"*]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
5. Zakon Ukrainy «Pro poryadok vvyizdu z Ukrainy i v'yizdu v Ukrainu hromadyan Ukrainy» (1994) [*Law of Ukraine «On the order of departure from Ukraine and entrance to Ukraine of citizens of Ukraine»*]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>
6. Zakon Ukrainy «Pro pravovyy status inozemtsiv ta osib bez hromadyanstva» (2012) [*Law of Ukraine "On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons"*]. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
7. Zakon Ukrainy «Pro immihratsiyu» (2001) [*Law of Ukraine "On Immigration"*]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2491-14>
8. Donbas i Krym. Tsina povernennya: monohrafiya (2015) [*Donbass and Crimea. Refund price: monograph*] / za zah. red. V. P. Horbulina, O. S. Vlasyuka, E. M. Libanovoyi, O. M. Lyashenko. K.: NISD,. S. 183-184.
9. Mostova YU., Rakhmanin S. (2018) Krovotecha [*Bleeding*] // Dzerkalo tyzhnya. Retrieved from: https://dt.ua/internal/krovotecha-chomu-ukrayinci-pokidayut-svoyu-krayinu-267394_.html

10. Chomu ukrayintsi mayut' namir pokynuty svoyu krayinu [*Why do Ukrainians intend to leave their country*], 29.01.2018 r. Retrieved from: <https://ua-reporter.com/news/pochemu-ukraincy-begut-iz-svoey-strany>

11. «Ukrayins'ki novyny» vid 19.10.2017r. [*“Ukrainian News” dated October 19, 2017*]. Retrieved from: <https://strana.ua/news/101217-vvp-na-dushu-naselenija-v-ukraine-ostaetsja-samym-nizkim-v-snh-ahentstvo-moodys>

12. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/1/7170210/>

УДК – 327(477): 061.1 ЄС

*Дениса Гарбовська,
студентка 4 курсу
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНИ З ЄС: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджуються тенденції та перспективи розвитку відносин України та Євросоюзу. Окреслюються геополітичні пріоритети інтеграційної стратегії України, визначаються законодавчі аспекти відносин України та ЄС, аналізуються основні напрями співробітництва України з ЄС. Також розглядаються переваги і проблеми, які виникли у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом.

Ключові слова: *Угода про асоціацію, Європейський Союз, євроінтеграція, економіка, ратифікація, митно-тарифне регулювання, стандартизація, конкуренція.*

The article examines trends and prospects for the development of relations between Ukraine and the EU. The authors outline the geopolitical priorities of Ukraine's integration strategy, define legal aspects of relations between Ukraine and the EU, analyze the main directions of cooperation between Ukraine and the EU. Also it tells us about the benefits and challenges arising from the signing of the Ukraine Association Agreement with the European Union.

Key words: *the Association Agreement, the European Union, European integration, economy, ratification, customs and tariff regulation, standardization, competition.*

Актуальність. *Задекларований європейський вибір нашої держави передбачає проведення певних послідовних і глобальних за своїм характером дій, однією з яких стало під-*

писання Угоди про асоціацію України і Європейського Союзу (далі – Угода). Неоднозначна реакція суспільства на цю подію, проблеми з впровадженням реформ, трансформації економіки у зв'язку з підписанням Угоди і конкретизація шляхів подальшої роботи щодо змін зовнішньоекономічних відносин та самого господарського комплексу потребують наукового осмислення ситуації та розроблення заходів прикладного характеру.

Стан дослідження. Вивченню наслідків і визначенню проблем та перспектив для України від імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС присвячені праці провідних науково-дослідних інститутів, а також знаних учених, зокрема А. В. Єрмолаєва, В. М. Гейця, Н. М. Шмиголя та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення ситуації, яка склалася після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а зокрема дослідження основних проблем та перспектив реалізації Угоди.

Виклад основного матеріалу. 27 червня 2014 року під час засідання Європейської Ради у Брюсселі Президент України Петро Порошенко та лідери Євросоюзу підписали економічну частину Угоди про асоціацію. Таким чином процес підписання документа було завершено – політичну частину Угоди було підписано 21 березня 2014 року.

16 вересня Верховна Рада та Європарламент синхронно ратифікували Угоду і з 1 листопада 2014 року розпочалося її тимчасове застосування. Тобто сторони можуть реалізовувати ті положення Угоди, які стосуються таких сфер: поваги до прав людини; засадничих свобод і верховенства права; політичного діалогу і реформ; правосуддя, свободи і безпеки; економічної та фінансової співпраці, митно-тарифного регулювання. Водночас Євросоюз і Україна погодилися відтермінувати до 1 січня 2016 року набуття чинності економічних положень Угоди, які передбачають створення глобальної і всеосяжної зони вільної торгівлі.

Ніколи раніше Європейський Союз не надавав жодній з країн, що не мала статус кандидата на вступ, такої широкій

та документально зафіксованої перспективи, як це зроблено в Угоді про асоціацію.

Вона охоплює такі аспекти співробітництва:

1. Зближення між Україною та ЄС на основі спільних цінностей, а також посилена участь України в програмах Європейського Союзу.
2. Транскордонне співробітництво в галузі зовнішньої політики та політики безпеки, зокрема – у попередженні конфліктів та у військовій сфері.
3. Наближення України до європейських стандартів у галузі права та внутрішніх справ шляхом сприяння розвитку принципів правової держави, демократії та прав людини в Україні, а також підтримки боротьби з корупцією, налагодження ефективної роботи органів юстиції та поліпшення захисту даних.
4. Посилення співробітництва в галузі економіки шляхом створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між ЄС і Україною, налагодження секторальної співпраці в більше ніж 30 сферах, зокрема – у сільському господарстві, промисловості, енергозабезпеченні та захисті прав споживачів.
5. Налагодження нових форматів співробітництва, надання фінансового сприяння, створення платформи громадянського суспільства [5].

Євроінтеграційний вибір українського народу – чи не найголовніше досягнення України за останні роки, що стало можливим завдяки Революції гідності. Саме процеси євроінтеграції впливають на реформи, які відбуваються у нашій країні, що зумовлює необхідність приведення нормативно-правових актів України у відповідність до вимог Європейського Союзу.

Інтеграційні процеси з ЄС – це не тільки нові економічні перспективи та інвестиції для України, але й можливість подолання технологічної прірви, яка існує між Україною та ЄС, розбудови нової системи державного управління та господарювання і побудови дійсно правової держави, заснованої на

прозорих механізмах використання бюджетних коштів та повазі до прав людини. Саме ці пріоритети лежать сьогодні в основі усіх реформ, які відбуваються в Україні [5].

За останні роки у політичній, соціально-економічній та правовій сферах України відбулися значні зміни, проведено широкомасштабні реформи на виконання Угоди про асоціацію з ЄС.

Відповідно до положень Угоди Україна та ЄС визначили основні пріоритети, зокрема у сферах реформування Конституції, судової та правоохоронної систем, виборчого законодавства, протидії корупції, державного управління, економіки та системи оподаткування, які є для України найголовнішими напрямками реформ. Саме за цими напрямками останні три роки Україна здійснювала планові заходи на виконання Угоди, про результати яких щорічно звітують Кабінет міністрів та Національна рада реформ.

Чого вдалося досягти у конституційній реформі:

1. Конституційна комісія, створена Указом Президента України, підготувала проекти змін до Конституції у частині правосуддя, децентралізації влади та прав людини.
2. 26 жовтня 2015 р. проект змін до Конституції у частині правосуддя отримав схвальний висновок Венеціанської Комісії.
3. 30 січня 2016 р. Конституційний Суд України підтвердив відповідність проекту закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» ст. 157 та 158 Конституції України.
4. 30 вересня 2016 р. зміни до Конституції України у частині правосуддя набрали чинності.
5. Відповідно до звітів Кабінету міністрів України та Національної ради реформ визнано, що зміни до Конституції у частині децентралізації влади та правосуддя відповідають європейським стандартам.
6. Відбулися експертні обговорення проекту змін до Конституції України в частині прав людини.

Однак Верховній Раді так і не вдалось остаточно схвалити проект змін до Конституції України щодо децентралізації влади.

Чого вдалося досягти у судовій реформі:

1. Рада з питань судової реформи розробила та затвердила Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., а також детальний план дій щодо реалізації її положень.
2. Прийнято Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд», який передбачає механізм очищення суддівського корпусу, інститут суддівського досьє, прозорі правила формування Вищої ради юстиції та Вищої кваліфікаційної комісії суддів, удосконалює процес добору суддів, відновлює роль Верховного Суду як найвищого судового органу в системі судів.
3. Розроблено проекти змін до Цивільного, Господарського процесуальних кодексів та Кодексу адміністративного судочинства України.
4. Проведено реформування системи виконання судових рішень.
5. Прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який вступив у дію одночасно зі змінами до Конституції у частині правосуддя.
6. Передбачено створення нового Верховного Суду.
7. Передбачено перехід до 3-ланкової судової системи.
8. Створено Вищу раду правосуддя.

Та, незважаючи на певний прогрес, судова реформа не зможе повноцінно відбутися без прийняття нового закону про Конституційний Суд, проведення прозорого та неупередженого конкурсу на посади суддів нового Верховного Суду, а також доопрацювання та прийняття законопроектів про внесення змін до усіх процесуальних кодексів.

Чого вдалося досягти у реформі правоохоронної системи:

1. Прийнято Закон «Про Національну поліцію», відповідно до якого більш ніж у 32 містах України розпочала роботу нова патрульна поліція.

2. У структурі апарату Національної поліції створено управління забезпечення прав людини.
3. Розпочато роботу щодо реформування існуючої системи ізоляторів тимчасового тримання.
4. З листопада 2015 р. почав працювати департамент організації діяльності Корпусу оперативно-раптової дії (КОРД).
5. Триває активна співпраця з іноземними партнерами з надання фінансової, технічної та іншої допомоги Україні щодо реалізації проектів розвитку Національної поліції.
6. Створено Національне антикорупційне бюро (НАБУ), яке почало активну роботу у 2016 р. Під наглядом Спеціалізованої антикорупційної прокуратури воно здійснює розслідування у 264 кримінальних провадженнях (станом на кінець січня 2017 р.). До державного бюджету України вже повернуто понад 100 млн грн, проте розмір шкоди, завданої державі, у провадженнях, які розслідує НАБУ, сягає 82,9 млрд грн. Підвищеною увагою з боку детективів НАБУ користується діяльність суддів, прокурорів та інших держслужбовців.
7. Передбачено створення Вищого антикорупційного суду як суду першої інстанції з розгляду справ, що розслідує НАБУ та супроводжує Спеціалізована антикорупційна прокуратура.
8. Передбачено створення Державного бюро розслідувань (ДБР).
9. Створено Національне агентство із запобігання корупції (НАЗК), яке розпочало роботу 15 серпня 2016 р.

У той же час досі триває процес створення ДБР і не прийнято законопроект №4812, який мав наділити НАБУ правом автономного зняття інформації з каналів зв'язку, що значно сповільнює виконання Україною зобов'язань перед ЄС у частині боротьби з корупцією.

Слід зазначити, що необхідність виконання взятих Укра-

їною зобов'язань потребує більш рішучих кроків у сфері реформування правового механізму оподаткування ПДВ з врахуванням приписів європейського законодавства. Зокрема це уточнення окремих правових норм, що визначають об'єкт і базу оподаткування, ставки податку тощо.

Директиву №2006/112/ЄС можна вважати фундаментальною базою, що закріплює правові засади оподаткування ПДВ. Саме тому сторони Угоди визначили її однією з основних, що мають бути адаптовані. У зв'язку з цим слід звернути увагу, що кардинальних змін у правовому механізмі оподаткування ПДВ, встановленому Податковим кодексом України, за останні 3 роки не відбулося. Наш Податковий кодекс здебільшого відповідає вимогам ЄС, що відображені у згаданій директиві, проте потребують удосконалення окремі норми, які не повною мірою відповідають порядку оподаткування ПДВ у європейських країнах [2].

Не можна забувати за економічну частину Угоди, яка може викликати проблеми, зважаючи на сучасний стан економіки держави, але реалізація якої надасть великі перспективи для України. Передбачена Угодою ГВЗВТ виходить далеко за межі класичних зон вільної торгівлі і передбачає не лише відкриття ринків для більшості товарів та послуг, а також надання доступу до державних закупівель (їх обсяг становить близько 19 % ВВП ЄС), лібералізацію режимів іноземного інвестування, запровадження нових правил щодо конкурентної політики, у тому числі державної допомоги, застосування сучасних норм захисту прав інтелектуальної власності.

Переваги від створення ГВЗВТ з ЄС:

- інтеграція в єдиний внутрішній ринок ЄС стане потужною рушійною силою економічного розвитку України, прискорить проведення необхідних перетворень у нашій державі;

- завдяки суттєвому зниженню чи повному скасуванню ввізних мит (на 97 % Україною та 96,3 % ЄС) вітчизняні підприємці отримують доступ на найбільший у Європі ринок

(у країнах ЄС проживають понад 508 млн населення) з високим рівнем купівельної спроможності;

- Угода створює інституційні та правові передумови для запобігання і протидії корупції [1].

Ставка імпортного мита для вітчизняних товарів (крім окремих видів сільськогосподарської продукції) знижується у середньому із 7 до 0,5%. Україна поступово лібералізуватиме доступ на внутрішній ринок протягом чотирьох років. Для найбільш чутливих товарів заплановано введення нетарифних методів регулювання, зокрема квотування продукції за умови нульової ставки мита. Україна передбачила застосування квот на м'ясо свинини, птиці та цукор. Перелік тарифних квот ЄС налічує 36 позицій, переважно товарів сільськогосподарства і харчової промисловості [6].

Останнім часом посилюється інтерес до проблем гармонізації стандартів на продовольство. Залишається важливим підписання Угоди про взаємне визнання Україною та ЄС сертифікатів відповідності на промислову продукцію, що надасть можливість:

- взаємного визнання промислової продукції такою, що відповідає вимогам, згідно з якими вона законно перебуває на ринку однієї зі сторін;

- вільного просування на внутрішньому ринку ЄС без додаткових процедур оцінки відповідності;

- ідентичності вимог українських технічних регламентів щодо продукції вимогам відповідних директив ЄС;

- отримання вітчизняними виробниками права нанесення європейського знаку відповідності.

Гармонізація стандартів надасть змогу національним виробникам підвищити якість товарів у частині відповідності європейським вимогам, забезпечити модернізацію виробничих процесів. Проте потрібно пам'ятати, що формально проведена гармонізація призведе до значних проблем у використанні законодавчих актів ЄС. Також вітчизняним виробникам слід враховувати можливість посиленої конкуренції імпортерів [4].

Певні інтеграційні процеси з ЄС сприятимуть позитивним тенденціям розвитку сільських територій. Разом з тим у короткостроковій перспективі це зумовлюватиме відставання у ринковому поділі праці у зв'язку з неминуchoю втратою частини потенціалу, зниження якості трудових ресурсів і, як наслідок, виникнення нових бар'єрів щодо економічного зростання. Доходи селянських і фермерських господарств можуть суттєво знизитися. Через невідповідність вимогам стандартів продукції зменшаться платежі до місцевих бюджетів, що негативно вплине на розвиток сільських територій. Тривалість перехідного періоду і глибина падіння залежатимуть від того, наскільки швидко й ефективно будуть подолані зазначені проблеми [3].

Певних результатів досягнуто й у інших напрямках реформування. Це, зокрема, державні закупівлі, виборча реформа, охорона здоров'я, реформа державного управління та фінансового сектору, реформа освіти, системи національної безпеки та оборони, інфраструктури та інші.

Слід також відзначити перемогу України на шляху до євроінтеграції у контексті отримання безвізового режиму з країнами ЄС. Безвізовий режим з Євросоюзом набув чинності 11 червня цього року.

Висновки. На жаль, жоден міжнародний процес, особливо такий складний, як асоціація України з Євросоюзом та проведення в Україні реформ на виконання Угоди, не може обійтись без певних проблем та відповідної критики з боку європейських країн. Постійне затягування проведення реформ, їх недосконалість та невідповідність директивам Ради ЄС, тривалий процес створення нових державних органів та призначення керівних кадрів, неспроможність влади подолати корупцію в країні та забезпечити прозорі механізми використання державних коштів, а також складна ситуація у східних регіонах України призводять до дедалі більшої критики з боку Євросоюзу. Ці негативні явища посилюються нестабільною, слабкою економікою та статусом України як міжнародного боржника, нездатного самостійно виконувати

свої зобов'язання. Звичайно, усе це не сприяє позитивному іміджу України, тож дедалі голосніше звучать претензії з боку країн ЄС, аніж схвалення дій української сторони.

Список використаних джерел

1. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління : звіт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2013. – 127 с.
2. Європейський проект та Україна : монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – С. 111-117.
3. Можливості і застереження щодо наслідків введення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною / за ред. В. М. Гейця. – К.: ДУ «Ін-т екон. та прогнозув.» НАН України, 2013. – 98 с.
4. Оносова І. А. Моніторинг і оцінка стану гармонізації національних стандартів на харчову продукцію в контексті державної політики України / І. А. Оносова // Товарознавство та інновації. – 2013. – Вип. 5. – С. 179–187.
5. Рудік О. Угода про асоціацію з ЄС: значення для України / О. Рудік // Казна України. – 2014. – № 5. – С. 10–14.
6. Шмиголь Н. М. Вплив Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на економічне становище / Н. М. Шмиголь, Д. О. Кайнара, А. А. Антонюк // Держава та регіони. Серія Економіка та підприємство. – 2013. – № 6. – С. 27–30.

REFERENCES

1. Ekonomichna skladova Ugodi pro asociaciyu mizh Ukrainoyu ta YeEs: naslidki dlya biznesu, naseleण्या ta derzhavnogo upravlinnya: zvit Institutu ekonomichnih doslidzhenn' ta politichnih konsultaciy (2013), [*The economic component of the Association Agreement between Ukraine and the EU: Implications for business, population and public administration: Report of the Institute for Economic Research and Policy Consulting*]. 127.

2. Yermolayev, B. O., Parakhonskiy, G. M., Yavors'ka, O. O. (2012) Yevropeyskiy proekt ta Ukraina: monografiya [*The European project and Ukraine*]. NISD, 111-117.

3. Mozhlivosti i zasterezhennya schchodo naslidkiv uvedennyz v diyu polozhen' Ugodi pro asociaciyu mizh YeEs ta Ukrainoyu (2013) [*Opportunities and reservations regarding the consequences of the entry into force of the provisions of the Association Agreement between the EU and Ukraine*]. Za red. V. M. Heytsya. NAN Ukraini, 98.

4. Osnova, I. A. (2013) Monitoring i ocinka stanu garmonizaciyi nacionalnih standartiv na harchovu produkciyu v konteksti politiki Ukraini [*Monitoring and Evaluation of the State of Harmonization of National Standards for Food Products in the Context of the State Policy of Ukraine*], 179-187.

5. Rudik, O. (2014) Ugoda pro asociaciyu z YeEs: znachennya dlya Ukraini [*Association Agreement with the EU: Importance for Ukraine*]. Kazna Ukraini № 5, 10-14.

6. Shmygol', N. M. (2013) Vpliv Ugodi pro asociaciyu mizh Ukrainoyu ta YeEs na ekonomichne stanovischche [*The Impact of the Association Agreement between Ukraine and the EU on the economic situation*]. Derzhava ta regioni. Seriya Ekonomika ta pidrpiyemstvo № 6, 27-30.

УДК – 327(477):061.1ЄС

*Наталія Сембай,
студентка 4 курсу
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ – СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу інтеграційних процесів, що відбуваються в Україні на шляху до членства в ЄС. Розглядається розбудова правової держави та громадянського суспільства в Україні через залучення європейського досвіду та пошук шляхів вирішення проблем інтеграційних процесів.

Ключові слова: *Європейський Союз, держава, перспективи, інтеграція, громадянське суспільство.*

This article is devoted to analysis of the integration processes, which take place in Ukraine on the path to EU membership and resultant improvement in building of legal state and civil society in Ukraine through the involvement of the European experience of this problem and finding solutions to problems in the integration process.

Key words: *European Union, state, prospects, integration, civil society.*

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси і членство України в Європейському Союзі є основним інструментом реалізації національних інтересів, розбудови правової та демократичної держави, зміцнення вже існуючих та впровадження нових механізмів функціонування громадянського суспільства в Україні відповідно до європейського зразка. Вхідження України в ЄС – це запорука подальшого зміцнення вітчизняних позицій на міжнародній арені.

У цьому контексті особливо важливим є правовий аналіз здобутків та напрацювань, а також моніторинг кроків

Української держави у процесі наближення до ЄС, а значить і до зміцнення демократичних засад та верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи швидкість історико-політичних змін, які відбуваються в останні десятиліття в європейській спільноті, варто зазначити необхідність переоцінки уявлень та позицій в українсько-європейських взаємовідносинах.

Науковими дослідженнями стосовно етапів руху України до європейської спільноти, її державної політики у сфері європейської інтеграції, а також всебічним дослідженням політико-економічних впливів на українське суспільство у зв'язку зі вступом нашої держави в європейське співтовариство займаються чимало вітчизняних учених-науковців та політиків, до сфери наукових інтересів яких входить ця проблематика. До них, зокрема, віднесемо таких, як: О. Храбрый, М. Горинь, І. Бережнюк, С. Боротничек, А. С Гальчинський, О. А. Корнієвський, О. Дугіна. Щодо дослідників західноєвропейської спільноти із зазначеного питання, то до них належать такі, як: А. Арато, Р. Дарендорф, Л. Колаковскі, Д. Коен, Л. Рестрепо, А. Селігмен. Перелік вищезгаданих науковців, що досліджували цю проблематику, не є вичерпним, оскільки науковий інтерес до питання євроінтеграційних процесів та вплив їх на українське суспільство не згасає, отже, цей перелік постійно поповнюється новими іменами. Європейська інтеграція України виступає як окремий елемент зовнішньополітичної діяльності нашої держави, тому аналіз її кроків у цьому напрямі стає актуальним та цікавим як об'єкт наукового дослідження.

Мета статті - дослідження стану, перспектив і правових наслідків членства України в Європейському Союзі як запоруки розбудови громадянського суспільства, а також у подоланні проблем, що виявляються під час інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розбудова та розвиток громадянського суспільства в Україні є одним із першочергових завдань періоду незалежності та самоутвер-

дження. Власне, від його втілення і залежить досягнення важливої мети – членства в Європейському Союзі. Впровадження в науковий вжиток поняття «громадянське суспільство» як окремої теоретичної концепції відбулося у період XVII-XVIII ст. завдяки напрацюванням таких мислителів, як Ш. Монтеск'є і Дж. Локк, згодом у цьому напрямі працювали Г. Гегель, І. Кант та інші. Вважалося, що повноцінне функціонування громадянського суспільства можливе лише за умови вільної реалізації й необмеженості прав і свобод людини та громадянина та їх захисту від посягань з боку державного апарату.

Дещо видозмінилося розуміння сутності громадянського суспільства вже в XIX-XX ст. Згодом, через пропаганду насилля як основного засобу вирішення конфліктних ситуацій, концепція громадянського суспільства відійшла на другий план і втратила минулу популярність на деякий час у багатьох країнах.

Саме в умовах відповідності європейським стандартам управління суспільний характер, структура, форми й особливості органів влади реально віддзеркалюють цілі суб'єктів, прагнення до змін, систему зв'язків, тенденції поведінки, забезпечують визначеність, послідовність і наступність політичного курсу, інноваційний характер державно-управлінських рішень [6]. Адже реалізація взаємодії в межах системи «людина - суспільство - держава» можлива шляхом демократичного суспільно-політичного партнерства, оптимальним результатом якого є розвиток України як європейської держави. Наддержавні інтеграційні процеси являють собою складні суспільні процеси щодо організації наднаціональної публічної влади з системою органів та інститутів політичної влади, неформальним, проте чітко закріпленим принципом поділу влади серед інституцій управління та структурованими рівнями прийняття рішень. Разом з тим характер розподілу функцій і владних повноважень у системі інституцій ЄС, відсутність значних відмінностей в організації національного управління країн-членів з точки зору конституційного

устрою ще не означають уніфікації правової регламентації управління в межах європейського інтеграційного процесу.

Відновлення колишнього інтересу до цього питання відбулося вже після Другої світової війни, коли людство повернулося до демократичних засад розвитку та відбудови держави і права як суспільного явища. Процес реалізації громадянського суспільства в Україні триває і до сьогодні. Проблема формування в Україні громадянського суспільства є головною з переліку вимог для обов'язкового виконання на шляху до вступу в ЄС як повноцінного суб'єкта міжнародної спільноти. Але, з огляду на реалії сьогодення, однією з перешкод на шляху розбудови громадянського суспільства в Україні виступають суттєві прогалини в теоретичній і методологічній базах через недостатню досліджуваність цих елементів.

Європейська спільнота вже на декілька кроків вперед просунулася в цьому питанні. Модель упровадження в життя «процвітаючої держави» відтіснила на другий план дослідження концепції громадянського суспільства, оскільки перебрала на себе низку завдань, які раніше були притаманні йому.

Досвід європейської цивілізації довів, що без постійного вдосконалення та розвитку громадянського суспільства ефективний розвиток самої держави значно гальмується або і взагалі припиняється. Запорукою функціонування міцного та довготривалого громадянського суспільства є постійний діалог за схемами: «індивід і політична влада», «суспільство і держава». Саме на такій концепції взаємодії між цими елементами і будується ідеал громадянського суспільства в цілому, тобто його рівень розвитку – це лише питання їхньої ефективної співпраці та взаємодоповнення.

Досягнення стратегічної мети держави щодо набуття Україною статусу асоційованого та у перспективі повноправного члена Європейського Союзу потребує формування відповідних внутрішніх передумов шляхом проведення системних реформ соціально-економічної системи, розвит-

ку громадянського суспільства, зміцнення демократичних інституцій, пошуку найбільш ефективної моделі забезпечення національної безпеки, розвитку нашої держави як незалежної та суверенної.

У Державній цільовій програмі інформування громадськості з питань європейської інтеграції України європейська інтеграція названа визначальним чинником як міжнародної діяльності України, так і її внутрішньої політики на тривалу перспективу, що зміцнює безпеку та позитивно впливає на відносини України з усіма державами світу, насамперед сусідніми.

Неухильна реалізація курсу на інтеграцію до Європейського Союзу сприятиме забезпеченню гарантій верховенства права, плюралістичної демократії, дотримання прав людини, розвитку в Україні громадянського суспільства, побудові соціально орієнтованої ринкової економіки. Державна політика інтеграції України до Європейського Союзу впливає на всі сфери суспільного життя. На національному рівні поступальний розвиток євроінтеграційних процесів в Україні пов'язаний з адекватним реагуванням у багатьох напрямках на рівні реалізації державної політики України відповідно до тактичних завдань держави у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції і потребує в найближчій перспективі вирішення низки завдань [1].

План щодо розбудови громадянського суспільства безпосередньо закріплений у положеннях Хартії основних прав Європейського Союзу, а також у різноманітних напрямках політики ЄС. Інтеграція в Європейський Союз – це один з основних напрямів міжнародної політики української держави та водночас прагнення вітчизняного суспільства стати вагомою частиною євроспільноти. Згідно зі статистичними даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), за інтеграцію України в ЄС виступають близько половини (від 46 % до 53 %) українців [2].

Однак низка таких подій, як Революція гідності 2013-2014 років, військово-політичний конфлікт із Російською

Федерацією, окупація Криму, нестабільність політики уряду щодо реформ дещо віддаляють членство України в Європі. Міністр фінансів Великобританії Джордж Осборн у березні 2016 р. в інтерв'ю каналу ВВС висловлює думку, що Туреччина, яка 29 років очікує набуття членства в ЄС, не зможе його отримати у найближчий час, оскільки ця країна має слабку економіку.

Зіставляючи євроінтеграційні зусилля нашої країни з турецькими напрацюваннями в цьому напрямі, можемо підсумувати, що економіка Туреччини перевищує за обсягом українську майже в п'ять разів, а ВВП на душу населення в Туреччині становить 9290 \$ проти 2109 \$ в Україні [3].

Після вступу України до СОТ, яке відбулося 16 травня 2008 року, йде подальше зміцнення інтеграційної платформи у таких напрямках:

- 1) успішні переговори та утворення митного союзу між Україною і ЄС щодо ліквідації митних та правових перешкод у цій сфері;
- 2) доопрацювання законодавства України згідно з європейськими стандартами стосовно пріоритетних сфер правового регулювання;
- 3) міжнародний діалог, що стосується питань науки та освіти, енергетики, економіки.

Однак варто зазначити, що чимала кількість проблем з боку української держави залишаються невирішеними, зокрема:

- 1) низькі інвестиції європейських транснаціональних компаній в українську економіку;
- 2) слабка розвиненість України у сфері високих технологій, низький рівень розвитку науково-технічного прогресу;
- 3) брак кваліфікованих кадрів серед політичної еліти і державних службовців України або їх недостатня професійність у конкретних сферах державної політики;
- 4) недостатня боротьба з корупцією та економічними злочинами.

Перелік ще не виконаних вимог ЄС, звичайно, не є вичерпним, оскільки питання розбудови громадянського суспільства як однієї з ключових засад функціонування демократії в Україні виступає невід'ємним пунктом у списку цінностей Європейського Союзу. Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р. перед Україною постало першочергове завдання – спрямувати власні зусилля на низку досить складних перетворень внутрішньо-політичного характеру. З'явилася необхідність імплементації великої кількості європейських нормативних актів, що стосуються функціонування державного сектору. Для швидкої реалізації цього завдання необхідна налагоджена робота конкретного відомства, без будь-яких відтермінувань та перекладання повноважень на інші структурні підрозділи.

Отже, інтеграція України в європейську спільноту, а згодом і її членство в ЄС зовсім не означає автоматичного створення та функціонування в Україні нового зразка громадянського суспільства та правової держави в цілому. Власне, проблема полягає у тому що українським громадянам необхідно самостійно, за допомогою зовнішніх, міжнародних, а також внутрішніх факторів будувати модель вітчизняного громадянського суспільства з усіма його супутніми ознаками та елементами, тим самим практично довівши свою прихильність до базових цінностей Європи, демонструючи готовність до реальних змін та реформ усередині нашої держави.

Відповідно до чинних законодавчих актів доцільно визначити три вектори сучасної зовнішньополітичної діяльності України в контексті європейських інтеграційних процесів:

- по-перше, наближення до європейського простору безпеки, що трансформується в умовах посилення ролі ЄС в процесі інституціоналізації європейської оборонної ідентичності;
- по-друге, утвердження складових загальноєвропейської безпекової політики, орієнтованої на формування наднаціональних механізмів управління через ево-

люційний розвиток інтеграційного процесу в межах ЄС, та частково - ОБСЄ і Ради Європи;

- по-третє, внутрішньополітична трансформація управлінської діяльності в контексті критеріїв членства ЄС.

Правова основа формування європейської інтеграційної ідеології закріплена в Конституції України, ст. 85 якої визначає виключну компетенцію Верховної Ради України щодо визначення напрямів внутрішньої та зовнішньої політики. Врешті-решт, позаблоковий статус знайшов своє закріплення у ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»: «Україна - європейська позаблокова держава, ...дотримання Україною політики позаблоковості означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі в удосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес»

Крок у цьому напрямі – це також одна з низки ще не вирішених проблем, що стоять на перешкоді інтеграційним процесам в Україні. Важливий елемент майбутнього членства в ЄС – це відповідність держав-претендентів основоположним принципам, закріпленим у Вашингтонському договорі, що стосується демократії та свободи людини. До них можна віднести такі:

- 1) верховенство права та захист прав людини і громадянина;
- 2) розвиток міжнародної співпраці у сфері вдосконалення та зміцнення демократичних інститутів, прав, свобод та підтримання стабільності;
- 3) підтримка миру, добросусідських відносин та вирішення конфліктів на дипломатичному рівні;
- 4) запровадження європейської моделі контролю над вітчизняними Збройними силами.

Розглядаючи позицію України стосовно цього питання, звертаємо увагу на розуміння важливості утвердження де-

мократичних цінностей і формування нової, європейської моделі громадянського суспільства, запровадження децентралізаційних процесів, що відкриває нові можливості для прямої участі громадян у державно-управлінських відносинах, формування прозорих бюджетних коштів задля чіткого контролю їх розподілення за цільовим призначенням відповідно до європейських стандартів. Знову ж таки інститут громадянського суспільства відіграє ключову роль у побудові європейської, демократичної, високорозвиненої держави. Його система побудована на інструментах стримувань і противаг, що в комплексному застосуванні забезпечує свободу розвитку та контроль за додержанням прав і свобод людини і громадянина.

При цьому для успішного функціонування демократичної держави відповідальне ставлення суспільства до втілення ухвалених рішень є так само важливим, як і здатність громадськості контролювати владні структури. Кожен член громадянського суспільства повинен відчувати і проявляти свою відповідальність за дотримання основоположних прав і свобод людини, а також за утвердження злагоди і взаємодопомоги в державі. Саме тому успішне функціонування громадянського суспільства можливе лише в умовах правової держави, основною характерною рисою якої є беззаперечне панування закону в усіх сферах суспільно-політичного життя. І в цьому контексті можна говорити про прямий зв'язок між дотриманням законності, суспільним та правовим порядком і розвитком правової держави та громадянського суспільства, що здатне забезпечити захист кожної людини і громадянина [4, с. 337].

З огляду на історичне минуле, процес розвитку громадянського суспільства кожної країни має свої особливості через менталітет кожного окремого народу. Україна також не стала винятком із цього правила, адже, тривалий час перебуваючи під впливом тоталітарної системи, не мала власних уявлень про розбудову та функціонування демократичної держави і громадянського суспільства.

Наступним кроком на шляху вдосконалення українського суспільства стало його реформування відповідно до європейських політико-правових стандартів. У цьому контексті особливо важливою є взаємодія та злагоджена співпраця органів влади та інститутів громадянського суспільства. Що безпосередньо стосується євроінтеграційних процесів, то, звичайно, така співпраця не повинна зводитися тільки до інформування громадян про них – навпаки, громадськість повинна брати безпосередню участь у реалізації поставлених завдань із цих питань. Лише конструктивний діалог з усіма суб'єктами громадянського суспільства, зокрема з вченими, науковцями, компетентними в питаннях євроінтеграції.

Методи та засоби проведення ефективної роз'яснювальної роботи з населенням мають враховувати програмні документи співробітництва України з ЄС; із засадами, на яких ґрунтується така співпраця, необхідно знайомити широкий загал. Нинішній стан взаємодії органів державної влади з інституціями громадянського суспільства вимагає якісно нових підходів до формування громадської думки. Необхідно створити пряму вертикаль, що спростило б контроль за використанням субвенцій на соціально-економічний розвиток регіонів, та можна було б запровадити, крім цього, державні регіональні програми розвитку євроатлантичної та європейської інтеграції України із залученням до цього процесу іноземних фахівців та інвесторів, що, у свою чергу, позитивно позначилося б на розвитку регіонів та суспільства в цілому і зблизило Україну і Європейський Союз у багатьох питаннях, щодо яких населення нашої країни здебільшого не володіє достатньою інформацією [5, с. 17].

Особливо слід зважати на закріпленій Конституцією України наріжний принцип суспільного врядування: єдиним джерелом влади в Україні є народ. Принцип народовладдя вимагає дотримання певних норм і процедур. Цілком природно, що напрями національного розвитку інтегрують не лише внутрішньополітичні аспекти. Багато в чому національна держава чи наднаціональне утворення системно залежать від зовнішніх

загроз, економічної нестабільності, стану екологічної та воєнної безпеки. Власне, формат сучасної конституційної реформи розкривається через детермінацію внутрішньополітичної трансформації системи державного управління України в контексті відповідності зовнішнім факторам, перш за все, наближення до системи наддержавних інтеграційних процесів.

Очевидним є і той факт, що посилення суспільного сприйняття європейської політики України має виходити з підтримки суспільством політичних реформ та широкої інформаційної кампанії з питань реформ, вимагає удосконалення державно-управлінської діяльності шляхом впровадження якісних нововведень у процесі підготовки управлінських кадрів, підвищення їх професіоналізму - адже без цього адміністративне середовище сприйняття залишається надто консервативним.

У процесі формування інтеграційної ідеології в державному управлінні важливо реалізувати такі завдання:

- визначити зміст, характерні властивості, сутність історичних засад формування української зовнішньої політики, дослідити сутність спільної зовнішньої політики ЄС;
- виділити й охарактеризувати чинники, що впливають на формулювання і реалізацію зовнішньополітичного курсу України, розкрити взаємозв'язок між особливостями формування національної ідентифікаційної моделі й змістом українських національних інтересів;
- дати оцінку ролі інститутів влади у вирішенні важливих зовнішньополітичних завдань в умовах зростаючого впливу на міжнародні політичні процеси інтеграційного чинника;
- оцінити перспективи повної та часткової інтеграції України до ЄС та внеску України в європейську політику безпеки у контексті дослідження проблем європейського інтеграційного процесу та механізмів формування Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС;

- проаналізувати зміст українсько-європейських протиріч, виявити основні перспективи конституювання в Україні європейського демократичного проекту, дослідити потенціал і обмежувальні чинники розвитку відносин «Україна - ЄС».

Відносини «Україна - ЄС» свого часу були визначені:

- Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р., де визначено пріоритетні напрями наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженою Указом Президента України від 11 червня 1998 р. № 615, в якій визначено основні положення зовнішньополітичної стратегії щодо інтеграції України в європейський правовий простір, мету та етапи правової адаптації;
- Спільною стратегією щодо України, схваленою Європейською Радою на Гельсінському саміті 11 грудня 1999 р., якою Європейський Союз підтримав процес економічних перетворень в Україні та поступового наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу у визначених пріоритетних сферах;
- Програмою інтеграції України до Європейського Союзу, схваленою Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072, де визначено шляхи і темпи реалізації окремих пріоритетів, які повинні бути обумовлені ходом проведення економічних реформ та спрямовані на досягнення критеріїв, що впливають із цілей валютного, економічного та політичного союзу держав-членів Європейського Союзу і сформульовані Європейською Радою на Копенгагенському саміті в червні 1993 р.;
- Планом дій «Україна - ЄС» - Європейська політика сусідства (2005 р.);
- Політичною ініціативою ЄС «Східне партнерство» (2008 р.).

Висновки. Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що система взаємовідносин між Європейським Союзом і громадянським суспільством України вже дає певні позитивні напрацювання в контексті забезпечення демократичного та європейського розвитку держави. Європейський Союз на власному прикладі демонструє важливість взаємодії громадянського суспільства з органами влади. За рахунок розвитку правової держави можливе функціонування повноцінного громадянського суспільства. Вступ України до ЄС дозволить просунути українському суспільству на наступний щабель у напрямі до утвердження європейських цінностей функціонування громадянського суспільства, а саме: розвиток та реалізація правової держави можлива за рахунок реструктуризації законодавства, виконання якого має бути обов'язковим для всіх; захист порушених прав та свобод людини і громадянина; подолання корупційних процесів відповідно до міжнародно визнаних норм. Євросоюз пропагує у своїй зовнішній політиці просування відповідних цінностей у сфері зміцнення громадянського суспільства, що і виступає одним із важливих завдань на шляху до членства в ньому. Багаторічний досвід Євросоюзу має вагоме значення для України, особливо в сучасних умовах, коли виникає гостра необхідність у стабілізації розвитку держави в цілому. За рахунок цього відбувається активізація громадянського суспільства і, як наслідок, налагодження конструктивного діалогу між владою та суспільством.

Більшість громадян України підтримує необхідність інтеграції до ЄС. Це пояснюється актуальністю таких аспектів:

- 1) обов'язкове виконання Угоди про асоціацію з ЄС є сьогодні важливим інструментом, за допомогою якого можна втілювати в життя політично та державно необхідні реформи;
- 2) вітчизняне суспільство і державна влада здебільшого розуміє важливість виконання взятих на себе зобов'язань як доказ для Євросоюзу реального бажання інтеграції до ЄС;

3) за рахунок позитивних результатів виконання угоди ЄС має змогу зробити зустрічні кроки та оптимізувати власні відносини з Україною.

Отже, з'являється шанс проведення глибоких реформ щодо розбудови та утвердження громадянського суспільства європейського зразка.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008-2011 роки : Постанова Кабінету Міністрів від 2 лип. 2008 р. № 594 // Офіц. вісн. України. 2008, № 49. Ст. 1584.
2. Щекин Г. В. Социальная теория и кадровая политика: монография. – К.: МАУП, 2000. 576 с.
3. Еволюція і розвиток громадянського суспільства в Україні та євроінтеграційні процеси : наук. розробка / [Н. Ф. Бенюх, А. Й. Яскевич, І. В. Рейтерович та ін.] ; за заг. ред. С. О. Телешуна. К. : НАДУ, 2010. 52 с.
4. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку : монографія / за заг. ред. Ф. М. Рудича. – К.: Парламентське видавництво, 2006. 412 с.
5. Засади співробітництва України з Європейським Союзом (Офіційна інформація представництва України у Європейському Союзі) URL : <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/556.htm>.
6. Батаренко А. О. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. 2014, № 1. С. 34–37.
7. Малик Я. та ін. Європейський Союз. Львів, 2006. 610 с.
8. Сльозко О. Європейський вибір України в контексті інтеграції в ЄС. // Україна у світовому економічному просторі / Інст. економіки упр. та госп. права. К.: Таксон. 2008. 246 с. С. 63–81.

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi cilyovoyi programmi informuvannya gromads'kosti z pitann' yevropeys'koyi integraciyi Ukraini

na 2008-2011 roki: Postanova Kabinetu Ministriv vid 2 lip. 2008 r. № 594 (2008) [*On Approval of the State Target Program for Informing the Public on European Integration of Ukraine for 2008-2011: Resolution of the Cabinet of Ministers dated July 2, 2008 № 594*]. Ofic. Visn. Ukraini, 1584.

2. Schchekin, G. V. (2000) Socialnaya teoriya i kadrovaya politika: monografiya [*Social theory and personnel policy: monography*]. MAUP, 576.

3. Benyukh, N.F., Yaskevich, I.V. (2010) Evolyuciya i rozvitok gromadyanskogo suspilstva v Ukraini ta yevrointegraciyni procesi: nauk. Rozrobka [*Evolution and Development of Civil Society in Ukraine and European Integration Processes: Sciences. development*]. Za red. Teleshuna S. O., 52.

4. Gromadyanske suspilstvo v suchasniy Ukraini: specifika stanovlennya tendenciyi rozvitku: monografiya (2006) [*Civil Society in Contemporary Ukraine: Specificity of Formation, Developmental Trends*]. Za red. F. M. Rudicha. Parlaments'ke vidavnictvo, 412.

5. Zasadi spivrobitnictva Ukraini z Yevropeyskim Soyuzom (Oficiyna iformaciya predstavnictva Ukraini v Yevropeyskomy soyuzi) [*Principles of cooperation between Ukraine and the European Union (Official information of the Ukrainian representation in the European Union)*]. Retrieved from: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/556.htm>.

6. Batarenko, A. O. (2014) Problemi ta perspektivi yevropeyskoyi integraciyi Ukraini [*Problems and Prospects of the European Integration of Ukraine*]. Naukoviy Visnik Institutu mizhnarodnih vidnosin NAU № 1, 34-37.

7. Malik Ya. Ta in. (2006) Yevropeyskiy Soyuz [*The European Union*], 610.

8. Slyozko, O. (2008) Yevropeyskiy vibir Ukraini v konteksti integraciyi v YeEs [*The European Choice of Ukraine in the Context of EU Integration*]. Takson, 246.

УДК – 327 (477)

*Анастасія Бочковська,
магістр 2 року навчання
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано проблему сталого розвитку в Україні, розкрито основні напрями діяльності щодо забезпечення національних інтересів та виконання міжнародних зобов'язань України щодо сталого розвитку, визначено основні проблеми України у цій сфері.

Ключові слова: *сталий розвиток, цілі сталого розвитку, Україна, ООН.*

The paper analyzes the problem of sustainable development in Ukraine, reveals the main directions of development for ensuring national interests and the fulfillment of Ukraine's international commitments on sustainable development, identifies the main problems of Ukraine in ensuring sustainable development.

Key words: *sustainable development, sustainable development goals, Ukraine, UN.*

Постановка проблеми. Світовий соціально-економічний розвиток у ХХ столітті можна було охарактеризувати прагненням держав до постійного збільшення зростання валового внутрішнього продукту. Вважалося, що саме такий підхід стане причиною того, що рівень життя населення і рівень добробуту зростатиме. Проте людство зіткнулося з тим, що опинилося на порозі комплексу криз – економічного, фінансового, демографічного, екологічного характеру. Це зумовило необхідність переходу до нової парадигми розвитку суспільства, а саме до парадигми сталого розвитку. Така кон-

цепція повинна одночасно забезпечувати задоволення матеріальних і духовних потреб населення, раціональне господарювання та ефективне використання природних ресурсів, підтримку сприятливих умов життєдіяльності населення, поліпшення стану довкілля та відновлення природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва.

Широке коло питань проблематики сталого розвитку, формування та реалізації політики сталого розвитку, механізмів його ресурсного забезпечення розробляють провідні вітчизняні та закордонні наукові школи. Значний вклад у постановку проблематики сталого розвитку внесли вітчизняні дослідники Б. В. Буркинський, І. К. Бистряковий, Т. П. Галушкіна, З. В. Герасимчук, М. А. Голубець, С. І. Дорогунцов, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, М. З. Згуровський, П. Г. Костюк, В. С. Кравців, І. І. Лукінов, Л. Ц. Масловська, Л. Г. Мельник, Б. Є. Патон, Л. Г. Руденко, В. М. Степанов, В. М. Трегобчук, Ю. Ю. Туниця, С. К. Харічков, В. Я. Шевчук, В. О. Шубравська, М. Г. Чумаченко та багато інших.

Вклад основного матеріалу. Наростання глобальних екологічних проблем, виникнення локальних криз та катастроф антропогенного походження, загрози для виживання людства призвели до необхідності перегляду взаємозв'язків системи «природа - людство», пошуку шляхів їх гармонізації. Така можливість стає реальною шляхом вироблення механізмів розвитку суспільства відповідно до законів природи.

Основним принципом сталого розвитку є гармонізація взаємин людини і біосфери. Відповідно до Декларації концепції розвитку, проголошеної на конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., під сталим розвитком слід розуміти створення соціально орієнтованої економіки, заснованої на розумному використанні ресурсної бази та охороні навколишнього природного середовища і не піддаються ризику можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Таким чином, досягти сталого розвитку передбачається за допомогою свідомого обмеження задоволення потреб людства, мінімізації (до порогового рівня) впливу на біосфе-

ру, використовуючи здатності біосфери до самоорганізації і ґрунтуючись на сучасних досягненнях науки, техніки і технології. Цей шлях (з нашої точки зору в міру утопічний) є поки що єдиною можливим, проте для його реалізації необхідне розроблення теоретичних та практичних засад сталого розвитку, адаптованих до умов конкретних територій.

Сталий розвиток вимагає формування нових механізмів управління як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Для здійснення переходу на шлях сталого розвитку повинні змінитися його пріоритети, цілі, загальнолюдські цінності. Як наслідок підуть кардинальні демографічні, соціально-економічні, культурні, політичні та інші трансформації.

Україна задекларувала своє бажання перейти на шлях сталого розвитку ще на Конференції ООН з довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р., підписавши Декларацію з навколишнього середовища і розвитку та Порядок денний на ХХІ століття.

З того часу в Україні на виконання рішень Конференції ООН 1992 року вживалися певні заходи, проте значною ефективністю та результативністю вони не відзначилися.

Цілі сталого розвитку, яких на сьогодні дотримуються всі країни світу, встановлюють власні показники розвитку і включають 17 цілей і 169 конкретних завдань. Перелік цілей був офіційно затверджений на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН в кінці вересня 2015 року.

15 вересня 2017 року Уряд України представив Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку. У доповіді представлено результати адаптації 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку.

Глобальні Цілі сталого розвитку були затверджені у 2015 році на саміті ООН з питань сталого розвитку. За ініціативи Уряду України та за сприяння системи ООН в Україні тривав відкритий та інклюзивний процес адаптації ЦСР. Беручи до уваги принцип «нікого не залишити осторонь» та використовуючи широкий спектр інформаційних, статистичних

та аналітичних матеріалів, була розроблена національна система ЦСР (86 завдань розвитку та 172 показники для моніторингу їх виконання).

Україна переходить в нову епоху історії, пов'язану з Революцією гідності та появою можливості побудувати нову Україну на принципах сталого розвитку, верховенства права, захисту прав людини, демократії, солідарності, належного врядування. Стратегічне бачення сталого розвитку України ґрунтується на забезпеченні національних інтересів та виконанні міжнародних зобов'язань України щодо сталого розвитку. Такий розвиток передбачає:

- подолання дисбалансу, що існує в економічній, соціальній, екологічній сферах;
- побудову мирного та безпечного, соціального згуртованого суспільства з належним управлінням та інклюзивними інституціями;
- забезпечення партнерської взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти та організацій громадянського суспільства;
- повну зайнятість населення;
- високий рівень освіти та охорони здоров'я;
- стан довкілля, який забезпечуватиме якісне життя та благополуччя теперішнього і майбутніх поколінь;
- децентралізацію та впровадження регіональної політики, яка передбачає гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів;
- збереження національних культурних цінностей і традицій.

Цілі сталого розвитку в Україні становитимуть нову систему взаємоузгоджених управлінських заходів за економічним, соціальним та екологічним (природоохоронним) вимірами, спрямовану на формування суспільних відносин на засадах довіри, солідарності, рівності поколінь, безпечного навколишнього середовища. Основою сталого розвитку є невід'ємні права людини на життя та повноцінний розвиток.

Нормативно-правова база, що стосується сталого роз-

витку України, формується законами, прийнятими Верховною Радою лише частково і здебільшого складається з указів Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету міністрів України, наказів та листів керівників центральних органів виконавчої влади тощо. Яскравим прикладом цієї тези є аналіз нормативно-правової бази сталого розвитку, що стосується впровадження низьковуглецевої економіки.

Згідно з доповіддю, яка була надана Урядом України «Цілі сталого розвитку: Україна» стан досягнення Цілей наступний:

Ціль 1. Подолання бідності.

Проблемні питання на шляху подолання бідності є такими: 1) неефективний перерозподіл доходів; 2) низький рівень оплати праці; 3) бідність сімей з дітьми; 4) несправедливий розподіл державних трансфертів, спрямованих на соціальну підтримку; 5) вплив світової фінансової кризи; 6) поширення утриманських настроїв та соціальної пасивності населення. Для розв'язання всіх завдань з подолання бідності необхідні консолідація і активізація зусиль всіх представників громадянського суспільства, утвердження принципів рівності жінок і чоловіків, посилення соціального діалогу, удосконалення нормативно-правової бази участі інститутів громадянського суспільства у здійсненні соціальної політики

Ціль 2. Забезпечення якісної освіти впродовж життя.

На сьогодні основний галузевий Закон України «Про освіту» має ряд недоліків. Потребують модернізації нормативно-правові засади регулювання освітнього ринку та система державного управління освітньою галуззю. У Конституції України (стаття 53) визначено перелік видів освіти у контексті доступності, безоплатності та розвитку, що забезпечується державою: дошкільна; повна загальна середня; професійно-технічна; вища; позашкільна; післядипломна. Зрозуміло, що цей перелік не є вичерпним. У ньому немає таких важливих категорій, як безперервна освіта, освіта дорослих (яка не завжди носить чисто професійну спрямованість), дистанційна освіта, інклюзивна освіта тощо.

Ціль 3. Забезпечення гендерної рівності.

Низький рівень гендерного розвитку суспільства призводить до посилення соціально-економічної диференціації населення залежно від статі, невідповідності фактичних можливостей жінок та чоловіків, задекларованій Конституцією України рівності статей та настановам демократичного суспільства. Більш того, існування гендерної нерівності сповільнює можливості економічного зростання, послаблює систему державного управління та знижує ефективність стратегій людського розвитку.

Ціль 4. Зменшення дитячої смертності.

Серед проблем на шляху досягнення Цілі 4 слід зазначити загальні, пов'язані з кризою системи охорони здоров'я в Україні і складною соціально-економічною ситуацією, які впливають на стан громадського здоров'я і функціонування галузі в цілому, торкаючись при цьому питань збереження здоров'я матерів і дітей. Це передусім відсутність державних соціальних стандартів у сфері охорони здоров'я, загальний уклад системи охорони здоров'я, орієнтований на хворобу, а не на здоров'я, повільне запровадження у суспільстві засад здорового способу життя тощо. Недостатньою є поінформованість батьків щодо формування навичок здорового способу життя і самозберігаючої поведінки у дітей, організації їх раціонального харчування, догляду за ними.

Ціль 5. Поліпшення здоров'я матерів.

У минулому програми і заходи з охорони репродуктивного здоров'я і планування сім'ї було сфокусовано переважно на жінці і реалізації нею функції дітонародження. Особливістю сучасної української політики в цій сфері є зосередження зусиль на всіх членах сім'ї (в тому числі дітях і чоловіках). Державна програма «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року охоплює проблеми формування і збереження репродуктивного здоров'я впродовж всього життя. Однаково важливими є такі основні завдання, як створення умов безпечного материнства, формування репродуктивного здоров'я дітей та молоді, удосконалення системи плану-

вання сім'ї та у підсумку – збереження репродуктивного здоров'я всього населення. Програма націлена на покращення репродуктивного здоров'я за рахунок поліпшення якості та доступності медичної допомоги, пропаганди здорового способу життя, відповідального батьківства та безпечного материнства. Триває запровадження у діяльність закладів охорони здоров'я науково обґрунтованих стандартів та протоколів лікування, сучасних перинатальних технологій.

Ціль 6. Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу.

Оціночний індикатор поширеності ВІЛ-інфекції серед дорослого населення в Україні є одним з найвищих в європейському регіоні і в 2010 році становить 1,33%, або 360000 дорослих віком 15–49 років. За критеріями ЮНЕЙДС та ВООЗ стан поширеності ВІЛ-інфекції/СНІДу в Україні класифікується як концентрована епідемія. Одним з основних шляхів поширення ВІЛ-інфекції залишається вживання ін'єкційних наркотиків. Досвід європейських держав свідчить, що для усунення проблем, пов'язаних з ВІЛ-інфекцією/, СНІДом та туберкульозом, необхідно оголосити ці проблеми головним медичним та соціальним пріоритетом, забезпечити реалізацію державної політики у сфері профілактики, лікування, догляду та підтримки інфікованих осіб, хворих на СНІД та туберкульоз, шляхом об'єднання зусиль органів державної влади та громадськості, церков, бізнес-кіл, міжнародних організацій.

Ціль 7. Сталий розвиток довкілля.

Вплив світової економічної кризи на досягнення Цілі 7: (1) світова економічна криза впливає на досягнення Цілі через обмеження використання населенням України додатково очищеної питної води, що реалізується на комерційних заводах, внаслідок зниження купівельної спроможності; (2) населення України буде більше експлуатувати автомобілі, які були у використанні, та суттєво знижувати темпи оновлення парку персональних автомобілів, що більшою мірою відповідають вимогам зниження викидів забруднюючих речовин.

Так, тільки за останні два роки кількість продаж нових автівок скоротилась на 71,4%, одночасно значно поживавився ринок автомобілів, що були у використанні; (3) у майбутньому, з розвитком базових галузей промисловості та збільшенням обсягів продукції, буде підвищуватись рівень забруднення атмосферного повітря стаціонарними джерелами, в той же час буде збільшуватись рівень впливу від пересувних джерел забруднення. Це пов'язано з певною інерцією можливостей населення оновлювати парк автомобілів. Адже від збільшення обсягів вироблення продукції базовими галузями і значним поживавленням внутрішнього споживчого ринку має пройти певний час (від 6-ти місяців до двох років).

Висновки. Такими маленькими кроками Україна стає членом світового сталого розвитку. Щоб не залишитися на узбіччі світового прогресу, наша країна потребує активного впровадження та застосування у повсякденних практичних діях засад сталого розвитку. Необхідним кроком в цьому напрямі має стати розробка та ухвалення з чіткою регламентацією стратегії і тактики переходу України на сталий розвиток. Стратегія повинна стати основою для розробки законодавчих актів, передбачити забезпечення високої якості життя та здоров'я людей, їх екологічної та соціальної захищеності за рахунок збалансованого соціально-економічного розвитку, оптимального використання природно-ресурсного потенціалу країни з урахуванням потреб майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України №664/2009 «Про Національну раду з питань науки, інновацій та сталого розвитку України» / Офіційне Інтернет представництво Президента України
2. Декларація Рио-де-Жанейро по окружающей среде и развитию (14 июня 1992года) / Сайт Верховной Рады Украины. Документ 995-455, редакция від 14.06.1992.
3. Сприяння сталому розвитку України: проект та пропозиції подолання кризи.

4. Концепція переходу України до сталого розвитку. Проект // Екологія і природокористування: зб. наук. праць Інституту проблем природокористування та екології НАН України. - Вип. 9. - Дніпропетровськ, 2006. - С.39-60.
5. Шевчук В.Я. Про концепцію переходу України до сталого розвитку // Проблеми сталого розвитку України. - К.: «БМТ», 2001. - С.42-55.
6. Концепція сталого розвитку України / наук. кер. В.П. Кухар, Б.М. Данилишин // Україна: прогрес на шляху сталого розвитку. - К.: ЗАТ «НІЧСЛАВА», 2002. - С. 196-219.
7. Ландик В.І., Семенець С.В., Яхеева Т.М. Концепція переходу України до сталого розвитку. - К.: Інститут сталого розвитку, 2004. - 64 с.

REFERENCES

1. Ukaz Prezidenta Ukraini №664/2009 «Pro nacionalnu radu z pitan' nauki, innovaciy ta stalogo rozvitku Ukraini» [*Decree of the President of Ukraine No.664 / 2009 «On the National Council on Science, Innovation and Sustainable Development of Ukraine»*]. Oficiyne Internet predstavnictvo Prezidenta Ukraini.

2. Declaraciya Rio-de-Janeyro po okružhayuschchey sfere i razvitiyu (1992) [*Rio de Janeiro Declaration on Environment and Development*]. Sayt Verhovnoyi Radi Ukraini. Dokument 999-455, redakciya vid 14.06.1992.

3. Spriyannya stalomu rozviktui Ukraini: proekt ta propoziciji podolannya krizi [*Promoting sustainable development of Ukraine: a project and proposals to overcome the crisis*].

4. Konceptiya perehodu Ukraini do stalogo rozvitku (2006) [*The Concept of Ukraine's Transition to Sustainable Development*]. Institut problem prirodokoristuvannya ta ekologiyi NAN, 39-60.

5. Shevchuk, V. Ya. (2001) Pro koncepciyu perehodu Ukraini do stalogo rozvitku [*On the Concept of Ukraine's Transition to Sustainable Development*]. Problemi stalogo rozvitku Ukraini, 42-55.

6. Konceptiya stalogo rozvitku Ukraini (2002) [*The Concept of Sustainable Development of Ukraine*],. Ukraina: progress na shlyahu stalogo rozvitku, 196-219.

7. Landik, V.I., Semetets, S. V., Yaheyeva, T. M. (2004) Konceptiya perehodu Ukraini do stalogo rozvitku [*The Concept of Ukraine's Transition to Sustainable Development*]. Institut stalogo rozvitku, 64.

УДК 94/314.15

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).153-166

*Олександр Лавер,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
завідувач кафедри інформатики та
фізико-математичних дисциплін
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ДЕПОПУЛЯЦІЯ НАСЕЛЕННЯ І МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ

У статті розглядаються актуальні аспекти міграційних процесів та динаміки чисельності населення України. Аналізуються причини депопуляції населення і пропонуються шляхи виходу з демографічної кризи.

Ключові слова: біженці, вимушені переселенці, мігранти в Україні, динаміка чисельності населення України, міграційні процеси.

The article deals with the actual aspects of migration processes and the dynamics of the population of Ukraine. The causes of depopulation of the population are analyzed and proposed ways out of the demographic crisis.

Keywords: refugees, forced migrants, migrants in Ukraine, dynamics of population of Ukraine, migration processes.

У 1993 році в Україні було зафіксовано 51 870 400 чоловік [1,2], а станом на 1 липня 2017 року в нашій державі проживало 42 467 037 осіб [2]. Отже, за період 1993-2017 рр. населення України зменшилося на 9 403 363 чоловік, або на 18,13% порівняно з 1993 роком. Причому якщо до 1995 року населення України щорічно зменшувалося на 110 000 чоловік, то далі спад населення за кожні 5 років становив 2,2 - 2,3

млн. осіб [3]. Проаналізуємо причини, які призвели до такої важкої ситуації.

Головною з них стало перевищення народжуваності над смертністю. Автором було підраховано, що за період 1993-2009 рр. в Україні народилося 7 885 662 дітей, а померло 12 767 694 чоловіки [4,с.189], що дало за розглядуваний проміжок часу перевищення смертності над народжуваністю у 4 882 032 чоловіки. За 2010-2016 рр. відповідна статистика була такою (табл.1):

Таблиця 1

**Статистика народжуваності та смертності в Україні
упродовж 2010-2016 рр.* (осіб)**

Рік	Народилося дітей	Померло людей	Природний приріст
2010	97.700	698.236	-200.536
2011	460.512	609.569	-149.057
2012	520.700	663.100	-142.400
2013	03.656	62.368	-158.711
2014	465.893	632.667	-166.774
2015	411.783	594.795	-183.012
2016	458.841	651.619	-192.778
Всього	3.319.085	4.512.354	-1.193.269

* Складено за [5-12]

З урахуванням даних таблиці одержуємо, що за період 1993-2016 рр. народилося 11 204 747, а померло 17 280 048 громадян України, що у свою чергу призвело до перевищення смертності над народжуваністю у 6 075 301 чоловік.

Про причини смертності серед українців. Наприклад, за 2013 рік, згідно з [13], від серцево-судинних захворювань померло 440 тис. чоловік, від онкологічних захворювань – 88,9 тис., від хвороб органів травлення – понад 25 тис., органів

дихання – 17,8 тис., ускладнень після грипу та запалення легенів – 4,8 тис. Чоловік, загалом понад 576,5 тис. чоловік, або 94,6% усієї кількості померлих. Серед інших причин смертності українців, за даними 2011 року, слід згадати загиблих під час ДТП – 5,8 тис. чоловік, 2,6 тис. тих, хто втопився, та близько 9 тис. тих, хто покінчив життя самогубством. Протягом того ж 2011 року від умисних вбивств у нашій країні загинуло 1 989 чоловік [14].

Велику кількість майбутніх громадян держава недоотримує через аборти. І хоча їхня кількість має тенденцію до скорочення, все ж кількість абортів на Україні залишалася великою, про що свідчить таблиця 2 (див. [8], [15], [16]):

Таблиця 2

Динаміка чисельності абортів по окремих роках на Україні*

Рік	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2014
Кількість абортів (тис. осіб)	1 019	740	434	264	217	195	177	156	70,7

*Складено за [8], [15], [16].

Ще одна причина втрати майбутніх громадян нашої держави – це усиновлення українських дітей іноземцями. Наприклад, у 2013 році було усиновлено 21 574 українських дітей іноземцями з 32 країн світу, у тому числі 8 225 дітей – із США, 6 212 – з Італії, 3 121 – з Іспанії, 1 310 – з Франції і т.д. [17]. Доля українських дітей за кордоном не завжди складається вдало. Так, у 2012 році набув широкого розголосу факт вбивства у США українського хлопчика з Донецька прийомним батьком [18].

Загалом, покращити демографічну ситуацію в Україні могло б підвищення народжуваності, але для цього необхідним є рівень народжуваності щонайменше 23 дітей на 10 жінок, у той час як у 2012 році у нашій державі цей рівень ста-

новив 15 дітей на 10 жінок [13]. Більш детально: згідно із [19], у 2012 році 43% українських сімей мали 1 дитину, 30% сімей – 2 дітей, 6% – 3 дітей, а 19% українських сімей – взагалі не мали дітей. Причому сім'ї, де було 2 і більше дітей, переважали на заході країни (50% сімей), а сім'ї з однією дитиною були характерними для південного сходу нашої держави (34% сімей), та її центру (32% сімей) [19]. Вказані обставини призвели до того, що за 25 років незалежності число дітей на Україні скоротилося вдвічі, і становило на початок 2017 року 7,6 млн. чоловік [20]. Це у свою чергу мало наслідком депопуляцію багатьох областей та регіонів України. Так, згідно з даними джерела [21], тільки за період 2006-2016 рр. населення Дніпропетровської області скоротилося на 190 569 чоловік, Полтавської – на 114 499 чоловік і т.д. Водночас за вказаний період часу населення Закарпатської області зросло на 14 519 чоловік, Рівненської – на 6 311 чоловік, Чернівецької області – на 2 444 чоловік, і т.д. [21]. Зауважимо, що катастрофічна демографічна ситуація у східних областях України була значною мірою зумовлена потоком внутрішньо переміщених осіб з охоплених бойовими діями районів Донбасу, які осідали переважно у сусідніх областях та в інших областях Сходу України. Проте через низьку народжуваність, (у середньому на 57 новонароджених припадало 100 померлих на початок 2017 року [22]), велика кількість внутрішніх переселенців з сусідніх районів Донбасу не дає підстав твердити про стратегічне поліпшення демографічної ситуації на сході нашої держави.

Промислово розвинуті країни Заходу, а також Росія поліпшують демографічну ситуацію за рахунок міграцій. З'ясуємо, чи мала місце аналогічна ситуація в Україні. У радянські часи до України більше приїжджало людей з інших республік колишнього СРСР, аніж виїжджало з неї. Так, наприклад, у 1988 році до України приїхало 500 тис., а виїхало з України 400 тис. чоловік [23]. Але вже в 1996 році до України приїхало 124 тис. чоловік, а виїхало з неї 194 тисяч [23]. Вважається, що упродовж 1994-2004 рр. через негативне сальдо зовнішньої міграції було втрачено понад 1 млн. наших спів-

вітчизників [23], і тільки з 2005 року це сальдо знову стало позитивним, хоча і незначним. Згідно з [24], упродовж 2005-2009 рр. воно становило 63,9 тис. чоловік, а протягом 2010-2013 рр. – ще 126,9 тис. чоловік [24]. У 2014 році міграційний приріст на Україні становив 22 592 чоловік [10], а у 2015 році – 14,2 тис. чоловік [1]. Отже, протягом 2005-2015 рр. позитивне сальдо міграції в Україні становило 227,6 тис. чоловік, проте за період 1994-2015 рр. міграційні процеси виявилися для країни в цілому негативними. Міграційні втрати становили мінус 772 4 тис. наших співвітчизників.

Сюди ж треба додати втрати населення, яких зазнала Україна у 2014 році внаслідок окупації російськими військами Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей. Згідно з даними перепису населення, проведеного російськими окупаційними властями в Криму 14-25 жовтня 2014 року, в колишній Автономній Республіці Крим проживало 1 891 465 чоловік, а у місті Севастополь – 393 304 чоловік [25]. Отже, у 2014 році Україною було втрачено загалом 2 284 769 громадян – мешканців Кримського півострова. Кількість жителів, які проживали на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей, становила у 2014 році 3 798 939 чоловік [26]. Отже, внаслідок агресії Росії проти нашої держави у 2014 році Україна втратила загалом 5 083 708 своїх громадян. Згодом, значна частина втрачених співвітчизників поповнила ряди біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Говорячи про міграційні процеси у нашій державі, не можна пройти повз таке явище, як українське заробітчанство. У ХХІ столітті мільйони наших співвітчизників працюють за кордоном, пересилаючи додому грошові перекази, а багато хто з них залишаються за кордоном назавжди. Стосовно кількості українських заробітчан за кордоном, то тут існують верхні та нижні оцінки. Верхні оцінки станом на 2011-2012 рр. були такі: 5 - 6,5 – 7 млн. чоловік [27], [28]. Нижні оцінки – це 1,14 млн. чоловік, які працювали за кордоном у 2012 році [27], та 1,2 млн. чоловік, за підрахунками Держкомстату та Інституту демографії НАН України, які працю-

вали за кордоном у 2013 році [29]. Причому зазначалося, що тільки одиницям – в основному науковцям та лікарям – вдавалося влаштуватися за спеціальністю. Більшість працювала некваліфікованими робітниками навіть за наявності університетських дипломів – на будівництві, на фермах, нянями, доглядальницями і т.д. Указані вище розбіжності стосовно кількості українських заробітчан пояснюються тим, що багато хто з наших співвітчизників працює за кордоном нелегально. Так, у 2011 році в Росії працювало понад 2 млн. українців, але офіційно було зареєстровано тільки 169 тис., в Італії – 500 тис. (офіційно 195 412 чоловік), у Польщі – понад 450 тис. (офіційно 20 тис.), в Іспанії – 250 тис. (офіційно 52 670) і т.д. [30]. У 2011 році 48% українських заробітчан працювали в Росії, 13,4% – в Італії, 12,8% – в Чехії, 7,4% – в Польщі, 3,9% – в Іспанії, і т.д. [31]. Згодом, через погіршення стосунків з Росією, багато українських заробітчан переорієнтувалися на країни ЄС, зокрема на Польщу. Так, у 2015 році українцям було видано 500 тис. дозволів на проживання у країнах ЄС, у тому числі понад 430 тис. дозволів до Польщі, 23 207 дозволів – до Чехії, 7 850 дозволів – до Італії, 5 667 – до Німеччини і т.д. [32]. Додамо, що у 2016 році Польща видала для українців 125 тис. постійних дозволів на роботу і 1,3 млн. запрошень на роботу [33].

Вражають обсяги грошових переказів, які наші співвітчизники, економлячи на всьому, пересилають додому. Відповідну інформацію по деяких роках подаємо в таблиці 2:

Таблиця 2

Динаміка грошових переказів українських заробітчан по окремих роках,* млрд. доларів

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2016
Сума переказів	9,9	4,7	5,86	7,02	7,5	8,5	4,968	5,4

* Складено за [34,с.81], [39]:

Додамо, що грошові перекази 2012 року були більшими за грошові інвестиції до нашої держави на 1,5 млрд. доларів [36]. Стосовно географії грошових переказів, то у 2013 році 40,3% з них надійшло з країн СНД, 8,7% – з США, 5,6% – з Німеччини [37]. А вже у 2014 році 40,98% усіх коштів були з країн Європи, 40,56% – з Росії, 13,68% – з країн Америки і т.д. [38]. Стосовно 2016 року, то з Росії було переказано 900 млн. доларів, 600 млн. – із США, 300 млн. – з Німеччини, з решти країн Європи – 3,564 млрд. доларів, що становило 66% усіх валютних переказів [39]. Точна кількість українських заробітчан, які залишилися на постійне проживання за кордоном, невідома.

Наша держава, як і інші держави світу, прагне залучати багатих інвесторів шляхом купівлі ними українського громадянства в обмін на інвестиції. Так, у 2013 році вид на проживання в Україні коштував 100 тис. доларів [40].

Багато держав світу, таких, як Німеччина, Фінляндія, Ізраїль, Греція, Казахстан, Угорщина поліпшують свою демографічну ситуацію шляхом завезення співвітчизників з-за кордону. Причому основна кількість співвітчизників, що прагнуть переселитися на історичну батьківщину, походить з сусідніх держав. Не останню чергу тут відіграють паспорти, або статуси закордонних угорців, словаків тощо [41]. Так от, після прийняття нашим парламентом відповідного закону статус закордонного українця станом на 2013 рік одержало 6 913 чоловік з 54 країн світу, в основному з Латвії та Молдови [41]. Вказана цифра дуже маленька, особливо порівняно з числом діаспорних українців у сусідніх державах, без урахування українських заробітчан та біженців з Донбасу. Дійсно, в Росії за переписом населення 2010 року проживало 1 927 988 етнічних українців – громадян Росії, що становило 1,35% населення держави [42], не рахуючи 2,5 млн громадян України, які перебували на початок 2017 року в Росії, включаючи понад 1 млн. біженців з Донбасу [43]. Аналогічно в Білорусі переписом 2009 року було зафіксовано 158.723 етнічних українців – громадян Білорусі, або 1,7% населен-

ня держави [44]. Цей перелік можна продовжувати і далі. Поки що співвітчизники не поспішають репатрійовуватися на історичну батьківщину. Характерним є приклад Криму. Згідно з даними джерела [25], перепис населення півострова, проведений російськими окупаційними властями у жовтні 2014 року, зафіксував тут 344 515 українців, або 15,68% усього населення регіону. Так от, за даними М.Джемілева, на середину березня 2017 року з півострова на материкову Україну переселилося усього 35 тис. чоловік, включаючи 20 тис. кримських татар [45].

Отже, як впливає з викладеного вище, демографічну ситуацію на Україні може виправити тільки підвищення народжуваності та повернення українців – трудових мігрантів на батьківщину. А для цього потрібне різке поліпшення економічної ситуації у державі і час.

Список використаних джерел

1. Украина, демография и миграция населения. – 2011, 14 июня. URL: <http://emigrant.name/novosti-immigracii.html>
2. Население Украины существенно уменьшилось // 24 канал. – 21.08.2017.
3. Минус 10 миллионов: как менялась демографическая структура Украины за время независимости // 24 канал. – 21.08.2017.
4. Лавер О.Г. Основні тенденції демографічного розвитку України у 1991-2009 роках // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія. Випуск 10. – 2010. – С.180-191.
5. В 2010 году снизилась рождаемость на Украине. – 2011, 23 февраля. URL: <http://ukranews.com/ru/news/Ukraine/2011/02/23/37983>
6. В Украине заметно снизилась смертность населения. – 2011, 23 февраля. URL: http://www.epidemiolog.ru/news/detail.php?ELEMENT_ID=497998
7. В прошлом году в Украине умерли 4 тыс. младенцев. – 2012, 24 января. URL: <http://www.segodnya.ua/news/14331174.html>
8. Кожна українка має народити троє-четверо дітей // РІО-Ужгород. – 2013. – 8 лютого. - №8. – С.8.

9. Население Украины с каждым годом стремительно сокращается. – 2014, 17 февраля. URL: <http://prochurch.info/index.php/news/more28429/>
10. Население Украины за 2014 год сократилось на 144 тыс. человек - Госстат. – 2015, 17 февраля. URL: <http://health.unian.net/country>
11. В 2015 году население Украины сократилось на 168 тысяч человек. – 2016, 19 февраля. URL: <http://sharij.net/46743и>
12. Население Украины/Численность населения Украины URL: <http://countrysimeters.info/Ukraine>
13. Украинцы вымирают пугающими темпами ... – 2012, 25 февраля. URL: <http://nashzhitomir.net/politica/>
14. МВД: в Украине за 5 месяцев 2012 года от умышленных убийств погиб 801 человек. – 2012, 27 июня. URL: <http://finmonitor.com.ua/news/25355>
15. Денисов Б., Сакевич В. Планирование семьи в трех славянских странах //Демоскоп Weekly. – 2012. - №505-506. – 2-15 апреля.
16. Вишневецкий Ю, Пивнев Е. Один день Украины: 1.276 новорожденных а могло быть 1 470. URL: <http://www.dsnews.ua/politics/>
17. Куда чаще всего забирают на ПМЖ украинских детей //Аргументы и факты в Украине. – 2013. - №33. – С.1.
18. Спасение рядовых Эндрю //Аргументы и факты в Украине. – 2013. - №9. – С.1.
19. Сокращение населения Украины связано с низким уровнем жизни? //Демоскоп Weekly. – 2012. - №513-514. – 4-17 июня.
20. За 25 лет число детей в Украине сократилось почти вдвое (28.01.2017) //Демоскоп Weekly. – 2017. - №715-716. – 6-19 февраля.
21. За останні 10 років населення Закарпатської області зросло на 14,5 тис. людей. – 2016, 9 липня. URL: <http://www.mukachevo.net/ua>
22. Население Украины в 2017 году сократилось почти на 43 тысячи человек. (18.04.2017) //Демоскоп Weekly. – 2017. - №725-726. – 17-30 апреля.
23. Население Украины: проблемы миграции и смертности. – 2010, 11 января. URL: <http://polit.ua/documents/2010/01/11/demo.html>
24. Коношевич Олесь. В Україну на постійне життя найчастіше їдуть росіяни //ББС. – 28.02.2012.
25. Таблицы с итогами Федерального статистического наблюдения «Перепись населения в Крымском федеральном округе». URL: <http://www.gks.ru/free doc/>

26. «Спецзона» Україна. Что мы теряем на Донбассе. URL: <https://inforesist.org/> 27. Страны, в которые иммигрируют с Украины. URL: <http://emigrant.norme/novosti-immigracii>
28. Муджири Е. На чужой коровай // Аргументы и факты в Украине. – 2011. - №44. – С.6.
29. Андрійчук С. Українці за кордоном: здобуті і втрачені можливості // РІО. – Ужгород. – 2013. – 28 грудня. - С.9.
30. Топ-5 стран, которые рады эмигрантам из Украины. URL: <https://ru.tsn.ua/ukrayina/>
31. Путівник українського гастарбайтера // РІО. – Ужгород. – 2011. – 11 листопада. – С.8.
32. Сколько украинцев получили временные разрешения на проживание в Евросоюзе // 24 канал. - 28.10.2016.
33. У 2016 році українцям дали 1,3 млн. запрошень на роботу у Польщу // ББС. – 23.01.2017.
34. Малиновська О.А. Міжнародна міграція в контексті модернізації суспільства // Демографія та соціальна економіка. – 2012. - №1. – С.77-85.
35. Грошові перекази в Україну скоротилися. – 2013, 18 лютого. URL: <http://www.mukachevo.net/UA/News/view/70042>
36. Українці хочуть в Європу // РІО. – Ужгород. – 2013. – 13 квітня. – С 1,8.
37. НБУ: за рік українці переказали \$ 8,5 млрд. з-за кордону // ББС. – 28.03.2014. 38. Основные «инвесторы» Украины // 24 канал. – 10.04.2015.
39. Сколько денег заработчане перевели в Украину: невероятная сумма // 24. Канал. – 22.07.2017.
40. Жизнь с видом на жительство // Аргументы и факты в Украине. – 2013. - №4. – С.32.
41. Статус заграничного украинца с 2004 года получили 6 913 человек из 54 стран мира // Демоскоп Weekly. – 2013. - №545-546. – 4-17 марта.
42. Всероссийская перепись населения 2010. URL: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.html
43. В России находится около 2,5 млн. граждан Украины (4.01.2017) // Демоскоп Weekly. – 2017. - №711-712. – 1-22 января.
44. Основные демографические и социальные характеристики населения Республики Беларусь по итогам переписи населения 2009 года. URL: <http://belstat.gov.by/homep/ru/indicators/pressrel/census.php>

45. Дорош С., Зануда А. Арешти, паспорти військові: цифри анексованого Криму // ББС. – 16.03.2017.

REFERENCES

1. (2011) Ukraina, demografiya i migraciya naseleniya [*Ukraine, demography and population migration*]. Retrieved from: <http://emigrant.name/novosti-immigracii.html>

2. 24 kanal (2017) Naseleniye Ukraini suschestvenno umenshilos' [*The population of Ukraine has significantly decreased*].

3. 24 kanal (2017) Minus 10 millionov: kak menyalas' demograficheskaya struktura Ukraini za vremya nezavisimosti [*Minus 10 million: how did the demographic structure of Ukraine change during the period of independence*].

4. Laver, O.G. (2010) Osnovni tendencii demografichnoho rozvitku Ukraini u 1991-2009 rokah. [*Main trends of demographic development of Ukraine in 1991-2009*]. Naukoviy visnik Uzhorods'koho universitetu. Seriya Istoriya. Vipusk 10, 180-191. 5. V 2010 godu snizilas' rozhdaios' na Ukraine (2011) [*In 2010, the birth rate in Ukraine declined*]. Retrieved from: <http://ukranews.com/ru/news/Ukraine/2011/02/23/37983>

6. V Ukraine zametno snizilas' smertnost' naseleniya (2011) [*In Ukraine, the mortality rate has significantly decreased*]. Retrieved from: <http://www.epidemiolog.ru/news/detail.php?ELEMENT>

7. V proshlom godu v Ukraine umerli 4 tisyachi mladencev (2012) [*Last year, 4 thousand babies died in Ukraine*]. Retrieved from: <http://www.segodnya.ua/news/14331174.html>

8. RIO-Uzhhorod (2013) Kozhna ukrainka maye naroditi troye-chetvero ditey [*Every Ukrainian woman should give birth to three or four children*]. №8, p.8

9. Naselenie Ukraini s kazhdim godom stremitelno sockraschayetsya (2014) [*The population of Ukraine is rapidly declining year by year*]. Retrieved from: <http://prochurch.info/index.php/news/more28429/>

10. Gosstat (2015) Naseleniye Ukraini za 2014 god sokratilos' na 144 tisyachi chelovek [*The population of Ukraine for 2014 was reduced by 144 thousand people*]. Retrieved from: URL: <http://health.unian.net/country>

11. V 2015 godu naseleniye Ukraini sockratilos' na 168 tisyach chelovek (2016) [*In 2015, the population of Ukraine decreased by 168 thousand people*]. Retrieved from: URL: <http://sharij.net/46743и>

12. Naseleniye Ukraini/Chislennost' naseleniya Ukraini [*Population of Ukraine*]. Retrieved from: <http://countrymeters.info/Ukraine>

13. Ukrainci vimirayut pugayuschimi tempami (2012) [*Ukrainians are dying out at a frightening pace*]. Retrieved from: <http://nashzhitomir.net/politica/>

14. MVD (2012) V Ukraine za 5 mesyacev 2012 goda ot umishlennih ubiystv pogib 801 chelovek [*In Ukraine in 5 months of 2012 801 people died from premeditated murders*]. Retrieved from: <http://finmonitor.com.ua/news/25355>

15. Denisov, B., Sakevich, V. (2012) Planirovanie semyi v treh slavyanskih stranah [*Family Planning in Three Slavic Countries*]. Demoskop Veekli, №505-506. 16. Vishnevskiy, Yu., Pivnev, E. Odin den' Ukraini: 1 276 novorozhdennih a moglo bit' 1 470 [*One day in Ukraine: 1 276 newborns when there could be 1 470*]. Retrieved from: <http://www.dsnews.ua/politics/>

17. Argumenti i fakti v Ukraine (2013) Kuda chasche vsego zabi-rayut na PMZh ukrainskih detey [*Where are ukrainian children most often taken away for permanent residence*]. №33, p.1.

18. Argumenti i fakti v Ukraine (2013) Spaseniye ryadovih Endryu [*Saving private Andrews*']. №9, p.1.

19. Demoskop Veekli (2012) Sokrascheniye naseleniya Ukraini svyazano s nizkim urovnem zhizni? [*Is the reduction in the population of Ukraine associated with a low standard of living?*]. № 513-514, 4-17.

20. Demoskop Veekli (2017) Za 25 let chislo detey v Ukraine sockratilos' pochti vdvoye [*In 25 years the number of children in Ukraine has decreased almost twice*]. № 715-716, 6-19.

21. Za ostanni 10 rokiv naselennya Zakarpats'koyi oblasti zroslo na 14,5 tisyachi lyudey (2016) [*Over the past 10 years, the population of the Transcarpathian region has grown by 14,500 people*]. Retrieved from: <http://www.mukachevo.net/en>

22. Demoskop Veekli (2017) Naseleniye Ukraini v 2017 godu sokratilos' pochti na 43 tisyachi chelovek [*The population of Ukraine in 2017 decreased by almost 43 thousand people*]. № 725-726.

23. Naseleniye Ukraini: problemi migratsiyi i smertnosti (2010) [*Population of Ukraine: problems of migration and mortality*]. Retrieved from: <http://polit.ua/documents/2010/01/11/demo.html>

24. Konoshevich, O. (2012) V Ukrainu na postiqye zhittya naychastishe yidut' rosiyani [*Russians often come to Ukraine for permanent residence*].

25. Tablici s itogami Federalnogo statisticheskogo nablyudeniya «Perepis' naseleniya v Krimskov federalnom okruge» [*Tables with the results of the Federal statistical observation «Population Census in the Crimean Federal District»*]. Retrieved from: <http://www.gks.ru/freedoc/>
26. «Spetszona» Ukraina. Chto mi teryayem na Donbasse [*«Spetszona» Ukraine. What do we lose in Donbas*]. Retrieved from: <https://inforesist.ogr/>
27. Strani V kotoriye immigriruyut s Ukraini [*Countries to which people immigrate from Ukraine*]. Retrieved from: <http://emigrant.norme/novosti-immigracii>
28. Mujiri, E. Argumenti i fakti v Ukraine (2011) Na chuzhoy korovay [*Putting your hand on another man's corovay*]. №44, p.6.
29. Andriychuk, S. RIO-Uzhhorod (2013) Ukrainci za kordonom: zdobuti i vtracheni mozhlivosti [*Ukrainians Abroad: Obtained and Lost Possibilities*].
30. Top-5 stran, kotoriye radi emigrantam is Ukraini [*Top-5 countries that welcome emigrants from Ukraine*]. Retrieved from: <https://ru.tsn.ua/ukrayina/>
31. RIO-Uzhhorod (2011) Putivnik ukrains'koho hastarbaytera [*Guide of the Ukrainian gastarbeiter*]. P.8.
32. 24 kanal (2016) Skolko ukraincev poluchili vremenniye razresheniya na prozhivaniye v Yevrosoyuze [*How many Ukrainians received temporary permits for residence in the European Union*]
33. BBS (2017) U 2016 roci ukraincyam dali 1,3 nlb zaprosHEN' na robotu u Pol'shchu [*In 2016, Ukrainians were given 1.3 million invitations to work in Poland*].
34. Malinovs'ka, O.A. (2012) Mizhnarodna migraciya v konteksti modernizaciyi suspsl'stva [*International migration in the context of modernization of society*]. Demografiya ta social'na ekonomika, №1., 77-85.
35. Hroshovi perekazi v Ukrainu scorotilisya (2013) [*Money transfers to Ukraine have shrunk*]. Retrieved from: <http://www.mukachevo.net/UA/News/view/70042>
36. Ukrainci hochut' v Yevropu (2013) [*Ukrainians want to Europe*]. RIO-Uzhhorod.
37. (2014) NBU: za rik ukrainci perekazali \$ 8,5 mlrd. z-za kordonu [*NBU: for a year, Ukrainians redeemed \$ 8.5 billion from abroad*].
38. 24 kanal (2015) Osnovniye «investori» Ukraini [*The main «investors» of Ukraine*].
39. 24 kanal (2017) Skolko deneg zarobitchane pereveli v ukrainu: neveroyatnaya summa [*How much money migrant workers transferred to Ukraine: an incredible amount*].

40. Argumenti i fakti v Ukraine (2013) Zhizn' s vidom na zhitelstvo [Life with a residence permit]. №4, p.32

41. Demoskop Veekli (2013) Status zagranichnogo ukrainca s 2004 goda poluchili 6913 chelovek iz 54 stran mira [The status of foreign Ukrainians since 2004 was received by 6913 people from 54 countries of the world]. №545-546

42. Vserosiyskaya perepisi' naseleniya 2010 [Russian Population Census 2010]. Retrieved from: [http://www.gks.ru/free doc / new site / perepis2010 / croc / perepis itogi1612.html](http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.html)

43. Demoskop Veekli (2017) V Rossii nahoditsya okolo 2,5 mln grazhdan Ukraini [There are about 2,5 million Ukrainian citizens In Russia]. №711-712

44. Osnovniye demograficheskkiye i socialniye karakteristiki naseleniya Respubliki Belarus' po itogam perepisi naseleniya 2009 goda [The main demographic and social characteristics of the population of the Republic of Belarus as a result of the 2009 population census]. Retrieved from: <http://belstat.gov.by/homep/ru/indicators/pressrel/census.php>

45. Dorosh, S., Zanuda, A. (2017) Areshti, pasporti viyskovi: cifri aneksovanoho Krimu [Arrests, military passports: figures of annexed Crimea]. BBS.

УДК – 343.46

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).167-178

*Анастасія Артёмова,
студентка 4 курсу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЯК СУЧАСНОЇ ФОРМИ РАБСТВА

Статтю присвячено проблемі торгівлі людьми як сучасної форми рабства. Визначено загальні особливості злочинів проти волі, честі та гідності особи, ознаки складу такого злочину та кваліфікуючі ознаки цього роду злочину.

Ключові слова: *торгівля людьми, кваліфікація злочину, особливості права, відповідальність.*

The article is devoted to the problem of human trafficking as a modern form of slavery. The general features of crimes against the will, honor and dignity of a person, the features of the composition of such an offense and qualifying attributes of this kind of crime are determined.

Key words: *trafficking in human beings, qualification of a crime, peculiarities of law, responsibility.*

У процесі вивчення проблематики міграційного права та демографічних проблем України особливу зацікавленість викликають питання, пов'язані з різновидами міграційних процесів і, зокрема, торгівлею людьми.

Злочини проти волі, честі та гідності особи відповідно до розділу 3 Кримінального кодексу України характеризуються як протиправні суспільно небезпечні діяння.

Об'єктом злочинів, передбачених у нормах зазначеного розділу, є особиста свобода, честь та гідність особи. Особиста (фізична) свобода людини є найважливішим невід'єм-

ним правом особистості та суспільства. У ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, а також у ст. 3 Загальної декларації прав людини проголошено, що кожна людина має право на свободу і особисту недоторканність. Положення цих міжнародно-правових актів проголошують, що ніхто не повинен утримуватися в рабстві або в невольному стані, піддаватись неправомірному арештові, затриманню та триманню під вартою [1, с.467].

Відповідно до ст. 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [2]. Поняття честі та гідності як моральних категорій суспільства визначені у виданнях енциклопедичного характеру. Стосовно честі і гідності окремої людини — члена суспільства — можна виходити з того, що в кожному випадку з урахуванням принципів та моралі суспільства честь є насамперед оцінкою особи з боку суспільства, гідність полягає в самооцінці особи. З урахуванням цього очевидним є те, що будь-яке злочинне посягання на волю особи принижує її честь або гідність [3, с. 474].

Відомо, що головним завданням законодавства про кримінальну відповідальність є охорона соціальних цінностей. Першочергова ж функція чинного Кримінального кодексу полягає в захисті особистих благ людини, її фундаментальних прав і свобод від будь-яких протиправних посягань.

У Кримінальному кодексі України 1960 року окремою главою злочини проти волі не виділялися. Злочини, передбачені ст. 123 (незаконне позбавлення волі), 123¹ (захоплення заручників), 123² (незаконне поміщення до психіатричної лікарні), 124 (викрадення чужої дитини), були включені до глави III Кримінального кодексу 1960 року “Злочини проти життя, здоров’я, волі та гідності особи”. Виділення в чинному Кримінальному кодексі окремого розділу, до якого включені злочини проти волі, честі та гідності особи, зумовлене необхідністю, насамперед, практичного, більш чіткого розмежування складів злочинів саме за об’єктом злочинного посягання [4, с.246].

З об'єктивного боку більшість злочинів проти волі, честі та гідності вчинюються шляхом активних дій (викрадення людини — ст. 146 КК, захоплення заручників — ст. 147 КК, підміна дитини — ст. 148 КК, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини — ст. 149 КК тощо). Окремі злочини, наприклад, незаконне позбавлення волі — ст. 146 КК, незаконне поміщення в психіатричний заклад — ст. 151 може вчинюватися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності. Більшість злочинів проти волі, честі та гідності особи - злочини з формальними складами, тобто сформульовані таким чином, що вважаються закінченими з моменту вчинення дії. До них, зокрема, належать: незаконне позбавлення волі або викрадення особи — ст. 146 КК, експлуатація дітей — ст. 150 КК, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом — ст. 150¹ КК, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини — ст. 149 КК та інші.

Суб'єктивний аспект злочинів проти волі, честі та гідності особи характеризується умисною формою вини. У більшості випадків умисел прямий. Необхідною ознакою окремих складів злочинів проти волі, честі та гідності особи є мотив та мета. Так, у ст. 147 КК виділена мета – захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника.

На наявність мети вказується у ст. 148 КК – злочинне діяння – це підміна дитини, вчинена з корисливих або інших особистих мотивів [3, с.479].

Суб'єктом злочинів проти волі, честі та гідності особи можуть бути, як правило, фізичні особи, які досягли на момент вчинення злочину 16 років. За захоплення заручників (ст.147 КК) відповідальність настає з 14 років. Деякі із розглядуваних злочинів можуть вчинюватися спеціальними суб'єктами злочину: службова особа - суб'єкт за ч. 2 ст. 149 КК, лікар-психіатр – ст. 151 КК [5, с. 101].

Ст. 149 ККУ передбачає, що торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, - караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Характеризуючи склад злочину, почавши з об'єкта, варто зазначити, що А. Орлеан писав, що основним безпосереднім об'єктом може виступати громадська моральність, однак це скоріше відноситься до факультативних об'єктів, оскільки у випадках «білого рабства», наприклад, гідність людини порушується не кожного разу [6, с. 47].

Об'єктивна сторона цього злочину становить комбінацію трьох елементів: будь-якої із злочинних дій, будь-якого із засобів впливу і мети експлуатації.

Структура торгівлі людьми включає: вербування або викрадення з метою перетворення їх у рабів або утримання в наближених до рабства умовах; оформлення необхідних для виїзду документів; переміщення через національні чи регіональні кордони; продаж або купівлю за допомогою різних способів примусу, застосування сили, обману або шахрайства; переховування; експлуатацію і контроль жертв – економічну залежність, вилучення паспорта та інших документів, що встановлюють особистість, ізоляцію/обмеження особистої свободи тощо; повернення на батьківщину або перепродаж іншому «власникові».

З наведеного визначення випливає, що ситуацію слід розглядати як торгівлю людьми, якщо стосовно особи:

– здійснювалися певні дії: торгівля; інша незаконна угода, об'єктом якої є людина; вербування; переміщення; переховування; передача; одержання людини;

– використовувалися певні способи (шляхи) вчинення злочину: обман, шахрайство, шантаж, використання уразливого стану, застосування чи погроза застосування насильства, використання службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи;

– ставилася за мету її експлуатація в будь-якому виді: сексуальна, трудова, використання в порнобізнесі, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо [8, с. 115].

Отже, під торгівлею людьми слід розуміти незаконну безповоротну передачу особою (продавцем) хоча б однієї людини та відповідне її одержання іншою особою (покупцем) за грошову винагороду або шляхом обміну на коштовності, дорогоцінні метали, певне майно тощо. Угода може бути як письмова, так і усна. Продаж людини буде закінчено з моменту передачі людини та отримання хоча б частини винагороди [4, с.480].

Вербування людини – це дії, пов’язані із схиланням особи працювати чи надавати послуги на певних умовах, як правило, за матеріальну вигоду. До таких слід віднести психічний вплив на людину у формі запрошення, умовляння чи переконання.

Переміщення людини – це вчинення суб’єктом злочину будь-яких дій по переміщенню у просторі потерпілої особи з одного місця в інше.

Переховування людини – це вчинення суб’єктом злочину будь-яких дій, спрямованих на те, щоб унеможливити або утруднити встановлення того, де на цей час перебуває потерпіла особа.

Під передачею слід розуміти вчинення однією особою певних дій, пов’язаних із наданням потерпілого іншій особі (одержувачу). Це дії, які зазвичай вчинюються особою, яка виступає посередником між сторонами незаконної угоди щодо людини.

Проаналізувавши існуючі погляди науковців та законодавця на суб’єкт злочину, передбаченого ст. 149 КК, можна підтримати визначення суб’єкта цього злочину: «Суб’єктом злочину, передбаченого ст. 149 КК, є фізична осудна приватна та неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до момен-

ту вчинення злочину виповнилося 16 років, тобто є як особа, що передає потерпілого, так і особа, яка внаслідок здійснення із першою особою незаконної угоди одержує його (якщо зазначені злочини вчиняє службова особа з використанням свого службового становища або особа, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, вони несуть відповідальність за ч.2 ст. 149 КК)» [5, с.104].

Суб'єктивний аспект торгівлі людьми характеризується наявністю прямого умислу. Для певних діянь обов'язкового значення набувають мотиви та мета їх здійснення. Зокрема, торгівля людьми здійснюється із корисливих мотивів. Ця ознака суб'єктивної сторони для особи, що продає людину, є обов'язковою. При здійсненні інших діянь, зазначених у ч.1 ст.149 КК, мотиви можуть бути різними.

Все це свідчить, що торгівля людьми є одним із найпоширеніших злочинів серед злочинів проти волі, честі та гідності. Її об'єктом посягання є сама людина та її честь і гідність. З об'єктивного боку вона передбачає купівлю чи продаж людини, а так само вербування, переміщення, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи. Суб'єктом є фізична осудна особа, що досягла 16 років. А суб'єктивна сторона передбачає прямий умисел.

Що стосується кваліфікуючих ознак торгівлі людьми, слід зазначити наступне.

Посередницькі послуги у працевлаштуванні особи, оплатне сприяння усиновленню, а також сутенерство не утворюють склад злочину, передбаченого ст.149 КК України, бо оплаті в таких випадках підлягає не особа, а лише послуги зі сприяння майбутньої діяльності особи (наприклад, сутенер, який зводить повію із клієнтом, не несе відповідальності за ст. 149 КК України, тому що фактично проститутка передається не у володіння і розпорядження, а лише в тимчасове користування) [10, с.120].

Кваліфікованими за ч.2 ст. 149 КК України є дії, які було розглянуто у попередньому розділі, вчинені: 1) щодо неповно-

літнього; 2) щодо кількох осіб; 3) повторно; 4) за попередньою змовою групою осіб; 5) службовою особою з використанням службового становища; 6) особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності; 7) поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких; 8) з погрозою застосування такого насильства.

Торгівлю людьми належить кваліфікувати як вчинену за попередньою змовою групою осіб, коли її спільно вчинили кілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

Вчинення торгівлі людьми службовою особою з використанням службового становища має місце, коли суб'єкт виконує дії, передбачені ч.1 ст. 149 ККУ, внаслідок використання службових прав або повноважень, наприклад для безперешкодного перетину кордону. Через наявність такої ознаки самостійна кваліфікація не потребується [4, с.481].

Особливо кваліфікованими (ч. 3 ст. 149 КК України) є дії, передбачені частинами 1 та 2 цієї статті: 1) вчинені щодо малолітнього; 2) вчинені організованою групою; 3) поєднані з насильством, небезпечним для життя та здоров'я потерпілого чи його близького родича; 4) з погрозою застосування такого насильства; 5) якщо вони спричинили тяжкі наслідки.

За кожним наслідком правоохоронні органи проводять відповідні дії на предмет кримінальної відповідальності.

У галузі кримінального права норму про відповідальність за торгівлю людьми (стаття 149 КК України) не обділено увагою.

Законодавець України передбачив у ст. 149 КК України лише один вид основного покарання – позбавлення волі на певний строк (ч. 1 – від 3-х до 8-ми, ч. 2 – від 5-ти до 12-ти, ч. 3 – від 8-ми до 15-ти років). Частини 2 та 3 ст. 149 КК України передбачають у якості додаткового покарання конфіскацію майна [11, с.93].

Важливим аспектом також є протидія такому злочину, як торгівля людьми, в Україні. На жаль, статистичні дані не надто втішні.

За дев'ять місяців 2017 року поліція виявила 263 злочини, пов'язані з торгівлею людьми. Про це інформує Департамент комунікації Національної поліції України [12].

Як зазначається, цей показник майже втричі більший, ніж за весь 2016 рік. Під час досудового розслідування встановлено 281 потерпілу особу від торгівлі людьми. Серед них – 156 жінок, 106 чоловіків, 9 неповнолітніх та 10 малолітніх дітей.

За даними статистики дедалі більшого поширення набувають форми торгівлі людьми, не пов'язані з сексуальною експлуатацією, зокрема – трудова експлуатація (сільсько-господарські роботи, будівництво, примусове жебракування). Жертвами її найчастіше стають чоловіки працездатного віку або особи з явними ознаками інвалідності, без постійного місця проживання та інші малозабезпечені категорії громадян [12].

За офіційними даними Міністерства соціальної політики України, за період з 2012 по 25.07.2017 рр. статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, встановлено 398 громадянам (серед яких 392 громадян України та 6 іноземців), з них: 161 громадянин – жінки, 197 – чоловіки, 40 – діти (13 хлопців, 27 дівчат). Слід зазначити, що 25 % осіб, яким встановлено такий статус, постраждали від внутрішньої торгівлі людьми (103 особи), 73,8% постраждали від зовнішньої торгівлі людьми (294 особи) та 1% від змішаної торгівлі людьми (1 особа). За видом експлуатації трудова експлуатація становить 64% (255 постраждалих осіб) від загальної кількості постраждалих, сексуальна експлуатація – 19,64% (78 осіб), залучення до жебракування – 11,34% (45 осіб), змішана експлуатація – 1,51% (6 осіб), вилучення органів – 2,26% (9 осіб), продаж дитини – 1% (4 особи), сурогатне материнство – 0,25% (1 особа) [13].

У кожному випадку потрапляння громадян України в ситуацію, пов'язану з торгівлею людьми, Міністерством закордонних справ України та закордонними дипломатичними установами у взаємодії з українськими та іноземними компетентними органами вживався комплекс заходів щодо забез-

печення належного реагування на факти вчинення злочинів у сфері торгівлі людьми проти наших співвітчизників за кордоном з метою захисту їхніх прав та інтересів, надання наявної інформації для кримінального переслідування винних осіб, забезпечення безпеки постраждалих під час перебування за кордоном та їх безперешкодного повернення в Україну.

Значна увага до проблем протидії цьому злочину постійно зростає, держава приймає закони та підзаконні нормативно-правові акти, спрямовані на припинення подібних проявів. У 2011 р. в Україні було ухвалено Закон «Про протидію торгівлі людьми», а у 2012 р. – Державну програму протидії торгівлі людьми на період до 2015 року та інші підзаконні нормативні акти.

Також нещодавно був створений спеціальний Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми МВС України. Створення цього Департаменту позитивно оцінено міжнародною спільнотою та неурядовими організаціями, які протидіють торгівлі людьми.

Державою зроблено суттєвий внесок у розв'язання проблеми торгівлі людьми, напрацьовано значну законодавчу базу, але торгівля людьми давно вже стала явищем глобального масштабу, складовою міжнародного кримінального бізнесу. Це явище, яке спричиняє корозію суспільства і доводить, що держава сама цю проблему розв'язати не може. Тому це проблема не тільки України, а й складова боротьби з міжнародною організованою злочинністю, що є реальною загрозою для міжнародної безпеки.

Зазначимо, що ст. 149 КК України передбачає досить широке коло кваліфікуючих ознак аналізованого злочину, а також серйозну відповідальність за його вчинення у вигляді позбавлення волі, що здійснює превентивну, попереджувальну дію. Також Україна вживає низку заходів протидії торгівлі людьми, в тому числі шляхом прийняття нормативних актів та створення відповідних органів, але, на жаль, зазначена проблема вирішується глобальними зусиллями, а не лише діями однієї держави.

Список використаних джерел

1. Радченко О.М. Торгівля людьми: кримінально-правові та кримінологічні проблеми // Держава і право. – Вип.52, 2010. С. 466-471.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96/ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/254k/96-вр>
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2010. 1288с.
4. Обушенко О.М. Історія розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини в Україні // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - №2. 2014. С. 241-249.
5. Харь І.О. Теоретичні та прикладні проблеми суб'єкта злочинів проти волі, честі та гідності особи за КК України // Юридична наука. – №7(61), 2016. С. 92-108.
6. Орлеан А. Відмежування торгівлі людьми від інших злочинів, пов'язаних із трудовою експлуатацією // Вісник Національної академії прокуратури України. – №1, 2013. С.47-52.
7. Процун М.А. Торгівля людьми як політологічна категорія // Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 9, 2012.
8. Самороков В.О. Торгівля людьми: кримінально-правовий аспект // Молодий вчений. - №5.1 (45.1). – Травень, 2017. С.115-118.
9. Черечукіна Л.В., Яковенко М.О. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми: метод. реком. для практ. працівн / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. – 136 с.
10. Митрофанов І.І. Торгівля людьми: кримінально-правове визначення поняття// Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, №3, 2012. С.118-123.
11. Галкіна О.М. Деякі кримінологічні аспекти протидії торгівлі людьми // Форум права. – 2009. – №3. – С.93-96
12. У Нацполіції підбили підсумки роботи відомства за дев'ять місяців 2017 року. URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/10672_U_Nacpolicii_pidbili_pidsumki_roboti_vidomstva_za_devyat_misyaciv_2017_roku_FOTO_VIDEO_INFOGRAFIKA.htm

13. 30 липня весь світ відзначає Всесвітній день протидії торгівлі людьми. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/13662.html>

REFERENCES

1. Radchenko O.M. (2010) Torhivlya lyud'my: kryminal'no-pravovi ta kryminolohichni problem [Trafficking in Human Beings: Criminal Law and Criminological Problems]. Derzhava i pravo. – vyp.52, S. 466-471.
2. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28.06.1996 r. №254k/96/VR [The Constitution of Ukraine dated June 28, 1996, No. 254k / 96 / BP]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/254k/96-vr>
3. Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny (2010) [Scientific and Practical Commentary of the Criminal Code of Ukraine]. Za red. M.I. Mel'nyka, M.I. Khavronyuka. – 7-me vyd., pererobl. ta dopov – K.: Yurydychna dumka. 1288 s.
4. Obushenko O.M. (2014) Istoriya rozvytku zakonodavstva pro kryminal'nu vidpovidal'nist' za torhivlyu lyud'my abo inshu nezakonnu uhodu shchodo lyudyny v Ukrayini [History of the development of legislation on criminal liability for trafficking in human beings or other illegal human rights treaty in Ukraine]. // Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. - №2, S. 241-249
5. Khar' I.O. Teoretychni ta prykladni problemy sub"yekta zlochyнив proty voli, chesti ta hidnosti osoby za KK Ukrayiny [Theoretical and applied problems of the subject of crimes against the will, honor and dignity of a person under the Criminal Code of Ukraine]// Yurydychna nauka. – №7(61), 2016. S. 92-108
6. Orlean A. (2013) Vidmezhuvannya torhivli lyud'my vid inshykh zlochyнив, pov"yazanykh iz trudovoyu ekspluatatsiyeyu [Distinction of trafficking in human beings from other crimes related to labor exploitation] // Visnyk natsional'noyi akademiyi prokuratury Ukrayiny. – №1. S.47-52
7. Protsun M.A. Torhivlya lyud'my yak politolohichna katehoriya [Trafficking in Persons as a Political Science Category] // Naukovyy visnyk Rivnens'koho derzhavnogo humanitarnoho universytetu. – vyp. 9, 2012.
8. Samorokov V.O. (2017) Torhivlya lyud'my: kryminal'no-pravovyy aspekt [Trafficking in Human Beings: Criminal-Legal Aspect] // Molodyy vchenyy. - №5.1 (45.1). – traven'., S.115-118

9. Cherechukina L.V., Yakovenko M.O. (2013) Vyyavlennya ta rozsliduvannya zlochyniv, pov'yazanykh z torhivleyu lyud'my: metod. rekom. dlya prakt. pratsivn [*Detection and investigation of crimes related to trafficking in human beings: methodical recommendations for the practice employees*]/ MVS Ukrainy, Luhan. derzh. un-t vnutr. Sprav im. E.O. Didorenka. – Luhans'k: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka. 136 s.
10. Mytrofanov I.I. (2012) Torhivlya lyud'my: kryminal'no-pravove vyznachennya ponyattya [*Trafficking in Persons: Criminal Law Definition*] // Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu, №3. S.118-123.
11. Halkina O.M. (2009) Deyaki kryminolohichni aspekty protydyi torhivli lyud'my [*Some Criminological Aspects of Trafficking in Persons*] // Forum prava. - №3. S.93-96
12. U Natspolitsiyi pidbyly pidsumky roboty vidomstva za dev'yat' misyatsiv 2017 roku [*The National Police summarized the work of the agency for nine months in 2017*]. Retrieved from: http://mvs.gov.ua/ua/news/10672_U_Nacpolicii_pidbili_pidsumki_roboti_vidomstva_za_devyat_misyaciiv_2017_roku_FOTO_VIDEO_INFOGRAFIKA.htm
13. 30 lypnya ves' svit vidznachaye Vsesvitniy den' protydyi torhivli lyud'my [*On July 30, the world celebrates the World Day Against Trafficking in Human Beings*]. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/news/13662.html>

УДК 94(4):316 (437.6)

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).179-202

Євгеній Бевзюк,
доктор історичних наук, доцент
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПАНІДЕОЛОГІЯ В ГЕОПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Напередодні революції 1848 року західне слов'янство було втягнуте у процес модернізації національної ідеології. Але на тлі процесу самовизначення великих за чисельністю етнічних одиниць слов'янський духовний ренесанс відрізнявся етнорегіональною специфікою і став об'єктом політичної уваги з боку урядів великих імперій – Австрійської та Російської. Для Росії ідея загальної слов'янської етнічної спільності, панславистичної ідеології мала не тільки науковий характер, а й була фактором геополітичного інтересу.

Ключові слова: *нація, національна культура, ідеологія, імперія, панславізм, ідея, демократія, свобода, національна ідеологія, регіон, етнос, Росія, Європа, слов'яни, зовнішня політика, геополітика.*

National movement and further development of national benchmarks of the European peoples at the beginning of the revolution of 1848–1849 are one of the most socio-political contextualized pages in the past of the Slavik peoples in Europe. The research is considered to be topical since the process of formation of national ideology in the 19th century, that occurred in the Slavs environment, took place in terms of distribution of

the national principle and state formation in the majority of the European countries. The purpose of the research is to enlighten the course, laws and specifics of formation of the national paradigm at the beginning of the revolution of 1848–1849. The object of the study is the national movement of the Slavs, the subject of scientific analysis is the national ideology developing under the influence of both internal and external factors.

To achieve the main goal of the research the author has considered it to be necessary to solve a number of the following tasks: to scientifically, logically, argumentatively and coherently lay out specifics of the process of Slavic national ideology formation and reveal its main features. It should be emphasized that by the beginning of the revolution the national patriotic mood was not limited merely by the demand of the cultural reforms, it gradually transformed into the context of new political and socio-economic ideas. At the same time, in the meaning of national paradigm of the Slavic National Movement the idea of its moderation or passive opposition actualized drastically. In general national paradigm was a certain mixture of political ideas, in which political freedom – democracy, social and personal guarantees – took a somewhat secondary place, the struggle for the national justice with its moral and cultural principles, became dominant.

On the eve of the 1848 revolution western Slavs were involved in the process of modernizing their national ideology. Al though this process was an all-European phenomenon on and large ethnic units were under going self-determination, the spiritual renaissance of the western Slavs had specific regional and ethnic characteristics, thus attracting the political attention of the governments of great empires – the Austrian and the Russian. For Russia, the biggest Slavonic country, the idea of the general Slavonic ethnic unity as well as the Pan-Slavistic ideology were not only of scientific character, but also served as a factor of geopolitical interest.

Key words: *nation, national culture, ideology, empire, Pan-Slavism, idea, democracy, freedom, national ideology, region, ethnos, Russia, Europe, Slavs, foreign policy, geopolitics.*

Варто визнати, що сам по собі панславізм, як його зміст, так і термінологічне наповнення, досі не отримав однознач-

ної оцінки та визначення у вітчизняній і зарубіжній історіографії. При цьому певним проривом у систематизації понятійного апарату відносно проблеми слов'янської об'єднаної ідеології та її ролі в національних рухах народів Габсбурзької монархії можна вважати кілька міжнародних конференцій, що мали місце в 60-х рр. ХХ ст. у Чехословаччині. Під час дискусії дослідники [11;42] дійшли висновку, що терміни «ідея слов'янської взаємності» і «панславізм», з огляду на набутий з часом високий змістовий рівень політизації, варто менше використовувати. На думку славістів, дослідникам варто повернутися до терміну «слованстві – slovanství», використання якого було звичайним ще в чеській славистиці 30-х рр. ХХ ст. [43;44]. Цей досить ємний термін охоплював усю генезу уявлень про слов'янську спільність. При цьому в марксистській історіографії було закономірним позитивно ставитися до ідеї слов'янської взаємності й підкреслювати реакційний характер панславізму. Така установка остаточно внесла термінологічну плутанину до змісту багатьох славистичних досліджень, а поняття і концепції слов'янської спільності й панславізму часто використовувалися на означення одних і тих самих явищ. Зазначені обставини змусили нас уважніше розглянути зміст і значення ідеї панславізму для процесу становлення національної парадигми у західних слов'ян.

Як відомо, перша половина ХІХ ст. характеризувалася як початком процесу національного самовизначення ряду народів Середньої і Південно-Східної Європи, так і значними геополітичними змінами. Цілком логічно, що зовнішньополітичні та воєнні успіхи Російської імперії стали причиною широкого теоретичного, а з часом й історико-політичного дискурсу навколо сутності й змісту наднаціональних інтеграційних всеслов'янських ідей зокрема і панславізму конкретно. З огляду на заявлену вище проблему, розглянемо панславізм, враховуючи специфіку еволюціонування цієї ідеології в змісті російсько-слов'янських стосунків й імперської зовнішньої політики.

У зв'язку із викладеним вище вважаємо, що варто визначити специфічні риси панславізму. Особливістю становлення і розвитку панславізму як одного з видів інтеграційних наднаціональних ідей стало його походження з ідеї етнічної, мовної, культурної спорідненості слов'янських народів. У розрізі нашого дослідження для нас особливо цікавим буде такий тип політичного панславізму, як слов'янофільський, або російський панславізм. Його прихильники припускали думку про можливість об'єднання слов'янських народів навколо Росії. Як відомо, подібний варіант інтерпретації панславізму в тій або іншій мірі розглядався і Л.Штуром [40, с.195]. Проросійський панславізм як ідеологія в подальшому отримав свій концептуальний розвиток у рамках слов'янофільства, що, безумовно, було підставою для його багатолітньої критики з боку наступного покоління політиків, публіцистів і науковців.

Дещо підсумовуючи, зазначимо, що панславізм та спроба репродукувати на його тлі ідею загальнослов'янської свідомості ніколи не були винятково прогресивними факторами. Проти волі його фундаторів він все ж був приречений входити в суперечність з етнічною самосвідомістю, з інтересами кожного окремо взятого слов'янського народу і процесом його самовизначення. Отже, на певних етапах розвитку західних слов'янських народів загальнослов'янська свідомість не тільки не сприяла розвитку національної свідомості, але і перешкоджала закріпленню національного принципу, будучи більш архаїчною, міфологізованою та заснованою на етнічних стереотипах, які є більш консервативними за своєю суттю.

Загалом у 30-і – 40-і рр. XIX ст. ідеї панславізму поступово закладалися до концептуальних основ зовнішньої політики Російської імперії. Сам же російський панславізм у цей період репрезентував систему поглядів незначної частини окремих представників дворянства. Показово, що в той самий час стараннями російських консерваторів був створений узагальнений образ занепадаючого Заходу, в якому панує індивідуалізм, а тому державний організм активно зни-

щується революційним рухом. На цьому політичному фоні російський імператор Микола I, його уряд були, скоріше за все, заклопотані збереженням існуючого європейського легітимізму у рамках Священного Союзу, а геополітичні інтереси Російської імперії у більшій мірі були спрямовані на західних і південних слов'ян.

На користь обґрунтованості наших тверджень можуть свідчити документи та історичні факти, які ми нижче представимо та прокоментуємо. Як відомо, в російській історіографії склалася небезпідставна думка, що для формування національної самосвідомості західного слов'янства певне значення мали наукові відрядження та мандрівки російських інтелектуалів [12;14]. При цьому саме твердження про те, що російсько-слов'янські зв'язки мали не тільки наукове значення, а й значення певного «світоглядного поштовху» для подальшого «внутрішнього ліберального розвитку» російського суспільства, і водночас були елементом емансипації західної слов'янської творчої еліти, сформульовано ще в кінці XIX ст. [9;27]. Подібну оцінку цього історичного явища поділяє і низка сучасних дослідників. Проте автор не схиляється до абсолютизації значення цього факту в історії російсько-слов'янських зв'язків і вважає за доцільне оцінити це явище з точки зору становлення і поширення наднаціональних інтеграційних ідей.

Такий підхід дозволяє нам стверджувати, що додатковим фактором появи панславізму як наднаціональної ідеї, а з часом й ідеології, стала активізація наукового інтересу до слов'янства як до об'єкта досліджень з боку російської наукової еліти. Так, 20 січня 1836 р. імператор Микола I дозволяє відрядити до Берлінського університету вихованців юридично-філософського факультету Головного педагогічного інституту М.Іванішева та історико-філологічного факультету М.Касторського. Після стажування їм було надано дозвіл відвідати Прагу, Лейпціг та Відень з метою вивчення слов'янської філології та історії. По завершенні відрядження М.Іванішев та М.Касторський надали міністрові народної освіти С.С.Уваро-

ву інформацію про стан «богемських вчених та угорських сербів». Звіти молодих науковців вже з коментарями від «Дон-Кіхота російського самодержавства» Уварова [32, с.38] були передані до канцелярії російського імператора та містили цікаві думки імперського чиновника: «Дані, що були отримані в результаті подорожі молодих наших вчених у слов'янські землі ... надали ... відомості про справжній стан слов'янського світу» [19, л.21]. Далі Уваров вважає за необхідне виступити з ініціативою перед імператором, в якій пропонувалось надати матеріальну підтримку духовним лідерам західнослов'янських національних рухів. При цьому адресність та розміри матеріальної допомоги від російського уряду офіційно не розголошувалися. Але той самий Уваров 6 грудня 1838 р. у доповідній записці на ім'я імператора написав: «Для відправки певної грошової суми ... існує зручна нагода. Це мандрівка до слов'янських земель професора Московського університету Погодіна, який ... може передати їм щедро надану Вашою Величністю допомогу... та при цьому він не буде привертати особливої уваги Австрійського уряду» [19, л.21-22]. Відповідно вже в січні 1839 р. М.П.Погодін отримав таємний лист з міністерства, в якому за підписом С.С.Уварова йому доручалося «передати Шафаріку і Ганці кожному по п'ять тис. карбованців у відповідності із наданими вам мною усними настановами з цього предмета» [26, л.31].

Отже, можна припустити, що офіційний Петербург постійно намагався підкреслити своє прихильне ставлення до проявів слов'янської культурної спільності і навіть стимулював появу цих проявів. Сюди варто віднести і матеріальну підтримку, різного роду заохочення наукових і духовних лідерів західного слов'янського руху – Шафаріка, Штура, Коллара, Смолера та інших [18, с.XV; 5, с.28–29; 21, с.427]. У цілому відзнаки, матеріальні винагороди та допомога були цілком справедливим визнанням внеску національних інтелектуалів у розвиток наукової славістики. В той самий час поява підвищеного інтересу до наукової славістики збіглася із фактом зацікавленості російського уряду слов'янською

проблемою. Як свідчать факти, західні національні й етнічні еліти не тільки сприяли появі російського інтересу до себе як до об'єкта внутрішньої політики, але й стимулювали процес зростання своєї політичної суб'єктності. Наше твердження можна прокоментувати цитатою з листа Л.Штура. Він в листі до І.І.Срезневського називає Москву «слов'янською столицею» та закликає відомого науковця організувати російську спільноту для збору коштів: «Щоб Ви нам ... допомогли і кошти надали, були б ми дуже Вам вдячні, та й чому би можливим братам своїм працьовитим, але бідним братам не допомогти?» [23, с.465–467].

На нашу думку, матеріальна підтримка слов'янських контактів не була лише суто філантропською акцією російського імператора. Можна припустити, що вона в той самий час містила прихований інтерес геополітичного характеру, який варто розглядати як моніторинг суспільно-політичної ситуації в слов'янському середовищі. Зрозуміло, що австрійський уряд з підозрою ставився до таких російських меценатських проявів на ниві слов'янської спільності, й для цього твердження існують підстави. Наприклад, під час другої подорожі М.П.Погодіна до слов'янських земель він не лише знайомиться з Колларом, а в тому числі спостерігає і вивчає реальні політичні настрої слов'ян. Про цей факт ми безпосередньо можемо дізнатися зі звіту Погодіна до міністра Уварова. Славіст доводить до відома міністра інформацію про бажання окремих західних слов'ян відокремитися від Австрійської імперії та створити наднаціональне утворення, в якому головну функцію захисника всеслов'янських інтересів мала б виконувати Росія [24]. Погодін, незважаючи на цілком логічне для російського науковця бажання перебільшити масштабність єднавчих настроїв у слов'ян, передає і описує їх у листі до міністра народної освіти у такій тональності: «... у слов'ян панує загальна думка, що Австрійська імперія повинна незабаром зникнути, і вони відокремляться від неї при першій сприятливій нагоді. ... Тоді, кажуть слов'яни, буде заснована слов'янська держава на чолі із Росією» [22, с.60].

В іншому місці ми можемо прочитати таке спостереження російського мандрівника, за яким утиски слов'ян в Австрійській імперії викликають зростання їх невдоволення і ненависті: «Ця ненависть зростає, тим більше, що слов'яни усвідомлюють свою перевагу над австрійцями як кількісно, так і якісно» [25, с.18].

Наведені цитати зі звіту М.П.Погодіна дозволяють стверджувати, що наукові подорожі до кінця не носили суто наукового характеру, при цьому панславизм як ідея під час відрядження відомого славіста вже однозначно був присутнім у світогляді слов'янських ідеологів Австрійської імперії, що, відповідно, і спонукало проавстрійськи налаштовані сили протидіяти його поширенню. У цьому зв'язку варто згадати критичні праці чиновника і аристократа графа Л.Л.Туна [38;39]. До речі, означені події у часі збіглися з охолодженням австрійсько-російських відносин, що, на нашу думку, одразу зробило наукову славістику заручницею політичної кон'юнктури.

Фактичний зміст листів М.П.Погодіна на адресу міністра дозволяє припустити, що під час наукового відрядження відомий російський славіст виконував таємну місію, яку офіційний Відень мав підстави розглядати не тільки як наукове відрядження. І тому цілком не випадково, що російський науковець у своєму листі до міністра пропонує уряду уважно розглянути питання фінансової підтримки слов'янських рухів і по можливості задовольнити матеріальні потреби його лідерів шляхом надання їм «двадцяти п'яти тисяч карбованців асигнаціями щорічної допомоги, що задовольнить їх потреби навіть з надлишком... Допомога, – наголошує М.П.Погодін, – зрозуміло, має надаватися таємним шляхом» [24, л.46]. Доповідна записка Погодіна була передана міністром Уваровим імператору Миколі I. Імператор на ній власноруч написав: «Дуже цікаво, але потребує значної обережності. 2 тисячі сріблом можна надати» [19, л.21-22].

Пізніше, остаточно звітуючись про результати своєї діяльності після наступного наукового відрядження 1842 р.,

М.П.Погодін у душі «ідеї всеслов'янства» не просто ще більш наполегливо рекомендує російському уряду матеріально підтримувати національні прагнення австрійських слов'ян, але й від себе особисто додає: «Я беруся передавати допомогу навіть ще більш таємно, ніж англійці доставляють порох черкесам або пруссаки заборонені книги полякам» [24, л.86]. Найвні історичні джерела дозволяють стверджувати, що Погодін був досить активним популяризатором ідеї фінансової допомоги західним слов'янським лідерам [20]. Таким чином, можна констатувати: попри науковий характер відрядження, його зміст поступово доповнився завданням політичного моніторингу слов'янської націотворчої проблематики. При цьому варто визнати, що самі відрядження М.Іванішева, М.Касторського М.Погодіна, В.І.Григоровича, Й.М.Бодяньського, І.І.Срезневського у просторових і часових рамках збіглися з процесом слов'янського самоусвідомлення і, відповідно, з поширенням настроїв етнічної взаємності, що, фактично, стало причиною побоювань з боку офіційного Відня можливості переростання культурного панславізму у наднаціональний політичний панславізм.

У розрізі нашого дослідження певний науковий інтерес, на перший погляд, викликає достатньо парадоксальна трактовка практики російського панславізму О.Бакуніним. Так, відомий російський мислитель, революціонер, анархіст, ідеолог народництва саму ідею панславізму сприймав позитивно, про що свідчать його виступи на конгресі у Празі [2, с.1], але в той самий час він заперечував намагання низки прихильників наднаціональної ідеї наповнити саму ідею царєфільським змістом. Можна стверджувати, що до реакційного царєфільського панславізму російський анархіст ставився негативно. О.Бакунін був переконаний, що царизм слов'янську проблематику розглядає крізь призму особистих імперських інтересів. Відомо, що цей російський революціонер підтримував наднаціональний інтеграційний проект федерації К.Лібельта [31, с.66]. Згідно з ним «республіканська федерація має охопити всі слов'янські землі» [2, с.118], а

не лише слов'янські народи, що проживають у межах Габсбурзької монархії.

Відповідно відомий анархіст застерігає представників західної слов'янської еліти від їх ілюзій стосовно можливої участі російської монархії у захисті їхніх національних і політичних інтересів. З часом у праці «Сповідь і листи Олександру II» Бакунін свою думку конкретизує: «Російський цар уклав новий тісний союз із австрійською династією не заради вас, а проти вас ..., російський уряд вже з давніх часів агітує вас так само, як і турецьких слов'ян, з допомогою своїх агентів, які об'їжджають слов'янські землі, при цьому мають на меті поширювати між вами панславистичні думки, надають вам надію на швидку допомогу, яка наближається, говорять про звільнення всіх слов'ян могутньою силою Російського царства! ... Увійшовши до Росії імператора Миколи, ви увійшли б до труни: поховаєте своє народне життя і будь-яку свободу» [2, s.81].

Схожі принципи у змісті наднаціональної інтеграційної програми ми знаходимо у М.І.Костомарова [4, с.170–172] і в статуті Кирило-Мефодіївського товариства. «Кожне слов'янське плем'я, – зазначається в статуті Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія, – повинне мати свою самостійність ..., мати народне правління і дотримуватися ідеї повної рівності своїх громадян» [30, с.150–152]. Цілком зрозуміло, що сама панславистична ідея у такій її формі, як республіканська всеслов'янська федерація, не могла отримати широкого кола прихильників на теренах двох імперій – Австрійської і Російської. Хоча додамо, що ідею наднаціонального вільного федеративного об'єднання визнавали переважно демократи. Так, один із організаторів Празького повстання демократ Й.В.Фріч після революції 1848–1849 рр. в листі до М.П.Погодіна написав про те, що бачить «майбутнє слов'ян і їх порятунок тільки у вільній слов'янській федерації» [37, s.497–501]. Подібну політичну позицію займав чеський демократ К.Сабіна. Пізніше, в 1867 р., у статті «Слов'янство і панславізм» К.Сабіна написав: «Західне слов'янство ... за своєю сутністю є

федеративним, а тому не може мати нічого спільного з московським панславізмом, який прагне все поглинути і пристосувати винятково для себе» [41, с.304].

Але в цілому бакунінський проект федералізації слов'янства не мав публічного визнання і навіть не знайшов підтримки у представників іншої наднаціональної інтеграційної ідеї австрославізму – Ф.Палацького, К.Гавлічека-Боровського, Я.Йордана. При цьому царська Росія загалом не була зацікавлена у «федералізації» слов'янської проблеми, тому що не тільки не бажала політичного протистояння ні з Австрійською, ні з Османською імперіями, але й будь-яку наднаціональну форму федералізації вважала згубною ідеєю для російського самодержавства. Для підтвердження нашої думки наведемо цитату з «Щоденника» ліберально налаштованого цензора О.В.Нікітенка. 1 червня 1847 р. він записав свідчення слов'янофіла, професора Петербурзького університету, радника двору Ф.В.Чижова. Нагадаємо, що російський уряд підозрював Чижова у змові на користь австрійських слов'ян і у зв'язках із членами Кирило-Мефодіївського товариства. Наявний архівний матеріал дозволяє стверджувати, що, вивчаючи зарубіжних слов'ян, він «всією душею віддавався слов'янському питанню», виявляв конкретні приклади спорідненості з їх культурними традиціями. Цей факт дозволив Чижову зацікавитися проблемою можливого спільного політичного буття слов'янських народів та їх участю в національно-визвольному русі. Після подорожі до слов'янських земель Чижов був заарештований царським урядом. Нікітенко так занотував свої враження про допит Чижова: «Він ніби визнав деякі свої помилки щодо об'єднання всіх слов'ян у одну монархію під скіпетром Росії. Само собою зрозуміло, що ця помилка ... була йому охоче пробачена» [16, с.487]. Наведений матеріал цілком вписується в зміст публічної позиції міністра народної освіти графа С.С.Уварова. В дусі охоронної ідеології в спеціальному циркулярі на адресу попечителя Московського навчального округу імперський міністр категорично забороняє не тільки пропагувати слов'ян-

ську ідею, а навіть згадувати про солідарність слов'янських народів, хоча в той самий час рекомендував заохочувати «прояви безумовної прихильності до православ'я і самодержавства» [16, с.488–489].

З огляду на викладене вище, логічним буде таке наше твердження: наявний історичний матеріал дозволяє стверджувати, що російський імператор Микола I головною метою свого царювання вважав утвердження самодержавного принципу як основи російської політичної системи. Пізніше французький історик П.Лакруа для характеристики охоронної доктрини російського імператора обрав слова самого Миколи I після слідства над декабристами: «Революція біля воріт Росії, але вона не проникне до нас, і я клянусь, поки буду живий, милістю Божою я буду імператором!» [13, с.178]. Ще більш конкретно основна внутрішньополітична ідея російського монарха прозвучала у його маніфесті від 18 липня 1826 р. «Кожен може бути впевненим, – заявив імператор, – в непохитності існуючого порядку, безпеці його власності, впевненим у сьогоднішні, а також може спокійно дивитися у майбутнє з надією» [15, ст.465] Нами не випадково наведено ланцюжок висловлювань російського імператора. Наявний історичний матеріал, численні «жандармські» укази імператора [6;7;8;36] дозволяють стверджувати: бурхлива зовнішньополітична діяльність Миколи I була спрямована на посилення традиційних імперських ідеологічних установок, він активно намагався налагодити узгоджені дії перш за все тих монархічних урядів, що входили до Священного Союзу.

З часом консерватизм російського імператора навіть отримав схвалення від Отто фон Бісмарка. «Імператор Микола, – констатував «залізний канцлер», – діяв, тому що був переконаний у тому, що з волі Божої він покликаний очолити монархічний опір революції, яка насувається із Заходу» [3, с.158]. Внутрішня і міжнародна політика російського царя була спрямована на забезпечення режиму законності та правопорядку в рамках посилення існуючої вертикалі влади. Пізніше початок революції 1848–1849 рр. привніс у

переважно культурний панславізм принципово новий національно-революційний фактор, який став детермінантою російської оцінки наднаціональної інтеграційної ідеї і додатково сприяв закріпленню ідеї легітимізму. Сама революція 1848 р. не тільки актуалізувала національну свідомість багатьох слов'янських народів Європи. У той час на західних слов'ян дивилися як на свого роду авангард Росії, який можна було б використати для радикальної зміни співвідношення сил у Середній Європі. В означених соціально-політичних умовах імператор Микола I фактично отримав можливість використати за бажанням у боротьбі за свою європейську гегемонію як консервативні, так і революційні засоби. Інструментом революційного засобу можна було б вважати насамперед панслов'янську ідеологію із ідеєю слов'янського месіанства. Відповідно на інтелектуальному тлі означених ідей відкривалася перспектива можливого звернення до пригноблених слов'ян. Російський цар обрав консервативну, охороно-системну ідеологію, що і визначило його агресивну, військову поведінку у період «Весни народів».

У той самий час панславізм першої половини XIX ст. із його інтеграційним і наднаціональним принципами, а головне, національно-визвольним рухом являв собою в розумінні представників російської політичної еліти поки що невивчене, а головне незрозуміле з точки зору перспективи його розвитку явище. Тому, керуючись принципом «краще заборонити, ніж виправляти», представники російського уряду ініціюють видання низки циркулярів, а також наказують провести заходи, метою яких має стати запобігання та протидія проникненню до Росії «ворожих ліберальних» ідеологій, які досить активно потрапляла на терени імперії на тлі ідей всеслов'янства. Так, мотиви особистої заклопотаності міністра С.С.Уварова з приводу лібералізації національних слов'янських ідеологій ми знаходимо у його «Доповіді імператору» від 5 травня 1847 р. [33, с.171–177] і в «Таємній циркулярній пропозиції» від 27 травня 1847 р. [35, с.347–351]. Отже, якщо в цілому взяти до уваги зазначене вище,

то стає зрозумілою теза з таємного циркуляру міністра народної освіти С.С.Уварова від 30 травня 1847 р. Циркуляр був складений за наказом імператора, а потім надісланий та зачитаний на вчених радах Петербурзького, Харківського, Московського і Казанського університетів. Безпосередньо в документі зазначалося: «Ми зобов'язані затвердити початок російського розуму, російської чесноти, російського почуття. Ось споконвічні народні витоки і не слов'яно-російські, а суто російські». Далі міністр у суто охоронному дусі досить критично висловлюється з приводу ідеї слов'янської спільності: «Все, що ми маємо на Русі, належить лише нам одним без будь-якої участі інших слов'янських народів» [34, с.336]. Найявний історичний матеріал дозволяє нам стверджувати, що в своєму намаганні протидіяти проникненню ідей лібералізму на терени імперії російський цар був готовий навіть використати зброю проти слов'ян. Так, побоюючись можливої появи польських революційних груп на західному російському кордоні, імператор у листі до генерала Паскевича дає останньому наказ: «Якщо будуть прориви кордону закордонними зграями, їх треба відбивати, а полонених та начальників судити ... і тут же стратити» [17, с.205–208].

Цілком зрозуміло: слов'янська панідея у контексті як зовнішньої, так і внутрішньої політики Російської імперії в умовах європейської революції 1848–1849 рр. стала другою проблемою у змісті царської політики. Пріоритетним завданням для політичної еліти стає завдання не допустити проникнення ліберальних ідей на терени імперії. Офіційну позицію Росії щодо проблеми слов'янських відносин на початковому етапі революції 1848 р. можна прокоментувати, навівши уривок з доповіді міністра народної освіти С.С.Уварова імператору Російської імперії Миколі І. С.С.Уваров доповідав імператору: «... крім необхідності охорони літератури від Західної Європи, з іншого боку відкрилася проблема, ... зарубіжні слов'янські письменники обрали собі ідею слов'янства гаслом для небезпечних мрій. ... А між тим і під літературними зображеннями старови-

ни та під слов'янськими переказами інколи приховуються дурні наміри» [29, с.74]. Як би не було, але парадигма ставлення російського уряду до наднаціональної слов'янської інтеграції напряду залежала від позиції імператора Миколи Павловича. Відповідно її наповнення скоріше за все можна визначити як зовнішньополітичну практику наполегливого моніторингу слов'янських настроїв і максимальну протидію можливості проникнення будь-яких ліберальних ідей на терени імперії. Тому цілком у рамках означеної нами вище тези Микола I на полях протоколу, що був йому наданий після арешту і допиту відомого слов'янофіла І.С.Аксакова у III відділенні канцелярії його величності, особисто на слідчій справі накреслив: «Під виглядом співчуття до уявних утисків по відношенню до слов'янських племен приховується злочинна думка про повстання проти законної влади сусідніх і союзних держав і про загальне єднання, ... що є згубним для Росії!» [1, с.348]. Таким чином, імператор, його міністри відверто були стурбовані процесом радикалізації слов'янських національних рухів. Офіційна позиція Росії виходила з безкомпромисного ставлення до західного лібералізму, навіть незважаючи на наявність тенденції до розширення практики культурної слов'янської спільності.

З нашого боку справедливим буде визнати, що формування й еволюція панслов'янської ідеології в Росії проходили під пильним наглядом з боку царського уряду, а сам її зміст співвідносився із зовнішньополітичним курсом Петербурга. Невипадково, що пройде лише кілька років після європейської революції 1848–1849 рр., і відомий представник російської офіційної науки і зовнішньополітичний теоретик М.П.Погодін, підкреслюючи новий зміст панславізму, досить однозначно і відверто заявить: «Час безоглядного захоплення перед Заходом пройшов ... на європейській сцені ми повинні показати своє обличчя» [28, л.1]. Саме у цей період історії пошук відповіді щодо геополітичного формату взаємовідносин Росії із західним слов'янством знаходився в площині двох протилежних концепцій – західництва і слов'я-

нофільства. Остання фактично і заклала основу російської панслов'янської ідеології, в якій ідея слов'янської культурно-політичної єдності зайняла підпорядковане місце у православ'ї. Поступово прихильники наднаціональної слов'янської ідеї почали вважати саму ідею певним зняряддям російської імперської зовнішньої політики: «Союзники наші в Європі слов'яни, – стверджували ідеологи, – є для нас рідними. Надайте їм святу мету звільнення від нестерпного іноплемінного ярма, ... і ви побачите, які чудеса вони зможуть творити» [10, л.9]. Відповідно варто визнати, що стараннями окремих російських політиків, а також низки слов'янських лідерів фактором еволюції слов'янських національних парадигм ставали наднаціональні ідеї.

Отже, можна констатувати, що в першій половині XIX ст. в суспільно-політичній думці західного слов'янства відбувався складний процес формування парадигми національного, а відтак і геополітичного вибору. Не в останню чергу його зміст знаходився у площині цивілізаційного вибору, що і стало однією з причин появи наднаціональних інтеграційних ідей. Панславізм як ідеологія з'явився під впливом європейських національно-політичних процесів на тлі літературно-наукових взаємин у першій половині XIX ст. У процесі становлення ідеї можна виділити кілька етапів її розвитку. Насамперед фаза становлення концепції слов'янської спільності відноситься до початку XIX ст. У цей час у західних слов'янських народів у процесі формування національної програми актуалізувалася ідея слов'янської мовно-культурної близькості, що, відповідно, привело до мовно-літературного рефрену в змісті їх національних ідеологій. У той самий час для багатьох національних діячів ідея філологічного зближення слов'ян переросла в концепцію «культурного панславізму». Відповідно в 30-х – 40-х рр. XIX ст. активізація культурно-національних прагнень західних слов'янських народів стала об'єктом геополітичних інтересів Російської імперії, що стало однією з причин політизації ідеї панславізму. Тому справедливим буде визнати, що форму-

вання і еволюція панслов'янської ідеології в Росії проходили під пильним наглядом з боку царського уряду, а сам її зміст дещо співвідносився із зовнішньополітичним інтересом Петербурга. Поступово ідея панславізму отримувала у сучасників найрізноманітніші інтерпретації – від русофільства до державного або царєфільського панславізму, а в період «Весни народів» і демократичного панславізму. Намагаючись протистояти популяризації політичного панславізму, західні національні ідеологи були змушені шукати альтернативні шляхи для інтеграції доцентрових інтересів австрійських слов'ян, що знайшло своє відображення в іншій наднаціональній концепції австрославізму.

Список використаних джерел

1. Аксаков И.С. Вопросы, предложенные Ивану Сергеевичу Аксакову III отделением / Быть России в благоденствии и славе: Послания великим князьям, царям, императорам, политическим деятелям о том, как улучшить «государственное устройство». М., 2002. С.345–350.
2. Бакунин М.А. Исповедь. Собрание сочинения и писем 1828–1876. Под редакцией и с примечаниями Ю.М. Стеклова. Издательство Всесоюзного общества политкаторжан и ссыльно-поселенцев, 1935. Т. 4. URL: <http://be.convdocs.org/docs/index-101975.html?pa>
3. Бисмарк О. Мысли и воспоминания: в 3-х т. / Перевод с немецкого под редакцией проф. Л.С. Ерусалимского. М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1940–1941. Т. 1. 335 с.
4. Відозва «Брати українці», написана М.І.Костомаровим, вилучена у М.І.Гулака під час обшуку в Олексіївському рavelіні 2 квітня 1847р. // Кирило-Мефодіївське товариство. Т.І. 544 с.
5. Відомості та пропозиції М.Е. Писарева щодо осіб, які згадуються в зв'язку з викриттям таємного товариства у м. Києві. 1847 р. березень // Кирило-Мефодіївське товариство. Т.І. 544 с.
6. Высочайше утвержденное Положение о Корпусе жандармов от 1 июля 1836 г. // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2-е. – Санкт-Петербург: В типографии Второго

- отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1837. Т.11. Отд.1. Ст. 9355.
7. Именной указ, данный Управляющему Главным штабом «Об учреждении пяти округов жандармского корпуса» от 28 апреля 1827 г. // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2-е. Санкт-Петербург: В типографии Второго отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1830. Т.2. Ст. 1062.
 8. Именной указ, данный Управляющему Министерством Внутренних Дел «О присоединении Особенной Канцелярии Министерства Внутренних дел к Собственной Его Величества Канцелярии» от 3 июля 1826 г. // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2-е. Санкт-Петербург: В типографии Второго отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1830. Т.1. Ст. 449.
 9. Кареев Н.И. Славянское возрождение, панславизм и мессианизм // История Западной Европы в новое время. СПб., 1903. Т. V. Гл. XVII. С. 395–421.
 10. Кельбин Ф.В. // РГИА СПб. Ф. 2555. (Кельбин Федор Викторович (1893–1965) – литературовед, переводчик). Оп. №1. Ед.хр.1308. Л. 9–10.
 11. Колейка Й. Славянские программы и идея славянской солидарности в XIX и XX веках. Praha: Statni ped. Nakl-vi, 1964. 264 с.
 12. Куприянов П.С. Русские заграничные путешествия начала XIX в.: национальные представления и проблема национальной самобытности: диссертация ... кандидата исторических наук: 07.00.00, 07.00.02. Москва, 2002. 265 с.
 13. Лакруа П. История жизни и царствования Николая I, императора Всероссийского / Пер. с франц. М.: тип. Э. Лисснер и Ю. Роман, 1877–1878. Т.1. 189 с.
 14. Лаптева Л.П. Российская сорабистика XIX – XX веков в очерках жизни и творчества ее представителей. М.: ИСБ РАН, 1997. 132 с.
 15. Манифест «О совершении приговора над государственными преступниками» от 13 июля 1826 г. // Полное собрание законов Российской империи. С 12 декабря 1825 по 1827: Собрание 2-е. – Санкт-Петербург: В типографии Второго отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1830. Т.1. Ст. 465.

16. Никитенко Александр. В. Записки и дневники (1826–1877). СПб.: Тип. А.С. Суворина, 1893. Т.1. 588 с.
17. Николай I – Паскевичу. Письмо. 28.03.1848 / Щербатов А.П. Генерал-Фельдмаршал князь Паскевич. Его жизнь и деятельность. Составил кн. Щербатов. СПб.: Тип. Р.Голике, 1899. Т.6. 422 с.
18. О награждении Я. Коллара. Летописи второго отделения Императорской академии наук // Ученые записки второго отделения Императорской академии наук. Редактор акад. И.И. Срезневский. СПб., 1854. С. I–XXXII.
19. О пособии чешским ученым Шафарику и Ганке 9 декабря 1838 – 16 марта 1839. Дело Канцелярии министра народного просвещения. // РГИА СПб. Ф.735. Оп. 2. Е.х.60. 42 л.
20. Отрывки из писем, о положении славян в Европе, М.П. Погодина к Министру народного просвещения, по возвращении из путешествия в 1839 и 1842 гг. // Русская беседа, 1859. Т. I. Смесь. С. 62–73.
21. Погодин М.П. – Гоголю. 2/14 июня 1847. Москва. Эпистолярное наследие. Гоголь и М.П. Балабина. Гоголь и М.П. Погодин. М.: Художественная литература, 1988. С.424–427.
22. Погодин М.П. Министру народного просвещения, по возвращению из путешествия в 1839 и 1842 гг. Письмо первое // Русская беседа. М., 1859. Т.1. Четвертый год. Книга четырнадцатая. С.53–73.
23. Погодин М.П. Письма М.Погодину из славянских земель 1835–1861 гг. М.: Университетская типография М. Каткова, 1879. 744 с.
24. Погодин М.П. Письма министру народного просвещения 1840 г. // РГИА СПб. Ф.1108. (Погодин Михаил Петрович. (1800–1875), историк, издатель журнала «Москвитянин» и газеты «Русский»). Оп.2. №1. Л. 28–46.
25. Погодин М.П. Письмо к министру народного просвещения, по возвращении из путешествия по Европе в 1839 году // Погодин М.П. Историко-политические письма и записки в продолжении Крымской войны. 1853–1856. М., 1874. 358 с.
26. Послание С.С. Уварова М.П. Погодину. Январь 1839 г. Дело Канцелярии министра народного просвещения о пособии чешским ученым Шафарику и Ганке // РГИА СПб. Ф.735. Оп.2. Ед.хр. 60. Л.31.42 л.
27. Пыпин А.Н. Панславизм в прошлом и настоящем. СПб., 1913. С. 52.

28. РГАЛИ. Ф. № 373 (Погодин М.П.) Оп. 1. Д.4. Л. 1.
29. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения, 1802–1902. СПб.: М-во нар. просвещения, 1902. 785 с.
30. Статут Кирило-Мефодіївського товариства 1845 – кінець 1846 р. // Кирило-Мефодіївське товариство: У 3-х Т. / АН УРСР. Археогр. Комісія. Ін-т історії. Центр держ. іст. архів; Редкол.: П.С. Сохань (голов. ред.) та ін. К.: Наук. думка, 1990. Т.1 / Упоряд. І.І. Глизь (голов.упор.) та ін.; Наук.ред. Г.У. Мурахов, В.Г. Сарбей. 1990. 544 с.
31. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918: Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. 270 с.
32. Тютчева А.Ф. При дворе двух императоров: Воспоминания. Дневники. 1853–1855. (Перевод Е.В.Горье. Вступ. Статья и примечания С.В. Бахрушина. Под ред. С.В. Бахрушина и М.А. Цявловского). М.,1990. 224 с.
33. Уваров С.С. Доклад Императору о славянстве, от 5 мая 1847 г. // Наше минуле. Журнал історії, літератури і культури. 1918. № 2. С. 171–177.
34. Уваров С.С. Циркуляр министерства народного просвещения от 30 мая 1847 года // Русский архив, 1892. Кн. 7. С.335–338.
35. Уваров С.С. Циркулярное предложении Попечителю Московского учебного округа, от 27 мая 1847 // Русский архив. Историко-литературный сборник. – 1892. – № 7. С.347–351.
36. Устав о цензуре от 22 апреля 1828 г. // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2-е. Санкт-Петербург: В типографии Второго отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1830. Т.3. Ст. 1979.
37. Frič Josef Václav. Spisy. – Praha: SNPL, 1956. – Díl. I. – 632 str.
38. Leo Graf von Thun-Hohenstein. Die Stellung der Slowaken in Ungarn. – Praga, 1843. – 63 s.
39. Leopold Leo Thun-Hohenstein (Graf von) Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung. Prag. Kronberger und Řivnač, 1842. 91 s.
40. Štúr Ludovít. Listy. Zost. J. Ambruš. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1954. D. II. S. 19–196.
41. Sabina K. Slovanství a panslavismus // Čeští radikální demokrate. Vybor politických stati. Uspo řadal K.Kosik. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953. 525 s.

42. Šťastný Vladislav. Slovanství v národním životě Čechů a Slováků. – V Praze: Pro Ústav dějin evropských socialistických zemí ČSAV vydalo nakl. Melantrich, 1968. 500 s.
43. Wollman F. Kollárův mesianismus // Slovanská vzájemnost. 1836–1936. Praha, 1938. S. 34–59.
44. Žáček V. Ohlas polského povstání r.1863 v Čechách. Praha, 1935. 233 s.

REFERENCES

1. Aksakov I.S. (2002) Voprosyi, predlozhennyye Ivanu Sergeevichu Aksakovu III-m otdeleniem / Byit Rossii v blagodenstvii i slave: Poslaniya velikim knyazyam, tsaryam, imperatoram, politicheskim deyatelyam o tom, kak uluchshit «gosudarstvennoe ustroenie», pp.345–350.

2. Bakunin M.A. (1935) Ispoved. Sobranie sochinenii i pisem 1828–1876. Pod redaktsiyei s primechaniyami Yu.M. Steklova. Izdatelstvo Vsesoyuznogo obschestva politkatorzhan i ssylno-poseselentsev. T. 4. Retrieved from: <http://be.convdocs.org/docs/index-101975.html?pa>

3. Bismark O. (1940–1941) Myisli i vospominaniya: v 3-h t. / Perevod s nemetskogo pod redaktsiyei prof. L.S. Erusalimskogo. M.: Gosudarstvennoe sotsialno-ekonomicheskoe izdatelstvo, vol. 1, 335 p.

4. VIdozva «Brati ukraYintsI», napisana M.I.Kostomarovim, viluchena u M.I.Gulaka pId chas obshuku v OleksYivskomu ravellnI 2 kvItnya 1847r. // Kirilo-MefodIYivske tovaristvo, vol.I, 544 p.

5. VIdomostI ta propozitsIYi M.E. PisarEva schodo osIb, yakI zgdauyutsya v zv'yazku z vikrittyam taEmnogo tovaristva u m. KiEvI. 1847 r. berezen // Kirilo-MefodIYivske tovaristvo, vol. I, 544 p.

6. Vyisochayshe utverzhdennoe Polozhenie o Korpuse zhandarmov ot 1 iyulya 1836 g. (1837) // Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii. Sobranie 2-e. – Sankt-Peterburg: V tipografii Vtorogo otdeleniya Sobstvennoy Ego Imperatorskogo Velichestva kantselyarii, vol.11, otd.1, st. 9355.

7. Imennoy ukaz, dannyiy Upravlyayuschemu Glavnyim shtabom «Ob uchrezhdenii pyati okrugov zhandarmskogo korpusa» ot 28 aprelya 1827 g. (1830) // Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii. Sobranie 2-e. Sankt-Peterburg: V tipografii Vtorogo otdeleniya Sobstvennoy Ego Imperatorskogo Velichestva kantselyarii, vol.2, st. 1062.

8. Imennoy ukaz, dannyiy Upravlyayuschemu Ministerstvom Vnutrennih Del «O prisoedinenii Osobennoy Kantselyarii Ministerstva Vnutrennih del k Sobstvennoy Ego Velichestva Kantselyarii» ot 3 iyulya 1826 g. (1830) // Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii. Sobranie 2-e. Sankt-Peterburg: V tipografii Vtorogo otdeleniya Sobstvennoy Ego Imperatorskogo Velichestva kantselyarii, vol. 1, st. 449.

9. Kareev N.I. (1903) Slavyanskoe vozrozhdenie, panslavizm i messianizm // Istoriya Zapadnoy Evropyi v novoe vremya. SPb, vol.V, pp.395–421.

10. Kelin F.V. // RGIA SPb. F. 2555. (Kelin Fedor Viktorovich (1893–1965) – literaturoved, perevodchik), no1, ed.hr.1308, l. 9–10.

11. Koleyka Y. (1964) Slavyanskije programmyi i ideya slavyanskoj solidarnosti v XIX i XX vekah. Praha: Statni ped. Nakl-vi. 264 p.

12. Kupriyanov P.S. (2002) Russkie zagranichnyie puteshestviya nachala XIX v.: natsionalnyie predstavleniya i problema natsionalnoy samobyitnosti: dissertatsiya ... kandidata istoricheskikh nauk: 07.00.02. Moskva, 265 p.

13. Lakrua P. (1877–1878) Istoriya zhizni i tsarstvovaniya Nikolaya I, imperatora Vserossiyskogo / Per. s frants. M.: tip. E. Lissner i Yu. Roman, vol.1, 189 p.

14. Lapteva L.P. (1997) Rossiyskaya sorabistika HHH – HH vekov v ocherkah zhizni i tvorchestva ee predstaviteley. 132 p.

15. Manifest «O sovershenii prigovora nad gosudarstvennyimi prestupnikami» ot 13 iyulya 1826 g. (1830) // Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii. S 12 dekabrya 1825 po 1827: Sobranie 2-e. – Sankt-Peterburg: V tipografii Vtorogo otdeleniya Sobstvennoy Ego Imperatorskogo Velichestva kantselyarii, vol. 1, st. 465.

16. Nikitenko Aleksandr. V. (1893) Zapiski i dnevniki (1826–1877). SPb.: Tip. A.S. Suvorina, vol. 1, 588 p.

17. Nikolay I – Paskevichu. Pismo. 28.03.1848 / Scherbatov A.P. General-Feldmarshal knyaz Paskevich. Ego zhizn i deyatelnost. Sostavil kn. Scherbatov. SPb.: Tip. R Golike, 1899, vol. 6, 422 p.

18. O nagrzhdenii Ya. Kollara. Letopisi vtorogo otdeleniya Imperatorskoy akademii nauk (1854) // Uchenyie zapiski vtorogo otdeleniya Imperatorskoy akademii nauk. Redaktor akad. I.I. Sreznevskiy. SPb, pp. I–HHHII.

19. O posobii cheshskim uchenyim Shafariku i Ganke 9 dekabrya 1838 – 16 marta 1839. Delo Kantselyarii ministra narodnogo prosveshcheniya. // RGIA SPb, f.735, op. 2, e.h.60. 42 l.

20. Otryivki iz pisem, o polozhenii slavyan v Evrope, M.P. Pogodina k Ministru Narodnogo Prosvescheniya, po vozvrashchenii iz puteshestviya v 1839 i 1842 gg. (1859) // Russkaya beseda. T. I. Smes, pp.62–73.
21. Pogodin M.P. – Gogolyu. 2/14 iyunya 1847 (1988) Moskva. Epistolyarnoe nasledie. Gogol i M.P. Balabina. Gogol i M.P. Pogodin. M.: Hudozhestvennaya literatura, pp.424–427.
22. Pogodin M.P. (1859) Ministru Narodnogo Prosvescheniya, po vozvrashcheniyu iz puteshestviya v 1839 i 1842 gg. Pismo pervoe // *Russkaya beseda*, vol.1, pp.3–73.
23. Pogodin M.P. (1879) Pisma M.Pogodinu iz slavyanskikh zemel 1835–1861 gg. M.: Universitetskaya tipografiya. M. Katkova, 744 p.
24. Pogodin M.P. Pisma ministru narodnogo prosvescheniya 1840 g. // RGIA SPb. F.1108. (Pogodin Mihail Petrovich. (1800–1875), istorik, izdatel zhurnala «Moskvityanin» i gazetyi «Russkiy»), op.2, no.1, l. 28–46.
25. Pogodin M.P. (1874) Pismo k Ministru narodnogo prosvescheniya, po vozvrashchenii iz puteshestviya po Evrope v 1839 godu // Pogodin M.P. Istoriko-politicheskie pisma i zapiski v prodolzhenii Krymskoy voyni. 1853–1856, 358 p.
26. Poslanie S.S. Uvarova M.P. Pogodinu. Yanvar 1839 g. Delo Kantselyarii ministra narodnogo prosvescheniya o posobii cheshskim uchenyim Shafariku i Ganke // RGIA SPb, f.735, op.2, ed.hr. 60, 42 l.
27. Pyipin A.N. (1913) Panslavizm v proshlom i nastoyaschem. SPb, p.52.
28. RGALI. F, no373 (Pogodin M.P.) Op. 1. D.4. L. 1.
29. Rozhdestvenskiy S. V. (1902) Istoricheskiy obzor deyatelnosti Ministerstva narodnogo prosvescheniya, 1802–1902. SPb.: M-vo nar. prosvescheniya, 785 p.
30. Statut Kirilo-Mefodiyivskogo tovaristva 1845 – kInets 1846 r. (1990) // Kirilo-Mefodiyivske tovaristvo: U 3-h T. / AN URSS. Arheogr. KomIsIya. In-t IstorIyi. Tsentr derzh. Ist. arhIv; Redkol.: P.S. Sohan (golov. red.) ta In. K.: Nauk. dumka, 1990. T.I / Uporyad. I.I. Gliz (golov. upor.) ta In.; Nauk.red. G.U. Murahov, V.G. Sarbey, 544 p.
31. Teylor A. Dzh. P. (2002) Gabsburzka monarhiya 1809–1918: IstorIya AvstriyskoYi ImperIyi ta Avstro-Ugorschini. LvIv: VNNTL-Klasi-ka, 270 p.
32. Tyutcheva A.F. (1990) Pri dvore dvuh imperatorov: Vospominaniya. Dnevnik. 1853–1855. (Perevod E.V.Gore. Vstup. Statya i pri-mechaniya S.V. Bahrushina. Pod red. S.V. Bahrushina i M.A. Tsyavlovskogo). M. 224 p.

33. Uvarov S.S. (1918) Doklad Imperatoru o slavyanstve, ot 5 maya 1847 g. // Nashe minule. Zhurnal istorii, literaturi i kulturi.no 2. pp. 171–177.

34. Uvarov S.S. (1892)Tsirkulyar ministerstva narodnogo prosveshcheniya ot 30 maya 1847 goda // Russkiy arhiv, vol. 7, pp.335–338.

35. Uvarov S.S. (1892) Tsirkulyarnoe predlozhenii Popechitelyu Moskovskogo uchebnogo okruga, ot 27 maya 1847 // Russkiy arhiv. Istoriko-literaturnyy sbornik. no 7. pp.347–351.

36. Ustav o tsenzure ot 22 aprelya 1828 g. (1830) // Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii. Sobranie 2-e. Sankt-Peterburg: V tipografii Vtorogo otdeleniya Sobstvennoy Ego Imperatorskogo Velichestva kantselyarii, vol. 3. st. 1979.

УДК 327 (477-574):658.76

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).203-216

Petr Tokar,

Candidate of Sciences (Sociology)

*Foreign professor of the LN.Gumilyov Eurasian
National University (Astana, Kazakhstan)*

Sviatoslav Ruban,

*PhD student of the LN.Gumilyov Eurasian
National University, specialty «Political Science»*

PROBLEMS AND PROSPECTS OF ENERGY COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND KAZAKHSTAN

This article investigates the history of the formation and prospects of Ukraine- Kazakhstan relations in the energy cooperation as one of the priorities of Ukraine's foreign policy. The analysis of the cooperation of the countries in this area was carried out and the main causes of the crisis in this direction of bilateral relations were determined.

Keywords: *Ukrainian-Kazakh relationship, energy cooperation, energy security, diversification of sources.*

У статті висвітлено історію становлення та перспективи розвитку українсько-казахстанських відносин в енергетичній сфері як один із пріоритетів зовнішньої політики України. Здійснено аналіз співробітництва та визначено основні причини кризи у цій сфері двосторонніх відносин названих країн.

Ключові слова: *українсько-казахстанські відносини, енергетичне співробітництво, енергетична безпека, диверсифікація джерел.*

Formulation of the problem. Over the past 25 years, the subject of energy cooperation in the relations between Ukraine and Kazakhstan is a priority. Ukraine is among the energy-deficient

countries, because using its own fuel-energy resources it meets only 47-49% of its requirements. Domestic oil production covers 10-12% of its needs and 20-25% - of natural gas. As is well known, Kazakhstan possesses proven oil reserves of 4.8 billion tons, which corresponds to 3% of the total world oil reserves and is among the top ten countries in terms of hydrocarbon reserves. This leads to a logical interest in the supply of hydrocarbon raw materials to Ukraine and through Ukraine to European markets, which will provide indirect access to the Black Sea, strengthen geopolitical significance, and bring political and economic dividends to Kazakhstan. Ukraine, in turn, is constantly trying to strengthen its energy security, and against the backdrop of deterioration in Ukrainian-Russian relations - is looking for alternative sources of required energy. In this area, cooperation with Kazakhstan can become the most priority direction of Ukraine's foreign policy.

Analysis of recent research and publications. The issues of energy cooperation between Ukraine and Kazakhstan remain not sufficiently researched by both Ukrainian and Kazakh scientists. Certain aspects of fuel and energy interaction between countries were considered in the articles of such scholars as R. Opimach [1], N. Kuharskaya [2], V. Saprykin [3], M. Polyakova [4].

The purpose of the study is to conduct a comprehensive analysis of Ukrainian-Kazakh cooperation in the energy sector. The study identified the main directions of cooperation, their current status, the causes of the crisis, as well as the prospects for development.

Statement of the main material. The development of cooperation between Ukraine and Kazakhstan in the energy sector is becoming increasingly important every year and contains the potential for rapprochement and improvement of relations between states. Moreover, in the situation of almost complete dependence on energy supplies from Russia, measures to diversify sources of energy supplies, especially natural gas and oil, should be considered as a key element for ensuring Ukraine's national security and creating conditions for sustainable operation and development of the fuel and energy complex.

Actually, Kazakhstan's cooperation with Ukraine in the field of fuel and energy can be divided into two spheres: oil-and-gas and nuclear power. The Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Republic of Kazakhstan on the principles of cooperation in the oil and gas sectors was signed back in 1996 [5]. The first agreements on the supply of Kazakh oil and fuel to Ukrainian AES were reached in 1998. The Treaty between Ukraine and the Republic of Kazakhstan on Economic Cooperation for 1999-2009 formed the legal basis for further cooperation in the energy sphere [5].

After the signing of this agreement, a two-day official visit (March 10-11, 2000) of the then Prime Minister V.Yushchenko to Kazakhstan took place, during which the negotiations with Prime Minister K.Tokayev on the development of a common market in the energy sector were held. The leadership of the Ukraine in the early 1990s created the program for diversification of energy sources to Ukraine in the following order: "privatization-modernization-diversification". Working on the practical implementation of the program, a decision that Kazakhstan would take part in the privatization of the Kherson oil refinery was reached. The state shareholding was to be transferred to the management of the company "KazakhOil" and already in 2000 a 60% of stake in OJSC "Khersonneftepererabotka" belonged to the Kazakh company. Privatization of this refinery could definitely become a profitable investment. Firstly, the opportunity to enter the powerful, energy-dependent market of Ukraine was opened, and secondly, the prospective of moving to the European market took place. The Kazakh side suggested not only to buy out a controlling stake in the refinery, but also to provide funds for the reconstruction and modernization of production. In addition, it was planned to create a network of filling stations in the adjacent areas (with high-quality fuels such as A-95 and A-98). Also, a special interest was chained to investing in the Kherson oil pipeline and the Feodosia oil depot [4].

As is known, it is technologically possible to supply oil from Kazakhstan to Ukraine and, accordingly, to an oil refinery, only

through Russia via the single Atyrau-Samara pipeline. It was possible to solve this problem by developing alternative ways of hydrocarbon supplies through the territory of Azerbaijan to the Georgian ports, and then to the Kherson oil pipeline (taking into account the proposals to expand the port water area, construction of storage facilities on the Black Sea coast). This project has become another prospective direction for bilateral cooperation in the oil and gas sector.

The Protocol on the deepening of cooperation between the Ministry of Energy of Ukraine and the Ministry of Energy, Industry and Trade of the Republic of Kazakhstan dated 08.09.1999 [5] provided for the establishment of a Ukrainian-Russian-Kazakh consortium on the basis of the Lisichansk refinery and the organization of deliveries of Kazakh oil to this enterprise. However, the Russian company "TNK-BP" privatized the Lisichansk refinery. This circumstance has led the most promising at that time sphere of mutual relations of Ukraine and Kazakhstan to a standstill.

Another priority and new direction of cooperative actions was the "Odessa-Brody" oil pipeline, built in 2001 (length 667 km, capacity - from 9 to 40 million tons). It was assumed that Caspian oil will be supplied from the port of South to the western Ukrainian city of Brody, and then to Eastern and Central Europe via the "Druzhba" oil pipeline. Unfortunately, the Ukrainian side has not previously concluded a series of agreements on the export of oil along this route. Precisely because of the lack of the necessary amounts of raw materials, the route "Odessa-Brody" has not been used for three years. This situation has intensified cooperation between the countries, since the capacities of the Republic of Kazakhstan easily covered the needs of Ukraine. At the end of 2002, according to the results of the agreements between OJSC "Ukrtransnafta" and the oil and gas company "KazMunayGas", a "Transyug" enterprise that was to pump Kazakhstan oil via the Odesa-Brody pipeline was established. Consequently - both sides were interested in further development of the project.

By the decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On signing an agreement between the Cabinet of Ministers of

Ukraine and the Government of the Republic of Kazakhstan on the terms of delivery of Kazakh oil to Ukraine and its transit through Ukraine" dated August 6, 2003, cooperation was fixed at the legislative level [5]. A little later, on June 1, 2004, Ukraine and Kazakhstan signed an agreement on cooperation in the supply of Kazakh oil to Ukraine and its transit through Ukraine, through which CJSC "KazTransOil" and OJSC "Ukrtransnaft" were to pump Kazakhstan oil through the "Odessa-Brody" to the Europe since 2004. Unfortunately, on the way to the realization of such a profitable project the competitors represented by Russian companies "Lukoil" and "TNK-BP" appeared again.

The Russian company "TNK-BP" actively promoted the idea of the reverse use of the pipeline, that is, to pump annually 9 million tons of Russian oil in the direction from Brody to Odessa, rather than Kazakh oil from Odessa to Brody, as originally planned.

Thus, it was supposed to unload the "Druzhba" pipeline and expand the circle of counterparties by sending Russian oil from Brody to the South terminal and further transporting it to Europe by tankers.

The matter of the reverse use of the pipeline generated heated debate in the Ukrainian leadership, because such an operation mode was not the basis for the development of the Odessa-Brody project. Unfortunately, lobbying the interests of Russian companies in the higher echelons of the Ukrainian government led to the signing of contracts with a group of "TNK-BP" companies to transport Russian oil through the pipeline towards the "Yuzhny" terminal [6]. This caused new problems in ensuring Ukraine's energy security again, strengthening the energy dependence of Ukraine on Russia.

In January 2005, the President of Ukraine Viktor Yushchenko announced his readiness to use the Odessa-Brody oil pipeline in accordance with the project direction, but at the legislative level this initiative was reflected only in 2008-2009. Internal contradictions between the presidential power and the government of Yulia Tymoshenko, and then - V. Yanukovich, were provoked.

Despite the agreements of the two countries, there are always a number of interested parties in the issues of energy cooperation. In case of resolving the issues of the Ukrainian-Kazakh energy cooperation, such parties were the United States of America, the Russian Federation, the countries of Central and Eastern Europe. US interests were represented by "Chevron Texaco", which offered the Ukrainian campaign of OJSC "Ukrtransnafta" to preserve Kazakh oil in the Odessa-Brody oil pipeline in case of congestion of the Bosphorus Strait. Thus, the United States tried to defend its interests in the Central Asian region and block any independent actions of Kazakhstan. However, the Kazakh side repeatedly stressed its intentions to use the Odessa-Brody oil pipeline exclusively for the export of its energy resources to the EU countries, which was more profitable and prospective for the RK and Ukraine.

Another interested party is the Russian Federation. The leadership of the Republic of Kazakhstan has always obligingly taken into account the official position of Moscow, which repeatedly interferes with this or that issue, because of too much interdependence of the two economies. We should not forget that in the energy policy not only public, but also private funds of businesspersons are involved, the purpose of which often does not coincide with the interests of the state and the nation. Therefore, the business plans of oil and gas companies often did not take into account the political situation in the Ukraine-Kazakhstan-Russia triangle, and the reached agreements were not implemented, because Kazakhstan demanded that Ukraine itself should seek solutions to all problematic issues with Russia, primarily related to gas supplies. Such interest of the Russian Federation in the Ukrainian-Kazakh energy cooperation is fixed even at the legislative level and is stipulated in the above-mentioned Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Republic of Kazakhstan on cooperation in the supply of Kazakh oil to Ukraine and its transit through Ukraine (Article 6 of the Agreement).

Analyzing the above facts, it is possible to claim with certainty the ambiguous nature of Kazakhstan's relations with Ukraine

in the energy sphere. On the one hand, official Kazakhstan has never refused to fill its Odessa-Brody pipeline with its raw materials, and then to pump oil to Europe, on the other hand, the case remained at the level of applications and declarations. Obviously, certain external and internal political and economic factors influenced the situation. First, the Odessa-Brody oil pipeline was to be completed before Gdansk. Principal agreements on this project were reached on April 27, 2003 in Brussels, during the conference "Oil transport project "Odessa-Brody": strengthening energy security and integrity of the EU" and were reflected in the signed document "Joint Declaration of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Council Ministers of the Republic of Poland and the European Commission in support of the Euro-Asian oil transport corridor." According to this document, Poland was to take a direct participation in the completion of the pipeline to Gdansk, providing funds in the general budget with the European Commission, but as for the current situation, construction has not started. Only on September 15, 2011 the head of the National Security Bureau of Poland Stanislaw Kozey voiced the new, actualized position of Poland. He said that Poland is not going to finance the completion of the Polish section of the pipeline to Gdansk. The Polish leadership still does not consider this project to be economically viable and self-supporting, therefore it does not want to assume the whole load of responsibility for its implementation [7]. Secondly, the cooling of relations between Ukraine and the Russian Federation, against the backdrop of the Orange Revolution, led to the blocking and, accordingly, to distancing relations between Ukraine and Kazakhstan. This situation had a negative impact on the economic sphere of relations, since the agreements reached earlier between Kiev and Astana on the supply of oil were not fulfilled by either side in full.

Poland's interest in the development of the Odesa-Brody-Gdansk oil pipeline project resumed in March 2014. Polish Ambassador said to Ukraine Henrik Lytvyn at the briefing that there were legal grounds for such construction from the Polish side, and it would be possible to proceed to investments. "But

there are no economic reasons for them now: there are no guarantees of supplies of the corresponding amounts of Caspian oil at the relevant price." He noted that in such conditions it was impossible to find investors for the completion of the pipeline. At the same time, G. Lytvyn noted that if proper economic conditions for the project were created, the country would be ready to return to it [8].

As a result of the complex of events, Kazakhstan stopped the transportation of oil through the territory of Ukraine in February 2010. The main reason for this was the formal requirements of the transit operator of "Ukrtransnafta" to "KazTransOil" to consolidate the volumes of supplies and increase the tariff for transit. The true reason was covered by the blocking of the project by the Russian Federation and some internal pro-Russian forces in the RK.

A new impetus in energy cooperation between the countries arose after V. Yanukovich came to power. His personal position on Ukraine's foreign policy has made the development of friendly relations with Russia and Kazakhstan one of his priorities. Against this background, the Ukrainian-Kazakh negotiations in the energy sector have intensified. During an official visit to Kazakhstan on April 7, 2010, agreements on the resumption of oil transit at the level of 6 million tons were reached. On 14 September 2010, Kiev paid an official visit to N. Nazarbayev, during which a number of documents related to the fuel and energy complex were signed. After the meeting of the heads of state, Kazakhstan was to restore and increase up to 8 million tons of oil transportation through the territory of Ukraine, which was stopped in February 2010. In addition, they intended to allow Ukrainian companies to develop oil and gas fields in the territory of Kazakhstan [9]. However, the experts then did not unreasonably doubt the possibility of implementing such agreements without the participation of Russia. Unfortunately, 2011 clearly showed that not all agreements of those negotiations were realized again, because of their blocking of the Russian Federation. Despite active visits (27.04.2010, 23-25.05.2010, 21-22.12.2010) of

Deputy Minister of Fuel and Energy of Ukraine I.V. Kiryushin in the Republic of Kazakhstan and conclusion of an agreement between JSC "KazTransOil" and OJSC "Ukrtransneft" regarding transit conditions Kazakhstan oil through the territory of Ukraine as of 2012, the transit was never renewed. Against the backdrop of the intensification of Russian-Kazakh cooperation within the Customs Union, the Ukrainian vector in Kazakhstan's foreign policy again disappeared from the agenda. At the same time, transportation to the port of Gdansk (Poland) was still a priority and economically profitable for Kazakhstan. Thus, Ukraine's cooperation with the Republic of Kazakhstan in this sphere was actually limited to oil supplies for the needs of Ukrainian oil refineries. Kazakhstani oil products (fuel oil and diesel fuel) were also supplied, but in order to stabilize the domestic market of petroleum products, the Government of the Republic of Kazakhstan (by its Resolution No. 487 of May 28, 2010) banned the export of gasoline, kerosene and gas oil from the country, which was repeatedly extended.

As for the supply of Kazakh gas to Ukraine, it was provided through the intermediation of "Gazprom", which holds a monopoly position in the market for the transit of Central Asian gas to Europe. In this area energy cooperation of Ukraine with Kazakhstan is blocked by the Russian Federation.

Ukrainian-Kazakh cooperation in the nuclear energy field was carried out in the framework of a joint Ukrainian-Kazakh-Russian enterprise "ucrTVS" to produce nuclear fuel, as the founders of which were made by the NAC "Kazatomprom", the Russian company "TVEL" and the State Property Fund of Ukraine. The authorized capital of the joint venture was formed in the amount of 450 thousand dollars, and the shares of the founders are distributed in equal parts (33.3% each). The purpose of the enterprise is to create a complete cycle of the technological chain "production of fuel-energy pellets - production of fuel assemblies - energy production." In accordance with the statutory agreement the founders took mutual obligations upon themselves, which make it possible to increase the level of co-

operation between the industrial complexes of the nuclear power engineering of the three countries in the field of nuclear fuel supply to the Ukrainian NPPs. Unfortunately, this project for the production of nuclear fuel could not be realized either. On August 30, 2017, the State Property Fund of Ukraine sold its stake in the enterprise through an auction, thereby completely withdrawing from the joint project [10].

Aggravation of the political situation in Ukraine (the beginning of the Revolution of Dignity, which was caused by a failure of the political leadership of the country from the legislative consolidation of the course of European integration, the growing corruption and the excessive concentration of power in the hands of Yanukovich), the temporary Russian occupation of Crimea, as well as supporting illegal armed groups in Donetsk and Lugansk oblasts significantly affected the already fragile Ukrainian-Kazakh relations not only in the energy sector but also in general.

By the reason of the suspension of the work of coal mines in the east of Ukraine and in order to avoid the occurrence of a shortage of energy coal reserves for the operation of Ukrainian TPPs, there was a need to find alternative coal supplies to Russia.

On December 22, 2014 N.Nazarbayev paid a visit to Kiev during which the issues of settling the situation in the East of Ukraine, relevant aspects of the international agenda and the main issues of trade and economic cooperation were discussed. The President of Kazakhstan said that coal is planned to be supplied to Ukraine from Ekibastuz. [11].

Unfortunately, despite discussions on the issues of Kazakh coal supplies at the highest level, the transition to practical implementation of them is difficult for several reasons. Firstly, during discussion on use of Kazakh coal for Ukrainian energy enterprises, it was found that its quality characteristics do not correspond to the technical conditions established at Ukrainian TPPs. Secondly, the transit of Kazakh coal passes through the territory of Russia, which, in turn, significantly raises its price. In addition, the Russian Federation completely blocks and does not allow the development of coal supplies to Ukraine.

Issues of intensifying cooperation in the energy sector were discussed during the two-day official visit of Peter Poroshenko to the Republic of Kazakhstan on October 9, 2015. According to the results of the high-level talks, the Ukraine-Kazakhstan Action Plan for 2015-2017 (Roadmap-5) that outlined the key vectors of bilateral cooperation for the future was signed. Now, the organization of the supply of Kazakh oil to Ukraine and its transit through Ukraine is impossible without Russia's participation. Therefore, it is unlikely to talk about the prospect of increasing supplies of Kazakh oil to Ukraine. President of Kazakhstan Nazarbaev uniquely said: "Deliveries of crude oil to refineries in Ukraine are problematic, because they pass through the territory of Russia" [12].

A similar situation occurs with the supply of Kazakh gas to Ukraine. During the briefing that took place on December 7, 2015, the vice minister of energy of Kazakhstan M. Mirzagaliyev said: "For gas supply to Ukraine, first of all, it is necessary to agree with Russia." He also said that there are no such agreements, and Kazakhstani gas is sold on the border with Russia and this suits the Kazakhstan side [13].

Conclusions and prospects for further research. Summing up, it should be noted that in energy cooperation Ukraine and Kazakhstan have a common goal - to search for the possibility of diversification of import-export flows of energy. For this period, cooperation in this area has developed in the following areas: the transportation of oil and gas through the territory of Ukraine in European countries; construction of oil refineries and oil pumping facilities on the territory of Ukraine; participation of Ukrainian specialists in the repair and construction of oil refining facilities in Kazakhstan. As in other sectors, cooperation in the energy sector has experienced periods of ups and downs that were mainly caused by both internal problems (inconsistency of foreign policy of different presidents of Ukraine, economic crisis, political instability) and external factors (Russian interference in negotiation processes, realization of interests of other leading countries of the world, inconsistent policy of Kazakhstan regarding Ukraine).

As for the present moment, the prospective directions of bilateral cooperation in the oil and gas industry are:

- Development of the project of the Euro-Asian oil transportation corridor using the Odessa-Brody-Plotsk oil pipeline system;
- The resumption of the transit of Kazakh oil by pipelines of Ukraine towards the EU countries;
- Increase in oil supplies by rail to Ukrainian refineries and seaports;
- Participation of enterprises of Ukraine and Kazakhstan in exploration and development of oil and gas fields, design, construction, reconstruction and repair of objects of main oil and gas pipelines, terminals in Kazakhstan and Ukraine;
- Attraction of Ukrainian scientific centers and structures (NAS of Ukraine, Naukoneftegaz Institute) to design projects in the territory of the Republic of Kazakhstan.

The prospective directions of bilateral cooperation in the nuclear energy field between Ukraine and the Republic of Kazakhstan could become:

- Development of scientific and technical cooperation at a new stage between the institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine and the National Nuclear Center of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan;
- Training of specialists for the nuclear power industry of the Republic of Kazakhstan and their internship at universities and nuclear power plants of Ukraine;
- Participation of Ukrainian enterprises and specialists in the construction of nuclear power facilities in Kazakhstan.

Also, it is expedient for Ukrainian enterprises and organizations to take an active part in tenders that are held in Kazakhstan for the construction and reconstruction of energy facilities, the modernization of national and regional electric networks. In this respect, an obvious example is the “Zaporizhtransformator”

factory in the market of the Republic of Kazakhstan, which took an active part in the supply of equipment for the “North-South” transmission lines, and “Turboatom”, which took an active part in modernizing the CHPP in the territory of Kazakhstan, as well as modernization Ekibastuz GRES-1 and GRES-2.

REFERENCES

1. Opimakh R. YE. Nafta Kazakhstanu ta ukrayins'ka perspektyva / R. YE. Opimakh // *Stratehichni priorityty*. – 2009. – № 2. – S. 23–32.
2. Kukharskaya N. A. K voprosu o dyversyfykatsyy énerhopostavok y rehulyrovanyya razvytyya neftefazovoho kompleksa Ukrainy / N. A. Kukharskaya // *Ekonomika promyslovosti*. – 2009. – № 2. – S.143–149.
3. Saprykin V. Maybutnye hazotransportnoyi systemy Ukrainy: orenduvaty ne mozha pryvatyzuvaty! Uroky Kazakhstanu / V. Saprykin // *Dzerkalo tyzhnya*. – 2000. – № 45. – S. 7.
4. Polyakova M. Spivrobotnytstvo Ukrainy z Respublikoyu Kazakhstan v enerhetychniy sferi: problemy ta perspektyvy spivpratsi. Retrieved from: <http://history.chdu.edu.ua/article/view-File/69953/65211>
5. Dogovorno-pravovoye sotrudnichestvo // Posol'stvo Ukrainy v Respublike Kazakhstan. Retrieved from: <http://kazakhstan.mfa.gov.ua/ru/ukraine-kz/legal-acts>
6. Boyko YU. Kompaniya derzhavnoyi vahy // *Visnyk Natsional'noyi hazovoyi spilky Ukrainy, zhovten' 2004*. Retrieved from: <http://gasunion.org.ua/visnik-ngsu-32004-perspektivi.html>.
7. Pol'shcha ne finansuvatyme dobudovu naftoprovodu Odesa-Brody // UNIAN. – 15.09.2011. Retrieved from: <http://www.unian.net/ukr/news/456882-polscha-ne-finansuvatime-dobudovu-naftoprovodu-odesa-brodi.html>
8. Pol'sha mozhet dostroyt' nefteprovod “Odessa-Brody” // UNIAN. – 25.03.2014. Retrieved from : <https://economics.unian.net/energetics/900386-polsha-mojet-dostrojit-nefteprovod-odessa-brodyi.html>
9. Glava gosudarstva N. Nazarbayev nakhoditsya s Ofitsial'nym vizitom na Ukraine. Retrieved from: <https://www.zakon.kz/184324-glava-gosudarstva-n.-nazarbaev.htm>
10. Fond gosimushchestva Ukrainy zakryl sdelku po prodazhe doli

- v yadernom SP s Rossiyey i Kazakhstanom. Retrieved from: <https://abctv.kz/ru/last/fond-gosimushestva-ukrainy-zakryl-sdelku-po-prodazhe-doli-v>
11. Vstrecha s Prezidentom Ukrainy Petrom Poroshenko // Ofitsial'nyy sayt Prezidenta Respubliki Kazakhstan. Retrieved from: http://www.akorda.kz/ru/events/international_community/foreign_visits/page_218767_vstrecha-s-prezidentom-ukrainy-petrom-poroshenko
 12. Sovmestnoye zayavleniye Prezidenta Ukrainy Petra Poroshenko i Prezidenta Respubliki Kazakhstan Nursultana Nazarbayeva // Ofitsial'nyy sayt Prezidenta Ukrainy. Retrieved from: <http://www.president.gov.ua/ru/news/spilna-zayava-prezidenta-ukrayini-petra-poroshenka-ta-prezid-36109>
 13. Kazakhstan ne dogovarivalsya s RF o postavkakh gaza na Ukrainu Retrieved from: https://forbes.kz/process/economy/kazahstan_ne_dogovarivalsya_s_rf_o_postavkah_gaza_na_ukrainu/

УДК – 327: 323 (4)

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).217-235

*Світлана Зуб,
співробітник НН Інституту
євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

Статтю присвячено розгляду особливостей внутрішньої та зовнішньої взаємодії країн Вишеградської групи. Особливу увагу приділено аналізу позиції окремих країн-членів щодо формування політики Європейського Союзу в цілому, зокрема під час головування їх у Раді ЄС. Охарактеризовано певні розбіжності у поглядах окремих країн-членів Вишеграду. Аналізуються фактори та умови, що спонукали зазначені країни до формування солідарної позиції у виробленні пріоритетів загальноєвропейської політики в часи кризи.

Ключові слова: *Вишеградська група, регіональна співпраця, Польща, Угорщина, Словаччина, Чеська Республіка.*

The article is devoted to consideration of features of internal and external interaction of the countries of the Visegrad Group. Particular attention is paid to the analysis of the position of individual member states in shaping the policy of the European Union as a whole, in particular during their presidency in the EU Council. Some differences in the views of individual member countries of Visegrad are described. The factors and conditions that prompted the mentioned countries to form a solidarity position in the development of the priorities of a pan-European policy during the crisis are analyzed.

Keywords: *Visegrad Group, regional cooperation, Poland, Hungary, Slovakia, Czech Republic.*

Країни, поєднані географічною близькістю, спільним історичним досвідом та довгостроковими перспективами, традиційно націлені на активне різнопланове співробітництво. Різного роду схожість, дотичність інтересів та прагнень є тією основою, яка на тривалі перспективи визначає взаємовигідне співіснування та взаємодію [5].

Якісно новий період розвитку Вишеграду розпочався вже з 2004 року – як випробування життєздатності системи багатостороннього міжнародного регіонального проекту у новому форматі і за нової геополітичної ситуації. Характерною, якщо не головною особливістю цього періоду буде вже узгодження інтересів країн Вишеградської четвірки не тільки між собою з метою досягнення визначених цілей, але й і у новому форматі взаємовідносин з ЄС і окремо з країнами-членами Євросоюзу. По суті, з 2004 року гранично звузився формат двосторонніх та багатосторонніх відносин країн Вишеграду із «зовнішнім світом», оскільки зазначені країни вже делегують частину повноважень наддержавним інститутам ЄС.

Попри те, що Вишеградська група – угруповання регіонального рівня, результати її діяльності спричинили початок кардинальних трансформацій як європейської, так і світової політики. З огляду на винятковий геополітичний потенціал регіону Центрально-Східної Європи, у вирішення його історичної долі були втягнуті найбільші країни Європи та США. Так, аналізуючи успіхи країн регіону на шляху до НАТО та ЄС, американський політолог, радник президента США у справах Східної Європи З. Бжезінський пояснює його виключно геополітичними розрахунками Сполучених Штатів Америки та країн-лідерів Європейського Союзу. В одній зі своїх праць він писав: «... щоб не втратити усі здобутки «холодної війни», НАТО і ЄС повинні розширюватися, навіть якщо зі вступом кожного нового члена втрачається політична єдність Євросоюзу і ускладнюється воєнно-оперативна взаємодія в рамках НАТО» [1, с. 132].

Успішне досягнення первинних цілей інтеграції, а також переконаність в тому, що було досягнуто більшість намірів,

сформульованих у Вишеградській декларації, порушило питання, чи має сенс продовжувати співпрацю в рамках більш великих і значних інтеграційних угруповань, членами яких стали країни Вишеградської четвірки.

Крім того, в рамках цих інтеграційних процесів кожна з Вишеградських країн прагнула знайти й інших партнерів, і свою власну роль. Як приклад можна назвати участь Польщі у Веймарському трикутнику або австрійську ініціативу Регіональне партнерство, де Польща, хоча і називалася культурним сусідом, сприймалася швидше як далекий родич.

До сумнівів щодо сенсу і змісту співпраці вже після переговорів про вступ до Європейського Союзу додався і неприємний осад, пов'язаний з не завжди солідарним підходом деяких вишеградських країн на останніх етапах переговорів про членство в цій організації.

Проте після інтенсивних дискусій політичні представники чотирьох країн дійшли висновку, що буде корисно продовжити співпрацю, однак потрібно надати їй нового змісту. Назріваючій кризі ідентичності вдалося запобігти в процесі розробки і підписання Кромерізької декларації 12 травня 2004 року, яка сформулювала мету співпраці в новій ситуації, після вступу вишеградських країн в НАТО і ЄС. Політики дійшли висновку, що, ставши членами угруповань, які об'єднують найрозвиненіші країни світу, країни Вишеграду отримали нові можливості для подальшої співпраці: «Інтеграція країн Вишеградської групи в європейські і євроатлантичні структури відкриває нові можливості і ставить нові завдання для їх подальшої співпраці у питаннях, що становлять взаємний інтерес. Співпраця країн Вишеградської групи буде, як і раніше, зосереджена на регіональних заходах та ініціативах, спрямованих на зміцнення ідентичності Центральної Європи» [2].

У 2004 році країни Вишеградської четвірки як повноправні члени Європейського Союзу вирішили і надалі співпрацювати в рамках Вишеградського об'єднання. Важливо відзначити, що питання – надалі співпрацювати чи ні – ви-

кликало багато теоретизувань не тільки з боку власне країн Центральної Європи, але і з боку істориків, політологів та експертів міжнародних відносин. Питання формулювалися винятково в контексті – Вишеград слугував засобом євроатлантичної інтеграції чотирьох, отже мета і завдання виконанні, розпад є неминучим.

Етапною подією сучасного розвитку Вишеградського об'єднання в рамках Євросоюзу було підписання 12 травня 2004 року прем'єр-міністрами країн Вишеграду нової Вишеградської декларації – Кромерізької декларації. Декларація, підписана у місті Кромеріж (Чеська Республіка), визначила на довготривалу перспективу нові напрями, принципи, завдання співпраці країн Вишеградської четвірки за умов їх повноправного членства в Європейському Союзі. По суті, прем'єр-міністри країн Вишеграду – М. Белка (Республіка Польща), П. Меддеші (Угорська Республіка), В. Шпідла (Чеська Республіка), М. Дзурінда (Словацька Республіка) підписали новий документ – стратегію розвитку міжнародного регіонального об'єднання в рамках Європейського Союзу.

З-поміж основних напрямів співпраці у Декларації визначається пріоритет вирішення питань саме регіонального характеру, посилення центральноєвропейської ідентичності в контексті поглиблення співпраці країн Вишеградської четвірки через реалізацію спільних конкретних проектів.

Стосовно спільної позиції щодо Європейського Союзу країни Вишеградської четвірки підтримуватимуть загальні цілі ЄС у його подальшій успішній європейській інтеграції, насамперед це стосується їх зобов'язання щодо розширення ЄС; зміцнення ідентичності центральноєвропейського регіону; реалізації регіональних ініціатив; співпраці в рамках ЄС; обміну досвідом із країнами, що розпочали процес інтеграції; і що особливо важливо – чітко визначається прагнення країн Вишеграду брати безпосередню участь у формуванні та реалізації нової східної та південно-східної політики Європейського Союзу. Водночас досягнення стратегічної мети сприяло зростанню настроїв щодо недоцільності регіональ-

ного співробітництва, наростанню гетерогенних тенденцій у «четвірці», зокрема пов'язаних із прагненням Польщі до регіонального лідерства [2].

Країни Вишеградської четвірки також виступили за більш ефективну співпрацю як з країнами регіону, так і з міжнародними організаціями, регіональними об'єднаннями, які вже діють в рамках ЄС і не тільки.

Вишеградська четвірка досить активно виступає в обох політичних векторах – і НАТО, і ЄС, а також продовжує за посередництва Вишеградського фонду здійснювати так звану політику м'якої сили по сусідству: і в напрямі колишніх республік СРСР, і в напрямі Балкан, фінансуючи ряд освітніх проєктів та програм підтримки громадянських суспільств, засобів масової інформації в цих країнах.

На вибір зовнішньополітичних переваг не могло не чинити вирішального впливу те, яку модель розвитку переймали держави Вишеградської четвірки. Те ж стосується і сфери ідеології. Спочатку було зрозуміло, що в цих країнах відбудеться відхід від колишньої системи цінностей з установками, що панували більше 40 років. Відкритим залишалося лише питання, характерне для обох сфер – і економіки, і політики: як далеко ці країни просунуться в адаптації євроатлантичних цінностей, чи в якийсь момент не повернуться до власного центральноєвропейського проєкту, відмовившись від асиметрії в конвергенції. Специфіка досліджуваного регіону ставить ще одне, не менш важливе питання: наскільки створена структура четвірки сприяла цьому процесу?

Процес пошуку свого місця і ролі в європейській і міжнародній політиці супроводжувався у цих країнах радикальними внутрішніми політико-ідеологічними та економічними перетвореннями.

На процеси прискорення і уповільнення, що відбуваються в регіоні, безумовно, вплинули і глобальні фактори макроекономічного і світового політичного розвитку. Вступивши в НАТО і ЄС, країни В4 отримали свої частки відповідальності в цих структурах. Однак розбіжності з Брюсселем,

що посилилися в цих організаціях, також поступово стали виходити на поверхню.

Це явище можна спостерігати в представленні позиції країни через Вишеградську групу: в консолідації з іншими членами або, навпаки, - в дистанціюванні від домінуючої позиції четвірки. Останнє, до речі, не раз знаходило своє відображення під час головування цих країн в ЄС. Досить згадати протистояння Тополанек-Дюрчань під час чеського головування з приводу запропонованого угорським прем'єр-міністром дострокового вступу в зону євро для країн Вишеградської четвірки. Однак через сім років, коли завершилися всі чотири головування Вишеградських країн, можна сказати, що досвід керівництва Радою ЄС переконав їх у виграшності спільних дій. Однак зауважимо, що й інші головування Вишеградських країн проходили в складних міжнародних умовах. Відсутністю нових потрясінь напередодні і під час головування пощастило лише Польщі, хоча в той час в рамках програми Східного партнерства було закладено багато передумов загальноєвропейської кризи, що призвела до віддалення ЄС і Росії.

Початок сучасної газової кризи, пов'язаної з транзитом через Україну, загострення конфлікту в секторі Газа, врегулювання суперечностей навколо підписання Лісабонського договору, початок глобальної фінансово-економічної кризи, запуск програми «Східне партнерство» і ще ряду регіональних програм, «Арабська весна», BREXIT – всі ці доленосні для ЄС питання припали на час головування країн Вишеградської групи, скорегувавши їх програми перебування на чолі Ради ЄС. 2011 рік став часом вишеградських президентств, коли Угорщину змінила Польща. Однак спробуємо простежити, як у низці головувальних складалася не тільки єдність дій «четвірки» у зовнішній політиці, а й визначалися її пріоритети.

Головування Чехії, що випало на першу половину 2009 року, проходило на тлі надзвичайно важкого періоду для всієї європейської і світової економіки, враженої фінансовою кризою і економічною рецесією. Тоді від неминучого краху

довелося рятувати багатомільярдними кредитами угорську та латвійську економіки. До цих подій у січні додалися ще дві серйозні проблеми: конфлікт з приводу поставок російського природного газу через територію України й активізація військового протистояння на Близькому Сході, в секторі Газа.

Однією з головних політичних проблем став не ратифікований на той момент Лісабонський договір. Сама Чехія, в чій завдання входило переконання Ірландії та Польщі поставити свій підпис під загальноєвропейським документом, виявилася «третьою» в цьому розкладі. Паралельно з унесенням заключних поправок до Лісабонського договору, на яких наполягали Ірландія та Польща, їй самій заради відповідності «малій європейській конституції» доводилося вносити поправки у власне законодавство. Чеському головуванню довелося також займатися узгодженням основних напрямів боротьби з кризою, до якої входила і боротьба з протекціонізмом. Мірек Тополанек в якості голови не раз попереджав про загрозу протекціонізму з боку країн-засновників ЄС і навіть вступив в полеміку з президентом Франції, прагнучи перешкодити передислокації французького автомобілебудівного виробництва зі Східної Європи у Францію. Ця проблема стала головною на Празькому саміті в березні 2009 року, коли лідери Вишеградських країн спробували привернути увагу усієї Європи до цієї проблеми, порівнявши її з новою залізною завісою, яка розділить Європу на дві частини.

Таким чином, ЄС був поставлений перед необхідністю вироблення програми допомоги державам Центрально-Східної Європи. Тут погляди розійшлися. У той час як одні висловлювались за диференційований підхід, що залежить від рівня інтегрованості країни до спільного ринку, інші наполягали, що обіцянки допомоги країнам Центрально-Східної Європи повинні мати характер скоординованої політики, а не спроб врегулювати кожен окремий випадок.

На міні-саміті країн Європейського Союзу, що відбувся 20 лютого 2009 року, присвяченому підсумкам попередніх п'яти років східної хвилі розширення, було висловлено дум-

ку, що головним підсумком для Східної Європи стало підвищення життєвого рівня, а для Західної – розширення ринку й інвестиційних можливостей.

На конференції «Розширення ЄС: 5 років», що проходила в Празі 2 березня 2009 року, організованою Чехією, було особливо наголошено на трьох позиціях, які, на думку учасників, можна вважати позитивним результатом розширення. Перше – це фінансова стабільність на мікрорівні. Друге – розширення внутрішнього ринку ЄС. Третє – мобільність робочої сили. Як іронічно зауважив у своєму виступі віце-прем'єр чеського уряду Александр Вондра, загроза з боку польського сантехніка залишилася нереалізованою, оскільки приплив робітників з третіх країн на ринках більшості західноєвропейських держав перевищує міграцію зі східноєвропейських країн-членів ЄС.

Під час чеського головування був запущений проект, який впливає на європейські відносини і сьогодні. Це підготовлена Польщею і Швецією програма «Східне партнерство», старт якої дано влітку 2008 року як нової версії східного напрямку Політики сусідства. Однак на тлі кризи ця програма зіткнулася з новими перешкодами. В січні 2009 року представлена на обговорення в парламент програма була гостро розкритикована євродепутатами. Головне, в чому вони сумнівалися, - чи варто сприймати єдину програму дій щодо групи країн, які себе єдиним регіоном не вважають, а бажають будувати з Євросоюзом винятково двосторонні відносини.

На проведеному в Празі 7 травня 2009 році першому саміті «Східного партнерства» за відсутності лідерів десяти провідних західних держав, а також двох з шести запрошених держав – Білорусі та Молдови, «східним партнерам» була обіцяна лібералізація візового режиму, а також диференційований підхід до підписання угоди про посилене партнерство.

У євроструктурах по-різному оцінювали чеське головування. Чеську команду звинувачували в тому, що вона не впоралася з програмою перезавантаження економіки і вре-

гулювання фінансового ринку ЄС. Однак з цим завданням повністю не впоралися і всі наступні головування, в тому числі команди країн-засновниць Євросоюзу. Тим не менше, більшість все ж враховувала складність обстановки і масштаб завдань, які «впали» на плечі держави, що менше ніж за п'ять років до того стала членом Європейського Союзу, і поставилася до першого досвіду Чехії з достатньою повагою.

Для Угорщини головування в Раді ЄС також настало далеко не в найвдаліший момент її власного та європейського політичного життя. З часу набуття повноважень урядом Віктора Орбана минуло трохи більше півроку, і в країні ще тривав процес прийняття справ від попереднього керівництва. До того ж за кілька місяців до головування Угорщина сильно постраждала спочатку від повені, а потім від технологічної катастрофи на алюмінієвому виробництві. При цьому, програвши вибори, Угорська соціалістична партія зайняла різку критикуючу позицію стосовно кабінету консерваторів, що отримали конституційну більшість у 68% в парламенті країни. Головуванню Угорщини передував організований опозицією скандал навколо нового закону про ЗМІ, що перекочував у стіни Європарламенту і став фоном при поданні прем'єр-міністром Віктором Орбаном програми угорського головування «Сильна Європа».

З перших днів головування Угорщини виник ряд непередбачених ситуацій, що вимагали невідкладного вирішення. У план заходів втрутилися революції в арабських країнах, що зажадали особливої уваги угорського МЗС до цього регіону. Відбулося кілька поїздок міністра Яноша Мартоні в охоплені заворушеннями країни: Єгипет, Туніс, Лівію. Довелося займатися проблемою біженців з цих країн до Європи. Це був початок зіткнення Угорщини з міграційною кризою, коли її посольство в Лівії відповідало за евакуацію громадян ЄС і біженців із регіону охопленого війною, а потім координувало дії в рамках програми щодо захисту зовнішніх кордонів Євросоюзу. Уже тоді Угорщина запропонувала створювати на місцях умови для розміщення та працевлаштування біженців.

Угорщина до свого головування підготувала програми не тільки економічного і соціального характеру, а й дві регіональні: програму Дунайського регіону і новий етап програми «Східного партнерства». Однак другий саміт по «Східному партнерству», що планувався Угорщиною на травень у Будапешті, за рішенням Ради ЄС був перенесений на осінь 2011 року в Польщу.

Мета Дунайської програми, приуроченої до головування Угорщини, - узгодження загальної макрорегіональної стратегії, спрямованої на поступальний розвиток регіону, а також захист його природи, своєрідності ландшафту і культурного надбання. Крім безпосередньої мети підвищення життєвого рівня в регіоні, одне із завдань програми полягає в сприянні вступу в ЄС регіону Західних Балкан.

Іншими пріоритетами Угорщини стали заходи щодо остаточного подолання економічної кризи, реформи загальної сільськогосподарської політики, розробки європейської соціальної стратегії щодо бідних верств і ромського населення, важлива для всієї Європи проблема енергозбереження і енергетичної безпеки, підготовка першого рамкового варіанта багаторічного бюджету ЄС.

За час головування Угорщини були завершені переговори про вступ в ЄС Хорватії, розроблено попередній варіант наступного багаторічного бюджету ЄС, підготовлений до прийняття європейський пакт стабільності і розвитку. Не вдалося ввести в Шенгенську зону Болгарію і Румунію, а також довелося поступитися Польщі правом проведення Другого саміту в рамках програми «Східне партнерство».

В цілому можна констатувати, що Угорщина змогла зберегти в своїх руках управління в умовах, коли кермо ЄС випробовували на міцність внутрішні і зовнішні революції. Діловитість угорських міністрів дозволила переламати початкову упередженість частини єврокомісарів і євродепутатів, які захопилися оцінками внутрішньої ситуації в Угорщині, і спокійніше поставитися до реалій конституційної більшості однієї партії в цій країні.

Що стосується польського головування, то воно збіглося з періодом, коли були визначені основні міжнародні загрози, і у польської команди була можливість до них підготуватися заздалегідь. Польща прийняла ще більш амбіційну програму щодо прискорення економічного зростання і складання чергового бюджету ЄС на 2014-2020 рр. Крім того, Варшава поставила за мету реформу сільськогосподарської політики Європейського Союзу та зміцнення енергетичної безпеки. Серед пріоритетів Польща виділила зміну системи прямих виплат з фондів підтримки сільського господарства, замінивши «історичний принцип» - «об'єктивними критеріями». У числі першочергових завдань зазначалося також посилення боєздатності Європи, сил з підтримки громадянського правопорядку, просування діалогу ЄС-НАТО.

Однак особливі очікування Польща пов'язувала з можливістю надати новий поштовх програмі «Східне партнерство», запланувавши черговий саміт за участю ЄС і держав-членів. Всім своїм програмам Польща прагнула надати гуманітарний акцент, ставлячи завдання просування демократії в оточення Євросоюзу. Вона навіть запропонувала створити спеціальні курси з навчання демократії для Тунісу та інших країн. Головування Польщі було сприйнято євродепутатами з набагато більшим оптимізмом, ніж свого часу угорське. У той час депутат від фракції соціалістів і демократів Мартін Шульц, який відзначився запеклою критикою угорського головування, заявив, що вперше вони мають справу з головуючою країною, що повною мірою розділяє європейське бачення.

На думку учасників і преси, саміт головної польської програми «Східне партнерство», що пройшов у Варшаві 29-30 вересня 2011 р., викликав інтерес набагато менший, ніж очікувалося. Серед лідерів провідних країн єдиною, хто відвідав саміт, була німецький канцлер Ангела Меркель.

Саміт дещо просунувся по шляху декларацій про наміри підписати з Україною Угоду про асоціацію. Було прийнято рішення про підготовку подібних угод з Молдовою і

Грузією. Вперше на саміті кавказькі держави були визнані європейськими – це особливо оцінила азербайджанська делегація. Було вирішено збільшити фінансування програми до 2013 року ще на 150 млн. євро на додаток до виділених на 2010-2013 рр. 1,9 млрд. євро. До того ж Польща заявила про власну ініціативу додати свій мільйон у фонд технічної допомоги країнам «Східного партнерства».

Проте сама Польща вважала саміт вдалим, оскільки, по-перше, було взято до уваги європейські прагнення країн Східного партнерства. По-друге, визнали необхідним поглиблення взаємної інтеграції та інтегрованості цих країн у ринок ЄС, а також досягнення безвізового режиму і відкриття нових програм і платформ взаємодії для громадян країн партнерства. Крім того, за польської ініціативи в грудні 2011 року був створений Європейський фонд за демократію для інтенсифікації відносин між країнами ЄС і країнами партнерства.

Рада ЄС у півріччя головування Польщі спробувала також пожвавити Балтійську стратегію. Одночасно польський прем'єр Дональд Туск закликав до реформування Лісабонського договору, відповідно до викликів кризи. На думку польського прем'єра, Європа потребує стабільного банку і стабільної системи кредитування, а не в існуючій практиці кризового реагування. На цьому тлі в ЄС тривала дискусія з приводу подальшого розвитку інтеграції, спровокована новим висловлюванням президента Франції Ніколя Саркозі про необхідність двох швидкостей просування в напрямі Європи, особливо після вступу в ЄС балканських держав.

Ж.М. Баррозо оцінив головування Польщі як високопрофесійне і одне з найбільш ефективних. До цієї думки приєдналися представники практично всіх фракцій парламенту ЄС. На цьому тлі найбільш жорсткою виглядала критика внутрішньої польської опозиції, що засудила наміри Польщі увійти до групи «збанкрутілих держав».

Так співпало, що 2016 рік став не тільки роком 25-річного ювілею Вишеградської групи, але і роком завершення головування країн Вишеградської четвірки в Раді ЄС.

Словаччина також не уникла великих потрясінь, які вимагали від неї зміни програм. Буквально за тиждень до вступу в права голови ЄС братиславської команди, 23 червня, британці проголосували за вихід зі складу ЄС, поставивши тим самим і себе, і Європу в неоднозначну ситуацію на багато місяців уперед.

Для країни-голови Брекзін означав необхідність перераховувати і переписувати всі раніше підготовлені стратегічні документи ЄС, включаючи довгостроковий бюджет. Крім того, ламати голову над вирішенням проблеми зростання міграції, активізації терористичних груп і зростаючих на цьому тлі протиріч між державами ЄС щодо шляхів і методів вирішення цієї проблеми. Словацька програма головування будувалася на трьох принципах:

- досягнення відчутних результатів для поліпшення життєвих умов кожного громадянина Євросоюзу;
- подолання роздробленості, тобто прагнення до вдосконалення механізмів внутрішнього ринку;
- повернення довіри громадян до інститутів ЄС.

І тим не менше, майже до завершення головування, 15 грудня був озвучений план виходу Британії з ЄС, подія безпрецедентна в історії євроінтеграції.

За активної участі Братислави вдалося поліпшити взаєморозуміння щодо проблеми подолання кризи з біженцями. На саміті, що відбувся 20 жовтня 2016 року, Рада ЄС змогла домовитися про організацію посиленого контролю на зовнішньому периметрі шенгенських кордонів, ослаблених під натиском нелегальних мігрантів, про інтенсифікацію співпраці з країнами біженців і країнами їх первинного прибуття, а також про вдосконалення європейського законодавства про надання притулку.

Проте вперше в документі ЄС визнавалося значне зниження рівня стабільності в південному і східному сусідстві. В якості заходів щодо вирішення ситуації в країнах «Східного партнерства» Словаччина пропонувала підтримати ці держави в стабілізації безпекової політики, продовження

реформ, впровадження угод про асоціацію і лібералізацію візового режиму. У документі йшлося про те, що словацьке головування надасть всю необхідну підтримку Європейській службі зовнішніх справ і Єврокомісії в імплементації європейської Політики сусідства, «сприятиме поглибленню політичного діалогу з сусідніми країнами з особливим наголосом на забезпечення їх стабільності, що покликане допомогти» - на переконання укладачів програми - «прискоренню політичної асоціації та економічної інтеграції України, Республіки Молдови та Грузії».

Під завісу головування, тим не менш, було прийнято рішення про надання безвізового режиму Україні, який вступив в дію 11 червня 2017 року.

Незважаючи на численні прояви кризи навколо ЄС і зовні, Словаччина змогла узгодити та затвердити бюджет ЄС на 2017 рік. А в цілому головування Словаччини, найменшої з Вишеградських країн і однієї з наймолодших європейських дипломатій, пройшло без прийняття рішень, які б погіршили міжнародні відносини. Конкретно – воно не залишило після себе низки проблем, вирішувати які доведеться Мальті, а за нею і Естонії. 31 грудня Словацька Республіка передала штурвал Євросоюзу Мальті, і в очікуванні наступного циклу країни Вишеграду, очевидно, проаналізують уроки свого першого досвіду управління європейським оркестром.

Слід також зазначити, що протягом останніх років, незважаючи на певні розбіжності, «четвірка» виявилася здатною виробити консолідовану позицію щодо зовнішніх загроз. Упродовж 2013 р. саме центральноевропейські країни, а також держави Балтії, були найбільшими прихильниками безумовного укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а в період Євромайдану - медіаторами, поряд із лідерами США та ЄС, у відносинах між владою й опозицією в Києві. Вже навесні 2014 р. в умовах зміни влади в Україні В4 зайняли узгоджену позицію щодо потреби негайного підписання Угоди про асоціацію та якнайшвидшої ратифікації цього документа національними парламентами.

Тим часом реакція на посилення втручання Росії в українські справи продемонструвала неготовність політикуму, та й взагалі центральноевропейських суспільств, псувати відносини з Москвою через українців. Так, сусідні держави, реагуючи на анексію Криму Російською Федерацією, інтенсифікацію гібридної війни на Донбасі, публічно підтримали територіальну цілісність України. Водночас латентні етнополітичні конфлікти між нею й Угорщиною зумовили оприлюднення офіційним Будапештом заяв про необхідність розширення прав угорської меншини в Закарпатській області.

Відмінними були й оцінки причин конфлікту на сході України лідерами В4: від «агресії Росії» (Республіка Польща) — до «громадянської війни», однією зі сторін якої є «бандерівці» (Чеська Республіка). Можна, безперечно, шукати причини такої оцінки в ментальних особливостях чеського президента М. Земана. Однак буде відповідальніше визнати, що багато чехів, не маючи значних економічних та політичних зв'язків із Україною, бажають уникнути конфлікту, що розгортається на її кордонах із Росією.

Ще більше розділилися центральноевропейські держави у визначенні потреби й наслідків запровадження європейських санкцій проти Москви. До критики цього кроку Угорщиною, яка майже повністю залежить від поставок енергоносіїв із РФ, а також є позичальником її кредитів, приєдналися Словаччина, з огляду на енергетичний чинник, а також потужний інформаційний вплив Росії на політичну й соціальну сферу цієї країни, та Чеська Республіка, для якої пріоритетні потреби власної економіки, що зумовлює появу заяв про необхідність забезпечення нейтрального статусу України.

Ця диференціація політичних позицій Вишеградських країн в українському питанні пояснюється також тим, що В4 перебуває в пошуку об'єднавчих факторів, з огляду на розбіжність економічних та етнополітичних інтересів і відсутність чіткої інтеграційної платформи, зокрема на рівні

суспільств. Саме це безсилля, а подекуди відсутність сенсу підтримки окремого формату співпраці стало ще однією причиною інертності центральноєвропейських столиць у формуванні позиції щодо української кризи.

Врешті-решт, чинник безпосереднього сусідства з Україною трьох представників «четвірки», тісні контакти, зокрема у сфері енергетики, торгівлі, логістики, примусив Вишеградську групу сформулювати своїм пріоритетом питання щодо сприяння безпеці східного сусіда. Окрім того, зважаючи на домінування країн «нормандського формату» і США у вирішенні військово-політичного аспекту української кризи, «четвірка» взяла на себе зобов'язання надавати допомогу в проведенні галузевих реформ, у чому зацікавлена Німеччина та інші лідери ЄС [3].

Незважаючи на те, що В4 бракує внутрішньої єдності (на зразок Бенілюксу), група має потенціал, щоб представляти об'єднану позицію всередині Європейського Союзу. У цьому контексті слід зазначити, що відповідно до Лісабонського договору, який унормовує інституційні процедури в ЄС, Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина отримали разом 46 голосів у Європейській Раді [6]. Крім того, про певне друге дихання Вишеграда свідчить його активне позиціонування всередині ЄС і в сусідніх державах як носія т.зв. центральноєвропейського духу, що базується на поєднанні традицій, креативності й модерних структур в економіці та соціальній сфері [4]. Протягом останніх років «четвірка» виявилася здатною виробити консолідовану позицію щодо розширення ЄС на Балканах, зокрема щодо приєднання Хорватії, початку переговорів з Чорногорією та надання статусу кандидата Сербії. Таким чином, незважаючи на зростання значення (в загальному порядку денному) інших питань – економічних, податково-бюджетних, інституційних – Вишеградські країни, як і раніше, чітко заявляють про свою підтримку розширення політики європейської інтеграції.

В рамках зовнішньої політики Вишеградська група фокусується на поточних європейських справах, тримаючи

традицію говорити одним голосом в зоні ЄС. Вишеградська група акцентує свою увагу на таких питаннях, як майбутнє політики гуртування, стратегічне програмування і політика регіонального розвитку. Основне завдання полягає в тому, щоб сприяти потенціалу зростання ЄС, опрацьовуючи найбільш важливі ініціативи, такі, як завершення єдиного ринку або управління Економічним і валютним союзами. Таким чином, можна стверджувати про домінування консолідованої позиції центральноєвропейських країн вже за умов набуття ними повноправного членства в ЄС.

З моменту утворення і впродовж усього періоду діяльності Вишеградська четвірка була засобом інтеграції її членів у Європу, але в жодному разі не альтернативою цій інтеграції. Аналіз діяльності Вишеградського об'єднання дозволяє стверджувати його специфічність: небажання створювати інституційні рамки співпраці та незмінне декларування пріоритетності європейської інтеграції над регіональною дає змогу говорити про неklasичний тип цього утворення. Водночас можна дійти висновку, що як форма регіонального співробітництва Вишеградська четвірка може ефективно функціонувати в межах ЄС доти, доки доповнює інші платформи для співробітництва та сприяє процесу поглиблення європейської інтеграції. Із цією метою В4 запропонувала свою модель регіональної співпраці як приклад для країн Західних Балкан і Східної Європи.

Сьогодні вже ніхто не стане заперечувати наявність багатьох реальних результатів діяльності Вишеградської четвірки. На мій погляд, найцінніше досягнення – це наявність взаємної доброї волі і дружби між чотирма народами. Вишеград сповна забезпечив стабільність і процвітання країнам-учасницям і поширив свій вплив за межі регіону. Завжди залишалися затребуваними культурні зв'язки. Створення, здебільшого з метою їх підтримки, Вишеградського фонду сприяло тому, щоб організація стала ближче до суспільства, до пересічних громадян. Вишеград є і повинен ще в більшій мірі залишатися сферою не тільки високої політики. На мою

думку, кожен громадянин повинен відчувати його реальні плоди в поліпшенні повсякденного життя. Комунікації, дороги, залізничні магістралі повинні вдосконалюватися, а транскордонне співробітництво розвиватися прискореними темпами, створюючи нові економічні зв'язки. Культурні та інші програми, підтримувані Вишеградським фондом, являють собою ще одну область, на прикладі якої люди можуть бачити Вишеградську четвірку в дії.

Отже, Вишеградська група виявилася тим форматом регіонального співробітництва, завдяки конструктивній взаємодії у рамках якого Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина змогли досягти реалізації низки важливих завдань, у першу чергу вступити до НАТО та ЄС. Попри наявні прогнози, зі вступом до євроатлантичних та європейських структур Вишеградська четвірка не припинила своєї діяльності, а навпаки, отримала нові поштовхи до її продовження. Країни об'єднали зусилля для адаптації до нових умов, а також вироблення спільного курсу в рамках союзних інституцій. Новітні геополітичні виклики, які останнім часом з'являються у Європі, змушують учасників Вишеграду спільно шукати адекватну відповідь на них.

Список використаних джерел

1. Вышеградская Европа: откуда и куда? Два десятилетия по пути реформ в Венгрии, Польше, Словакии и Чехии / Институт Европы (Москва), РАН; ред. Л. Н. Шишелина. - М.: Весь Мир, 2010. - 563 с.
2. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції: монографія. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.
3. Мітрьєва С., Лендъел М. V-4 і Україна: пошук нового формату співробітництва в умовах конфлікту з Росією. URL: <https://dt.ua/international/v-4-i-ukrayina-poshuk-novogo-formatu-spirvobitnictva-v-umovah-konfliktu-z-rosiyeyu-.html>
4. Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України: аналіт. доп. / С. І. Мітрьєва, М. О. Лендъел, А. Д. Стряпко, А. М. Кри-

- жевський [та ін.] – К.: НІСД, 2014. – 128 с. (Сер. «Міжнародні відносини», вип. 3).
5. Чорна Н.М. Вишеградська група досвід регіональної інтеграції країн Центрально-Східної Європи // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – 2012. – Вип. 20. – С. 278-283.
 6. Čarnogursky J. Visegrad Today and Tomorrow / J. Čarnogursky // The Visegrad Group – A Central European Constellation. – Bratislava, 2006. – P. 34.

REFERENCES

1. Vishegradskaya Yevropa: otkuda i kuda? Dva desyatiletiya po puti reform v Vengrii, Pol'she, Slovakkii i Chekhii (2010) [*Visegrad Europe: where from and where? Two decades on the path of reforms in Hungary, Poland, Slovakia and the Czech Republic*]. Institut Yevropy. Moskva. 563 s.
2. Kish, YE.B. (2008) Tsentral'na Yevropa v suchasniy systemi yevvorehional'noyi intehratsiyi [*Central Europe in the modern system of Euroregional integration*]. Uzhhorod. 440 s.
3. Mitryayeva, S., Lend'el, M. V-4 i Ukrayina: poshuk novoho formatu spivrobitnytstva v umovakh konfliktu z Rosiyeyu [*V-4 and Ukraine: Search for a new format of cooperation in a conflict with Russia*]. Retrieved from: https://dt.ua/international/v-4-i-ukrayina-poshuk-novogo-formatu-spivrobitnictva-v-umovah-konfliktu-z-rosiyeyu_.html
4. Spivrobitnytstvo z krayinamy Vyshehrads'koyi chetvirky yak instrument yevropeys'koyi intehratsiyi ta modernizatsiyi Ukrayiny [*Cooperation with the Visegrad countries as an instrument of European integration and modernization of Ukraine*]. S. I. Mitryayeva, M. O. Lend'el, A. D. Stryapko, A. M. Kryzhevs'kyy [та ін.] – К. 128 s.
5. Chorna, N.M. (2012) Vyshehrads'ka hrupa dosvid rehional'noyi intehratsiyi krayin tsentral'no-skhidnoyi Yevropy [*Visegrad Group Experience of Regional Integration of Central and Eastern Europe*]. Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Seriya: Istoriya. Vyp. 20. S. 278-283.
6. Čarnogursky J. (2006) Visegrad Today and Tomorrow. The Visegrad Group – A Central European Constellation. – Bratislava. P. 34.

УДК - 327 (477) (4)

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).236-252

Тетяна Хохол,

Світлана Зуб,

співробітники

НН Інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ КРАЇН В-4

У статті розкрито особливості партнерства між Україною та Вишеградською групою на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин. Обґрунтовано потребу переосмислення функцій Вишеграду та проаналізовано основні інструменти розвитку взаємовигідних відносин у форматі Україна-«Вишеград+». Розглянуто можливість використання Україною євроінтеграційного досвіду країн Вишеградської четвірки. Подано висновки та рекомендації щодо вироблення взаємовигідного формату співпраці країн Вишеградської групи та України.

Ключові слова: Україна, Вишеградська група, євроінтеграція, регіональна співпраця, формат Україна-«Вишеград+».

The article deals with the features of a partnership between Ukraine and the Visegrad Group in the current development of international relations. Substantiates the need to reconsider functions of the Visegrad and analyzes the main development instruments of mutually beneficial relations in the format Ukraine-“Visegrad+”. Author has examined the opportunity of the Visegrad Four Eurointegration experience using for Ukraine. Also, the article shows conclusions and recommendations of the Visegrad Group and Ukraine on developing mutually beneficial forms of cooperation.

Keywords: Ukraine, Visegrad Group, European integration, regional cooperation, Ukraine-“Visegrad+” format.

Європейська інтеграція була проголошена ключовим зовнішньополітичним курсом України, що відкриває нові можливості для економічного розвитку, соціального прогресу, співпраці з промислово розвиненими країнами світу, зміцнення позицій держави на міжнародній арені. Вхідження країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу – один з епізодів (достатньо вагомих) гігантської трансформації міжнародно-політичного, економічного, культурного життя кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Курс на євроінтеграцію є об'єктивною потребою для України, яка потребує надходження західних технологій та інвестицій, модернізації країни, дотримання базових демократичних стандартів, необхідних для позитивного іміджу країни у світовому співтоваристві, що відповідно сприятиме поглибленню відносин між ЄС та Україною. Країни-члени Вишеграду також висловилися за синхронізацію своїх двосторонніх відносин з Україною в контексті європейського інтеграційного процесу [3]. Держави В4 надають відчутну політичну підтримку євроінтеграційному курсу нашої держави в рамках так званої «групи друзів» України в ЄС, під час головування в Євросоюзі офіційно підтримуючи План дій Україна-ЄС. Одночасно співпраця ведеться у різних формах: зміцнення міжурядових контактів, урізноманітнення заходів у форматі «В4+Україна» у політико-безпековій, військовій, енергетичній, соціокультурній сферах, а також на регіональному рівні.

У цьому контексті корисним і навіть інструментальним є досвід центральноєвропейських країн. Успішність втілення європейського проекту країнами, що формують Вишеградську четвірку, пояснюється, насамперед, прагненням цих народів стати складовою єдиної Європи, зокрема його чотирма складовими:

- 1) культурною (відданість європейській культурі, зокрема цінностям);
- 2) політичною (європейська інтеграція розглядалася як індикатор демократизації, зокрема консолідації цього режиму);

- 3) економічною (бажання долучитися до клубу успішних країн);
- 4) безпековою (формування системи взаємозалежності між європейськими країнами, які б унеможливили виникнення конфліктів) [3].

Одним з важливих для України та країн Вишеградської четвірки є питання транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Таке співробітництво розглядається сторонами як складова загального європейського інтеграційного процесу. В грудні 2005 р. в м. Братислава за принципово новими стандартами було укладено Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво.

У цьому контексті, зокрема у період з 2004 по 2006 рр., Європейська Комісія запропонувала Україні розпочати «сусідські програми» з метою більш плідного прикордонного співробітництва України з ЄС. Реалізація цих програм сприяла продовженню активної роботи України та країн Вишеградської четвірки з Європейською Комісією. Відповідно до представленого списку «сусідських програм» Україні було запропоновано участь у трьох із них:

- 1) співробітництво України, Польщі та Білорусі;
- 2) співробітництво Угорщини, Словаччини та України;
- 3) співробітництво України з країнами Центральної та Східної Європи (CARDS).

Для центральноевропейських країн процес вступу до ЄС був полегшений, у тому числі завдяки регіональній співпраці в рамках Вишеградської групи, яка виконувала роль форуму з вироблення спільних політичних позицій, певного обміну успішними практиками, незважаючи на існуючі конфлікти між учасниками об'єднання та сприйняття один одного як конкурентів у доступі до деяких європейських ресурсів і можливостей. Враховуючи цю інтеграційну ефективність групи В4, з початку 2010-х Україна демонструвала зацікавленість у розширенні співпраці з нею включно з набуттям членства. Однак цей шанс був втрачений через затяжну фі-

нансово-економічну кризу, негативну позицію Росії, власне щодо вступу «четвірки» до ЄС, а, отже, вихід на інший рівень стратегічних завдань.

Розпочинаючи з цього десятиліття, основним пріоритетом України у відносинах з центральноевропейськими сусідами постає і має залишатися завдання, пов'язане із здобуттям європейської перспективи, зокрема це підписання і набуття чинності Угоди про асоціацію з ЄС (2014 р.) [3].

Процес економічної інтеграції та політичної асоціації України з Європейським Союзом неможливий без надійної підтримки з боку наших європейських друзів і справжніх адвокатів України всередині ЄС, якими, без перебільшення, є країни В4. Тим більше, що така інтеграція має будуватися саме на посиленні регіонального складника співробітництва [1]. Лише в такий спосіб, використовуючи євроінтеграційний досвід Угорщини, Польщі, Чехії та Словаччини, отримуючи експертну, дорадчу та технічну допомогу цих держав, ми матимемо можливість впевнено споглядати європейське майбутнє України.

Значний потенціал має також секторальна інтеграція з країнами Вишеградської групи, особливо в таких важливих напрямках, як судова реформа та реформа правоохоронних органів; наближення до галузевих політик ЄС; розвиток регіональних енергоринків; заходи з енергозбереження; розширення контактів між людьми [5, с. 114].

У руслі політики східного виміру ЄС Вишеградською групою був запроваджений формат «В4+», який полягає у запрошенні представників України на робочі засідання «четвірки», зустрічі прем'єр-міністрів центральноевропейських країн. У другій половині 2000-х років, окрім визначення як пріоритету підписання асоціації між Європейським Союзом та східноєвропейськими країнами, об'єднання надавало допомогу у реалізації Плану Україна – ЄС, розробленні ідеї створення зони вільної торгівлі.

Водночас упродовж останніх років ініціативи країн В-4 вже стали об'єктом уваги європейських «важковаговиків»

та наднаціональних інститутів, зокрема беручи до уваги їх прагнення поєднати євроатлантичні та європейські інтереси в умовах латентного геоекономічного та політичного конфлікту, що сформувався між США та Європою [4].

За час співробітництва у форматі «Вишеград плюс» держави Вишеградської групи зробили чималий внесок у справу успішності просування східноєвропейських країн євроінтеграційним курсом. Слід нагадати, що наприкінці 2012 – початку 2013 рр. країни Вишеграду в офіційних заявах закликали Європейську Комісію та Європейську службу зовнішніх дій включити у «Дорожню карту» Східного партнерства, яка готувалася до Вільнюського форуму, таке середньострокове завдання, як інтеграція найбільш успішних східноєвропейських партнерів у внутрішній європейський ринок і створення спільної економічної зони, передбачивши для його реалізації відповідні інструменти та ресурси.

Найважливішими пріоритетами у співробітництві нашої держави в рамках формату «Вишеград плюс» є [5, с. 119]:

- 1) просування спільних довгострокових інтересів щодо укладання взаємно вигідних контрактів у сфері енергетики, враховуючи потребу України в диверсифікації поставок енергоносіїв із Росії й вивільнення ресурсів українських газосховищ, кооперація в перспективних проектах добування сланцевого газу, поклади якого є на території Польщі, Угорщини, Литви, Румунії, Болгарії та України;
- 2) розширення співробітництва у сфері оборони та безпеки, зокрема залучення України до Вишеградської бойової групи ЄС, яка має стати повноцінним воєнно-політичним механізмом із формально окремими від НАТО повноваженнями, до участі в якій вже була запрошена наша держава;
- 3) подальше просування ініціатив «Вишеград плюс» у рамках програми «Східного партнерства» у східний та південний регіони України з широким залученням організацій громадянського суспільства, зокрема від-

повідного форуму Східного партнерства, а також наукових та навчальних закладів і неурядових структур України до формування та реалізації європейської політики;

4) відкриття для партнерів агентств і програм, зокрема молодіжних та освітніх, культурного обміну тощо.

З іншого боку, політична співпраця також повинна опікуватися зняттям існуючих бар'єрів. З цієї точки зору застосування інструменту Вишеград+, запрошення українських найвищих політичних представників на деякі засідання і саміти В4, ведення діалогу в форматі В4 + Україна (та інші партнери залежно від теми і зацікавленості сторін) є важливим для визначення дійсних потреб і вирішення проблем. Брюссель несе частину відповідальності за вирішення проблем [2]. Відповідно Вишеградські офіційні діячі повинні продовжувати сприяти розширенню відносин між ЄС та Україною, лобюючи простіший доступ українських громадян до ЄС та допомагаючи Україні виконувати необхідні умови, які висуває ЄС.

Враховуючи, що формування позиції щодо України між європейськими інститутами та різними країнами-членами ЄС повинно відбуватися узгоджено, держави Вишеграду можуть використовувати такі методи та інструменти впливу на формування політики ЄС, зокрема через:

1) запрошення на саміти та зустрічі представників «четвірки», міністерського рівня високопосадовців з інших країн ЄС, зокрема провідних держав-членів та тих, що можуть бути сталими чи ситуативними союзниками у формуванні європейської політики;

2) надсилання Спільних заяв урядам інших країн ЄС, його спільним інститутам;

3) використання мережевого потенціалу спільних демократичних платформ, створених неурядовими організаціями центральноєвропейських країн у Брюсселі, у такий спосіб збільшуючи шанси своїх урядів просувати свої інтереси, а також репрезентуючи суспільні запити.

Європейська Комісія (ЄК) підготувала 12 програм сусідства, у трьох з яких бере участь Україна разом із Вишеградськими партнерами:

1. Програма сусідства «Польща – Білорусь – Україна». В Україні поширюється на Волинську, Закарпатську, Львівську області.
2. Програма сусідства «Угорщина – Словаччина – Україна». В Україні поширюється на Закарпатську область.
3. Україна приєдналась і до четвертого раунду транснаціональної програми CADSES (програма сприяє транснаціональній співпраці для Зони Центральної Адриатики – Дунаю – Південно-Східної Європи). В Україні поширюється на Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Одеську, Чернівецьку та Тернопільську області.

Основним принципом зовнішньої політики України щодо країн Центральної Європи має стати усвідомлення стратегічної важливості налагодження відносин з членами В4 не лише як з адвокатами поглиблення європейської інтеграції Києва, але як з партнерами, які поділяють єдину цивілізаційну модель та модель модернізації соціально-економічного життя [3]. Тим більше, що країни Вишеграду є об'єктивно зацікавленими у формуванні зони безпеки, стабільності, співробітництва та демократії в Україні вже тому, щоб «європеїзувати» цю «буферну зону» між ними і Росією і, отже, підвищити власну безпеку

Серед сучасних пріоритетів функціонування В4, які були визначені у 2011 р. у Братиславській декларації, релевантними до зовнішньополітичних пріоритетів України у сфері європейської інтеграції є завдання підтримки відповідних прагнень країн Східного партнерства, зокрема шляхом передачі «ноу-хау» демократизації, забезпечення енергетичної безпеки регіону методом диверсифікації джерел, шляхів та постачальників енергоносіїв, розвитку відповідної інфраструктури [3].

Запозичення досвіду демократизації, модернізації та європеїзації Україною у країнах Вишеградської групи має

стати одним із основних пріоритетів у стосунках з центральноевропейськими державами, тим більше, що це може подолати уявлення про євроінтеграційні наміри України як такі, що мають винятково економічний вимір у розумінні доступу до європейських ринків, інвестицій та технологій.

У публічних заявах, включно з нещодавніми, представники В4 наголошували на необхідності передачі досвіду європеїзації і реформ у сфері публічного управління. Зокрема, як заявляв тодішній Посол Польщі в Україні Г. Літвін у червні 2013 р., центральноевропейські країни є готовими надати допомогу у сферах розвитку малого бізнесу, реформування місцевого самоврядування, тобто у тих перетвореннях, які були надзвичайно вдалимими у «четвірці», однак їх вибір повинен визначатися представниками України [3].

Ураховуючи бажання країн Вишеграду передати досвід впровадження реформ, які були найбільш результативними серед усіх перетворень у центральноевропейському регіоні, органам влади України важливо сформулювати тематичний перелік пріоритетів такого співробітництва.

Водночас бажаним є узгодження пріоритетів програм міжнародної допомоги країн В4 щодо України, що посилить ефект від їх реалізації та сприятиме підвищенню рівня ефективності використання виділених фінансових ресурсів.

Трансфер технології проведення реформ на різних рівнях, окрім механізму «Східного партнерства», двосторонніх програм, що, зокрема, підтримуються посольствами ЄС в Україні, може відбуватися посередництвом Міжнародного Вишеградського фонду. Таким чином, бенефіціарами технічної допомоги і водночас потенційними ініціаторами пріоритетів фонду можуть стати органи місцевого самоврядування, організації громадянського суспільства, освітні та наукові установи України, які можуть доповнити бачення урядових структур щодо «доданої вартості» від експертизи центральноевропейських країн. Зокрема, найбільш повчальним може стати досвід Словаччини, оскільки саме в цій країні у період 1993-1998 рр. та 2006-2010 рр. сформувалися політичні умо-

ви, які можна охарактеризувати як «дефіцит демократії», зростання популізму і корупції [3]. Зокрема, для українського суспільства і політикуму є корисним досвід налагодження діалогу між різними соціальними групами цієї країни та політичними акторами щодо європейської інтеграції, залучення громадянського суспільства до моніторингу стану виконання договірно-правових зобов'язань, прийнятих перед ЄС.

Однак такий трансфер демократизації і європеїзації буде мати результати лише у разі врегулювання відкритих та латентних політичних, етнічних та гуманітарних конфліктів чи, принаймні, нейтралізації їх найбільш гострих форм.

Зокрема, усвідомлюючи те, що етнічні та гуманітарні конфлікти складно подолати без зусиль щодо формування спільної центральноєвропейської ідентичності, упродовж останніх років високопосадовці В4 спрямовують зусилля на формування спільної політики збереження та просування культури народів, що проживають на цій території. Це було підтверджено і під час нещодавньої зустрічі міністрів культури [3], і Україні доцільно приєднатися до цієї діяльності.

Для уникнення розгортання конфліктів між суспільствами сусідніх країн на ґрунті історичної пам'яті доцільним є продовження спільних науково-дослідницьких проєктів щодо оцінки спірних подій, зокрема у відносинах з Польщею, підтримку проведення семінарів, конференцій, форумів, інших акцій міжетнічного примирення, що зменшить можливості для маніпулювання історією та проведення електоральних кампаній на такій проблематиці.

Більш ніж активна політика Угорщини у питанні створення адміністративно-територіальної автономії угорців у суміжних країнах, включно з Україною, вимагає від Києва вироблення чіткої етнополітичної позиції у цьому питанні, що сприятиме більш вигірній позиції під час двосторонніх зустрічей і переговорів, включно проведення засідань двосторонніх комісій. Враховуючи також практику надання Угорщиною подвійного громадянства українцям, доцільним є започаткування політичного діалогу між урядами України

та сусідніх держав щодо ставлення до інституту множинного громадянства, ініціювання укладення дво- чи багатосторонніх міжнародних договорів з країнами, щодо яких існують численні прецеденти набуття їх громадянства громадянами України, з приводу регулювання обов'язків громадян перед державами, а також щодо обміну інформацією для недопущення зайняття посад в органах державної влади та місцевого самоврядування особами, які мають подвійну лояльність.

Водночас запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС потенційно зменшить кількість громадян, які бажають отримати громадянство сусідніх держав, оскільки основною мотивацією подібних дій, у частині випадків, є бажання вільного пересування по території Шенгенської зони.

Враховуючи, що Україна розглядається центральноевропейськими країнами як складова регіональної безпеки, Київ може розглянути можливість знаходження формату співробітництва з Вишеградською бойовою групою під головуванням Польщі. Істотним елементом співпраці може бути розвиток прикордонної співпраці, контроль за повітряним простором, стажування офіцерів у штабах країн В4, спільні військові навчання, мовні і фахові навчання.

Беручи до уваги стан кризи, в якому знаходиться європейська економіка і господарство України, економізація відносин з країнами Вишеграду теж повинна бути в ряді головних тем двосторонніх і багатосторонніх відносин. Як відомо, економізація розглядається як складова т.зв. «прагматичного підходу» у зовнішній політиці України, який був підтверджений у Програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. (червень 2010 р.). Цей підхід передбачав просування на міжнародних ринках продукції вітчизняного машинобудування, авіації, металургії, агропромислового комплексу, подолання тенденції до зменшення обсягів експорту. Іншою складовою курсу на зовнішньополітичну економізацію розглядається залучення іноземних інвестицій в Україну.

Гасло економізації зовнішньої політики, незважаючи на його двояке сприйняття у середовищі політиків та експертів,

позитивно корелюється з проектами В4 щодо подальшої субрегіональної економічної інтеграції у Центральній та Східній Європі, які були вперше публічно озвучені у травні 2013 р. представниками Угорщини, яка з 1 липня перебрала головування у групі. Таке об'єднання розглядається як запобіжник від негативних впливів європейських криз, підвищення конкурентоспроможності центральноєвропейських країн, сумарний ВВП яких становить орієнтовно 15-е місце серед світових економік [3], і не виключає галузеве залучення України.

У цьому контексті Департамент економічного співробітництва МЗС має здійснювати аналіз потреб українських імпортерів у центральноєвропейських ринках збуту та вітчизняної економіки в зарубіжних інвестиціях, сприяти разом з іншими управлінськими структурами, бізнес-асоціаціями організації спеціалізованих круглих столів чи презентацій сегментів української економіки, окремих бізнес-проектів. Взаємодія з країнами Вишеградської групи в економічній площині може також відбуватися у форматі асоційованого членства у Групі економічної промоції В4 на зовнішніх ринках. Беручи до уваги, що структура української економіки та господарств сусідніх країн є відмінною, це не повинно спричинити конфлікт інтересів

Потрібно брати до уваги, що країни В4 упродовж останніх років почали використовувати розширені формати співробітництва у питаннях, в яких зусилля лише цієї групи є недостатніми. Окрім вже згаданих питань інфраструктури, група долучила Румунію та Болгарію для розроблення Спільної стратегії просторового розвитку, що є можливими і для сусідньої України, яка займає проміжне положення між «четвіркою» і цим регіоном, принаймні на рівні прикордонних областей, використовуючи ресурси програмних «вікон» циклу 2014-2020 рр.

Враховуючи також, що транскордонне співробітництво розглядається як один із аспектів взаємодії у форматі В4, важливими є зусилля дипломатів України, представників органів влади західних областей щодо економізації функ-

ціонування Карпатського єврорегіону та єврорегіону «Бут», зокрема використання існуючих формальних та неформальних зв'язків для залучення інвестицій та донорських ресурсів.

У реаліях 2013 року Україна мала можливість скористатися новою риторикою В4, яка має намір «брендувати» Вишеградську четвірку як регіон, який є осередком специфічних центральноєвропейських цінностей і духу, в яких поєднуються традиції, креативність та суспільна та міжетнічна солідарність. Окрім того, у період головування Польщі, який завершився 1 липня, та упродовж каденції Угорщини у фокус розвитку Вишеградської групи ставилось питання об'єднання зусиль країн-членів з метою підвищення потенціалу лобювання спільних інтересів всередині ЄС, ресурсів, розвитку фізичної і людської інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах економічної кризи.

Таким чином, Україна могла скористатися цією ситуацією, зокрема підвищивши свою важливість для В4 як необхідного елемента регіональної економіки.

У цьому контексті, враховуючи, що Україна прийняла закон про ринок газу, який у цілому відповідає відповідним директивам ЄС, доцільною виглядає можливість участі у Дорожній карті формування регіонального газового ринку В4, яка була схвалена 16 червня 2013 р. прем'єр-міністрами цільових країн, і відповідно до якої «четвірка» домовлялася про розвиток спільної фізичної інфраструктури, спільний розгляд пропозицій від бізнес-консорціумів щодо будівництва нових мереж чи каналів надходження сировини, що вимагає створення форуму з питань інтеграції газових ринків [3]. Слід зазначити надзвичайно важливе значення міжрегіональної співпраці України з сусідніми країнами ЄС і, в першу чергу, у сфері узгодження та реалізації стратегічних пріоритетів регіональної політики, які тісно пов'язані з вирішенням завдань соціально-економічного розвитку та досягнення економічної безпеки.

Україна отримала унікальну можливість, підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом і доступ до

європейських ринків, інвестицій та технологій. В контексті вступу в силу в 2016 році економічної частини Угоди про асоціацію з ЄС та поглиблення співпраці в інших аспектах актуальності набуває необхідність аналізу сучасного етапу інтеграції ЄС у всіх проявах останньої, що дасть можливість у загальних рисах окреслити можливі напрями подальшого поглиблення інтеграції, оцінити їх вплив на євроінтеграційні перспективи потенційних претендентів на вступ. При цьому в колі особливого інтересу перебуває питання змін, спричинених у економічному, політичному житті ЄС після приєднання останніх 13 членів, оскільки це має віддалені наслідки для об'єднання загалом, та, без сумніву, впливає на те, чи матиме Україна реальну перспективу членства в союзі.

Країни Вишеградської групи, окрім виконання ролі «адвоката» підписання цього документа і водночас стимулювання здійснення необхідних правових реформ і політичних кроків, у майбутньому можуть сприяти Україні в європеїзації її політико-адміністративних процесів і модернізації соціально-економічного життя. Для реалізації цього проекту необхідною є політична воля та спільні зусилля обох сторін діалогу.

Застосування практики взаємодії наших найближчих західних сусідів і партнерів, апробованих у рамках «Вишеграду» механізмів, форм і видів співпраці спроможне сприяти нарощуванню зусиль щодо реалізації європейської інтеграційної стратегії Української держави, пошуку нею додаткових важелів, які могли б вплинути на поглиблення стосунків держави з Євросоюзом та нашими найближчими сусідами.

Проаналізований стан взаємовідносин України з членами Вишеградської четвірки, які є сусідами України на новому євросоюзівсько-українському кордоні, дає підстави стверджувати, що двостороння співпраця взаємовигідна і корисна.

Тісні історичні зв'язки та спільні зовнішньополітичні цілі сьогодення України та Вишеградської четвірки заклали основи для ефективного розвитку добросусідських відносин

на сучасному етапі і створили можливості для подальшої масштабної взаємодії в майбутньому. Можна стверджувати, що вишеградсько-українські зв'язки є доволі збалансовані, про що свідчить успішна реалізація дво- та багатосторонніх домовленостей, досягнутих за результатами систематичних зустрічей на всіх рівнях. Все це створює міцний фундамент для подальшого розширення такого співробітництва на основі спільного врахування інтересів сторін.

Для України співробітництво з країнами Центрально-Східної Європи має важливе значення у зв'язку з нашою належністю до центральноєвропейської ідентичності, яка є дорогоцінним надбанням загальноєвропейської культури. Саме таке відчуття «спільноти» відіграє головну роль у зміцненні загальноєвропейської єдності в нинішній непростий для об'єднаної Європи період розвитку.

Зважаючи на проведений аналіз, можна з упевненістю визнати, що країни Вишеградської четвірки розвинули доволі гнучкі та різноманітні зовнішні стосунки й співробітництво з Україною в рамках вироблення й реалізації добросусідської політики ЄС. Мова йде про такі основні напрями співробітництва України та Вишеграду:

- 1) забезпечення солідарної підтримки країнами Вишеграду європейських інтеграційних прагнень України;
- 2) передача країнами Вишеграду досвіду їх європейської інтеграції України;
- 3) координація зовнішньополітичної діяльності України і Вишеградської групи на дво- та багатосторонній основі;
- 4) формування багаторівневого механізму співробітництва Вишеграду й України у формі участі українських представників у засіданнях різних Вишеградських структур та спеціально створених комісій;
- 5) поширення програм Вишеградського фонду на Україну.

Більше того, змінюється система відносин всередині Вишеграду і Вишеградської четвірки з іншими країнами-членами Європейського співтовариства. Змінився і геополітичний статус Вишеградського об'єднання, що створює нові можли-

вості єврорегіональної інтеграції для України, однак визначає і передачу повноважень наднаціональним структурам – тобто Європейському Союзу.

Посилення співробітництва з В4 дасть змогу Україні інтегруватися до Європи через її культурну, політичну, економічну та безпекову складові. Водночас для реалізації поставлених завдань потрібна політична воля та узгодженість позицій як нашої держави, так і країн-членів Вишеградської четвірки [2]. Бажаним є узгодження пріоритетів програм міжнародної допомоги країн В4 щодо України, що посилить ефект від їх реалізації та сприятиме підвищенню рівня ефективності використання виділених фінансових ресурсів. Для українського суспільства і політикуму є корисним зокрема досвід налагодження діалогу між її різними соціальними групами та політичними акторами щодо європейської інтеграції, що вдалося здійснити центральноєвропейським країнам.

Одночасно потрібно вживати заходів, спрямованих на пом'якшення етнічних, історичних та культурних суперечностей, які склалися між країнами Центрально-Східної Європи. У цьому разі ефективним є інструмент використання різноманітних гуманітарних та освітніх проєктів, що дають змогу сформувавши певну центральноєвропейську ментальність, частиною якої повинна стати і Україна [5, с. 3–4; 6].

Подальша співпраця між Україною та країнами Вишеградської групи є важливим чинником, який сприятиме успішній реалізації одного з основних пріоритетів зовнішньої політики України – курсу на європейську інтеграцію. Процес економічної інтеграції та політичної асоціації України з Європейським Союзом був би неможливий без надійної підтримки з боку наших європейських друзів і справжніх адвокатів України всередині ЄС, якими без перебільшення є країни В4. У середньостроковій перспективі відносини між Україною та державами Вишеградської четвірки дедалі більше набувають економічного характеру (з огляду на близьке географічне розташування) та сприяють налагодженню бізнес-зв'язків. Однак взаємодія із центральноєвропейськими

країнами може набути нової якості після розв'язання чи принаймні пом'якшення етнічних, історико-культурних конфліктів, що виникли між суспільствами [5, с. 4]. За цих умов міжлюдські контакти, традиційно розвинені у цьому регіоні, в подальшому сприятимуть реалізації спільних гуманітарних проєктів, формуванню атмосфери т.зв. центральноєвропейського духу, переосмисленню функцій Вишеграду та визначенню основних інструментів розвитку взаємовигідних відносин у форматі Україна-«Вишеград+». Тим більше, що така інтеграція має будуватися саме на посиленні регіонального складника співробітництва. Лише в такий спосіб, використовуючи євроінтеграційний досвід Угорщини, Польщі, Чехії та Словаччини, отримуючи експертну, дорадчу та технічну допомогу цих держав, ми матимемо можливість впевнено споглядати європейське майбутнє України.

Список використаних джерел

1. Зуб С.В. Україна-Вишеград: новий формат відносин // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (18). / ред. кол.: І.В.Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. – С. 175-183.
2. Зуб С.В. Інструменти розвитку взаємовигідних відносин у форматі Україна-«Вишеград+» // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія / за заг. ред. проф. І.С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – Вип. 2. – Ч. 1. С. 147-150.
3. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: монографія. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.
4. Лендъел М.О. Сучасний потенціал впливу Вишеградської групи на формування політики Європейського Союзу щодо України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1127/>.
5. Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України: аналіт. доп. / С. І. Мітряєва, М. О. Лендъел, А. Д. Стряпко, А. М. Крижевський [та ін.] – К.: НІСД, 2014. – 128 с. (Сер. «Міжнародні відносини», вип. 3).

6. Турчин Я. Особливості партнерства між Україною та Вишеградською групою у контексті сучасних геополітичних викликів // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2015. – Вип. 27. – С. 144-152.

REFERENCES

1. Zub, S.V. (2017) *Ukrayina-Vyshehrad: novyy format vidnosyn [Ukraine-Visegrad: a new format for relations]*. Heopolityka Ukrayiny: istoriya i suchasnist': zbirnyk naukovykh prats'. Uzhhorod. S. 175-183.
2. Zub, S.V. (2016) *Instrumenty rozvytku vzayemovyhidnykh vidnosyn u formati Ukrayina-«Vyshehrad+» [Tools for the development of mutually beneficial relations in the format Ukraine- "Visegrad +"]*. Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: istoriya. Ternopil. Vyp. 2. – CH. 1. S. 147-150.
3. Kish, YE.B. (2008) *Tsentral'na Yevropa v suchasniy systemi yevrorehional'noyi intehratsiyi [Central Europe in the modern system of Euroregional integration]*. Uzhhorod. 440 s.
4. Lend'el, M.O. *Suchasnyy potentsial vplyvu Vyshehrads'koyi hrupy na formuvannya polityky Yevropeys'koho Soyuzu shchodo Ukrayiny [Modern potential of the Visegrad Group influence on the formation of the European Union's policy towards Ukraine]*. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/1127/>.
5. *Spivrobitnytstvo z krayinamy Vyshehrads'koyi chetvirky yak instrument yevropeys'koyi intehratsiyi ta modernizatsiyi Ukrayiny [Cooperation with the Visegrad countries as an instrument of European integration and modernization of Ukraine]*. S. I. Mitryayeva, M. O. Lend'el, A. D. Stryapko, A. M. Kryzhevskyy [ta in.] – K. 128 s.
6. Turchyn, YA. (2015) *Osoblyvosti partnerstva mizh Ukrayinoyu ta Vyshehrads'koyu hrupoyu u konteksti suchasnykh heopolitychnykh vyklykiv [Peculiarities of the Partnership between Ukraine and the Visegrad Group in the Context of Modern Geopolitical Challenges]*. *Ukrayins'ka natsional'na ideya: realiyi ta perspektyvy rozvytku*. Vyp. 27. S. 144-152.

УДК – 327: 327.3

*Христина Ходанич,
студентка 5 курсу
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Прагнення людства розв'язати гострі проблеми міжнародних відносин мирними засобами, домінування інтеграційних процесів над процесами дезінтеграції, формування комплексу спільних політичних, економічних та інших завдань визначає тенденцію до творення низки регіональних та міжрегіональних систем інтересів у різних сферах суспільного життя. І саме тому вивчення питання сутності та функцій міжнародних організацій є надзвичайно актуальним і важливим для сучасних міжнародних відносин.

Ключові слова: міжнародні відносини, міжнародні організації, глобалізація, глобальні проблеми людства, функції міжнародних організацій.

The desire of mankind to solve the acute problems of international relations by peaceful means, the domination of integration processes over the processes of disintegration, the formation of a complex of common political, economic and other tasks determines the tendency to create a number of regional and interregional systems of interests in various spheres of public life. And that is why studying the essence and functions of international organizations is extremely relevant and important for contemporary international relations.

Key words: international relations, international organizations, globalization, global problems of humanity, functions of international organizations.

Сьогодні, у період швидкого розвитку науково-технічного прогресу, неможливе існування держав без їхньої взаємодії. Ця взаємодія може здійснюватися як через економічні, так і політичні відносини. У сучасному світі саме за допомогою міжнародних організацій здійснюється співробітництво між державами. Міжнародні організації не тільки регулюють міждержавні відносини, але і приймають рішення з глобальних питань сучасності. На сьогоднішній день існує багато гострих питань: питання війни і миру, екологія, питання інтеграції держав тощо. Тому кожна міжнародна організація покликана вирішувати зазначені питання.

Отже, у сучасних міжнародних відносинах міжнародні організації грають важливу роль як форма співпраці держав і розвинутої дипломатії. Виникнення міжнародних організацій у XIX столітті стало віддзеркаленням і наслідком об'єктивної тенденції до інтернаціоналізації багатьох сфер життя суспільства.

Міжнародні організації є, перш за все, специфічною формою прояву і організації співробітництва між різними країнами світу. При цьому необхідно відзначити, що на сучасному етапі суспільного розвитку межі дії міжнародного права, характер міжнародних організацій, а також їх зростаючі можливості відіграють активну роль у становленні міжнародної співпраці та зростанні глобалізації [1, с.19; 4, с.26; 5, с.7].

Отже, необхідно дати визначення міжнародним організаціям. Міжнародні організації - це добровільні об'єднання держав відповідно до міжнародного права, на основі міжнародних договорів для співпраці, які мають структуру органів управління і загальні цілі [2, с.17].

Визначимо необхідність створення міжнародних організацій, яка полягає у наступному – об'єднати зусилля держав, тобто виробити загальну програму дій за рішенням світових проблем і, що особливо важливо, створити умови для її реалізації. Це завдання винятково складне. Адже мова йде про країни різної політичної, економічної і соціальної орієнтації, з неоднаковим рівнем розвитку, що мають національні, культурні, релігійні, етнічні особливості.

При всій спільності завдань, що постали перед державами, кожна з них переслідує власні цілі, обумовлені специфікою її становища на сучасному етапі світової глобалізації, має в своєму розпорядженні різні ресурси і можливості. Подібні відмінності продовжують залишатися головним чинником у вирішенні загальносвітових проблем.

Чималі труднощі на цьому шляху пов'язані з глобалізацією економіки, що різко прискорилася за останню чверть століття. Тому необхідно розглянути сутність глобалізаційних процесів.

Суть цього процесу полягає в тому, що в сферу міжнародного обміну і інтеграції виявилися втягнутими сотні тисяч підприємств і корпорацій, мільйони громадян різних галузей господарської діяльності - від видобутку сировини до виробництва складних машин і устаткування, техніки, технологій, від надання всіляких видів послуг до передачі знань, інформації, капіталів, робочої сили [7, с. 35; 13, с.92].

Подібна тенденція, поза сумнівом, є позитивною і відображає рух людства шляхом економічного і науково-технічного прогресу. Глобалізація економіки створює сприятливі передумови для міжнародної співпраці у вирішенні загальносвітових проблем.

Завдяки процесам глобалізації відкрилися унікальні можливості для широкого міжнародного обміну науковими ідеями і здійснення спільних досліджень і розробок ученими і фахівцями різних країн у таких складних і практично мало вивчених галузях знань, як екологія, біосфера і ноосфера Землі, демографія в їх взаємодії з економікою, етнографією, соціологією, історією, правом, міжнародними відносинами [11, с.25].

Відзначимо, що міжнародні організації в глобалізаційному процесі мають такі основні характеристики:

- наявність установчого документа;
- постійний або регулярний характер діяльності;
- використання в якості основного методу діяльності багатосторонніх переговорів і обговорення проблем;

- прийняття рішень шляхом голосувань або консенсусу;
- рекомендаційний характер прийняття рішень.

Виходячи із загальної характеристики, визначимо основні функції. Під функціями слід розуміти зовнішні прояви процесів діяльності з виконання покладених на неї завдань (наприклад, регулюючі, контрольні, оперативні та інші функції). При цьому організація має право здійснювати свої функції тільки в межах закріпленої за нею компетенції [10, с.116].

Основні групи функцій міжнародних організацій:

1. Сприяння:

- організація міжнародних конференцій;
- збір і аналіз статистичних і фактичних матеріалів;
- публікація і поширення статистики і досліджень;
- надання приміщень секретаріату для проведення багатосторонніх і двосторонніх переговорів.

2. Спостереження – сприяння з можливістю формулювання і оприлюднення офіційної точки зору організації на ті чи інші проблеми, що є способом створення громадської думки і впливу на економічну політику країни.

3. Нагляд – більш жорстка форма спостереження, пов'язана із зобов'язанням країн повідомляти на регулярній основі і за встановленою формою дані про своє становище і вислуховувати рекомендації по суті поточного економічного розвитку. Уряди, які підписали статут міжнародних організацій, що здійснюють нагляд, зобов'язані з визначеною частотою приймати в себе місії експертів з цих організацій і надавати їм, крім поточної, також і первинну інформацію, відповідати на їхні питання і бути максимально відвертими. Зміст дискусій за бажанням уряду може залишатися конфіденційним і не оприлюднюватися міжнародною організацією, з якою велися дискусії. Типовий приклад – МВФ, головна функція якого полягає саме в жорсткому нагляді за економічною політикою країн-членів з метою надання їм рекомендацій для попередження потенційно можливих макроекономічних дисбалансів і найбільш ефективного вирішення існуючих проблем. Однак країни-члени можуть ігнорувати такі рекомендації.

4. Регулювання – нагляд, що спирається на примус країн до виконання рекомендацій міжнародного співтовариства через розробку відповідних міжнародних норм і механізмів примусу до їх виконання. Регулювання в міжнародній економіці засноване на тому, що країни добровільно приймають рішення про створення певного міжнародного механізму вирішення тих чи інших проблем, домовляються про принципи його функціонування і про те, як вони будуть спільно карати країни, які порушили принципи, під якими вони самі ж підписалися. Прикладом є СОТ: в рамках цієї організації встановлені певні правила міжнародної торгівлі, з якими погодилися більше сотні країн, а також жорсткі антидемпінгові та інші процедури, які приймаються проти порушників погоджених правил.

5. Контроль – функції, які полягають у здійсненні контролю за відповідністю поведінки держав нормам міжнародного права, а також резолюцій. У цих цілях організації мають право збирати та аналізувати відповідну інформацію, обговорювати її і висловлювати свою думку в резолюціях. У багатьох випадках держави зобов'язані регулярно подавати доповіді про виконання ними норм міжнародного права та активів організації у відповідній області.

Особливо розвинена ця система в галузі прав людини. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. зобов'язує учасників представляти звіти про виконання ними положень Пакту Комітету з прав людини. За результатами обговорення Комітет звітує Економічній і Соціальній Раді ООН. З метою контролю на місця направляються спостережні місії організацій.

6. Інформативна функція полягає в тому, що міжнародні організації виступають в якості найбільших одержувачів, передавачів і каналів поширення інформації. Їх інформаційні можливості приваблюють до них держави, одні з яких стають повноправними членами організації, інші спостерігачами, а також інші міжнародні організації, ТНК та міжнародні групи тиску. У сукупності ці компоненти утворюють

особливий інформаційний підпростір, специфіка поширення інформації в якому вивчена вкрай мало. Тим не менше дослідники відзначають їх особливу роль в інформаційних процесах. Наприклад, французький автор М. Гунель пише, що міжнародні організації «грають інформаційну роль, оскільки вони є широко поширеними форумами, які сприяють неформальному діалогу представників держав.

Проведення досліджень, зустрічей різних людей, спілкування сприяють усвідомленню, визначенню і чіткому формулюванню загальних проблем як на світовому, так і на більш низьких рівнях. Це полегшує переговори для прийняття узгоджених рішень».

Діяльність міжнародних організацій щодо виконання інформаційної функції різноманітна і включає такі види: збір, обробку та поширення інформації, що відноситься до сфери компетенції організації; підготовку та поширення інформації про функціонування самої організації. Крім цього – регулювання діяльності засобів комунікації; володіння засобами комунікації [15, с. 24].

У практиці ООН набули поширення спостережні місії за дотриманням умов мирного врегулювання. Місія ООН контролювала процес ліквідації засобів масового ураження в Іраку і доповідала про це Раді Безпеки ООН. Серйозні заходи контролю, включаючи інспекцію, передбачені Статутом Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ).

Оперативні функції полягають у досягненні цілей власними засобами організації. У переважній більшості випадків організація впливає на реальність через суверенні держави-члени. Разом з тим поступово зростає роль і безпосередньої діяльності. Організації надають економічну, науково-технічну та іншу допомогу, консультаційні послуги. Значний розвиток отримали операції ООН з підтримання миру.

Сприяння - спостереження - нагляд – регулювання – контроль не вичерпують весь спектр ключових функцій, які можуть взяти на себе міжнародні організації. По суті всі ці функції багатостороннього міждержавного регулювання за-

сновані лише на добрій волі країн-учасниць. Якщо уряд тієї або іншої країни не бачить вигод від членства в міжнародній організації, ніхто не може змусити прийняти його [3, с. 24].

В кінці ХХ ст. проявилася тенденція до зосередження ключових функцій по регулюванню і моніторингу найважливіших процесів у рамках невеликої кількості організацій. Найбільш універсальні серед них - МВФ, що займається макроекономічною політикою; СОТ, що погоджує торговельну політику; ООН, останні роки спрямовує свої зусилля на соціальні питання, і група Світового банку, що концентрується на проблемах розвитку і структурних реформах. Ці організації виникли наприкінці 1940-х років і виступають сьогодні найважливішими форумами узгодження економічної політики між країнами [2, с.188].

Для здійснення своїх функцій організації володіють відповідним механізмом. Його основу становлять органи організації. Організації мають вищий орган, в якому представлені всі члени. Називається він по-різному: асамблея, конференція, конгрес тощо. «Генеральна асамблея» буквально означає – загальні збори. В універсальних організаціях ці органи численні і покликані приймати рішення лише з основних питань. Збираються вони періодично [14, с.150].

Наприклад, для підготовки резолюцій пленарного органу створюються комісії і комітети загального складу, які працюють під час сесії вищого органу. Генеральна Асамблея ООН приймає резолюції, підготовлені її шістьма комітетами, може створювати допоміжні органи.

Пленарний орган обирає органи обмеженого складу, в числі яких основний виконавчий орган та органи з головних напрямів діяльності організації. При формуванні таких органів враховуються певні критерії, перш за все представництво основних регіонів і груп держав. Відомі й інші критерії. У керівному органі МОП десять місць займають основні промислові країни. У Раді ІКАО забезпечується належне представництво держав, що роблять найбільший внесок у навігаційне обслуговування цивільної авіації [6, с.194].

У більшості організацій органи складаються з представників держав. У деяких випадках з метою забезпечення неупередженості створюються органи, членами яких є не держави, а фахівці, які обираються в особистій якості. Найчастіше це судові органи [12, с.65].

У деяких організаціях існують парламентські органи. У випадках, коли держави передають здійснення частини своїх владних повноважень міжнародним організаціям, національні парламенти втрачають контроль за цими функціями. Парламентські органи якраз і створюються з метою такої компенсації, а також задля демократичного представництва. Вони або безпосередньо обираються на виборах у країнах-членах (ЄС), або призначаються національними парламентами (Рада Європи). У більшості випадків ці органи обмежуються обговоренням і прийняттям рекомендацій. Тільки Європейський парламент у рамках ЄС володіє суттєвими правами. Він може відправити у відставку виконавчий орган – Комісію та бере участь у прийнятті бюджету [9, с.58].

Особливе місце займають судові органи. Різні їх види можуть вирішувати спори між державами, перевіряти правомірність рішень організації та здійснювати адміністративну юрисдикцію щодо персоналу. Більшість організацій не створюють своїх судових органів і не вважають за потрібне вводити судовий контроль, що визначає правомірність прийнятих рішень. У справах, пов'язаних з персоналом, універсальні організації використовують Адміністративний суд ООН. У ЄС, органи якого приймають юридично обов'язкові рішення, Суду належить важлива роль у контролі за їх правомірністю.

Організації мають секретаріат, який виконує велику роботу з обслуговування організації. Очолюється він головною адміністративною особою (генеральним секретарем або генеральним директором), яка обирається вищим органом на певний термін.

Основне навантаження лягає на службовців секретаріату, які працюють на постійній основі. Число обслуговуючого персоналу у всіх таких організаціях перевищило сьогодні 80

тис. Службовці підбираються з урахуванням представництва різних регіонів. З метою забезпечення їхньої незалежності створено систему соціального забезпечення і пенсійну систему. Їм надано імунітет від оподаткування та місцевої юрисдикції. У разі необхідності організація повинна відмовитися від імунітету щодо свого службовця.

Фінансування організацій здійснюється їх членами залежно від можливостей останніх. Як правило, внесок однієї держави не повинен перевищувати 25% бюджету та бути не менше 0,01%. Багато фінансових організації формують бюджет за рахунок власних доходів. Регулярний бюджет покриває звичайні витрати. Додаткові витрати, наприклад на миротворчі операції або надання економічної допомоги, покриваються за рахунок добровільних внесків [8, с.373].

Міжнародні організації, в процесі своєї еволюції, стали глобальним, всеосяжним явищем, яке може суттєво впливати на світову економіку і політику. Оцінка цього впливу і перспектив міжнародних організацій представляє великий науковий інтерес.

Отже, існування міжнародних організацій має велике значення для кожної держави окремо та усього світу взагалі.

Зважаючи увагу на різноманітність та повноту функцій, можна зробити висновок, що діяльність міжнародних організацій впливає на усі сфери життя та певною мірою сприяє їх розвитку.

Роль міжнародних організацій значна, вони сприяють спілкуванню держав у різних сферах життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочан І.О., Михасюк І.Р. Глобальна економіка: підручник. - К.: Знання, 2007. - 403 с.
2. Воронкова А.Е., Єрохіна Л.В., Рябенко Л.І. Міжнародні економічні організації: навчальний посібник. - К.: ВД „Професіонал”, 2006. - 352 с.

3. Кухарська Н.О., Харічков С.К. Міжнародна економічна діяльність України: навчальний посібник. - Одісей, 2006. - 455 с.
4. Красавина Л.Н. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения. - М.: Финансы и статистика, 2000. - 320 с.
5. Козак Ю.Г. Міжнародні організації: навчальний посібник. / За ред. Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського. - К.: ЦУЛ, 2003. - 288 с.
6. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посібник. - 2-ге вид., доп. і перероб. - К.: КНЕУ, 2001. - 240 с.
7. Чистов С.М., Никифоров А.Є, Державне регулювання економіки: навч. посібник. - К.: КНЕУ, 2006. - 440 с.
8. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: навчальний посібник. - 2-ге вид., випр. і доп. - К.: Знання-Прес, 2006. - 535 с.
9. Ткачук Т. Становлення та сучасний стан міжнародних фінансових організацій: їх роль у регулюванні світових економічних процесів // Вісник НБУ. - 2006. - № 4. - С. 56-60.
10. Осьмова М.Н., Бойченко А.В. Глобализация мирового хозяйства: учебное пособие. - М: ОЛМА, 2006. - 376 с.
11. Власюк О.С. Експортна стратегія України як чинник конкурентної боротьби на світовому ринку//Зовнішня торгівля: право та економіка. - 2008. - №4. - С. 20-27.
12. Дедеркал Г.П. Напрями інтегрування України в сучасну світову економічну систему// Актуальні проблеми економіки. - 2008. - №8. - С. 64-66.
13. Мартиненко В.Ф. Залучення зовнішніх інвестицій в економіку України: методологічний аспект// Зовнішня торгівля: право та економіка. - 2008. - №4. - С. 91-97.
14. Пирожков С.І. Східноєвропейський гео економічний вектор зовнішньої політики України// Формування ринкових відносин в Україні. - 2008. - №6. - С. 145-151.
15. Стеценко Ж.В. Формування експортного потенціалу в Україні// Економіка та держава. - 2008. - №7. - С. 22-25.

REFERENCES

1. Bochan, I.O., Mykhasiuk, I.R. (2007) Hlobalna ekonomika: pidruchnyk [*Global Economy: Textbook*]. 403.
2. Voronkova, A.E., Yerokhina, L.V., Riabenko, L.I. (2006) Mizhnarodni ekonomichni orhanizatsii: navchalnyi posibnyk [*International economic organizations: tutorial*]. 352.

3. Kukharska, N.O., Kharichkov, S.K. (2006) Mizhnarodna ekonomichna diialnist Ukrainy: navchalnyi posibnyk [*International economic activity of Ukraine: textbook*]. 455.
4. Krasavina, L.N. (2000) Mezhdunarodnye valiutno-kredytnye i finansovyie otnosheniya. [*International Monetary and Financial Relations*].
5. Kozak, Yu.H. (2003) Mizhnarodni orhanizatsii: navchalnyi posibnyk [*International organizations: tutorial*].
6. Oparin, V.M. (2001) Finansy (Zahalna teoriia): navch. posibnyk [*Finance (General Theory): tutorial*].
7. Chystov, S.M., Nykyforov, A.Ie. (2006) Derzhavne rehuliuvania ekonomiky: navch. Posibnyk [*State regulation of the economy: tutorial*].
8. Sheludko, V.M. (2006) Finansovyi rynek: navchalnyi posibnyk [*Financial market: tutorial*].
9. Tkachuk, T. (2006) Stanovlennia ta suchasnyi stan mizhnarodnykh finansovykh orhanizatsii: yikh rol u rehuliuванні svitovykh ekonomichnykh protsesiv [*Formation and current state of international financial organizations: their role in regulating world economic processes*].
10. Osmova, M.N., Boychenko, A.V. (2006) Globalizatsiia mirovogo hozyaystva: uchebnoe posobie [*Globalization of the world economy: textbook*].
11. Vlasiuk, O.S. (2008) Eksporna stratehiia Ukrainy yak chynnyk konkurentnoi borotby na svitovomu rynku [*Export strategy of Ukraine as a factor of competition in the world market*]. Zovnishnia torhivlia: pravo ta ekonomika, 20-27.
12. Dederkal, H.P. (2008) Napriamy intehruvania Ukrainy v suchasnu svitovu ekonomichnu systemu [*Areas of integration of Ukraine into the modern world economic system*].
13. Martynenko, V.F. (2008) Zaluchennia zovnishnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy: metodolohichniy aspekt [*Attraction of external investments into the economy of Ukraine: methodological aspect*]. Zovnishnia torhivlia: pravo ta ekonomika, 91-97.
14. Pyrozhekov, S.I. (2008) Skhidnoievropeyskyi heoekonomichnyi vektor zovnishnoi polityky Ukrainy [*Eastern European geoeconomic vector of Ukraine's foreign policy*]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, 145-151.
15. Stetsenko, Zh.V. (2008) Formuvannia eksportnoho potentsialu v Ukraini [*Formation of export potential in Ukraine*]. Ekonomika ta derzhava, 22-25.

УДК – 327: 061.1 ЄС

Єлізавета Драпач,

*студентка 5 курсу
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ДІЯЛЬНІСТЬ V4 В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ПРАВИХ ПОПУЛІСТІВ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ

Сьогодні Вишеградська четвірка є потужним регіональним утворенням у межах ЄС, яка конструктивно впливає на процес європейської інтеграції. Але чи будуть країни-члени і надалі діяти в інтересах групи, чи почнуть вести свою незалежну політику? Це питання розглядається в статті, враховуючи нещодавні події в Центрально-Східній Європі.

Ключові слова: Вишеградська четвірка, політична нестабільність, ЄС, вибори, популізм, Україна.

Today, the Visegrad Four is a powerful regional entity within the EU, which has a constructive impact on the process of European integration. But will the member countries continue to act in the interests of the group, or will they begin to provide their independent policy? This issue is described in the article, taking into account recent events in Central and Eastern Europe.

Key words: Visegrad Four, political instability, EU, elections, populism, Ukraine.

Через різні рівні економічного розвитку та політичну нестабільність кожної з країн-учасниць дедалі складніше говорити про V4 як про єдиний блок, яким він задумувався на своєму початку. Розберемось в політиці цих країн як у спільному блоці Вишеградської четвірки, і як окремих гравців міжнародної арени [4].

Серед небагатьох речей, на яких погляди чотирьох країн не розходяться, є: небажання національних урядів дотримуватися квот ЄС на розподіл мігрантів у Європі, блокування «Північного потоку-2» та співпраця в рамках проектів «Тримор'я» та Intermagum [8].

Останні проекти стали надзвичайно актуальними для Польщі через нові фактори на геополітичній мапі, агресію Росії щодо України та новий виток бажання захисту державних кордонів. Після перемоги «Права та справедливості» 2015 року ідеї розвитку «Тримор'я» та Intermagum почали активно обговорюватися у східноєвропейському політикумі. Ідеї, які, втім, погано реалізуються на практиці через постійні суперечки країн-учасниць, зокрема конфлікт Качинського - Орбана, який лише погіршує той невеликий рівень співпраці, що реально існує хоча б у сферах інфраструктури та будівництва нових доріг [4].

Блокування проекту «Північний потік-2» могло б стати однією з точок перетину та співпраці для країн Вишеграда [8].

Але Чехія та Угорщина не висловлюють такої категоричної позиції щодо проекту, на відміну від Польщі та Словаччини. І коли був підписаний спільний договір щодо блокування проекту, то його підписували інші уряди, а яку позицію займе новообраний уряд Чеської Республіки після парламентських виборів, аналітикам спрогнозувати важко [7].

Оскільки чеська економіка дуже залежить від німецьких компаній-партнерів та інвесторів, це унеможливорює співпрацю в рамках проекту «Тримор'я», який не передбачає участі Німеччини [8].

Чеська ж Республіка не лобюватиме цей проект, адже йти проти Німеччини для внутрішньої економіки надзвичайно не вигідно.

У той же час будь-яке сильне блокування «Північного потоку-2» з боку Вишеградської групи неможливе без залучення також і американської сторони [4].

Про це, зокрема, говорить колишній заступник міністра закордонних справ Польщі та член Європарламенту Павло Коваль: «По-перше, я вважаю, що в проекти на кшталт «Три-

мор'я» ми повинні також запросити й Україну. Далі, для блокування «Північного потоку-2» потрібна стратегія, а найкраща стратегія — це мати стратегію. Чого немає зараз. Треба пояснити Європейській Комісії, чому країни Вишеграда проти «Північного потоку-2». Але Європейська Комісія слабка в боротьбі з національними урядами. Навіть якщо Польща проти, цього недостатньо, а позиція інших країн не така сильна, як польська. Слід залучити американців, республіканців і демократів на наш бік. Тоді блокування проекту реальне» [8].

Чехія

Політичний клімат Чеської Республіки почав змінюватися після 2015 року, й напередодні жовтневих парламентських виборів п'ять партій мали найбільше шансів пройти до парламенту: «АНО», Czech Social Democratic Party, партія чеського-японського бізнесмена Томіо Окамура — Freedom and direct democracy, ліберально-консервативна партія «TOP 09» та партія, головним електоратом якої є молоде й інформаційне покоління чехів — Czech Pirate party [1].

Очевидним лідером і переможцем від початку була партія «АНО» чеського бізнесмена, колишнього міністра фінансів, який був звинувачений у зловживанні державними грошима, перебуваючи на цій посаді, — Андрія Бабіша. Бізнесмен відомий своєю антиєвропейською позицією. Проте, як стверджують чеські журналісти, Андрій Бабіш змінює свою позицію настільки часто, що вони просто не встигають за потоком його думок [8].

Ліберальні чеські медіа говорять про Бабіша як про матеріальну людину, зорієнтовану лише на гроші та на отримання прибутку від усього, чого тільки можна усередині самої Чехії, і від європейських дотацій, зокрема «Головна особливість Андрія Бабіша в тому, що ним керують гроші, у той час як Орбан і Качинський керуються ідеологією. Він скептичний щодо санкцій відносно Росії, тому що чеські компанії втрачають прибуток через них», - пише журналістка чеського видання Respekt Катерина Сафарікова.

Економічні аналітики кажуть про золотий вік чеської економіки, й не тому, що вона на значному підйомі, а тому, що вона не в такому критичному стані, як Греція. Вони також зазначають, що хоча ціни знизилися, зарплати залишилися на тому ж рівні [1].

Уродженець Словаччини Бабіш під час передвиборної боротьби показав себе євроскептиком, противником довгострокового поглиблення інтеграції в рамках ЄС та різким критиком курсу канцлерки Німеччини Ангели Меркель у питанні політики щодо біженців. Хоч Чехія ще 2015 року зобов'язалася прийняти 1500 шукачів притулку, як уряд, так і опозиція й досі виступають проти розподілу біженців між країнами-членами ЄС за квотами. Бабіш обіцяв і надалі провадити жорстку прикордонну політику, щоб обмежити потік біженців у Чехію[1].

Новий склад парламенту та уряду Чехії здатен загальмувати євроінтеграцію України, з одного боку, а з іншого – поставити перед Євросоюзом питання щодо зняття або принаймні пом'якшення санкцій, накладених на Росію. На цьому наголошує політолог і публіцист Андрій Коваленко. У своїй публікації на інформаційному ресурсі Derou.ua він нагадує, що у перевиборчій кампанії Бабіш використовував антимігрантську риторичку і пропонував зняти санкції з Росії, оскільки через санкції чеські компанії «втрачають гроші» [1].

Критика переможців чеських виборів на адресу Євросоюзу, як і заяви про небезпеку для чеського бізнесу санкцій, які ЄС наклав на Росію, – це ніщо інше, як політична риторика для збору голосів чеських виборців. Тож Росії зарано радіти перемозі партій право-популістського спрямування на виборах у Чехії, оскільки чеська економіка «зав'язана» на ринок і торгівлю всередині Євросоюзу. Таку думку в інтерв'ю для Радіо Свобода висловила політичний аналітик міжнародного центру Continental European Union Club Ольга Курносова. Для України ж головний ризик – це загальмування політичних контактів з Чехією та зменшення підтримки з боку Праги [7].

Словаччина

Після перемоги Бабіша на виборах у Чехії Словаччина залишилась єдиною країною Вишеградської четвірки з соціал-демократами при владі. Попри це й тут теж дедалі гучніше лунають національно-консервативні нотки. Приміром, прем'єр-міністр Роберт Фіцо постійно наголошує, що є взаємозв'язок між тероризмом, відповідальність на який він огульно покладає на біженців-мусульман, та неконтрольованою міграцією. Під останнім явищем він розуміє рух біженців 2015 року. Утім, на відміну від Угорщини, Словаччина не була частиною так званого «балканського маршруту», яким у різні країни Європи потрапляли біженці у сумнозвісний рік [8].

У Словаччині майже не спостерігаються міграційні процеси. Кількість мігрантів становить не більше одного відсотка від загальної кількості жителів країни. Тих біженців, котрі якимось чином опинилися в цій східноєвропейській країні, переводять у тимчасові табори, де ставлення до них мало чим відрізняється від ставлення до злочинців.

Водночас, щоб уникнути скандалу з Брюсселем, Братислава продемонструвала гнучкість та готовність приймати біженців-мусульман із Сирії. Цьому передували довгі нарікання через рішення Європейського Суду щодо зобов'язань із розподілу біженців. У відповідь на це ліберальна та правопопулістська опозиція звинуватила керівника уряду Фіцо в недостатньому спротиві політиці прийому біженців [8].

Словацькі експерти наголошують, що ілюзія багатства, яку матиме населення після приєднання до ЄС, поступово розвіюється в країні.

Зараз Словаччина має найнижчий рівень явки на вибори серед країн ЄС. Дещо позитивним знаком є те, що радикальні партії не перемагають на словацьких виборах.

Про те, що кожна з країн думає про власні валютні інтереси, дуже добре сказав Мирослав Вlachовський, голова EU Communication Strategy Unit, MFASR: «Словаччина не відкидає співпрацю в рамках Вишеграда. У 1990-х Вишеградська

група дуже допомогла нашій економіці. Проте слід завжди пам'ятати, що Словаччина перебуває в кардинально іншій ситуації, на відміну від інших чотирьох країн-членів, тому що ми є частиною Єврозони.

Поляки думають про злоті, чехи — про крони, угорці — про форинти, а Словаччина думає про євро» [7].

Для порівняння, середня заробітна плата в Словаччині є нижчою, ніж у Німеччині, а пенсії — на такому ж рівні, як і в Греції. Останнім часом можна почути про так званого словацького економічного тигра, як його називають у державі, адже після вступу до ЄС країна отримала широкий доступ до глобальних ринків.

Словацькі економічні експерти стверджують, що макро-економіка Словаччини зараз — на хорошому рівні, й у порівнянні з іншими країнами Вишеградської групи вона є регіональним лідером за рівнем ВВП і доступом до глобальних ринків, проте міні-рівень не є таким високим. І хоча рівень безробіття значно впав, заробітні плати словаків усе одно не такі високі, як хотіло б населення. У словаків навіть існує таке поняття, як «невиправдані сподівання», після вступу до ЄС[4].

2 вересня 2014 року розпочалися перші поставки газу із Європи до України через територію Словаччини [6].

У церемонії відкриття газопроводу «Вояни-Ужгород», транспортної перемички, яка дозволить здійснювати постачання газу у реверсному режимі із заходу на схід, взяли участь український та словацький прем'єри Арсеній Яценюк та Роберт Фіцо.

Президент України Петро Порошенко під час зустрічі на саміті Східного партнерства 24 листопада ц.р. обговорив із прем'єр-міністром Словаччини Робертом Фіцо намір продовжити транспортування газу зі Словаччини до України. Сторони підкреслили свій намір посилювати економічну складову двосторонньої співпраці, зокрема продовжити транспортування газу через Словаччину до України. У цьому зв'язку було відзначено важливість відновлення діяльності міжурадової змішаної комісії з економічного, промислового

і науково-технічного співробітництва, чергове засідання якої заплановано на першу половину 2018 року. Обговорювалася також взаємодія у сфері енергетичної безпеки. Співрозмовники також обговорили розвиток транскордонного співробітництва [8].

Угорщина

Згідно з останніми проведеними опитуваннями, наступні вибори в Угорщині весною 2018 року кардинально не змінять політичний клімат у державі та не позбавлять країну від домінування партії Віктора Орбана — Fidesz. Нові молоді та перспективні партії Угорщини не можуть створити потужну опозицію правлячій партії, тому що не хочуть об'єднуватися [8].

Друге за популярністю місце в Угорщині посідає російська популістська партія Jobbik, або Рух за Угорщину, якій неодноразово закидали прояви ксенофобії та антисемітизму.

Ворогом же №1 для правлячої партії став американський фінансист та інвестор угорського походження - Джордж Сорос, якого прем'єр Віктор Орбан публічно звинувачує в секретному плані дестабілізації Угорщини через підтримку тих невеликих ліберальних сил, які існують в країні.

Плакати з обличчям американського філантропа, які можна зустріти через кожні два метри в Будапешті, яскраво демонструють, кого угорська влада намагається звинуватити в усіх проблемах [8].

Дуже багато опозиційних угорських медіа порівнюють режим Орбана з режимом Ердогана. Скажімо, журналіст угорського видання 444. hu, Петер Магуарі, характеризує те, що зараз відбувається в Угорщині, як ситуацію, приблизно таку ж, як у Туреччині 10 років тому. Тобто це не диктатура, але й не демократія.

Медіа розповідають про два шляхи для Віктора Орбана: або припинити масову пропаганду в країні та рухатися у напрямі ЄС, як це зробила Словаччина, або залишити державу на периферії задля задоволення власних амбіцій[7].

Після вступу до ЄС і приходу іноземних інвестицій угорська економіка значно зміцнила свої позиції. Проте, за словами експертів, через неправильні дії політиків зараз вона не є такою успішною, як польська та чеська [3].

Позиція Орбана неабияк дратує Брюссель. Нещодавно Європейський Суд зобов'язав Словаччину та Угорщину до прийому біженців, а тим часом угорський парламент і надалі ухвалює пакети законів, мета яких – обмежити приплив біженців до країни. Підходящим символом політики ізоляціонізму Орбана стала й прикордонна стіна завдовжки 175 кілометрів, котру спорудили на кордоні країни з Сербією та Хорватією. За цей прикордонний мур Будапешт навіть виставив рахунок Брюсселю на суму 400 мільйонів євро, щоб перекласти на ЄС кошти на спорудження [7].

На додачу керівник угорського уряду, на відміну від глав держав та урядів інших членів Вишеградської четвірки, орієнтується на Москву. Одним з прикладів тісної співпраці з Москвою стала згода російського президента Володимира Путіна на виділення мільярдного кредиту Угорщині, котрий піде на спорудження «Росатомом» енергоблоків для угорської АЕС «Пакш-2». Це ставить Угорщину в багаторічну залежність від Москви [3].

Корінь проблеми відносин України та Угорщини криється в скандальному українському законі «Про освіту». 5 вересня Верховна Рада прийняла реформу освіти, основою якої є закон «Про освіту». 25 вересня Петро Порошенко підписав відповідний закон. 28 вересня документ набув чинності.

У свою чергу Угорщина різко розкритикувала новий мовний закон, який нібито порушує права угорської нацменшини в Україні [2].

Уряд Угорщини не може підтримати євроатлантичні зусилля України до скасування закону про освіту. Про це заявив міністр закордонних справ Угорщини Пейтер Сійярто під час саміту в Брюсселі, передає «Радіо Свобода». «Ми не можемо цього зробити і підтримати євроатлантичні зусилля, адже Київ знехтував правами нацменшин і грубо пору-

шив угоду про асоціацію між ЄС і Україною, що набула чинності на початку вересня», – сказав Сийярто [3].

Якщо для України важливо інтегруватися в структури ЄС і НАТО, вона повинна виконати свої міжнародні зобов'язання, і відкликати, на думку міністра, «дискримінаційний» щодо нацменшин України закон про освіту. Тільки в цьому випадку Україна знову може розраховувати на повноцінну підтримку Угорщини, стверджує Сийярто. Він зазначив, що Угорщина «не принесе в жертву закарпатських угорців на вітар світової політики» [3].

Польща

Польський уряд дотримується безкомпромісної позиції й відхиляє загальноєвропейську політику щодо біженців. І це попри відкриття Європейською Комісією справи проти Угорщини, Чехії та й самої Польщі [8].

Урядовцям у Варшаві краще рахуватися із санкціями з боку Брюсселя, ніж піти на прийом біженців. На відміну від Угорщини, в Польщі серед сил правого табору немає жодної, що могла б хоч якось помірятися силами з правлячою партією «Право і справедливість» Ярослава Качинського. Сама ця партія обґрунтовує свою непоступливу антиміграційну політику тим, що такою рішучою позицією вона веде боротьбу за збереження польської та християнської ідентичності [8].

Під час дискусій щодо обов'язкових для всіх країн-членів ЄС квот на розподіл біженців Польща аргументувала свою позицію й тим, що шукачі притулку й так не залишатимуться в Польщі, а мандруватимуть далі - в західні країни ЄС. У відповідь на оголошену урядом країни згоду прийняти дві тисячі біженців із регіонів, де вирує війна, групи націоналістів провели акції протесту ксенофобського характеру. Це тоді, коли частка іноземців у Польщі - взагалі мізерна: близько 0,3 відсотка населення [8].

Та незначна кількість біженців, котрим якимось дивом вдається потрапити та залишитися у Польщі, опиняється у центрах прийому шукачів притулку. Як правило, під такі

центри переробили колишні табори відпочинку, успадковані з доби комунізму. Більшість із них розташовані за межами міст. Так само переважна більшість шукачів притулку походить із країн колишнього СРСР. За першу половину 2017 року кількість заяв на отримання статусу шукача притулку становила в Польщі майже 4200. З них половина – з Росії, точніше кажучи з Чеченської Республіки. Крім того, статус біженця надали 273 шукачам притулку з Сирії, Єгипту та Іраку [7].

Після Революції гідності в Україні у 2014 році і приходу у 2015 році до влади в Польщі консервативної партії «Право і справедливість» представники двох країн обмінюються публічними висловлюваннями про спірні моменти спільної історії і про те, як їх оцінка впливає на сьогоденні відносини між державами [5].

20 жовтня 2016 року польський Сейм і Верховна Рада України ухвалили спільну Декларацію пам'яті та солідарності, яка мала покласти край історичним суперечкам. Декларація, підтримана Сеймом, майже ідентична з документом, за який того ж дня проголосувала Верховна Рада, проте з неї прибрати згадку про боротьбу українських сил «антинацистського опору».

Зокрема, в українському варіанті йдеться про «боротьбу польських та українських національних сил антикомуністичного та антинацистського опору, які створили моральну основу для повернення незалежності наших держав». У польському згадують тільки антикомуністичний опір [5].

У травні Український інститут національної пам'яті підсумував усі випадки вандалізму з обох сторін. За даними істориків, протягом трьох років у Польщі зруйновано або пошкоджено 15 українських пам'ятників: три – повністю знищено, пошкоджено п'ять, сім – розфарбовано, жодного пам'ятника не відновлено. За цей самий період в Україні вандали пошкодили чотири польські пам'ятники, усі відновлено коштом української сторони [5].

8 листопада 2017 року Порошенко ініціював проведення надзвичайного засідання консультативного комітету пре-

зидентів України та Польщі. В офіційному повідомленні прес-секретаря глави держави йдеться, що комітет скликається «з метою запобігання подальшій ескалації напруженості між країнами» [4].

Консультаційний комітет є дорадчим органом, який очолюють зовнішньополітичні радники президентів України та Польщі. Він покликаний сприяти реалізації домовленостей між главами двох держав, спрямованих на поглиблення дружніх відносин [5].

Засідання комітету відбулося 17 листопада 2017 року у Кракові. У зустрічі взяли участь заступник глави Адміністрації Президента України Костянтин Єлісєєв та керівник офісу президента Польщі Кшиштоф Щерський.

За підсумками переговорів сторони дійшли згоди зняти мораторій на проведення пошуково-ексгумаційних робіт в Україні та спільне їх відновлення, Єлісєєв та Щерський «погодилися з важливістю» продовження роботи двосторонньої міждержавної комісії із захисту та повернення культурних цінностей. В адміністрації Дуди заявили, що вітають скасування мораторію на проведення ексгумації поляків в Україні[5].

Отже, Польща відрізняється від інших лише в одному аспекті: Варшава вороже ставиться до президента Росії Володимира Путіна, якого голова правлячої партії «Право і справедливість» Ярослав Качинський звинувачує в смерті свого брата Леха та інших членів польської еліти, які загинули в авіакатастрофі під Смоленськом. Але при цьому під керівництвом Качинського польський уряд прагнув створити систему контролю правосуддя і ЗМІ, весь час атакуючи ліберальні інститути і демонструючи, що небажаний вплив ЄС слід ігнорувати.

Угорщина на чолі з авторитарним Віктором Орбаном поєднує в собі антагонізм до ЄС, тісні відносини з російським президентом і параною, викликану гучною кампанією проти Джорджа Сороса. Мільярдер фінансував багато з інститутів і політиків в пострадянській Угорщині, включно з самим Орбаном. Найбільший внесок Сороса – Централь-

ноєвропейський університет в Угорщині – зараз знаходиться під загрозою закриття.

Цілком зрозуміло, що Вишеградська група повністю залежить від тих політичних та економічних умов, в яких перебуває кожна з країн-учасниць та які керуються державними інтересами залежно від цих ситуацій.

Загалом більшість аналітиків сходяться на думці, що група й надалі існуватиме, але після зникнення тих аспектів, які об'єднували країни на початку, та виникнення конфліктів різних державних інтересів, рівень непорозумінь лише зростатиме.

На додачу до усього, ті проблеми, з яким стикнувся ЄС у співпраці з країнами Східної Європи, та міжусобиці у самих цих країнах лише додають Західній Європі впевненості у неможливості подальшого розширення ЄС у найближчому майбутньому. Принаймні доти, доки не буде знайдено механізм налагодженої співпраці з тими, хто вже встиг опинитися в ЄС.

Список використаних джерел

1. Богдана Костюк. Парламентські вибори у Чехії: український вимір. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28811278.html>
2. Порошенко в ПАРЕ захистив український закон «Про освіту». URL: <https://ukr.segodaya.ua/politics/laws/poroshenko-v-pase-zashchitil-ukrainskiy-zakon-ob-obrazovanii-1063103.html>
3. Угорщина не буде підтримувати євроатлантичні зусилля України до скасування закону про освіту. URL: <https://ukr.segodaya.ua/politics/pnews/vengriya-ne-budet-podderzhivat-evroatlanteskie-usiliya-ukrainy-do-otmeny-zakona-ob-obrazovanii-1093191.html>
4. Месежников Г. Вишеград і Україна: особливості національних підходів. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2014/10/6/7026545/>
5. Шаройко Павло. Польща й Україна. Історія конфліктів після Майдану. URL: <http://gordonua.com/ukr/publications/-polshcha-i-ukrajina-istorija-konfliktiv-pislja-majdanu-218087.html>

6. Шаройко Павло. Порошенко і Фіцо домовилися продовжити транспортування газу зі Словаччини до України. URL: <http://gordonua.com/ukr/news/politics/-poroshenko-i-fitso-domovilisja-prodovzhiti-transportuvannja-gazu-zi-slovachchini-v-ukrajinu-218911.html>
7. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/vyshegradska-grupa-toksychnyy-brend>
8. URL: <http://www.dw.com/uk/%D1%82%D1%80%D1%96%D1%83%D0%BC%D1%84-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B2-%D1%83-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D1%82%D0%B0-%D1%81%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%96/a-41090948>

REFERENCES

1. Bogdana, K. *Parlamentski vybory u Chehiyi: ukraïnskiy vymir [Parliamentary elections in the Czech Republic: Ukrainian dimension]*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/28811278.html>
2. Poroshenko v PARE zahystyv ukraïnskiy zakon "Pro osvitu" [*Poroshenko in PACE defended Ukrainian law "On Education"*]. Retrieved from: <https://ukr.segodnya.ua/politics/laws/poroshenko-v-pase-zashchitil-ukraïnskiy-zakon-ob-obrazovanii-1063103.html>
3. Ugorschyna ne bude pidtrymuvaty evroatlantični zusillya Ukrainy do skasuvannya zakonu pro osvitu [*Hungary will not support the Euro-Atlantic efforts of Ukraine before the abolition of the law on education*]. Retrieved from: <https://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/vengriya-ne-budet-podderzhivat-evroatlantičeskie-usiliya-ukrainy-do-otmeny-zakona-ob-obrazovanii-1093191.html>
4. Mesezhnikov, G. *Vishegrad i Ukraina: osoblyvosti nationalnyh pidhodiv [Visegrad and Ukraine: peculiarities of national approaches]*. Retrieved from: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2014/10/6/7026545/>
5. Sharoyko, P. *Polscha i Ukraina. Istoriya konfliktiv pislya Majdanu [Poland and Ukraine. The history of conflicts after the Maidan]*. Retrieved from: <http://gordonua.com/ukr/publications/-polshcha-i-ukrajina-istorija-konfliktiv-pislja-majdanu-218087.html>

6. Sharoyko, P. Poroshenko i Fitso domovylysya prodovzhyty transportuvannya gazu zi Slovachchyny do Ukrainy. [*Poroshenko and Fico agreed to continue transporting gas from Slovakia to Ukraine*]. Retrieved from: <http://gordonua.com/ukr/news/politics/-poroshenko-i-fitso-domovilisja-prodovzhiti-transportuvannja-gazu-zi-slovachchini-v-ukrajinu-218911.html>

7. Retrieved from: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/vy-shegradska-grupa-toksychnyy-brend>

8. Retrieved from: <http://www.dw.com/uk/%D1%82%D1%80%D1%96%D1%83%D0%BC%D1%84-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B2%D1%83%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%96/a-41090948>

УДК – 327 (477): 061.1 ЄС

*Раїса Антонь,
студентка 4 курсу
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ОСНОВНІ ФОРМИ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА СХІДНОМУ КОРДОНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті розглядається значення географічних та соціальних умов для розвитку транскордонних процесів, досліджуються особливості системи транскордонного співробітництва на Східному кордоні Європейського Союзу.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, єврорегіон, Карпатський єврорегіон, “Східне партнерство”, прикордонний регіон.*

The article considers the importance of geographical and social conditions for the development of transboundary processes, features of the system of cross-border cooperation on the Eastern border of the European Union were studied.

Key words: *cross-border cooperation, Euroregion, Carpathian Euroregion, «Eastern Partnership», border region.*

Терміни «Східна Європа» та «Західна Європа», залежно від того, на яких ознаках (історичних, культурних, географічних, політичних) вони ґрунтуються, використовуються у різних значеннях [9, с.350].

Так, до Другої світової війни зазвичай вважалося, що північна частина кордону між Східною та Центральною Європою проходить по р.Ельбі, між слов'янами та германцями, тобто східний кордон Європи ідентифікувався за етнічною ознакою. Скажімо, 1913 року в Католицькій енциклопедії за-

значалося, що до Східної Європи належали Балканські держави, а також частина таких держав, як Австро-Угорщина та Російська імперія (без кавказьких територій).

У роки «холодної війни» назва «Східна Європа» отримала яскраво виражений політичний характер. Вона використовувалася для позначення соціалістичних країн Європи, навіть тих, що не входили до Варшавського договору – Югославії та Албанії.

Немає однозначного трактування й терміну «Західна Європа». У класифікації ООН регіонів світу цим терміном позначаються Ліхтенштейн, Люксембург, Нідерланди, Бельгія, Франція. В політичному розумінні в післявоєнні роки ним традиційно називалася група країн, що опинилася на заході від «залізної завіси». Переважна більшість цих держав стали членами НАТО, а пізніше Європейського Союзу [3].

В цьому дослідженні критерієм вживання термінів «Схід Європи» та «Захід Європи» є політична ознака, закладена в офіційному понятті «новий східний кордон Європейського Союзу (НСК)» – «the European Union's Eastern Border (UEB)», що став вживатися після розширення останнього в 2004 та 2007 рр. Відповідно до цього поняття, до країн Східної Європи, сусідніх із ЄС, віднесено Білорусь, Росію та Україну. Це значить, що до Західної Європи сьогодні слід віднести держави – члени Європейського Союзу, кандидати на вступ до ЄС, країни, які не є учасниками цього об'єднання, але користуються його єдиним економічним простором (члени Європейської асоціації вільної торгівлі – Ісландію, Норвегію і Швейцарію) та невеликі держави з особливим місцезнаходженням (наприклад Ватикан).

Знову ж таки варто підкреслити, що зміст цих понять дуже лабільний, оскільки несе значне політичне навантаження. Це проявилось і в новій зовнішньополітичній ініціативі ЄС «Східне партнерство», яка стосується шістьох країн – колишніх республік Радянського Союзу: Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови та України – проте не поширюється на Росію.

Отже, після наймасштабнішого в своїй історії розширення зовнішні рубежі Європейського Союзу зазнали істотних змін. Стосовно східного напрямку, то лінійно нові межі ЄС стали збігатися з існуючими раніше кордонами центральноєвропейських (Угорщини, Словаччини, Польщі), прибалтійських (Литви, Латвії, Естонії) держав із східноєвропейськими (Україною, Білоруссю, Росією).

Отже, відносини цих держав отримали нову якість як відносини суб'єктів і несуб'єктів ЄС.

До нових східних кордонів Європейського Союзу – з обох їх сторін – примикають прикордонні регіони. Прикордонний регіон – це адміністративно-територіальна одиниця тієї або іншої країни, яка знаходиться на наступному після державного рівня і розміщена безпосередньо уздовж державного кордону. Це певні території з властивими їм географією, екологією, етносом, економічним потенціалом і т.п., повноваження яких обмежені суверенітетами урядів по обидві сторони кордону.

Прикордонними регіонами України, що межують із країнами Європейського Союзу, є: Закарпатська область (площа території – близько 12 000 квадратних кілометрів, кількість населення – приблизно 1 мільйон 300 тисяч жителів) - межує із Угорщиною, Словаччиною, Румунією та Польщею; Львівська (площа території – близько 22 тисячі квадратних кілометрів, кількість населення – приблизно 2,5 мільйона жителів) та Волинська (площа території – близько 20 тисяч квадратних кілометрів, кількість населення – приблизно 1 мільйон жителів) області – межують із Польщею, Чернівецька (площа території – 8 тисяч квадратних кілометрів, кількість населення – близько 900 тисяч жителів), Івано-Франківська (площа території – близько 14 000 квадратних кілометрів, кількість населення – 1,5 мільйона жителів) та Одеська (площа території – близько 33 тисяч квадратних кілометрів, кількість населення – 2,5 мільйонів жителів) області – межують із Румунією. Таким чином, українське прикордоння із Європейським Союзом становить більше 100

тисяч квадратних кілометрів площі території та близько 10 мільйонів населення [6, с.112-126].

Є кілька особливостей цих прикордонних територій України. По-перше, більшість із них знаходиться в географічному центрі Європи (місцезнаходження географічного центру в селі Ділове нині Закарпатської області України було встановлено міжнародною комісією експертів ще на початку ХХ століття за часів Австро-Угорщини). По-друге, ці прикордонні території мають складну геополітичну історію.

По-третє, спільними рисами розвитку майже всіх цих земель у різні часи і в складі різних державних утворень є те, що вони завжди були периферійними слаборозвинутими територіями, яким притаманне низькоефективне, практично натуральне аграрне виробництво, недостатньо розвинута промисловість та інфраструктура, надмірна експлуатація природних ресурсів (зокрема вирубування лісів), низький рівень інвестицій, високий загальний рівень бідності населення, велика міжрегіональна та маятникова міграція людей, високі показники безробіття.

Транскордонні процеси на новому східному кордоні ЄС розвиваються у вельми специфічному соціальному середовищі.

Без урахування реального впливу цього середовища на процеси транскордонної комунікації неможливо зрозуміти їх сутність і прогнозувати тенденції розвитку.

По-перше, розширення ЄС у східному напрямі означає вихід його на рубежі безпосереднього територіально-суб'єктного дотику, контакту з ядром, оплотом геополітичної, економічної і військової системи, яка існувала донедавна – Радянського Союзу. Природним є те, що в нинішніх східноєвропейських державах, у тому числі їх прикордонних регіонах, залишки цієї системи найбільш живучі, виразні і відчутні. Це перш за все виявляється в низьких рівнях їх економічного розвитку.

Для успішного розвитку міжнародного інтеграційного процесу необхідно, щоб цей процес ґрунтувався, з одного боку, на високому рівні інтернаціоналізації економічних

процесів, а з іншого – на відповідних процесах пріоритетного розвитку взаємних економічних зв'язків суб'єктів економічної діяльності країни, що інтегрується.

Вказані вище геополітичні і цивілізаційні чинники, безумовно, значною мірою визначають характер нового східного кордону ЄС, істотно впливають на зміст процесів транскордонної комунікації нових членів Європейської Співдружності з Україною, Білоруссю, Росією.

Політика Європейського Союзу по відношенню до сусідніх країн і країн, які стали ближче до ЄС в результаті його розширення, іменується Європейською політикою сусідства (European Neighbourhood Policy). Загальна концепція цієї політики сформульована в 2003 р. в повідомленні Єврокомісії «Розширена Європа – сусіди: нові рамки відносин з нашими східними та південними сусідами» [12]. Декларованою метою стало співробітництво по створенню зони безпеки і добробуту, «кільця друзів» на кордонах Євросоюзу.

Програма «Східне партнерство» (Eastern Partnership Program) спрямована на зближення Європейського Союзу з шістьма колишніми радянськими республіками – Азербайджаном, Вірменією, Білоруссю, Грузією, Молдовою і Україною. Проект був вперше озвучений в травні 2008 р., в грудні того ж року Європейська Комісія представила пропозиції щодо його розвитку, в травні 2009 року в Празі відбувся перший саміт. За його підсумками було підписано Спільну декларацію [11], що припускає можливість укладення угод ЄС з тими пострадянськими країнами, які матимуть успіх у проведеному політичних і соціально-економічних реформ.

Особливий інтерес в цьому відношенні представляє підпрограма «Територіальне співробітництво країн Східного партнерства» (Eastern Partnership Territorial Cooperation Support Programme, EaPTC) [10]. Вона поширюється на акторів уздовж кордону між Вірменією і Грузією, Азербайджаном і Грузією, Білоруссю і Україною, Україною і Молдовою. Програма ставить перед собою завдання отримання наступних результатів інституційного розвитку (institutional building):

- складання карти акторів і цільових груп, істотних для успішного втілення в життя програм територіального співробітництва;
- розробка управлінських підходів і механізмів;
- визначення політичних, правових і адміністративних перешкод територіальної співпраці та втілення в життя кращих практик протидії їм;
- створення додаткових фінансових ресурсів для територіальної співпраці з боку урядів і донорів.

У нарощуванні можливостей суб'єктів транскордонного співробітництва (capacity building) програма повинна отримати такі результати:

- краще розуміння можливостей цільових груп і розробка методології роботи з їх недоліками в прив'язці до кожної з чотирьох прикордонних зон;
- зміцнення можливості місцевих/регіональних державних і недержавних акторів по обидві сторони кордону виявляти партнерів і організовувати дії в загальних інтересах, знаходити джерела фінансування і управляти спільними проектами;
- знання про програми територіального співробітництва, зміцнення територіальної співпраці.

Проекти територіального співробітництва здійснюються на грантовій основі. Заявки можуть подавати місцеві і регіональні органи влади, постачальники державних послуг (наприклад, органи охорони здоров'я), академічні, освітні, науково-дослідні структури, спортивні та культурні установи (музеї, бібліотеки, молодіжні організації), організації громадянського суспільства, ділові асоціації та спілки.

Однією з умов надання грантів є участь обох сторін прикордоння на всіх стадіях розробки і реалізації проекту.

Крім того, в штаті співробітників, які супроводжують проект, також повинні бути представники обох сторін. Нарешті, фінансування має бути спільним: кошти ЄС – не більше 80% загальної вартості проекту, по 10% мають внести самі учасники.

Відповідно до ТСВП будуть підтримуватися транскордонні проекти, спрямовані на вирішення трьох завдань. Перше з них – поліпшення умов життя місцевих громад. Це може бути, наприклад, проект підвищення конкурентоспроможності місцевої економіки, розробка спільних туристичних маршрутів, вироблення спільними зусиллями шляхів вирішення транскордонних проблем і ін. Друге – вирішення загальних проблем в галузі навколишнього середовища, зайнятості, охорони здоров'я і т.д. Наприклад, спільний моніторинг і раціональне використання природних ресурсів і заповідників. Нарешті, третє завдання полягає у розвитку в прикордонних районах спільними зусиллями культури, освіти і спорту. Особлива увага приділяється розвитку контактів між людьми (розширення інформаційних обмінів, створення місцевих соціальних мереж та ін.).

Особливу роль у налагодженні прикордонних контактів покликані зіграти регіональні конференції, які вже відбулися в 2013 р. в Житомирі, Кишиневі, Телаві. Так, 4 липня 2014 року в Тбілісі відбулася конференція, в якій взяли участь понад 160 представників центральних і регіональних органів влади, організацій громадянського суспільства та незалежних експертів з усіх шести країн «Східного партнерства». Вони підтвердили прагнення розвивати більш тісні зв'язки між своїми прикордонними регіонами і запустити в дію транскордонні проекти. В рамках заходу відбулося обговорення пріоритетів, інституційних основ і механізмів управління цими програмами.

Залежно від поставлених цілей транскордонне співробітництво в регіонах набуло досить різноманітних форм.

Свого роду «ноу-хау» в прикордонних контактах початку 90-х рр. ХХ ст. у Центральній і Східній Європі стало створення еврорегіонів – тобто певних географічних ареалів, що включають частини територій двох або більше держав, що домовилися про координацію своєї діяльності в економічній, соціальній, культурній і інших галузях суспільного життя [8].

В лютому 1993 року міністри закордонних справ Угорщини, Польщі, України прийняли Декларацію про створення Карпатського єврорегіону – першої такої міжнародної структури на стику Центральної і Східної Європи. Сьогодні він охоплює прикордонні адміністративні територіальні одиниці, а також окремі населені пункти п'яти держав – України, Польщі, Угорщини, Словаччини і Румунії. Площа його становить 132.65 тис.кв. км., населення нараховує 14 мільйонів жителів.

Цілі і завдання МА «Карпатський єврорегіон»:

- організовувати і координувати діяльність, що сприятиме економічному, науковому, екологічному, культурному та освітньому співробітництву її членів;
- надавати допомогу у розробці конкретних проектів з питань транскордонного співробітництва між членами Асоціації у сфері взаємних інтересів;
- сприяти розвитку контактів серед населення територій, які входять в Асоціацію, зокрема серед спеціалістів різних галузей;
- сприяти добросусідським відносинам між членами Асоціації;
- визначати потенційні сфери для багатостороннього транскордонного співробітництва членів Асоціації;
- виступати посередником та забезпечувати співробітництво Асоціації з міжнародними організаціями та установами.

Найбільш розвинутою сферою єврорегіональної співпраці є туризм. На думку експертів, у Карпатському єврорегіоні він розвинутий на 74,6%.

Це пояснюється географічним розташуванням, кліматичними особливостями єврорегіону. Регіон приваблює до себе туристів відпочинком у горах та екскурсіями до історичних пам'яток. Іншою найбільш розвинутою сферою є культурна сфера. Адже регіон цікавий тим, що населений різними етнічними групами і сповнений національного духу і колориту. Економічна сфера розвитку співпраці займає третє місце. Це пояснюється сусідством Карпатського єврорегіону

з країнами Євросоюзу та значними покладами корисних копалин. Четвертою сферою за рівнем розвитку співпраці є транспортна сфера. Вона почала набирати розвитку у зв'язку із створенням спільних підприємств і концернів [7, с.9-24].

Євро регіони розглядаються як вища інституційна форма транскордонної співпраці. Володіючи багатьма перевагами, вони нерідко занадто громіздкі і малодинамічні при вирішенні конкретних економічних і соціальних завдань. Прагматичний пошук більш лабільної форми багатосторонньої співпраці привів до формування на початку ХХІ ст. порівняно невеликих структурних утворень, яким є, наприклад, асоціація прикордонних регіонів Угорщини, Румунії і України «Інтеррегіо».

Багато вітчизняних і закордонних дослідників поділяють точку зору, що чим більшою є щільність шляхів сполучення на території держави, тим вищим виявляється рівень її економічного розвитку. Як приклад наводиться Франція, яка за площею майже однакова з Україною, проте має у 14,5 разів більше транспортних шляхів, ніж наша держава, що на пряму корелює з різницею в рівнях розвитку обох держав [2]. Саме тому розбудова транспортно-комунікаційної інфраструктури в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС, виступає не лише вагомим чинником активізації зовнішньоекономічних зв'язків в їхніх межах, а й важливим засобом економічного розвитку прикордонних територій та каталізатором європейської інтеграції.

У контексті функціонування європейської транспортної мережі транскордонні регіони, сформовані на кордоні між Україною та ЄС, залучені до інфраструктурного забезпечення трьох міжнародних транспортних коридорів: № 3 «Берлін (Дрезден) – Вроцлав – Катовіце – Краків – Львів – Київ»; № 5 «Трієст – Любляна – Будапешт – Братислава – Львів – Київ», а також міжнародного транспортного коридору «Гданськ – Одеса», або «Балтика – Чорне море».

Меморандум про взаєморозуміння щодо пан'європейського транспортного коридору № 3 було підписано у вересні

1996 р. міністрам транспорту України, Німеччини і Польщі. Протяжність його основного ходу складає 1640 км, у тому числі територією України: залізнична колія – 694 км, автодорожнє покриття – 611,7 км. Слід відзначити, що залізнична ділянка маршруту цього коридору є двоколійною, повністю електрифікованою та обладнаною пристроями автоблокування, що відповідає сучасним європейським стандартам [5].

Ураховуючи розвиненість мережі європейських транспортних комунікацій, деякі джерела розглядають міжнародний транспортний коридор № 3 із продовженням через німецький Аахен та бельгійський Льєж аж до Брюсселя, що робить його фактично трансконтинентальним.

Окрім того, дієвість його впливу на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у польсько-українському транскордонному регіоні підсилюється тим, що на ділянці Краковець – Київ він суміщається з існуючою магістральною автомобільною дорогою М-10, а на ділянці Львів – Київ – з існуючою магістральною автомобільною дорогою М-06 Київ – Чоп, а також із пан'європейським транспортним коридором № 5, що з'єднує Київ та Львів із такими відомими європейськими транзитними центрами, як Будапешт, Братислава, Загреб, Любляна, Сараєво, Трієст і Венеція.

Меморандум про взаєморозуміння щодо пан'європейського транспортного коридору № 5 було підписано в грудні 1996 р. Його протяжність становить 1 595 км, у тому числі територією України: залізнична ділянка – 266 км, автодорожня – 338,7 км (включаючи відгалуження – 47,2 км). Головною проблемою функціонування цього транспортного коридору на території України для автомобільного та залізничного сполучення є подолання Карпатських гір. Особливо це стосується проходження залізничного транспорту, зокрема в одноколійному Бескидському тунелі, який побудовано ще в 1886 р., і на цей час його технічний стан вкрай незадовільний. За більшістю інших параметрів інфраструктура транспортного коридору № 5 відповідає загальноєвропейським стандартам, його залізнична колія (крім вищезгаданого тунелю,

який обмежує швидкість руху поїздів, пропускну та перевізну спроможність усього коридору і перешкоджає зростанню обсягів перевезень) є двоколісною, повністю електрифікованою та обладнаною пристроями автоблокування [4].

Перспективою розвитку пан'європейського транспортного коридору № 5 у контексті розбудови його інфраструктури та активізації зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, є можливість його сполучення на ділянці Львів – Рівне з міжнародним транспортним коридором «Гданськ – Одеса» («Балтика – Чорне море»), що має протяжність у межах України близько 900 км залізничного та 950 км автомобільного шляхів і з'єднує чорноморський порт Одесу з балтійським Гданськом, проходячи територією України через Шепетівку, Рівне, Ковель і Ягодин, а також Польщі – через Люблін і Варшаву з відгалуженням на Стальову Волю та Катовіце.

Інфраструктурна розбудова цього коридору значною мірою орієнтована на перспективу розвитку транзитного потенціалу України як центральної осі чорноморсько-балтійської дуги з її продовженням через Чорне море до Грузії, Азербайджану та азійських держав шляхом об'єднання з транспортним коридором «Європа – Кавказ – Азія» (TRASECA).

Коридор TRASECA являє собою сполучення залізничних ліній і морських поромних залізничних переправ. Загальна довжина залізниць основного напрямку – 4745 км. Морські поромні переправи включають поромні комплекси Іллічівськ (Україна), Варна (Болгарія), Поті (Грузія) на Чорному морі та поромну переправу Баку (Азербайджан) – Туркменбаши (Туркменістан) на Каспійському морі. У рамках проекту створюються поромні переправи в портах Констанца (Румунія) та Самсун (Туреччина).

Перспектива суміщення цього міжнародного транспортного коридору з пан'європейським транспортним коридором № 5, що може мати надзвичайно важливе значення для подальшого розвитку транспортної інфраструктури в

усіх транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, обумовлюється Концепцією створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні.

Також за ініціативою Єврокомісії було утворено Групу високого рівня (ГВР), яка на основі пропозицій країн-учасниць у листопаді 2005 р. розробила карту основних маршрутів європейської транспортної мережі – мультимодальних осей, що поєднують країни – члени ЄС із новими країнами-сусідами та регіонами.

Зокрема, визначено та затверджено п'ять пріоритетних напрямів європейських транспортних осей: північна, центральна, південно-східна, південно-західна та водні магістралі між європейськими портами. Через транскордонні регіони, до складу яких входять прикордонні території України та країн ЄС, проходить центральна вісь, у рамках якої визначено основні маршрути: Катовіце – Львів – Київ та Будапешт – Львів [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гоблик В.В. Спільні транскордонні регіони України та ЄС: зовнішньоекономічний аспект: [монографія]. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2012. – 305 с.
2. Горелов Д. Транспортно-комунікаційні коридори України: що було, що є, що має бути. URL : <http://image.ua/транспортно-комунікаційні-коридори>.
3. Західна Європа. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0
4. Карпан Т.С. Аналіз та сучасний стан міжнародних транспортних коридорів. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvse/2010_2/2.pdf
5. Мережа міжнародних транспортних коридорів на території України. URL : <http://www.mtu.gov.ua/uk/show/transport.html>.
6. Устич С. І. Системна теорія транскордонних процесів та її соціальна імплементація // Український соціум. - 2013. - № 2. - С. 112-126.

7. Устич С.І. Інноваційні методи управління системою транскордонного співробітництва // Геополітика України. Історія і сучасність: Збірник наук. праць. – Вип. 8: Матеріали міжнародної конференції «Шляхи підвищення ефективності транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу» (м. Стара Лесна, Словачька Республіка, 18–19 вересня 2012). – Ужгород, ЗАКДУ, 2012. – С. 9–24.
8. Устич С.І. Історична місія ТКС. Місце та роль транскордонного співробітництва в новітній історії Карпатського регіону. URL : <http://www.connectinghistory.net/index.php/uk/narysy-novitnoistorii-tks/20-serhii-ustych>
9. Устич С.І. Методологія системного дослідження транскордонних процесів та її соціальна імплементація: [монографія]. - Ужгород : Ліра, 2014. - 350 с.
10. Eastern Partnership Territorial Cooperation Support Programme. URL: <http://www.eaptc.eu/en/eaptc-program.html>
11. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prague, 7 May 2009. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf
12. Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Neighbours / Commission of the European Communities. Brussels, 11 March 2003. URL: http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf

REFERENCES

1. Goblik, V.V. (2012) Spilni transkordonnii regiony Ukrainy ta ES: zovnishnoekonomichnyi aspekt [*Joint Transboundary Regions of Ukraine and the EU: Foreign Economic Aspects*]. Lviv.

2. Gorelov, D. Transportno-komunikatsiyni korydory Ukrainy: scho bulo, scho e, scho mae buty [*Transport and communication corridors of Ukraine: what was, what is, what should be*]. Retrieved from: <http://image.ua/транспортно-комунікаційні-коридори>.

3. Zahidna Evropa [*Western Europe*]. Retrieved from: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%B-D%D0%B0_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0

4. Karpan, T.S. Analiz ta suchasnyy stan mizhnarodnyh transportnyh korydoriv [*Analysis and current state of the international transport*

corridors]. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvse/2010_2/2.pdf

5. Merezha mizhnarodnyh transportnyh korydoriv na teritoriyi Ukrainy [*The network of international transport corridors on the territory of Ukraine*]. Retrieved from: <http://www.mtu.gov.ua/uk/show/transports.html>.

6. Ustych, S. I. (2013) Systemna teoriya transkordonnyh protsesiv ta yiyi sotsialna implementatsiya [*System theory of cross-border processes and its social implementation*]. *Ukrainskiy sotsium*, 112-126.

7. Ustych, S. I. (2012) Innovatsiyni metody upravlinnya systemoyu transkordonnogo spivrobitnytstva [*Innovative methods of managing the system of cross-border cooperation*]. *Geopolityka Ukrainy. Istoriya i suchasnist: zbirnyk naukovykh prats*, 9–24.

8. Ustych, S. I. Istorychna misiya TKS. Mistse ta rol transkordonnogo spivrobitnytstva v novitniy istoriyi Karpatskogo regionu [*Historical mission of CBC. The place and role of cross-border cooperation in the newest history of the Carpathian region*]. Retrieved from : <http://www.connectinghistory.net/index.php/uk/narysy-novitnoi-istorii-tks/20-serhii-ustych>

9. Ustych, S. I. (2014) Metodologiya systemnogo doslidzhennya transkordonnyh protsesiv ta yiyi sotsialna implementatsiya [*Methodology of systematic study of cross-border processes and its social implementation*]. Uzhhorod.

10. Eastern Partnership Territorial Cooperation Support Programme. Retrieved from: <http://www.eaptc.eu/en/eaptc-program.html>

11. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prague (2009). Retrieved from: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf

12. Wider Europe – Neighbourhood (2003): A New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Neighbours / Commission of the European Communities. Brussels. Retrieved from: http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf

Наукове видання

**ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

Збірник наукових праць

Випуск 1 (20)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 20545-10345ПР,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

Коректура: *Середа Л.І.*

Технічна редакція: *Зуб С.В., Хохол Т.І.*

Комп'ютерна верстка, обкладинка: *Кокіної Р.С.*

Підписано до друку 02.08.2018. Гарнітура Palatino Linotype.
Формат 60x84/16. Ум.друк.арк.17,0. Зам.№ 88. Тираж 100 прим.

Віддруковано: ТОВ «РІК-У»
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36

Г36 Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (20). / ред.кол.: І.В. Артёмов (гол.ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. 292 с.

ISSN 2078-1431

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20)

УДК 327 (477)